ગુજરાતશાળાપત્ર

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

January 1872.

પુસ્તક ૧૧ મું. જાન્યુઆરી સન ૧૮૭૨. આંક ૧ લો.

દોહરો.

મેંતાજી બહુ મીઠું ફુલ, નામ તેમ કે પ્રેમ.—
મકર અંતે મન તેવ તી, ખરી પ્રીતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ	*Contents*	Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

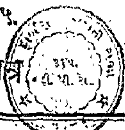
અમદાવાદ મધ્યે ગામની હવેલીમા યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમા
રણછોડલાલ હીરાચંદ છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ વરસે રૂ ૧. આગાઉથીજ)

डी. डी. जी. डी. पु.

गुजरात शाळापत्र

પુસ્તક ૧૨ મું. અમદાવાદ. જાન્યુઆરી સન ૧૮૭૨. અંક ૧ લ

केळवणी खातानो वार्षिक रीपोर्ट.

આ વિષયત કાંઇ એક વેહેલો કેળવણી ખાતાનો સને ૧૮૭૦-૭૧નો રીપોર્ટ બાહાર પડ્યો છે. એમાં જાણવા લાયક હકીગત નીચે પ્રમાણે છે.

આ વરસમાં કુલ ખરચ ૨૦૬૦૭૮૨ રૂપિઆ થયોછે, અને એમાં ૧૧૯૨,૭૪૩ રૂપિઆ લોકલફંડ ખાતાના છે. ગયા વરસના સાથે મુકાબલો કરતાં ૨૮૨૯૯૧ રૂપિઆ વધારે ખરચાયાછે. એ વધારાનો ઘણો ભાગ નિશાળો બાંધવામાં, ખાનગી નિશાળોને ગ્રાંટઈનેડ આપવામાં, અને ગ્રંથકારોને ઉત્તેજન આપવામાં ખરચાએલો જણાયછે. આ વરસમાં ૧૫૩ નિશાળોનાં મકાન બાંધવા મંડાયાં અથવા બાંધવા માંડેલાં હતાં તેને આગળ ચલાવ્યાં, અને ૧૦૩ બંધાઇ ચૂક્યાં છે. એમાં ૪૨ આપણા પ્રાંતમાં બંધાએલા જણાય છે. ગ્રાંટઈનેડ ખાતે વધારો થવાના બે કારણ છે. એક તો વધારે પૈસા લેવા લાયક ઘણી નિશાળો માલમ પડીહતી, અને બીજું એ કે ગયા વર્ષમાં મંજૂર થએલી રકમો આ વર્ષમાં આપવામાં આવી હતી. એ ગ્રાંટઈનેડમાંના ૪૪૪૧ રૂપિઆ ગુજરાતમાં અપાયાછે. અંગ્રેજી નિશાળોમાં ફક્ત ત્રણજ ગુજરાતમાં ગ્રાંટ લેનારી જણાયછેઃ— અમદાવાદની મિશન સ્કૂલ, સુરતની મિશન સ્કૂલ, અને સુરતની ફરામજી સોરાબજીની સ્કૂલ. ગુજરાતી નિશાળો એવી ચાર છે, પણ તેમાંની સુરતની ખાનગી નિશાળો સિવાય સઘળી પાદરીઓની છે. જે છોકરીઓની નિશાળો ગ્રાંટઈનેડ મેળવે છે તેનાં નામ જાણવા લાયક છે, અને ખુશીની વાત એ કે એવી નિશાળોની સંખ્યામાં દિનપરદિન વધારો થતો જાય. સુરતમાં પાદરીઓની સાતમા નંબરની છોકરીઓની નિશાળ, દીનશા ડોસાભાઇની, રાયચંદ દીપચંદની પહેલા અને બીજા નંબર વાળી, નસરવાનજી પુંજાજીની, અને અમદાવાદમાં રાવબહાદર મગનભાઇની

પેહેલા અને બીજા નંબરની નિશાળો. દિલગીરીની વાત એ છે કે ફક્ત સુરત અને અમદાવાદ સિવાય બીજે કોઈ ઠેકાણે એવી કન્યાશાળાઓ વધતી નથી.

આ વરસમાં આખા ધક્કામાં છોકરાઓની લોઅર ક્લાસ નિશાળો ૨૩૩) અને છોકરીઓની ૫ વધી છે, તેમ પેહેલા ગ્રેડની મિડલ ક્લાસ સ્કૂલો ૨ અને બીજા ગ્રેડની ૮ ઓછી થઇ છે. નિશાળીઆઓનો વધારો ઘટાડો આ પ્રમાણે છેઃ—કાલેજમાં ૧૫, છોકરાઓની લોઅર ક્લાસ સ્કૂલમાં ૮૮૯૯, ટ્રેનિંગ સ્કૂલોમાં ૧૨૦, સ્ત્રીઓની ટ્રેનિંગસ્કૂલમાં ૩૪, અને સિંધ ઇંજનેરિંગસ્કૂલમાં ૯ નિશાળીઆઓનો વધારો; અને હાઇ સ્કૂલોમાં ૨૩૧, મિડલક્લાસ સ્કૂલોમાં ૧૬૮૬, અને છોકરીઓની નિશાળમાં ૧૦૨ ભણનારનો ઘટાડો થયો છે, આ ઉપરથી કાલેજમાં કાંઇક વધારો થયો છે તે ન ગણીએતો અંગ્રેજી ભણનારાની સંખ્યા આ વરસમાં ઓછી થઇ છે, અને દેશી ભાષા ભણનારાઓમાં ગયા વર્ષના જેટલો તો નહિ પણ કેટલોએક વધારો થયો છે. એ બાબત ડિરેક્ટર સાહેબ પોતાના રીપોર્ટમાં લખેછે કે હું "ધારતોજ હતો કે અંગ્રેજી ભણનારાઓની સંખ્યા ઓછી થશે, પણ એ ઉપરથી એમ ન સમજવું કે હું અંગ્રેજી અભ્યાસ ઓછો થએલો જોવાને ચાહુંછું: મારો મતલબ ખરાબ શીખવનારને અટકાવવાની છે, અને તેમ થવાને ઉપાયો કામે લગાડી મૂકયા છીએ. હવેથી ઇંસ્પેક્ટર પાસેથી લાયકીનું સરટિફિકેટ મેળવ્યા વિના કોઇને અંગ્રેજી સ્કૂલમાં જગ્યા મળશે નહિ, અને જેઓ માટ્રિક્યુલેટ થએલાછે તેને પરીક્ષા આપીને ઉંચી જાતનું સરટિફિકેટ મેળવવું પડશે. આનો પરિણામ એ થશે કે જ્યાંના લોકો પોતાનું ઉદારપણું કરીને ખરચનો ભાગ આપી શકશે ત્યાંના છોકરાઓને સારી જાતનું અંગરેજી ભણવાનું મળશે, એ કોઇ રીતે પણ ગેરવાજબી નથી, કેમકે અંગરેજી વિદ્યાની તો હાલ ખરેખરી કિંમત ઉપજેછે. એજ બાબતનું લગતું મેહેરબાન બુલર સાહેબ પણ પોતાના રીપોર્ટમાં લખેછે તે ધ્યાન આપવા જોગ છે. કહેછે કે "આ વરસમાં મેં એવી (સેકંડ ગ્રેડ આંગલો વર્નાક્યુલર) સ્કૂલો ઘણી તપાસી, અને તે ઉપરથી મારો તો એવો નિશ્ચય થયો છે કે એમાંની બે ત્રણ શિવાય જીલ્લાઓમાંની સઘળી ઘણા સારા પાયાપર આણવી, કે નહિ તો કહાડી નાંખ-

વી જોઇએ. મહુધા શિવાય બીજે ઠેકાણેના પરિણામો કાંઇ આશા આપે એવાં નથી. વિશેષે કરીને અંગ્રેજી ઉચ્ચારતો એવા નઠારા છે કે તે બાબત જેટલું કહીએ તેટલું થોડું. માસ્તરો ઘણા ખરા પોતાના વિષય શીખવવાને લાયક નથી, કેમકે તેઓ જૂના નાર્મલ સ્કાલરો છે જેમણે કે વાંચનમાળાઓમાંની થોડીક ચોપડીઓનો અભ્યાસ કીધો છે, અથવા તેઓ હાઇસ્કૂલમાં ભણેલા છોકરાઓ છે. ઘણું કરીને આ પ્રાંતમાં અંગરેજી અભ્યાસને ઘણો ફાયદો કરવા સારૂ શિક્ષકોની નેમણુક ઘણી સંભાળથી કરવાની, નિશાળોના કામ ઉપર ઘણી બારીક દેખરેખ રાખવાની; અને જેટલા પૈસા હોય તેટલા થોડી નિશાળોપર ખરચીને તેમાં સારા શિક્ષકો આપવાની જરૂર છે. આ બાબત સુધારો કરવાના હુકમ તમારી તરફથી થઇ ચૂકયા છે, અને કેટલેએક દરજે અમલમાં આવ્યા છે. હું આશા રાખુછઉં કે આવતે વર્ષે સારા પરિણામ જોવામાં આવશે."

અભ્યાસ.માટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષામાં કુલ૮૭૭ ઉમેદવારોમાંથી ફકત૧૪૨ જ પાસ થયા. તે પરીક્ષાનું ધોરણ ઘણું ઉંચું રાખવામાં આવ્યું હતું એ. એફ મી. પીલના ધારવા પ્રમાણે આવા માઠાં પરિણામનું કારણ હતું, તે છતાં હવેથી હાઇસ્કૂલોની અવસ્થા વધારે સારી થશે એમ એ સાહેબ આશા રાખેછે, કેમકે બ્રાંચસ્કૂલોને સારા પાયાપર હમણાં આણી છે, અને તેના ઉપર દેખરેખ રાખવાનો અધિકાર હાઇ સ્કૂલના હેડ માસ્તરોને આપવામાં આવ્યો છે. તેની સાથે ડિરેકટર સાહેબ તેમને પોતાના નીચલા આસિસ્ટંટોનો વર્ગ કરીને નિશાળપદ્ધતિ વગેરેનું જ્ઞાન આપવાની ભલામણ કરે છે. જે પ્રમાણે માટ્રિક્યુલેશનનું પરિણામ સહજ જણાઇ આવે છે તે રીતેજ દરેક ધોરણોમાં કેટલા કેટલા છોકરા એ વર્ષમાં પાસ થયા એ જણાતું હોયતો એ કારખાનાથી કેટલું કામ થાય તે બરાબર જણાઇ આવે, પણ રીપોર્ટમાં દરેક ધોરણના દરેક વિષયવાર પાસ થએલાની સંખ્યા આપીછે તેથી ઘણાં આંકડા દાખલ કર્યા સિવાય એ જાણવાના સાધનો અમે અમારા આતુર વાંચનારની આગળ મૂકી શકતા નથી. તેથી આખા ઇલાકાની તથા અહિંઆના પણ અંગ્રેજી ધોરણોની વાત આઘી મૂકી આ પ્રાંતમાં ગુજરાતી ધોરણોમાં પાસ થનારની સંખ્યા કેટલી છે તે નીચે જણાવીએ છીએ, સારા નસીબે આપણા ઇનસ્પેકટર સાહેબનો

બધા વિષયમાં પાસ થનારની પણ સંખ્યા આપીછે તેજ આપીએ છઇએ.

	૧લા ધોરણ	૨જું ધોરણ	૩જું ધોરણ	૪થું ધોરણ	૫મું ધોરણ	કુલ.
છોકરા	૫૯૩૪	૧૬૨૭	૧૦૧૭	૬૮૯	૬૦	૯૩૨૭
છોકરીઓ.	૨૧૫	૪૮	૨૭	૩	૦	૨૯૩

હવે આ કોષ્ટક આપણને બહુ કામનું છે. એ ઉપર ઘણું વિચાર પોહોંચાડવાના છે. આ વરસમાં કુલ ગૂજરાતી ભણનાર છોકરાઓ ૪૩૮૬૩ અને છોકરીઓ ૨૮૭૬ હતી. આ ઉપરથી જોતાં જેટલા છોકરા આપણી નિશાળોમાં કેળવણી લેતા હતા તેમાંનો ચોથો ભાગ પણ પાસ થવા જેટલો અભ્યાસ કરી શક્યો નહિ. ભણે તેટલા જીવે નહી એ કહેવત તો ખરી છે, પણ અમને લાગે છે કે આ પ્રમાણે તો બહુજ થોડું છે. છોકરીઓનો આશરે દશમો ભાગજ પાસ થયો એ બહુ દલગીરી ભરેલું છે ખરૂં, પણ આશ્ચર્ય પમાડે એવું નથી, કેમકે સ્ત્રી કેળવણીમાં હાલ નાના પ્રકારની હરકતો રહેલી છે, અને હજી તે એની કેવળ બાલ્યાવસ્થામાંજ છે. એ કોષ્ટક જોતાં વળી બીજું એ માલમ પડે છે કે પાંચમાં ધોરણલગી થોડાજ છોકરા ભણેછે. આપણે છેક આશરે સાતસે ઉપરથી ૬૦ ઉપરજ આવી પડીએ છઇએ. એ આચકો તો જબરો છે, પણ એના કેટલાએક કારણ છે, અને એ ઉપરથી એમ ન સમજવું જોઇએ કે, ઘણા ખરાનો અભ્યાસ ચોથા ધોરણથીજ અટકે છે, કેમકે તેમાંના ઘણા એક અંગરેજી અભ્યાસ શરૂ કરે છે અને તે અભ્યાસની સાથે ગૂજરાતીમાં પણ ઉંચી કેળવણી લેતા જાયછે. પણ હવે સરકારી નોકરીના સરટિફિકેટને સારૂં સૌથી ઉપલું ધોરણ રાખ્યું છે એટલે આવતે વર્ષે એ બાબત વધારે સારા પરિણામની આશા રાખી શકાય છે. ત્રીજી વાત એ કોષ્ટક ઉપરથી એ માલમ પડે છે, કે પેહેલા ધોરણ અને બીજા ધોરણ વચ્ચે બહુ મોટો ગાળો પડી જાયછે. દરેક ઉપલા ધોરણમાં ઓછા ઓછા છોકરા આવતા જાય છે એ તો સ્વભાવિકજ છે પણ આ ઠેકાણે જોઇએ તે કરતાં વધારે ફેર પડી જાયછે. એ ઉપરથી અનુમાન થઇ શકે છે, કે જેટલા છોકરા નિશાળમાં આવેછે તેનો ઘણો ભાગ પહેલું ધોરણ શીખીનેજ ઉઠી જાયછે, એમ શામાટે થાયછે તે શોધ

કારણથી સમજી શકાતું નથી. એનો અભ્યાસ સંસારના હરકામમાં હરખ ધંધાને માટે પણ જોઇએ તે કરતાં ઓછો છે, અને નિશાળમાં આવ્યાનું ફળ એક વાર જોયા પછી માબાપ કે છોકરાઓની રૂચિ ઓછી થઇ જાય એ પણ માની શકાય એવું નથી. એ વાત ખરી કે ગરીબાઇને લીધે નાબાપાઓ છોકરાને ઉઠાડી મુકતા હોય, પણ તેની એટલી બધી સંખ્યા હોઇ શકે એમ લાગતું નથી

છોકરાદીઠ ખરચ. આ ખાતામાં સરાસરી હાજરીના પ્રમાણમાં દરેક નિશાળીઆના માથાદીઠ ખરચ આટલો થયો છે:–

કૉલેજ . . . ૨૪૬૯.

હાઇસ્કૂલ—સરકારી .. ૩૧૦.

દેશી રાજની. . . ૩૬૬.

ફર્સ્ટગ્રેડ આ. વ. સ્કૂલ, સરકારી રૂ ૩૧.

પરરાજની રૂ ૨.૧.

વર્નાક્યુલરશાળ રૂ ૩૦.

સેકંડ ગ્રેડ. આ. વ. સ્કૂલ ખાનગી. રૂ ૧૨.

દેશીરાજની રૂ ૭.

ગ્રામર ક્લાસ સ્કૂલ, સરકારી છોકરાની રૂ ૭.

છોડીની રૂ ૧૧.

પરરાજની–છોકરાની રૂ ૪.

છોડીની રૂ ૮

વર્નાક્યુલર ટ્રેનિંગકાલેજ. રૂ ૧૦૨.

ટ્રેનિંગસ્કૂલ, સરકારી રૂ ૭૨.

દેશીરાજની રૂ ૧૧૧

પરગામના ભણનાર. આ ખાતાની હાઇસ્કૂલ અથવા તેવા દરજાની અંગરેજી સ્કૂલોમાં પરગામના કેટલા અને કેટલા ત્યાંના વતની ભણે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ સ્કૂલોએ ઉંચી કેળવણીનો શોખ આસપાસના બધા જીલ્લામાં સારો ફેલાવ્યો છે, કેમકે ગામના કુલ ૪૪૫૨ થાય છે તો પરગામના ત્યાં ભણવા આવેલાની સંખ્યા ૩૦૫૯ છે. પણ એ પ્રસંગે ડિરેક્ટર સાહેબ જે આપણને ઠપકો આપે છે કે ગૂજરાતના લોકો દક્ષણીઓ કરતા એ કામમાં ઘણા પછાત છે તે આપણે નીચે મોઢે સાંભળવા જેવો છે. ગૂજરાતમાં એવી રીતે પરગામ ભણવા જનારની સંખ્યા બહુ મુકાબલે ઓછી નિકળે છે એ ખરેખર ઘણું સંતાપકારક છે. આ ઉપરથી

ઇંગરેજી સ્કુલોની સાથે બોર્ડીંગ હાઉસ રાખવાની અને તેમને સ્કાલરશિપ આપવાની કેટલી જરૂર છે તે સ્પષ્ટ જણાઇ આવેછે.+

સંસ્કૃતાદિ ભાષાનો અભ્યાસ. આ અભ્યાસમાં દાહાડે દાહાડે વધારો જ થતોજ જાયછે એ ઘણા સંતોષની વાત છે. સંસ્કૃત ભણનારા આ વર્ષ ૨૩૯૮, લાટિન ભણનારા ४७८, અને ફારસી ભણનારા ૧૭૬૯હતા. એમાં આ પ્રાંતમાં સંસ્કૃત ભણનારા ૧૦૩૩, લાટિન ભણનારા ૧૩૮, અને ફારસી ભણનારા ૫૭ હતા. વારૂથને કાઠીવાવાડમાં આ વરસ સંસ્કૃત ભણનારની સંખ્યા ઠીક વધી છે, અને સુરત, અમદાવાદ તથા ખેડામાં બધા મળીને આગલા વરસ કરતાં ૯૬ ઓછા થયા છે. લાટિન તથા ફારસાનો અભ્યાસ તો ફકત સુરતને અમદાવાદમાં થાયછે.

નવાં ધોરણો. એ તો ક્યારનાં બધાને જાણીતાં થઇ ગયાં છે એટલે એ બાબત-કાંઇ વધારે કહેવાની જરૂર નથી. એનું બંધારણ એવું છે:-એક છોકરો ગૂજરાતી શીખવામાંડે ત્યાંથી માટ્રિક્યુલેશનમાં પાસ થાય ત્યાં સુધીમાં તેને અગીઆર વરસ લાગે. ઘણોજ હોશીઆર છોકરો હોય તો એ ધોરણો પ્રમાણે સાળ વર્ષની ઉમરે તે પરીક્ષામાં જઈ શકે ખરો. એમાં બે બીજા મોટા ફેરફાર જોવામાં આવે છે. એક તો ગામઠી નિશાળોનો ખપ ન રહે એવા ઇરાદાથી લોકોને પ્રિય લાગે એવા વિષય, જેમકે આંક, કક્કો વગેરે, પેહેલા ધોરણમાં દાખલ કીધા છે. લોકો એ ફેરફારને પસંદ કરશે એમાં કાંઇજ સંદેહ નથી અને તેથી નિશાળોઆની સંખ્યામાં આવતે વર્ષ વધારો જોવાની આપણે આશા રાખી શકીએ છઇએ. મૂળાક્ષર શીખવાની પદ્ધતિ ચાર પાંચ વરસના છોકરાની બુદ્ધિને અનુસરતી છે કે નહિ એ બીજો સવાલ છે, અને હાલ આપણા દેશની રીતભાત પ્રમાણે કઇ રીત દુરસ્ત છે એ પણ એક બીજો સવાલ છે. એનો ખુલાસો કરવા પેહેલાં આપણી નિશાળમાં ઘણું કરીને કેટલા વર્ષના છોકરા આવે છે અને આ ફેરફારથી શીખવા ઉપર આ વર્ષમાં શી અસર થાય છે તે જાણવાની જરૂર છે. બીજો ફેરફાર એ ધોરણથી એ થયો કે આજ સુધી માટ્રિક્યુલે-

+ આ પ્રાંતમાં એવી સ્કાલરશિપ ખાતે ૨૪૧૫ રૂપીઆ ખરચાય છે એ સ્કાલરશિપ ફેસ ભરનારના છોકરાઓનેજ આપવામાં આવેછે.

યતને સારૂ જે જૂની ભાષા લેતા હતા તે છોકરાઓને સ્કૂલમાં પોતાની ભાષા શીખવાની જરૂર નહતી; પણ હવેથી તેને પોતાની સ્વભાષા તેમજ જૂની ભાષા શીખવવાની જરૂર પડી છે, અને બેશક ગુજરાતી વિદ્વાનો આથી સારૂં ઉત્તેજન મળશે. જ્યારથી યુનિવરસિટિએ એ સાહેબની માટ્રિક્યુલેશનમાં સ્વભાષાના જ્ઞાનની ખાત્રી કરવાની ભલામણ કીધી હતી તે નામંજુર કીધી ત્યાંરથી ધોરણોમાં આવો ફેરફાર કરવાની જરૂરજ હતી. મી. પીલે ફરિયાદ કરેછે કે યુનિવરસિટિના વિદ્યાર્થીઓ સ્વભાષામાં લખવાને બરાબર શક્તિમાન નથી એ કેટલે દરજ્જે ખરૂં છે, અને અમારા વિચાર પ્રમાણે દેશી ભાષાને જે આ ધોરણોમાં આગળ પાડી છે તે ઘણુંજ ડાહ્યું કામ કીધું છે. અમે તો પરછીએ છઇએ, કે એમનો મૂળ ઠરાવ યુનિવરસિટી કબુલ કરે તો બહુ જ ફાયદો થાય. દેશના આટલા આટલા પૈસા ખરચીને જે માણસોને સરકાર ભણાવે છે તેઓ જો આખરે પોતાના દેશી ભાષાને આ રીતે મેળવેલા જ્ઞાનનો કાંઇએ લાભ આપવાને અશક્તિમાન અને નારાજી માલમ પડતો અમે કહીએ છઇએ કે તે અમુક માણસોના લાભ સિવાય દેશને તે પૈસા કાંઈ પણ કામે આવ્યા નહિ. દેશી ભાષાને બરાબર જાણનારો અને તેમ હોય ત્યારે તેની સ્વાભાવિક રીતેજ શોખ રાખનારા વિદ્વાનો જ્યાં લગી આપણી યુનીવરસિટિ પેદા કરતી નથી ત્યાં સુધી તે દેશને થોડોજ લાભ કરેછે.

પાંચમું ધોરણ શીખવનારાં નિશાળો. આ પ્રાંતમાં પાંચમાં ધોરણમાં જે નિશાળોમાં છોકરા પાસ થયા તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છેઃ—અમદાવાદ જીલ્લામાં ભાવળા, કુઆ, તથા પ્રાંતીજ; ખેડામાં આંતરોળી, કાસરો, ડાકોર, નડીઆદ, દબાણ, મહુધા, મહેમદાવાદ, ઉમરેઠ, વીરસદ, અને માતર; સુરતમાં સરસ, કુંડીઆણા, દેલાડવા, તલંગપુર, ખરસાડ, ઉંટડી, પાડી, બગવાડા, અને ઉદવાડા; અને કાઠિઆવાડમાં ફક્ત નવાનગર અને બેભાળીઆ.

આંચ સ્કુલો. ગુજરાતી નિશાળોની આંચો આ વરસે ૩૪ ઉઘાડવામાં આવી છે. ખેડામાં તો લોકોએ ખુશીથી એક વરસનો ખરચ આપ્યો છે.

कॆलवणी खातानी खबरो.

મોજે કલમ કૂવા પરગણે ખોરડોલીની સરકારી નિશાળમાં તારીખ

ગી મે સને હાલને રોજ મેહેરબાન સુરત જીલ્લાના વડે આસીસ્ટંટ ક-લેક્ટર બેક સાહેબે પધારી પરીક્ષા કરી ખૂશી થઇ ૨૧)નું ઓપરોનું ઇનામ આપ્યું.

કસ્બે પારડી જીલ્લે સુરતની કન્યાશાળામાં તા. ૨૨મી અક્ટોબર સને હાલને રોજ સારાં સારાં સદ્ગ્રહસ્થોની તથા મામલતદાર સાહેબ વ-ગેરેની સભા ભરી છોકરીઓ પાસે ગરબા ગવડાવી, કવિતા બોલાવી ૨૧)ના પતાસાં તથા ૭-૪-૦ પાન સોપારી આસીસ્ટંટ નરભેરામ રૂદરામે વેહેચ્યાં. પછી સભા વિસર્જન થઇ.

ભિરથાણ પ્રગણે બોરપાડ જીલ્લે સુરતની નિશાળમાં તા. ૧૪મી અ-ક્ટોબર સને હાલે ન રોજ નીચે લખેલા સદ્ગ્રહસ્થો એ પધારી પરીક્ષા કરી ૨૩-૮-૦નું ઇનામ વેહેચ્યું.

૧) હરિભાઇ અમુભાઇ દેસાઇ વાના દેસાઇ. ૧) ઇશ્વરસંગજી હરિસંગજી, રાજ પરાના.

૦—૧૨—૦ આતમારામ કલ્યાણ ગાંધી રાંદેર. ૦—૮—૦ ગમનભાઈ જીણીભાઈ રાણા, તુણા તાબે નાદોદના.

કસ્બે ચીકલી જીલ્લે સુરતની સરકારી નિશાળમાં તા. ૧ અક્ટોબર સને હાલને રોજ રીડિંગરૂમ સ્થાપન કરવાને માટે નીચે લખેલા સદ્ગ્રહ-સ્થોની સભા ભરી હતી તેમાં મામલતદાર સાહેબની સારી ઉલટથી નીચે મુજબ રકમ ભરાઇ છે.

૬) મેહેરબાન ઉલાસરામ અર્જુનલાલ મામલતદાર સાહેબ. (છ રૂપિઆ રોકડા તથા એક નીતિપ્રકાશ બક્ષીશ.
૩) જેઠાલાલ પ્રભુજી નેટીવ આ. સુપ્રીનટેન્ડંટ ઓફ વેક્સીનેશન.

૬) મેહેરબાન બાબાજી દેવજી ફો-જદાર.
૨) ભીમભાઇ લાલભાઇ દેશાઇ.

૬) ભાસ્કરરાવ સીતારામ દાકતર.
૩) નીછાભાઈ અમુભાઇ વકીલ.

૬) પેમતનજી બરજોરજી કસ્ટમ કારકુન.
૩) ભીમભાઈ મકનજી દેશાઇ.

૬) સદાશિવ રામનાથ તાલુકામાસ્તર.
૩) ખંડુભાઈ પરાગજી દેશાઇ.

કળવણી ખાતાની ખબરી.

૬) નવરોજી હોરમસજી પોસ્ટ માસ્તર.
૬) શેઠ ફકીરજી પાલનજી.
૩) પેસતનજી કુંવરજી શેઠ.
૧) કાશીરામ જીવણરામ કારકુન.
૧) રતનરામ ભાઇ.
૧) ગિરધર લાલભાઇ.
૧) ભાસ્કરરાવ આનાજી.
૧) મલેક વજીર મલેક મોરાદ.
૧) કુશલભાઇ કુંવરજી દેશાઇ.
૧) લલ્લુભાઇ પરાગજી દેશાઇ.
૧) બાપુભાઇ કીસનદાસ વેકસીનેટર.
૧) અગરસંગ જમાદાર.
૧) છોટાભાઇ નેહાભાઇ તલાટી.
૧) ગોર્ધનદાસ નારણદાસ તલાટી.
૧) ભગવાનદાસ નરસીદાસ.
૧) કુંવરજી મંચેરજી.
૧) રામશંકર નારણજી.
૧) દામોદરદાસ હરિવલ્લભદાસ.
૧) વીઠુભાઇ હરિભાઇ.
૧) દાદાભાઇ દાજીભાઇ.
૩) ભીમભાઇ મોરારજી દેશાઇ તાલુકા સ્કુલના પેહેલા આસિસ્ટંટ.
૨) મોહાભાઇ ગુલાબભાઇ બીજા આસિસ્ટંટ
૧) પરાગ ભાણા. એજન ત્રીજા આસિસ્ટંટ.
૪) દલપતરામ ગોવિંદરામ શેણુજા.

૩) રઘનાથજી અંબુભાઇ દેશાઇ.
૩) નીછાભાઇ વસનજી દેશાઇ.
૩) હરિભાઇ સાંઇ દેશાઇ દેગામના
૧) શંભુભાઇ કલ્યાણજી કારકુન.
૧) દામોદર લલ્લુભાઇ.
૧) વાસુદેવ આતમારામ.
૧) મલેકમહમદ મલેકઅહમદ.
૧) નીછાભાઇ ગોવંદજી દેશાઇ.
૧) ભીમભાઇ ભીખાભાઇ દેશાઇ
૧) નીછાભાઇ અંબુભાઇ દેશાઇ.
૧) ઉમેદરામ ફોજદારી કારકુન.
૧) કેશરીસંગ નારણસંગ નાયક.
૧) ગોકળદાસ હરિભાઇ.
૧) મોરારદાસ નરસંઇદાસ.
૧) જગજીવનદાસ કલ્યાણદાસ.
૧) લાલદાસ હરજીવનદાસ આલીપુર.
૧) અંબુભાઇ લાલભાઇ એખલ.
૧) રણછોડજી લાલભાઇ નોગામા.
૧) રામશંકર વલભરામ વાંજણા.
૧) કુશળભાઇ સુંદરજી કુકેરી.
૩) જીવણરામ કુશળરામ કાનકુવા.
૩) ગોકળદાસ કલ્યાણદાસ રૂપેલ.
૩) મોહનભાઇ મોરાભાઇ આમધરા.
૨) બાણાભાઇ કલ્યાણદાસ પીપળ ભાભાણ.

૨) ગોપાળજી લલુભાઇ રાંગળ. ૩) લલુભાઇ પરમેશ્વર વેહેલ.
૨) લાલસંગ ચત્રસંગ ગણદેવા. ૩) નીછાભાઈ રણછોડજી તાલ વચોટા.
૩) ભવાનીશંકર તુળજારામ ચી- ૩) નરહરિ રંગભટ ગોડ.
કળી કન્યાશાળામાં.
૧ા મોરારજી ખુશાલભાઈએરગામ ૩) સીતારામ આનાજી સાદડચેલ.

કુલ રૂ ૧૫૮—૮—૦

કસ્બે કતારગામ પ્રગણે ચોરાશી જીલ્લે સુરતની છોકરીની નિશાળમાં ચીના દિવસમાં રૂપ) નું ફંડ ઊભું કરી તેમાંથી રૂ૧-૧૫-૬ નું ઇ-નામ છોકરીઓને વેહેચ્યું છે. ફંડમાં ભરનારનાં નામ નીચે મુજબ.

૦—૮—૦ ફકીરભાઇ અંબાભાઈ.	૦—૮—૦ કલ્યાણજી ભુલાભાઈ.
૦—૮—૦ સુરજીબાવા	૦—૮—૦ રણછોડજી સુરભાઇ.
૦—૮—૦ નાથેશ્વર પરભુરામ	૦—૪—૦ રણછોડજી લલુભાઇ.
૦—૪—૦ દલપત નરોતમ.	૦—૪—૦ ગણપતરામ ગોવંનરામ.
૦—૪—૦ મકનજી બાણાભાઇ.	૦—૪—૦ અંબાભાઈ પરાગજી.
૦—૪—૦ નારણજી કલ્યાણજી.	૦—૪—૦ ફકીરભાઇ નારણજી.
૦—૪—૦ દાજીભાઇ જીવણ.	૦—૪—૦ ગંગારામ ચેલજી.
૦—૪—૦ સોની લુલા ભુધર.	

કુલ્લે રૂપ)

કસ્બે કતારગામ પ્રગણે ચોરાશી જીલ્લે સુરતની છોકરીની નિશાળમાં તારીખ ૨૬મી નવેંબર સને હાલને રોજ કતારગામની તાલુકા સ્કુલના માસ્તર આજમમંછારામ પેલાભાઈએ રૂ૧-૨-૦ નું ચોપડીનું ઇનામ પરીક્ષા લઇ વેહેચ્યું

કસ્બે બારડોલી જીલ્લે સુરતની સરકારી ગુજરાતી નિશાળમાં તારીખ ૨૩મી નવેંબર સને હાલને રોજ, સુરત જીલ્લાના ચડઆસીસ્ટંટ કલેકટર મહેરબાન મેન સાહેબે ગુજરાતી અને ઇંગ્રેજીની પરીક્ષા લઇ રૂ૧-૧ ની મીઠાઇ વેહેચી અને તે બાબતનો શેરો ઇંગ્રેજીમાં નિશાળના રજીષ્ટરમાં લખ્યો છે.

MOHANLAL R.
ડીપુટી એજ્યુ. ઇન્સ્પેકટર સુરત.

રસંદની કન્યાશાળા. પામોલ તાલુકે બોરસદ.	તલાટી નારણરાવ ભીખાજી તથા શા. રવચંદ પેમાભાઈ.	૨–૦–૦	કન્યાશાળા બેસારવા સારૂ આપ્યો. ૨–૦–૦ ચોપડીઓ.	૨૫–૪–૭૧
સેવસ્થાન ગાજણા તાલુકે બોરસદ.	ઠાકોર સાહેબ. હીમતસંગજી રાવસંગજી.	૭–૦–૦	૫–૦–૦ ચોપડીઓ. ૨–૦–૦ મીઠાઈ.	૧૮–૭–૭૧
કઠલાલ તાલુકે કપડવણજ.	કવિ. મોહનલાલ દલપતરામ.	૫–૮–૦		૨૦–૧૦–૭૧
અડાસ.	ગોસાઈ. સીવલાલગર સંતોકગર.	૨–૦–૦	૨–૦–૦ પતાસાં.	૨૦–૧૦–૭૧
મેમદાવાદ કન્યાશાળા.	મામલતદાર સાહેબ. લલુભાઈ કસનદાસ.	૪–૪–૦	૩–૧૨–૦ રેજા ૦–૮–૦ પતાસાં.	૨૨–૧૦–૭૧
સંસ્થાન ડાકોર.	રાજેશ્રી. ગોપાળરાવ મેઘાશન તથા હાસરાના મામલતદાર સાહેબ ધરીસા ડોસાભાઈ.	૮–૦–૦	૬–૦–૦ ચોપડીઓ. ૨–૦–૦ મીઠાઈ.	૨–૧૧–૭૧
વડદલા તાલુકે બોરસદ.	દેસાઈ. ધ્યારામ પ્રભાદજી સીમડી તાબે વઢવાણના તથા વડદલા અને ફીણાવના પાટીદારોએ.	૪–૮–૦	એજન	૩૦–૧૧–૭૦

MOTIRAM RAJARAM.

ડીપ્યુટી એ. ઇ. સાહેબ ખેડા વિભાગ.

કેળવણી ખાતાની ખબરો.

જા. નં. ૪૫૮ સને ૧૮૭૧.

ગયા માસની તા. ૨૯ મીને રોજ પાછલા પહોરના ખેડા જીલ્લાના કલેક્ટર સાહેબ બહાદુર પોતાનાં મડમ સાહેબ સહીત મેમદાવાદની કન્યા શાળામાં પધાર્યા હતા. ત્યાં છોડીઓનો સીવવા તથા ગાવા વગેરેનો અભ્યાસ જોઈ ઘણા ખુશી થઈ તમામ છોડીઓને મીઠાઈ વેંહેચવા સારૂ મડમ સાહેબે રૂ ૩) ભેટ આપ્યા હતા. ત્યારબાદ છોકરાઓની નિશાળમાં પધાર્યા હતા ત્યાં કેટલાક રજીસ્ટર વગેરે તપાસી છોકરાઓનો અભ્યાસ જોઈ ખુશી થઈને નિશાળના ઊંચા વર્ગના બે છોકરાઓને મડમ સાહેબે મીઠાઈ એકેક રૂપૈયો ઇનામ આપ્યું હતું.

હમણાં રેવન્યુ ખાતાના દરેક અમલદારો નિશાળોની સારી રીતે તપાસ રાખે છે એ વાત ઘણી આનંદકારક છે.

MOTIRAM RAJARAM,
ડીપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર
ખેડા વિભાગ.

મુકામ અમદાવાદ,
તા. ૯મી ડીસેમ્બર સ. ૧૮૭૧.

જા. નંબર૧૪૧ સને ૧૮૭૨.

૧લી જુલાઈ સને ૧૮૭૧થી તા. ૩૦મી સપટેમ્બર સને ૧૮૭૧ સુધીમાં મહીકાંઠામાં જે જે ઇનામ વેહેંચાયાં તેનું નીચે મુજબ પત્રક.

૦—૮—૦ ખડોલીની નિશાળ કમીટીના મેમ્બરોએ ખડોલીની નિશાળના છોકરાઓની તા. ૨ સપટેમ્બર સન ૧૮૭૧ ના રોજ પરીક્ષા લેઈ રૂ ૦—૮—૦ની સાકર વેંહેંચી.

૧—૮—૦ મોજી થાણદારે તા. ૨૫મી સપટેમ્બર સન ૧૮૭૧ ના રોજ રાયગઢની પરીક્ષા લેઈ રૂ ૧—૮—૦ની મીઠાઈ વેંહેંચી.

૨—૦—૦

રવાને ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની હજુર મુ. સાદરા.

Jorachram Satrachram,
ડે. એ. ઇ. મહીકાંઠાના ખામણ ગુર ઇલાકાના.

महेताजीनो धंधो.

"ઓ મહેતાજી, તારૂં નામ જેમ મોટું છે તેમજ તારૂં કામ પણ મોટું છે; માટે તું હિંમત ધરીને મનરૂપી ખેતરની ખરી ખેતી કાળજીથી કર." આ અર્થનો દોહોરો આ વર્ષથી કહેવત રૂપે આ ચોપાનીઆં ઉપર મૂક્યો છે. એમાં "હરિ હામ" એમ જે કહ્યું તે કેટલાએક કવિઓ પ્રાસ પૂરી કરવાને કરેછે તેમ નહિ, પણ એક અગત્યની મતલબ જણાવવાને કહ્યું છે. આજકાલ મહેતાજીનું કામ ઘણા લોકો બહુ હલકું ગણેછે, અને તેથી આસપાસ એ પ્રકારનું ઉત્તેજન ન હોવાને લીધે એ કામ સારી રીતે કરનારને ઘણાજ મજબૂત મનની જરૂરછે. જે મહેતાજીઓનું મન મજબૂત હોતું નથી, અથવા પોતાને જે સારૂં લાગ્યું તે બીજાની દરકાર રાખ્યાવિના ઉમંગથી કર્યાં જવાની હિંમત હોતી નથી, તેઓ પોતે પણ તે વમળમાં ખેંચાયછે, અને પોતાનો ધંધો હલકો ગણેછે. એનું પરિણામ માત્ર એજ થાયછે કે તેઓ જાતે દુઃખી, અને પોતાનું કામ બરાબર કરવાને અશક્તિમાન થઇ જાય છે, કેમકે ઉમંગ વિના કોઇ કામ સારૂં થતું નથી.

લોકોનો આ વિચાર ઘણોજ ભૂલ ભરેલોછે એમાં તો કાંઇ સંદેહ નથી. હરેક ધંધો જે જે કારણોથી ઊંચો ગણાયછે તે સઘળાં કારણો અહીં જોવામાં આવે છે. પ્રથમતો જેમ મનની મહેનત વધારે તેમ તે ધંધો વધારે ઊંચો ગણાય છે. હવે મહેતાજીના કામમાં તો ફક્ત મનનીજ મહેનતછે, તો તે ધંધો નીચો કેમ ગણાવો જોઇએ? બીજું જે વસ્તુ ઉપર માણસ પોતાનો ઉદ્યોગ ચલાવેછે તે વસ્તુના ઊંચા નીચાપણા પ્રમાણે તે ધંધો ઊંચો નીચો મનાયછે;—જેમકે તેલનો વેચનાર તે નીચો અને અત્તરનો વેચનાર તે ઊંચો. એમ છે, તો માણસના મન જેવી ઉમદા વસ્તુ દુનિઆમાં બીજી કઇ છે? તથા જે માણસ એ અમુલ્ય વસ્તુને કેળવી આ લોકને તથા પરલોકને લાયક કરેછે તે માણસનું કામ કોઇ રીતે પણ કેમ હલકું હોઇ શકે? ત્રીજું, લોકોપયોગીપણું લઇએ, તો તો મહેતાજીપણા જેટલું કોઇનું પણ નથી. શાસ્ત્રના બાંધનારા અને ધર્મના ચલાવનારા જેટલા ઉપયોગના છે, તેટલાજ ઉપયોગના વિદ્યા ભણાવનારાછે, અથવા ખરૂં જોઇએ તો તેથી પણ વધારે ઉપયોગના છે, કેમકે જો મહેતાજીએ મનક્ષેત્રને બરાબર ખેડી મૂક્યું નહિ હોય, તો શાસ્ત્રનાં અને ધર્મનાં બીજ ક્યારે પણ જોઇએ તેટલાં ખીલી નીકળવાંના નહિ.

મહેતાજી, તું યાદ રાખકે સમજુ માણસો કદી પણ તારો ધંધો હલકો ગણતા નથી. જે જે પ્રજાઓ દુનિયામાં ઊંચી અવસ્થાને પામીછે તે સઘળી તારી કદર બરાબર જાણે છે. યુરોપના દરેક ગામડામાં પાદરી અને મહેતાજી, એ બે મોટા પ્રતિષ્ઠાનાં પાત્ર ગણાય છે, અને શિક્ષાગુરૂઓ દેશમાં મોટું માન ભોગવેછે. આપણા દેશમાં પણ, મહેતાજી, જેણે તને આવું મોટું[1] ઉપનામ આપ્યું તે શું તારા કામનું મહત્વ નહોતા જાણતા? ગુરૂ શબ્દ એથી પણ વધારે માનસાથે બોલાયછે. જૂનાં ગ્રંથોમાં જોઇએ છઇએ, તો માલમ પડેછેકે અસલના વખતમાં ગુરૂની પદવી સૌથી વધારે ઊંચી ગણાતી હતી. હાલ મહેતાજીનો ધંધો હલકો પડી ગયોછે તેનાં ઘણાં કારણો છે, અને એમાં ફકત લોકનોજ વાંક નથી. મહેતાજી, અસલ જેવા ગુરૂ હતા તેવો તું શકિતમાં અને ભાવમાં થા, અને અમને આશા છેકે તને પણ તેવુંજ માન મળશે, જ્યાં લગી તું પેટનીજ પેંડીઓ થઇને વર્ત્યા કરેછે; અને તારા ઉદ્યોગનું પવિત્રપણું, તું સમજતો નથી, ત્યાં સુધી તારે ઊંચા માનની આશા રાખવી એ મિથ્યાજ છે. જો તું તારા ઉદ્યોગનું પવિત્રપણું સમજતો હોય, તો લોકના માનની આટલીબધી પરવાહ રાખે નહિ, પણ તારી નજર એથી ઊંચી રહે. તું એમ સમજે કે, ઉદરનિમિત્તે બીજા બધા ઉદ્યોગ કરેછે તેમ હુંઆ કરૂંછું, પણ મારૂં નિશ્ચય ભાગ્ય એ છેકે મને આવો અપૂર્વ પરમાર્થ કરવાનો સારો લાગ મળ્યોછે; તું એમ સમજે કે મન જેવી અમુલ્ય વસ્તુ મારે હાથ કેળવવાને આવી પડીછે માટે એ કામમાં હું જેટલો શ્રમ લઉં તેટલો ઓછો; તું એમ સમજે કે હાલ જે મારી આગળ બાળકોનું ટોળું બેઠું છે તે થોડા વર્ષમાં મોટું થઇ સંસારમાં પડશે, ત્યારે તેનાં કર્મ તથા સુખ દુઃખનો હું કેટલે દરજ્જે ઇશ્વરની આગળ જવાબદાર થઇશ. મહેતાજી, તું નિશ્ચય જાણકે તારો ધંધો જેવો ઊંચો તેવોજ પવિત્રછે. આગળના જમાનાનો ખરે ખરો ઘડનાર તુંજછે. આગળનો જમાનો સુખકે વિદ્વાન, સંપત્તિવાન કે નિર્ધન, ધર્મી કે અધર્મી, શૂર કે કાયર થવાનો એ બધું, મહેતાજી, તું યાદ રાખજે કે તારા ઉપરજ આધાર રાખેછે. જો તારામાં પરમાર્થ કે દેશ ભકતિનો એક અંશ પણ હશે, તો તને તારા કામમાં ઉમંગથી લગાડવાને આ વિચાર બસછે. આવા વિચારવાળો શિક્ષક આસપાસના અનાદરથી કદી પણ મનમાં મુઝાતો નથી, તે

[1] મહિમા, મોટા.

નિરતર પરમાત્મ શ્રાદ્ધથી પોતાના કામમાં ઉમંગથી મચ્યો રહેછે, તે મન ક્ષેત્રની ખેતી કરવા એમાંજ પરમ આનંદ અને કૃતાર્થપણું સમજે છે, અને જે પરમેશ્વરની પ્રીત્યે તે પોતાના પવિત્ર કામમાં સદા નિમગ્ન રહે છે તે પરમેશ્વરની કૃપાથી તે જગતમાં ઘણોજ લાભ કરનાર અને પ્રસંશા પાત્ર થાય છે. એવા શિક્ષકો અલબત્ત થોડાજ હોયછે. પણ દુનિયામાં સઘળીજ સારી વસ્તુ થોડીછે, માટે અમે ઉપર કહેલો દોહરો પાછો અત્રે સંભારીએ છઈએ.

મે'તાજી બહુ મોટું પુજ, નામ તેમ છે કામ;
કર અને મનક્ષેત્રની, ખરી ખેતિ ધરિ હામ.

જાહેર ખબર.

પ્રજાતે આસાર પીતાંબર ત્રિભોવનદાસ ગુજરાત ટ્રેનીંગ કૉલેજનો ગણિત શિક્ષકે જાતે કબુલ કર્યુંકે ચંદ્રોદયમાં જે એક કાગલ છપાયો હતો, અને જેમાં સદરહુ ટ્રેનિંગ કૉલેજમાંના કેટલાક અને અમદાવાદ હાઇ સ્કુલના અને મીશન સ્કુલના કેટલાક આસીસ્ટંટ માસ્તરોની બદખોઈ લખાઇ હતી તેમાં એમનો હાથ હતો તેથી મેહેરબાન ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લીક ઇનસ્ટ્રકસન સાહેબબાહાદુરના હુકમથી એમનો રૂ૪૦—૦—૦ દંડ કર્યોછે. અને સખત ઠપકો આપવામાં આવ્યો છે, વળી મુઝાર નિલહે સાહેબની ખાસ પરવાનગીથી એમની એ જગોએથી બદલી પણ કરવામાં આવીછે.

મુ. સુરત, તા. ૨૭મી ડીસેમ્બર સન ૧૮૭૧.

G. BUHLER,
આક્ટીંગ એજ્યુકેસનલ ઇનસ્પેક્ટર ઉત્તર ભાગ.

જાહેર ખબર

આપવામાં આવેછેકે પ્રેમાનંદ કૃત ભાગવતની દશમસ્કંધ સુરત સોદાગર પ્રેસમાં છપાય છે. તે મહીને મહીને ચોપાનીઆના આકારમાં છપાશે અને તેની કીમત આખા પુસ્તકની રૂ૭—૦—૦ રાખવામાં આવીછે.

તા.૨૦ ૧૧-૭૧

G. BUHLER,
એ ઇ ઉત્તર ભા

गुजरातशाळापत्र.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

FEBRUARY 1972

પુસ્તક ૧૨ મું. ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૭૨. આંક ૨ જો.

એ'તાજી બહુ મોટું કુળ, નામ તેમ છે કામ;—
કર અંતે મનહેતની, અરી અતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.	*Contents.*	Page.
મેઘદૂત કાવ્ય (ભાષાંતર). ..	૧૭	The Megdut (Translated).......................	17
કેળવણી ખાતાનો વાર્ષિક રીપોર્ટ....	૧૯	Annual Report of The Educational Department	19
પીપળવાડા ઇલાકાને શેહેર માં અગીઆર દેવીરાજ્યનું વૃતાંત.	૨૨	The annals of Peepalwara kings........	22
કેળવણીખાતાની ખબરો.. ..	૨૮	Educational News...	28
પુસ્તકની પહોંચ......	૩૨	Notices of new publication	32

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે ગામાની હવેલીમાં યુનાઈટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મુલ વરસે રૂ ૧. અગાઉથી.)

गुजरात शाळापत्र,

૧૬ ૧૨ મું. અમદાવાદ. ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૭૨. આંક ૨ જો.

मेघदूत काव्य.

नाथ महाकालेश्वरजीनि जाजे पुण्यस्थान,
प्रभुनी कंठप्रभाने माने शिवगण भक्तिमान
मनि भाळशे तूने,
ज्यां कमळपराग भर्यो पवन उपवन डोलावे,
गंधवतिमां जुवतिजुथ क्रीडनुं परिमळ फेलावे. ५०

संध्यासमयनि पूर्वे जो तुं जइ पहोंचे ते धाम,
दिनकर नयनविषय ओळंगे त्यां सुधि त्यां तुं मुकाम

૧. ઉજ્જનમાં એ નામના મહાદેવનું દેહેરૂં છે. વિક્રમના ઉપર જે ધુમાન હતા, અને જેનું સામળભટે સિંહાસન બત્રીશીમાં ઠેકાણે ઠેકાણે વર્ણન કીધું છે તે એજ. મૃત્યુલોકમાં એ લિંગ સર્વથી ઉત્તમ માન્યું છે સ્કંદ પુરાણમાં લખે છે :—"आकाशे तारका लिंगं पाताले हाटकेश्वरं मर्त्ये लोके महाकालं दृष्टवाकामित माप्नुयात्."–૨. પ્રભુ કહેતાં મહાદેવના કંઠની શોભાની ભ્રાંતે, મહાદેવે સમુદ્ર મંથનમાં નીકળેલું વિષ પીધું ત્યારથી તેના ગળાનો નીલવર્ણ થઇ ગયો છે. અને તે ઉપરથી નીલકંઠ નામ પડ્યું છે. એની સાથે મેઘનો રંગ મળતો આવે છે તેથી કવિ કલ્પના કરે છે કે શિવજીના ગણ તને જોઇને એમજ જાણશે કે એ મહાદેવનું ગળું છે. કહેવાનો ભાવ એ કે પ્રિય વસ્તુના જેવી બીજી વસ્તુ હોય તો તે પણ પ્રિય લાગે છે.
૩. આ બે ચરણ મૂકવાની મતલબ એ છે કે એ મુક્તિસ્થાન છે

करजे आतुर चित्ते;
पछि कडकड नोबत डंका कर पूजन वेळाए,
गाजवीज गगडति चमकतोरे तारो सफळज थाए! ४१
त्यां थनथन नाचंति उडावति नायिका तानतरंग,
कोमल करमां रमाडि रहि छे रत्न जडीत सुरंग
चंमर मोर पिछानुं,
पामि ठबुंद सुखेद नखक्षत वत ते उंचुं हेते जोशे,
शुं भ्रमरनि कमळथि लांबिरे लिटि निकळी होशे! ४२

૫ આરતી વખત મોટા મોટા દેવસ્થાનમાં આજ પણ કેટલેઠેકાણે નાચનારી નાયિકાઓ હોય છે.

૧ વેશ્યા, રામજણી, કંચની.

૨ એ "ઉડાવતી" કૃદંત વિશેષણનું કર્મ છે. મલ્લિનાથ કહે છે કે આ નાયિકાનું રૂપ જોયાને મળ્યું એ, ઉપરં શિવની ઉપાસના કીધી તેનું ફળ એવી આ શ્લોકમાં ધ્વનિ છે.

૩ હાથમાં કાંઇ રમાડીને નાચવું તેને દેશીનૃત્ય કહેછે. એ વિષે નૃત્ત સર્વસ્વ નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે "खड्ग कंदुक वस्त्रादि दंडिका चामर सृजः॥ वीणां धृत्वाच यत्कुर्युर्नृत्यं तद्देशिकं भवेत् ॥

૪ વર્ષાદના છાંટા.

૫ સુખ આપનાર, સુખકારી.

૬ નખે વતી ખણવું.

૭ કંચની પ્રસંન થઇને ઉંચું વાદળા તરફ જોશે તે વખત કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરેછે કે ભમરાની લાંબીને લાંબી હાર આંખ રૂપી કમળમાંથી નીકળી હશે કે કેમ! પ્રોફેસર વિલસન કહે છે કે આ ચિત્ર યુરોપિઅનને નવું લાગશે પણ તે વાજબી અને સુંદર છે. દ્રષ્ટિનો પરિણામ ભમરના રંગથી બરાબર સમજાય છે, અને તરંગથી તે દ્રષ્ટિના વહેતા કિરણ જે દેખાય છે તેને ભમરની પંક્તિના ખૂબ હલવા સાથે બરાબર મુકાબલો કરી શકાય.

केळवणी खातानो वार्षिक रीपोर्ट.

(ગયા અંકનું ચાલુ.)

દેશીરાજમાં કેળવણી-મોટી નોંધી રાખવા લાયક વાત આ વરસમાં એ થઇ છે, કે ગવર્નરસાહેબના વખતથી વડોદરાના ગાયકવાડ સરકારે પોતાના રાજ્યમાં કેળવણી ખાતું કહાડવાનો ઠરાવ કીધો છે, અને એક મોટી સ્કુલ વડોદરામાં સ્થાપન પણ થઇ ચૂકી છે. એ બાબત અમે અને બીજા અમારા મિત્રો ઘણી વાર જાહેરમાં બોલી ચૂક્યા છઇએ, અને તેથી અમને ઘણો સંતોષ છે કે આખરે એ મોટી ખોટ તરફ સરકારનું ધ્યાન ગયું ખરૂં. હજી સુધી એક ઉપર કહી તે સ્કુલ શિવાય બીજું કાંઇ થયું જણાતું નથી, પણ અમને આશા છે કે ધીમે ધીમે એ રાજની સઘળી રૈયતને કેળવણીનો લાભ મળે એવું એક મોટું કારખાનું થશે. વધારે ખુશીની વાત એ છે, કે તેના ઇનસ્પેક્ટરની જગા ભોગીલાલભાઇ જેવા અનુભવી, પ્રમાણિક, અને જાણીતા વિદ્વાનને આપી છે. એમના જવાથી સારા પાયા ઉપર એ કારખાનું ઉભું થવાની ઉમેદ રાખી શકાય છે, અને એ ઉમેદ વધારે પાર પડવાનું કારણ એ છે કે સાંભળ્યા પ્રમાણે આપણા ડિરેક્ટર સાહેબને ગાયકવાડ સરકારે એ કારખાનાનું ઉપરીપણું સ્વાધીન કીધું છે. હાલ વડોદરાની સ્કુલમાં ૫૦૦ છોકરા તો થાય છે, અને યુનિવરસિટિના સારા વિદ્યાર્થીની આસિસ્ટંટ તરીકે નેમણુક થઇ છે.

આજ વરસમાં મહીકાંઠા અને પાલણપુર ઇલાકાને સારૂ એક નવા ડેપ્યુટી ઇનસ્પેક્ટરની નેમણુક થઇ છે. તેમ કચ્છમાં એક ડેપ્યુટી નીમાયો છે. ખંભાતના નવાબે પોલિટિકલ એજંટ મેહેરબાન શીપર્ડ સાહેબની સલાહથી નિશાળોના ખરચને સારૂ પોતાની ઉપજમાંથી કાંઇ આપવાનું કબુલ કીધું છે. જંજીરાનો નવાબ બજે છે કે ગામડાઓમાં નિશાળો કાહાડવાની ગોઠવણ કરવા માંડી છે, અને એક ઇનસ્પેક્ટર પસંદ કરીને રાખવાનો વિચાર છે.

રાજકુમારોની કેળવણી. આ બાબત એક મોટું પગલું આ વરસમાં ભરવામાં આવ્યું છે. ઘણા ખરા જાણતા હશે કે રાજકોટમાં રાજકુમાર કૉલેજ આ વરસ ઉઘડી છે, અને ત્યાં પ્રિનસિપાલ એક અંગરેજ ગ્રહસ્થ તથા વાઇસપ્રિનસિપાલ એક દક્ષણી ગ્રહસ્થ નીમવામાં આવ્યા છે. ટ્રણાં,

રોના મનમાં પોતાના કુંવરને મોકલતાં ઘણો સંદેહ થયો જ હશે, પણ જાણી ને ખુશી પામીએ છીએ કે પોલિટિકલ ખાતાની સલાહથી એ કામ કેટલેક મં- દાથી શરૂ થયું છે, અને પહેલા ટર્મમાં ત્યાં ૧૨ છોકરા થયા હતા. મીઃ નાગટન સાહેબ એના રીપોર્ટમાં ભાવનગર દરબારનો ઉપકાર માને છે કે તેમની તરફથી સગીર ઠાકોરને સૌથી પહેલા વહેલા મોકલવામાં આવ્યા, અને તે દાખલાની બીજાઓ ઉપર સારી અસર થઈ. એ બાર રાજકુમા રના નામ અને કયા કયા વર્ગમાં તેઓ છે એ અગત્યનું જાણી તે રી- પોર્ટમાંથી ઉતારીએ છઇએ. પહેલા વર્ગમાં લીમડીના ઠાકોર જશવંતસિંહ જી, રાજકોટના બાવાજી, ભાવનગરના બાયાત હરિસિંહજી, વઢવાણના દા- જીરાજ, અને બાંટવાના શહીમતખાંનઃ- બીજા વર્ગમાં મોરવીના બાયાત હરભમજી, પાલિતાણાના માનસિંહજી, ભાવનગરના ઠાકોર તખ્તસિંગજી, અને મોરવીના વાઘજીઃ અને ત્રીજા વર્ગમાં રાજકોટના ઠાકોર લઘુબા, લીમડીના વખતસિંગજી, અને બાંટવાના અનવરખાંન. પેહેલા વર્ગમાં મો રિસ હિસ્ટરિ આવ ઇંડિયા, હાવર્ડ થર્ડ બુક પાર્ટ ફર્સ્ટ, ગુજરાતી છઠી ચો પડી, થોડું સંસ્કૃત, દશાંશ બાગાકાર વગેરે ચાલે છે. હાવર્ડ સેકંડ બુક પા- ર્ટ ફર્સ્ટ, ગુજરાતી પાંચમી ચોપડી, ગુણાકાર બાગાકાર, વગેરે બીજા વર્ગ- માં શીખવાય છે. ત્રીજા વર્ગમાં સઘળા પ્રાઇમર શીખે છે, અને ગુજરાતી માં તો કોઇ પેહેલી, કોઇ બીજી, ને કોઇ ચોથી ચોપડી શીખે છે. એ રા- જકુમાર જ્યારે કાલેજમાં આવ્યા ત્યારે આપણે ધારી શકીએ તેમ તેમના અભ્યાસમાં બહુ તફાવત હતો, અને તેથી વર્ગ ગોઠવતાં બેશક બહુ મેહેનત પડી હશે. એ સઘળામાં લીમડીનો રાજકુમાર પેહેલો છે અને પ્રિનસિપાલ લખે છે કે એ વિચારવંત, હોશીયાર છોકરો છે, અગર જો શરીરના કૌવ- તને લીધે એનું મન મહેનત કરવાને અશક્તિમાન દેખાય છે. મોરવીના કુંવર હરભમજીના ઉદ્યોગી સ્વભાવના વખાણ કીધા છે, અને પાલિતાણા- ના માનસંગજી આગળ બહુ સારા નીવડશે એવો વિચાર આપ્યો છે.

એથીજ તરેહની બીજા ભાગમાં પાઠશાળાઓ થઇ શકે કે નહિ એ વિશે સરકારે ડીરેક્ટર સાહેબને પૂછેલું જણાય છે. ડીરેક્ટરનો એવો વિચાર છે કે પૂનામાં એક થઇ શકે, અને અમદાવાદમાં તાલુકદારી સ્કુલ છે તેને વધારી શકાય. એ સાહેબના વિચારમાં યુરોપિઅન પ્રિનસિપાલનાં ના-

૬૨ છે, અને તેથી એવી કાલેજોની અગત્ય ભારે ન પડે એ મનસુબાથી એમણે એવો વિચાર જાહેર કીધો છે, કે જે સગીર ઉમરના અંગરેજી રાજ્યના છોકરાની મિલકતો દીવાની કોરટના તાબામાં મુકાએલી હોયછે તેમને એ રાજકુમારો સાથેજ ભણવાની ગોઠવણ કરી હોય તો ઠીક. એવી સગીર ઉમરના બધા છોકરાઓની એક ટીપ દીવાની કોર્ટમાંથી મંગાવીને રીપોર્ટમાં દાખલ કીધી છે, તે બધાનેજ ત્યાં ભણાવવા જોઈયે એમનો વિચાર નથી, પણ તે ઉપર વિચાર બાંધવાનું ઠીક પડે એવા ઇરાદાથી તે સરકાર આગળ રજુ કીધી છે.

કયા વર્ગના છોકરાઓ ભણે છે.—આ સવાલ પણ બહુ કામનો છે, કેમકે એના ઉપર આગળ આપણા દેશમાં કેવો ફેરફાર થશે તે આધાર રાખે છે. એમ કહેવાય છે કે બંગાળામાં ઉપલા વર્ગના, મુંબાઈમાં વચલા વર્ગના, અને મદ્રાસ ઇલાકામાં નીચલા વર્ગના માણસો પોતાના છોકરાને અંગરેજી ભણાવે છે: અને તેથી એ પરિણામ નીપજે છે કે બંગાળામાં સુધારાના આગેવાન ત્યાં શ્રીમંત માણસો મળી આવે છે, મુંબાઈમાં એ કામ ઘણું કરીને સરકારી નોકરો અથવા એવીજ સ્થિતિના માણસો ઉપર આવી પડેછે, અને મદ્રાસમાં અંગરેજી ભણેલો ખાનગી ચાકરો ઘણા મળી શકે છે, આમાં બેશક કેટલી અતિશયોક્તિ છે, તો પણ આ ઇલાકા સંબંધી એ કેવું ને કેટલું ખરૂં છે તે જાણવાના સાધનો આ રીપોર્ટમાંથી મળી આવે છે. કાલેજમાં મેટ્રીક્યુલેટ થઈને ભણનારાનું કોષ્ટક આ પ્રમાણે આપેલું છે.

મિલકત વાળાના છોકરા.	શાહુકાર વકીલો વગેરેના.	વેપારીના.	ફેરીઆરના.	સરકારી કામદારોના.	પેનશનવાળાના.	ઈજારદારના કામદારો	ખાનગી કારકુનના	ધર્મગુરૂના.	સોદાગરના.	કારીગરોના.	ચાકરના.	પરદેશી ... વગર નોકરી	ખેડુતના.	પરચુરણ.	કુલ.
૩૩	૨૯	૩૫	૩	૧૨૪	૧	૧૮	૨૭	૨૧	૧	૨૮	૧૭	૫	૧૩	૧૪	૩૭૨

આ ઉપરથી જોતાં કુલ ભણનારાઓમાંનો ⅓ ફક્ત સરકારી નોકરોના છોકરાઓનો છે, અને જ્યારે આપણે વિચાર કરીએકે એ વર્ગ બીજી વસ્તી સાથે મુકાબલો કરતાં કેટલો નાનો છે ત્યારે એ સંખ્યા કેટલી વધારે

છે તે આપણા લક્ષમાં બરાબર આવશે. બીજા કોઈ વર્ગના ભણનારાઓ એને ત્રીજે હીસ્સે પણ નથી, મિલકતવાળાના અને વેપારીના બધા મળીને ૬૮ ટકા છે. પણ તે બધા સરકારી નોકરી મેળવવાના ઉદ્દેશથી નથી ભણતા એમ કહેવું મુશકેલછે. એ બે સિવાય બીજા બધા વર્ગ છે ખરા પણ તેમની મતલબ સરકારી નોકરી મેળવવાનીજ અને પોતાના બાપીકા ધંધામાં ન પડવાની છેતો આપણે ખુલ્લું જાણીએછીએ. માટે એ બધાનો વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે ઉપલા વર્ગમાં ઉંચી કેળવણી લેનારા બહુજ થોડા છે, અને બીજા વર્ગના જે લોકો લે છે તે ઉંચી કેળવણી ને માટેજ નહિ, પણ તેને યોગે ઉંચી સરકારી નોકરીઓ મળેછે તેને લીધેજ. તપાસનું આ પરિણામ આપણને નવું તો નથી પણ તે છતાં ઘણી દીલગીરી ઉપજાવે એવું છે. યુરોપમાં ઉપલા વર્ગના પોતાની પદવીને વિદ્યા જરૂરની સમજે છે તેવી બુદ્ધિ આપણા દેશમાં ક્યારે થશે? આપણા વેપારીઓ પોતાના ધંધામાં વિદ્યાનો કેટલો ઉપયોગ છે તે નથી સમજતા એ વધારે નવાઇ જેવું અને અફશોશથી ભરેલું છે. વેપારી વર્ગ થોડો પણ ઉપલા કોષ્ટકમાં જણાયછે તે મુંબાઇને લીધેજ, જીલ્લાઓની હાઇસ્કુલનું કોષ્ટક આપ્યુંછે તેમાં એક વેપારીનો છોકરો જણાતો નથી. આશા રાખીએ છઇએ કે મુંબાઇનો દાખલો લઇને જીલ્લાના વેપારીઓ પણ ઉંચી કેળવણીની કિંમત સમજતા થશે, એમ થયાવિના દેશનો સુધારો સારા પાયા પર આવનાર નથી.

पीपळवाडा इआने शेहेर मांडवीमां

देशीराज्यनुं वृत्तांत.

(સાંધણ પ્રષ્ટ ૭૫ સન ૧૮૭૧ થી ચાલુ)

આવા જુસ્સા અને ભયથી દેશાઇ તથા વહિવટદારનાં મનને નિશ્ચય થયું, કે હવે જો ગરાસ નહી આપીયું તો આપણી ખરાબી છે. માટે સુખાનંદ પાસે આવી, આજીજીથી કહેવા મંડયા કે, તમારો ગરાસ અમો આપવાને રાજી છીએ. વાસ્તે મહેરબાની કરી ગુસ્સો માફ કરો, ત્યારે સુખાનંદે ખુનો આંખથી કહ્યું કે, એવી લુચાઇની વાત તમારી માનતો નથી, માટે

એક કાગળ ઉપર આંકડો મૂકો અને તે ઉપર સહી સિક્કો કરી આપો, અને કાલે સવારથી ગરાશ ઉઘરાવી, પોતાં માંડવી ચાલતાં કેરાવાંની કબુલત આપતાં હો, તોજ અમારી સ્વારી બંધ પડશે. છેલ્લે તેઓએ એ પ્રમાણે કબુલ કરી, તમામ ગરાશ ઉઘરાવીને માંડવી પોહોંચતો કર્યો. જ્યારે તમામ ગરાશની પોહોંચ રાજાની આવી ત્યારે આ નર કામકાજથી માંડવી આવ્યો. દરબારમાં આવતાંની સાથે રાજાએ ઘણાં હેતે બાથથી ભેટ લીધી, અને સારી બક્ષિસ પણ અર્પણ કરી એટલુંજ નહિ પણ બક્ષી (અરધો વજીર) નો ઓદ્દો આપ્યો.

આટલું થયા પછી રાજા દુર્જન સિંહજીએ લાંબુ આયુષ અને પણે જશ ભોગવી, આશરે ૬૦ વર્ષ રાજ્ય કરીને આ પ્રપંચી દુનિયાનો ત્યાગ કર્યો. ત્યાર પછી રાજ્ય ગાદીએ તેનો છોકરો ભગવતસંગજી બેઠો. આ રાજા નાની ઉમરનો અને નાદાન હતો. માટે એના વખતમાં પ્રથમ ભાઈ કરીને રજપુત વજીર હતો તેનું પરિબળ સ્વતંત્ર હતું. એથી રાજ્યમાં ઘણુંજ અંધેર થવા માંડયું, અને રૈયતને ભારે પીડા થવા માંડી; તેમજ સુખાનંદને પણ ભારે પીડા ભમવી પડી. ત્યારે છેલ્લીવારે સુખાનંદે, દુર્જન સિંહજીની રાણી સાથે મળી જઈને આ ભૂડા વજીરનો ઘાત એક આરબ પાસે દગાથી પોતાની તથા રાણીની નજર આગળ કરાવ્યો. એટલે રાજ્યની તમામ લગામ (વજીરાત) સુખાનંદને હાથ આવી. સંવત ૧૯૨૮ સને ૧૮૭૨.

જ્યારથી સુખાનંદને હાથ રાજ્યની લગામ આવી ત્યારથી રાજ્ય ઘણુંજ સારા પાયા ઉપર આવવા લાગ્યું. આ નર રાજ્ય કાજમાં એવો તો સર્વ ગુણ સંપન્ન હતો કે રાજા તથા રૈયતનો ઘણો પ્યારો ગણાતો હતો. રાજાઓ માત્ર નામનાંજ ગણાતા હતા. વજીર જેટલું આપે તેટલુંજ રાજાથી વપરાતું હતું. આટલું બધું સ્વતંત્ર પણું છતાં આ નામાંકિત પુરૂષે નીતિનો ત્યાગ કર્યો નથી. એના વખતમાં રાજ્યની ઉપજ વધી ને સાવા લાખ સુધીની થઈ હતી. માંડવીનો દરબાર અને રાજ્ય રીતી એવી સુંદર હતી કે, એને ઘણું સમૃદ્ધિવાન સમજી પરદેશી રાજાઓ જીતવા સારૂં જેવા કે ગાયકવાડ, પિંઢારા, હુલકર વગેરે ચઢી આવતા હતા, તેઓને આ શાણો વજીર કળથી સંતુષ્ટ કરી પાછા વાળતો હતો. એવો એ

સ્વાહ્વાન હતા.

લોકો એનું નામ સોવારમાં બોલતા, સાંભળતા કે એનું દર્શન પામતા તો તે દહાડો ઉત્કૃષ્ટ ગણતા. આ પુરૂષે કાશીની જાત્રા કરી હતી. માટે કાશીના ઝાંપાસુધી અમર નામ મેળવ્યું છે. ઠેકાણે ઠેકાણે શિવાલય અને ધર્મશાળાઓ બંધાવ્યાંછે. એટલુંજ નહી પણ કેટલાક ગરીબોનાં દુઃખ નિવારણ કરી કીર્ત્તિ મેળવી છે. આજ પણ બોગેવ લોકો બે રીતે ઓળખાય છે. એક ભરૂચા અને બીજા સુખાનંદ બાપની ન્યાતના.

આ વર્ણન આપણે ફક્ત રાજાઓ યાદજ કરી જવાં જોઈએ. કારણ કે તેઓએ કાંઈજ પરાક્રમ કર્યાં નથી એ ખુલ્લું છે, ઉપર બતાવેલા રાજા ભગવતસંગજીએ આશરે ૨૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું છે, ત્યાર પછી ગુમાનસંગજીએ ૩૦ વર્ષ સુધી રાજ્ય કરેલું અને ત્યાર પછી નાના દુરજનસિંહજી ગાદીપર બેઠા. એના વખતમાં જે દીન થયું તે આગળ વાંચો. આવી રીતે સુખાનંદે રાજ્ય ચલાવવાં ઈશ્વરી નિયમની હદ આવી પોહોંચી, બીજી સઘળી બાબત ઉપર મનુષ્ય પ્રાણી ચાહે તે ઉપાયથી ફતેહ મેળવી શકેછે, પરંતુ મૃત્યુ આગળ કોઈનો કાંઈ પણ ઉપાય ચાલી શકતો નથી. આજ પ્રગણામાં ઔધાન કરીને એક સારો કસ્બો છે અને તે સારી તિર્થની જગા ગણાય છે. ત્યાં બાર બાર વર્ષે ગોદાવરી (સિહસ્ત) ની જાત્રા ભરાય છે તેથી એ તીર્થ પ્રખ્યાત છે. એ તીર્થ સ્થળનું નામ જે ઔધાન પડ્યું છે તે વગેરે વિષે દંતકથા નીચે થોડીએક સંક્ષેપમાં આપીશું તો તેટલો વખત નિરર્થક નહીં ગણાશે.

પૂર્વ કાળે ગૌતમરૂષી કરીને મહા તપસ્વી મુની થઈ ગયા કહેવાયછે, તેનું સ્થાન આજ ગામમાં હતું. એ રૂષીનો એવો નિયમ હતો કે દરરોજ પ્રાતઃકાળમાં નદી કિનારે ધાન્ય વાવવું, પછી પોતાનું સ્નાન સંધ્યાદિક કર્મ કરવું. એટલે મધ્યાન થયે અન્ન પરિપક્વ થાય તેને ત્યાર પછીથી લણવું અને દાણા કાઢી, રસોઈ કરી ભોજન કરવું એવાં સમર્થવાન ગણાતા હતા.

એક સમયે ભારે દુકાળ પડ્યો ત્યારે તમામ રૂષિઓએ વિચાર કર્યો કે આપણને ઉગરવાનો આધાર ગૌતમરૂષી શિવાય બિજો નથી. એવો નિશ્ચય કરી ગૌતમને શરણે આવ્યા આ તપસ્વીએ તેઓનો ભારે સત્કાર

કરી રાખ્યા, અને ઉપરના નિયમ મુજબ દરરોજ અન્ન પકવી સર્વનું પોષણ કરતા હતા. જ્યારે દુકાળનો નાશ થયો ત્યારે બધા ઋષિઓ પોતપોતાને સ્થાનકે જવાને તૈયાર થયા, પણ મનમાં દ્વેષ આવ્યો કે આપણા કરતાં ગૌતમની પદવી શ્રેષ્ઠ થઇ માટે એનું માન ખંડન કરવું જોઇએ. એવું વિચારી ગૌતમના નિયમ પ્રમાણે વાવેલા ધાન્યમાં એક દિવસે કારમી ગાય કરીને મૂકી; ગૌતમે ધ્યાનમાંથી ઊંચું જોયું તો ગાયને ધાન્ય ચરતી દીઠી. તેવીજ તેણે તેના ઉપર એક દર્ભની શેર ફેંકી. દર્ભ લાગતાંની સાથે ગાયનું મૃત્યુ થયું. તેવાજ બધા તપસ્વિઓ તેને ગોહત્યારો કહી પોતાને સ્થાનકે ગયા. મુનીએ વિચાર કર્યો કે આ બધું તરકટ છે, તોપણ અપવાદ નિવારણ કરવા સારૂં નારદાદિક ઋષિઓ પાસે જઇ કહ્યું કે, મને પ્રાયશ્ચિતથી મુક્ત કરો. છેવટે આજ્ઞા થઇ કે ગંગાનો પ્રવાહ જે ઠેકાણે એ હત્યા થઇ ત્યાં રહીને તાપીમાં મેળાવો, અને તેમાં પછી તમે નાહો તો પ્રાયશ્ચિત ટળે. આ વાત કબુલ કરી ગૌતમે શિવજીનું તપ કરી તેને પ્રસન્ન કર્યા, અને માગ્યું કે બ્રહ્મગિરી ઉપરથી ગંગા લાવીને તેનો પ્રવાહ ઉપર મુજબ મેળવો. શિવે તેમ કરી તે જગા ઉપર પોતાની જટા પછાડી કે ગંગા સહસ્ત્ર ધારાએ વહી તાપીમાં મળી. તેમાં ગૌતમે સ્નાન કરી પાપ નિવારણ કર્યું. પછી ગૌતમને ઘણોજ ક્રોધ ભરાયો તથા તેણે જૈન ધર્મ ઉપર પુસ્તકો રચી પોતે ગોરજીનો વેશ ધારણ કરી તમામ ઋષિઓ વગેરેને જૈન કરી મૂક્યા. અને જનોઇ તોડી નંખાવ્યા. આવું થવાથી વેદ ધર્મનો નાશ થયો. ત્યારે શિવે સંકરાચાર્યનો અવતાર ધારણ કરી પાછો વેદ ધર્મ સ્થાપન કર્યો. સંકરાચાર્યે તે ઉપર એક વચન લખ્યુંછે કે હાથી મારી નાખતો હોય તોપણ જૈનના ઘરમાં ન પેસવું.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ગૌતમ ઘણું ધાન્ય પકવતા હતા માટે બહુ+ધાન્ય=બોધાન્ય એ ગામનું નામ પડ્યું કહેવાયછે. તોપણ બીજી રીતે વિચાર કરતાં આટલું તો ચોક્સ છે કે, આ ગામમાં ધાન્યનો પાક વિશેષછે અને જમીન રસાળ છે.

આ તીર્થસ્થળમાં ગૌતમેશ્વર મહાદેવનું દેરૂં જૂનું તોડાવીને બીજું નવું તથા ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે સહસ્ત્ર ધારા ગંગા વહે છે ત્યાં એક સમર્થ ઓવારો સાલ ૧૮૬૩માં આગળ વર્ણવેલા મોમિન દીવાન મુખાનંદે બં-

ધારેલી. તે એવાં તો સમર્થ છે કે એવાં કામો ઘણીજ થોડી જગોપર થએલાં હશે. આ રૂડાં કામની અંતે, આરંભ્યાં પછી આ ગામને સામે પાર ગળતેશ્વર મહાદેવની જગ્યા છે તેની નજીક આથમણી બાજુ તરફ એક નારદી ગંગાનો પ્રવાહ એ ફુટ પોહોળાઇનો દક્ષિણ દિશાએ તાપીમાં મળે છે તે વિષે દંતકથા કાંઇક જરૂરની જાણી નીચે લખું છું.

તાપી નદીના મહાત્મનું પુરાણ એવડું મોટું હતું કે જેને વિષે હાલ તેનું પ્રમાણ કોઇજ આપી શકતા નથી. નારદને ગંગા નદીના બોધથી ઇર્ષા આવી. અને વિચાર કર્યો કે ભગવાન કરતાં પણ તાપીનું મહાત્મ મોટું દેખાય છે. માટે એનો નાશ કરવો, એવું ધારી તાપી પુરાણ ફાડી નાખી તાપીમાંજ ડુબોવ્યું. ડુબોવતાં એક પાનું મુનીના અજાણપણામાં આઘું ઉડી ગયું. આટલું થતાંની સાથે તાપી દેવી સ્વરૂપે હાથમાં ખડગ સાહી ક્રોધના આવેશમાં સામાં ઉભાં રહ્યાં, અને શ્રાપ દીધો કે તું તમામ શરીરે કોઢિયો થઇશ. પછી નારદે સ્તુતિ કરી ત્યારે અનુગ્રહ કર્યો કે ગંગાના બોધથી તેં આવું કર્મ કર્યું છે માટે પેલા એક પાના ઉપરથી પાછું મારૂં મહાત્મ પ્રગટ કર (જે કે હમણાં પ્રસિદ્ધ છે તે) અને ગંગાનો પ્રવાહ એક ગાઉ છેટેથી આવી મારામાં મળે અને તેમાં તું સ્નાન કરીશ તોજ તારો કોઢ જશે. પછી કોઢવાળા નારદે, તેમ કરી ગંગાને હકીકત કહી. એટલે ગંગાનો પ્રવાહ તે મુજબ વહ્યો. તેમાં સ્નાન કરવાથી નારદનો કોઢ સારો થયો. સ્નાન કરતાં નારદના શરીરપરથી ગળત કોઢ સાપની કાંચળીની પેઠે જુદો પડી ગયો તેનો ગોળો કરી મહાદેવને આકારે સ્થાપન કરી તેનું નામ ગળતેશ્વર પાડ્યું. ગંગા પ્રગટ થએલાં ત્યાં આજ નારદેશ્વર મહાદેવનું દેહેરૂં છે. હાલમાં એ પ્રવાહ આશરે ગાઉભરથી એક ઉમરડાના ઝાડ નીચે ભંડકમાંથી વહે છે. આજ પણ લોકો માને છે કે એમાં સ્નાન કરવાથી ગળત કોઢ સારો થાય છે.

ગળતેશ્વર મહાદેવનું દેરૂં અને તેને લગતો ઓવારો સુખાનંદની સ્થાતીનાં પુરૂષોત્તમ ભટે બંધાવ્યો છે. ઓવારો એટલોતો ઉંચો અને સીધો છે કે નબળા માણસથી તો ભાગ્યેજ ચઢાય તેથી જાત્રાળુ વગેરે લોકોની ભારે પીડા જોઇ આ થાણા અને દપાણુ વગેરે એક તેની પાસે બીજો ઓવારો ઢાળ પડતો થોડોક છે તે પુરો કરવા સારૂ પોતાના ભાઇ શિવા-

નંદને આસા કરી તેમણે ઔધાન આવી મુકામ કર્યો કારણ કે ત્યાં દેરૂ તથા ધર્મશાળા શિવાય બીજી વસ્તી નથી, એ ટીંબુંજ નહીં પણ તે ગાયકવાડી સરહદમાં છે.

ઔધાનના અહમદ પટેલને હુકમ થયો કે કાલે સવારે પાંચસો ગાડી તથા સો વેઠિઆ રજુ કરવા. ઔધાનનું દેરૂ તથા ઓવારો અને ગળતેશ્વરનો ઓવારો આ કામો જુજ વખતને તફાવતે આવેલાં તેથી વોહોરા લોકો વેહેથી એટલા તો ફેલાઈ ગએલા કે જીવ ઉપર આવી રેહ્યા હતા. ઉપલા હુકમનાં બદલામાં ૨૦ ગાડી રજુ કરી. ત્યારે શિવાનંદે પટેલને મારવાનો હુકમ કર્યો. પણ મોર નહીં આવ્યો એટલામાં તો તમામ હોરાઓએ ઠરાવ પ્રમાણે એકઠા થઈ મોટું હુલડ મચાવ્યું. પોત પોતાનાં ઘરમાંજ જે હથિયારો હતાં તે લેઇ બહાર નીકળી પડ્યા, અને દીન જગાવ્યું. તેવાજ શિવાનંદ નાસીને માંડવી જતા રેહ્યા.

આ દીનનો જગાવનાર એક ગામડીયો હોરો મીર અબદુલ રહેમાન સાહેબ હતો એ નામ ધારણ કરીને એણે પોતાની જુગત તથા વાચાળપણાથી હજારો હોરા તથા મુસલમાનને પોતાના નવા મતમાં લીધા હતા. વળી એણે કહ્યું કે કુરાનમાં આદમનું નામ લખ્યું છે, તે મારૂં છે, અને દુનિયાંની આખરીનો ઇમામ મુહદીન યા ઇમામ મેહેદી હમણાં જાહેર થયો છે, એ દરવેશનું નામ આદમ કરીને છે, અને તે ચોથા આસમાન માંથી આવેલો છે, અને સાથે ચાર લેઇ ધર્યા છે. ૧ આદમ. ૨ ઇશા. ૩ મરીઅમનો દીકરો. ૪ આદમ. એ ચારે એક ઠેકાણે આવેલા છે. એઓની પાસે તોપ બંદુક નથી પણ એક લાકડીને રૂમાલ છે, માટે હવેથી તમામ રાજાઓને બંધ કરવા અને આખી આલમમાં આપણને રાજ કરવાનું ફરમાન થયલું છે. માટે આપણને આલમમાં કોઈજ જીતનાર નથી.

(અપૂર્ણ.)

સા. પ્રાણજીવન મુળજીભાઈ મહેતાજી
કસ્બે ઔધાન તાલુકે માંડવી.

कॅळवणीखातानी खबरो

પ્રાંત કાઠિયાવાડની નિશાળોમાં એપ્રીલ સ. ૧૮૭૦થી સપ્ટેંબર સ. ૧૮૭૦ સુધી જે ઇનામ અપાયું તેનું પત્રક.

નંબર	ગામનુંનામ	કોનાતરફથી અપાયું	મહેતા જીને ઇનામ	છોકરા ઓને ઇનામ	લાયબ્રેરી ખાતે ઇનામ
૧	૨	૩	૪	૫	૬
૧	ધ્રાંગધરા	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૧૬)	૦
		રા. કારભારી સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૭)	૦
		મેહેતા વિઠલ નરશી તરફથી	૦	રૂ૬)	૦
		દવે-અંબાશંકર બાવાભાઈ તરફથી	૦	રૂ૩)	૦
		રાજેશ્રી નરસિંગપ્રસાદહરિપ્રસાદતરફથી	૦	૦	રૂ૧)
		કમેટીના મેમ્બરો તરફથી	૦	રૂ૪)	૦
૨	વાંકાનેર	રાજેશ્રી નરસિંગપ્રસાદ હરિપ્રસાદ તરફથી	૦	૦	રૂ૧)
૩	વઢવાણ	ઠાકોર સાહેબના તરફથી	રૂ૫)	રૂ૫)	૦
૪	થાન	મે. ઠાકોર સાહેબના તરફથી	રૂ૫)	રૂ૬)	૦
		કમેટીના પ્રેસિડેંટ તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૫	ચુડા	શેઠીઆ મહાજન તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૬	જશદણ	મે. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૫)	૦
૭	વિંછીઆ	રાજેશ્રી ભગવાન ભોળાનાથ તરફથી	૦	રૂ૩॥ા	૦
૮	વિઠલગઢ	મે. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૬)	૦
		આજમ થાણદાર ત્રીકમદાસ નરસીરામ તરફથી	૦	રૂ૩)	૦
૯	દશાડા	મે. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	રૂ૯)	રૂ૬॥	૦
૧૦	બોટાદ	આ. મુળશંકર હરનારાયણના તરફથી	૦	રૂ૧૧)	૦
૧૧	પચ્છમ	મહાજન શેઠીઆ વીગેરેના તરફથી	૦	રૂ૩)—॥	૦
૧૨	રણોલ	કમેટીના મેમ્બરો તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૧૩	મોજીદડ	રાજેશ્રી ફોજદાર ફુલરાય વીગેરેના તરફથી	૦	રૂ૧॥	૦

૧૪ વેરાવળ	આજમ મેહેરબાન હીજેઝ સાહેબ તરફથી.			
૧૫ દેલવાડા	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ તરફથી.	૦	૧૨)૦॥	૦
	આજમ કુરબારામ રૂપશંકરના તરફથી	૦	રૂ૯)	૦
	વહીવટદાર તથા મહાજન શેઠીઆ તરફથી	૦	રૂ૨॥	૦
૧૬ ઉના	ઠાકોર સાહેબ તથા કમેટીના મેમ્બરો તરફથી	૦	રૂ૩પાં॥	૦
	આજમ નરસિંહપ્રસાદ હરીપ્રસાદ તરફથી	૦	૦	રૂ૧)
૧૭ ભિસાંણ,	કમેટીના મેમ્બરો તરફથી	૦	રૂ૩)	૦
૧૭ નાગેશરી	માહાજન શેઠીઆ તરફથી	૦	રૂ૯)	૦
	રાજેશ્રી નાનાલાલ તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૧૯ માંગરોળ	ગામના લોકો તરફથી	રૂ૨૨	રૂ૬૦)=	૦
૨૦ મજેવડી	જુનાગઢના મેહેતાજી તરફથી	૦	રૂ૦॥	૦
૨૧ ગાધકડા	વહીવટદાર તરફથી	૦	રૂ૧)	૦
૨૨ બીલખા	કાલા વાલા તરફથી	૦	રૂ૧)	૦
૨૩ કુકાવાવ	વહીવટદાર તરફથી તથા કમેટીના મેમ્બરો તરફથી.	૦	રૂ૮)	૦
૨૪ ડેડાણ	રા. ફોજદાર તરફથી	૦	રૂ૬)	૦
૨૫ વંસાવડ	લોકો તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૨૬ જાફરાબાદ	મે. તાલુકદાર તરફથી	૦	રૂ૮)	૦
૨૭ તળાજા	રા. વહીવટદાર તરફથી તથા કમેટીના પ્રેશીડેંટના તરફથી	રૂ૩)	રૂ૧૭)	૦
૨૮ સેંહોરાણા	પાલીતાણાના કારભારી સાહેબ તરફથી.	૦	રૂ૪)	૦
૨૯ વળા	ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૩૦ દાઠા	આજમ થાણદાર તથા તાલુકદાર વીગેરે તરફથી	૦	રૂ૨૫)	૦
૩૧ ભોખરી	ડાર. પ્રેમજી બાણજીના તરફથી	૦	રૂ૧)	૦
૩૨ પાંટીમા	પટેલ. કુરજી ઉકાના તરફથી	૦	રૂ૧)	૦

૩૩ જોડીઆ	રા. કારભારી તરફથી	૦	રૂ૧૫ા૮	૦
૩૪ ખંભાળીઆ	માજીસ્ટ્રેટ તથા બીજા મેમ્બરો તરફથી	૦	રૂ૮।	૦
૩૫ ભાણવડ	સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરો તથા વહીવટદાર વગેરેના તરફથી	૦	રૂ૩)	૦
૩૬ માળીઆ આબરેથી	આજમ નટ સાહેબ તથા ઠાકોર સાહેબના તરફથી	રૂ૧૦)	રૂ૨૫)	૦
૩૭ ટંકારા	રાજેશ્રીજગજીવન સખીદાસના તરફથી	૦	રૂ૧ાા	૦
૩૮ મોરબી	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	૩૦ા૮	૦
૩૯ વીરપુર	ભગત દેવા દાના તથા થાણદારના કારકુન તરફથી	૦	રૂ૫)	૦
૪૦ સાવરકુંડલાવડી	આજમ થાણદાર સાહેબના તરફથી	૦	રૂ૩)	૦
૪૧ બરેડી	મેહેતાજીના તરફથી	૦	રૂ૪)	૦
૪૨ ધ્રાફા	આજમ નટ સાહેબ તથા થાણદાર સાહેબના તરફથી	રૂ૧૦)	રૂ૨૦)	૦
૪૩ સરસાઈ	રા. વહીવટદાર તથા સેઠીઆ માહાજન તરફથી	૯	રૂ૧)	૦
૪૪ પોરબંદર	ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૩૩)	૦
૪૫ આમરણ	ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૯	૦
૪૬ કંડોરડા	રા. ફોજદાર તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૪૭ ઉના	કમેટીના મેમ્બરો તરફથી	૦	રૂ૧ાા	૦
૪૮ માળીઆ	રાણા વજેશંઘજી તથા હરીશંઘજીના તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૪૯ અગમાઈ	માંગરોળ વાળા પ્રેમજીભાઈના તરફથી	રૂ૧)	રૂ૧ા	૦
૫૦ ગીદડ	દરબાર તથા સેઠીઆ તરફથી	૦	રૂ૧૦ા	૦
૫૧ મરખા	આજમ લક્ષ્મીનારાયણ તથા શિવનારાયણ તરફથી	૦	રૂ૪ાા	રૂ૨પા
૫૨ મહુવાબંદર	મહાજન સેઠીઆ તરફથી	૦	રૂ૪)	૦
૫૩ જુનાગઢ	ખુદાવિંત નવાબ સાહેબના તરફથી	રૂ૯૦)	૦	રૂ૨૧ા૮
૫૪ વઢવાણ	બાઈ સાહેબના તરફથી	૦	રૂ૧)	૦

૫૫ ભાવનગરે	મે. પરશીવળ સાહેબ તથા ગૌરીશંકર ઉદેશંકરના તરફથી		૦	૩૧૪ના	૦
૫૬ કુંડલા	મેહુતાજીના તરફથી		૦	૩૨ના	૩૧)
	કારભારી સાહેબ તરફથી		૦	૩૧)	૦
૫૭ વળા	ઠાકોર સાહેબની માતુશ્રીના તરફથી		૦	૩૪૦)	૦
૫૮ પોરબંદર	મુંબાઇના પારશી શેઠ સોરાબજી શાપુરજીના તરફથી		૩૨)	૩૧૦)	૦
૫૯ મોરબી	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબના તરફથી		૦	૩૧૭ાા.	૦

GOPALJEE SURBHAI

ડે. એ. ઇ. કાઠીયાવાડ.

મેહે પનારે પ્રગણે જલાલપોર છઠ્ઠે સુરતની સરકારી નિશાળમાં તારીખ મી આગષ્ટ સને હાલને રોજ સરકાર કુન શેઠ હોમજીભાઇ જામસંજી આતરે તમુસી કારકુન તપાસ દારોગા ધરમદાસ નારણજી વગેરે પધારી પરીક્ષા કરી રૂ ૬-૨-૦ની ચોપડીનું તથા રૂ૦-૨-૦ મીઠાઇનું ઇનામ વહેચ્યું તેઓના નામ.

- ૩-૦-૦ શેઠ હોમજીભાઇ જામસંજી સરકારકુન.
- ૧-૦-૦ ધરમદાસ નારણજી તપાસ દરોગા.
- ૦-૮-૦ નાગરભાઇ મોરારજી તમુસી કારકુ
- ૦-૮-૦ કાજીભાઇ ભગવાન.
- ૦-૮-૦ હરીભાઇ લલુભાઇ.
- ૦-૮-૦ કાવસજી હોરમસજી.
- ૦-૪-૦ ખુસાલ નાથજી.

૬-૪-૦

MOHANLAL RUNCHOD,

ડે. એ. ઇ. સુરત

કસ્બે રાંદેર પ્રગણે ચોરાશીની સરકારી કન્યાશાળામાં તારીખ ૨૫ મી મારચ સને હાલને રોજ સુરત વિભાગના ડીપુટી ઇનસ્પેકટરે વાર્ષીક પરીક્ષા કરી તે વખતે શેઠ નેમચંદ સોમચંદે રૂ૫-૧૧-૦ પાંચ રૂપીઆ અગીઆર આનાનું છોકરીઓને ચોપડીનું ઇનામ વેહેચ્યું અને સૌની રૂ. ઇનામ સામજીએ રૂ ૧) ની ચોપડીઓ છોકરીઓને અને રૂ૫) ની પાંચની પાઘડી મેહેતાજી આતમારામ નંદરામને ઇનામમાં આપી.

મોજે આમથેરા પ્રગણે ચોખ્ખલીની સરકારી નિશાળમાં તા. ૧૬ મી મે સને હાલને રોજ નિશાળ કમેટીના મેમ્બર નીછાભાઇ શંકરજીએ પધારી પરીક્ષા કરી રૂ૧-૧-૯ નું ઇનામ છોકરાઓને વેહેચ્યું.

કસ્બે સૈઆધાન પ્રગણે માંડવીના સરકારી નિશાળમાં તા. ૧૮ મી મે સને હાલને રોજ ઇરીગેશન ખાતાના સેકન્ડ ઓવરશીઅર ગોવીંદરાવ પાંડુરંગ અને મીસ્તર કાવસજી મેરામજી અને માસ્તર ખીવરામ ચીન્તામણી અને મીસ્તર પુરૂશોત્તમદાસ મોરારદાસે એઓએ પધારી પરીક્ષા કરી છોકરાઓને રૂ૧ નાં પતાસા વેહેચ્યાં.

મોજે દગામ પ્રગણે ચોખ્ખલીની સરકારી નિશાળમાં તા. ૨૭ મી એપ્રીલ સને હાલને રોજ વાર્ષિક પરીક્ષા વખત સ્કુલકમેટીના મેમ્બર ભીમભાઇ દયાળજીએ રૂ૦—૮—૦ આઠ આનાની મીઠાઇ છોકરાઓને વેહેચી

MOHANLAL RUNCHOD,

ડે. એ. ઇ. સુરત.

પુસ્તકની પહોંચ. ગૂર્જરીલક્ષ કાવ્ય નામનો દલપત ડુલ્લભ કૃત કવિતાનો ત્રીજો ભાગ હાલ મુંબાઇમાં છપાઇને પ્રગટ થયો છે તેની એક નકલ અમને મળીછે, અને તે જોઇને અમે પ્રસન્ન થયા છઇએ. કોઇપણ ગ્રંથકારમાં દિનપર દિન સુધારો થતો જોવો, એ ખરેખર બહુજ સંતોષકારક છે. એવો સુધારો બેશક સુરતના એ કવિ દલપતરામ ડુલ્લભરામના ગ્રંથોમાં અમે જોતા આવીએ છઇએ, પહેલા ભાગ કરતાં બીજો ભાગ સારો છે અને તેમાં અપ્રકટિત પણ ખરા કવિત્વના ચિન્હ અચૂક માલમ પડેછે. આ ભાગમાં કાવ્ય શક્તિ વધારે ખીલવા માંડેલી જણાય છે, અને બાપાની શૈલીએ એક અમુક રૂપ પકડવા માંડ્યુંછે. સાધારણ વાંચનારને કદાપિ એ શૈલીથી સમજવું કઠણ લાગશે, પણ અમારે કેહેવું જોઇએ કે એનું વળણ ઉત્તમ પંડિતાઇની શૈલી તરફ છે.

જાહેર ખબર.

નીચે લખેલી ચોપડીઓ છપાઈને બહાર પડીછે.

ભૂતળવિદ્યા આવૃતિ ૨ જી. બાલશંકર કૃત સરકારી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજુર થઈ છે કીમત રૂ૦-૭-૦

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ આવૃતિ ૨ જી. હરગોવિંદ કૃત. ગુજરાતી ચોથા ધોરણ સારૂં કીમત રૂ૦-૫-૦

મુંબાઈ ઈલાકાની ભૂગોળ આવૃતિ ૨ જી. વિઠલ કૃત. ગુજરાતી ત્રીજા ધોરણ સારૂ કીમત રૂ૦-૩-૦

છઠી ચોપડીની સમજુતી વિઠલ કૃત. કવિતાના અન્વય, શબ્દ વ્યુત્પત્તિ, અજાણ્યા જગાને પુરવો તથા અઘરા શબ્દનું વ્યાકરણ ને અઘરા વાક્યોની સમજુતિ સાથે કીમત રૂ૦-૪-૦

હિંદુસ્તાનનો ઈતિહાસ. મોરીશ તથા એલફીનસ્ટન સાહેબના અંગ્રેજી ગ્રંથોમાંથી સાર લેઈને વિઠલ કૃત રૂ૦-૩-૦ આગટી સેકડા કીમતથી લેનારને બે આને આપીશું.

કવિતા સંગ્રહના અર્થ ને અન્વય વિઠલ કૃત આવૃતિ ૩ જી. કીમત ઘણી પડવાથી ઘટાડીને બાર આના રાખી છે.

ગુજરાતનો ઈતિહાસ પ્રશ્નોતરે વાઘેલા [illegible] સુધી. પાછલી આવૃતિમાં સુધારો તથા વધારો કરીને ગુજરાતી ચોથા ધોરણ સાર આવૃતિ ૫ મી. વિઠલ કૃત કીમત ૦-૨-૦

નવું વ્યાકરણ હરગોવન ને બાલશંકર કૃત. કીમત ૧-૪-૦

નવું અંકગણિત. બાલશંકર ને હરગોવન કૃત આવૃતિ ૨ જી. કીમત ૧-૮-૦.

પાણીપત આવૃતિ ૨ જી કીમત ૦-૪-૦

ઉપલી ચોપડીઓ જેને જોઈએ તેણે અમારી પાસેથી મગાવી લેવી. સેકડા કીમતે જથાબંધ લેનારને સસ્તી આપવામાં આવશે. તે બાબત અમને પોસ્ટપેડ કાગળ લખી પુછવું.

વિઠલદાસ ધનજીભાઈ,
ડાહ્યાભાઈની વાડી.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

MARCH 1872

પુસ્તક ૧૨ મું.   માર્ચ. સન ૧૮૭૨.   અંક ૩ જો.

મેળવ બહુ મોટું ફુલ, નામ તેમ છે કામ;—
કર અંતે મનક્ષેત્રના, ભરી ભીતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.
	Interpretation of the New Rules of Spelling	46

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે [illegible] ની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ" ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ્ય વરસે રૂ ૧. અગાઉથી)

गुजरात शाळापत्र,

પુસ્તક ૧૨ મું. અમદાવાદ, માર્ચ સન ૧૮૭૨. અંક ૩ જો.

પ્રિન્સ આવ્ વેલ્સના સાજા થવા વિષે ઈશ્વરસ્તવન.

અમદાવાદની પ્રાર્થનામંડળી નિત્યના નિયમ પ્રમાણે આ માસની ૩જી તારીખે ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં મળી હતી તે વખતે એમ ધારવામાં આવ્યું કે, અમારે જો મોહોટી તરફની જાહેર પ્રાર્થના તો આપણા યુવરાજની આરોગ્યતા પાછી આવવાથી નિમિત્ત દિવસે થઇ છે, તોપણ આપણે જેમ એના મંદવાડની વખતે ઇશ્વર પ્રાર્થના કીધી હતી તેમ ખાનગી રીતે એ ઉપકારને સારૂ આ ઠાણે આપણી પ્રાર્થનાની ભેગાં ઇશ્વર સ્તવન પણ કરવું જોઇએ. તે ઉપરથી નિત્યની પ્રાર્થના થઇ રહ્યા પછી રાવબહાદુર ભોળાનાથ સારાભાઇ એ વિષે જે કવિતા કરી લાવ્યા હતા તે તેમના લઘુ પુત્ર નરસિંહરાવ તથા કૃષ્ણરાવે ઘણી સારી રીતે બધી સભાને વાંચી સંભળાવી હતી. એ હર્ષને વખતમાં એ બે નાના વાંચનારની સુંદર વાણી અને સુંદર સ્વરૂપથી જોવાના હર્ષમાં ઘણોજ વધારો થયો હતો. એ કવિતા નીચે પ્રમાણે હતી.

છંદ ભુજંગી.

કૃપાસાગરા સર્વ આનંદદાતા, તમે પ્રાણિના છો પ્રભૂ સત્ય ત્રાતા;
સ્તુતી ગુણગાથા નિરંતર તમારી, નથી આવતી કાંઇ શક્તી અમારી.
કૃપાનાથ કીધા બહૂ ઉપકારો, દુઃખ વારિધિએ વાળિયે પાડ તારો;
સદા રાખજો ક્ષેમ આરોગ્ય આપો, અમારો મહા સંકટો દુઃખ કાપો.
જગત્ તંત્ર છે સર્વ આધીન તારે, ભરૂસો ખરો તાહરો છે અમારે;
તમારી દયાથી રૂડાં સર્વ થાય, મહા દુઃખને સંકટો સર્વ જાય.
તમે માતને તાત છો રે અમારા, અમે બાળકો છઇએ આશ્રિત તમારાં;
કરીએ અમે નિત્ય આનંદ તોએ, કૃપાનાથ કરજો અમારો ન જોશો.

સદા ઉપકારો કિધાને કરોછો, અમારી સ્થિતી સર્વ લક્ષે ધરોછો;
વિના તું નથી કોઇ બીજો સમર્થ, તમારી દયાથી થયા પૂર્ણ અર્થ. ૫
પરાભક્તિથી પ્રાર્થનાઓ ઉચ્ચારી, દયા ધારિને ચિત્તમા તેં વિચારી;
તમારૂં કિધૂં તે ન કોઇથી થાય, કૃપાળી કિધી છે પ્રભૂ તેં સહાય. ૬
પ્રભૂ ધન્યરે ધન્યરે ધન્ય ધન્ય, દયાથી બતાવ્યો તમે આ સુદીન;
નમસ્કાર સ્વીકારશોરે અમારા, સ્મરીએ સદા ઉપકારો તમારા. ૭
મહારાણિ વિક્ટોરિયાનો કુમાર, પડ્યો તે હતો રોગશય્યા જે વાર;
નહી ઉગર્યાની હિતી એક આશ, થયો તો જનોને ઘણો ચિત્ત ત્રાસ. ૮
પ્રજાધર્મ જાણી કિધી પ્રાર્થનાઓ, તમારી અમે માગિ લીધી કૃપાઓ;
મહા વૈદ્યના વૈદ્ય છો વિશ્વરાય, કૃપાદૃષ્ટિથી તેં બતાવ્યા ઉપાય. ૯
વિનંતી અમારી તમે માનિ લીધી, પ્રિય પ્રિન્સને તેં સુખાકારિ દીધી;
અરે નાથ તેં હાથ આશીષ આપી, મહારાણિના ચિત્તમાં હર્ષ વ્યાપ્યો. ૧૦
અમે આ સમે વંદિયે વાર વાર, તમારા સદા માનિયે ઉપકાર;
સદા સર્વદા ઇશ આશીષ દેજો, મહારાણિનૂં રાજ્ય નિત્યે રહેજો. ૧૧

લલિત છંદ.

જગતનાથરે આજ આ સમે, શિશ નમાવિને વંદિયે અમે,
વિનતિ શાંતતેં સાંભળી લિધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી. ૧
અનુગ્રહો કિધા ને કરો સદા, સકળ ટાળિ તે દુઃખ આપદા;
નવ ધરી સ્તુતી રે યથાવિધી, કરૂણ સાગરા તેં કૃપા કિધી. ૨
અણચિંત્યા તમે કાર્ય તો કરો, વિઘન સંકટો સર્વનાં હરો;
સમજ શક્તિ કે વારિરે બધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી. ૩
[1]મુંગાનો વદે શુદ્ધ વાણિયો, ગિરિઉલંઘશે પંગુ[2] પ્રાણિયો;
તુજ કૃપા થકી રે દયાનિધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી. ૪
વિકટ વાદળાં વીખરી ગયા, ઉદય કીરણો હર્ષનાં થયા;
કુશળ ક્ષેમતા તેં પ્રભુ દિધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી. ૫
પ્રણત પ્રાણિયો પ્રેમથી અતી, અનુગ્રહો સ્મરે છે યથા મતી;
સકળ સિદ્ધિના જો મહોદધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી. ૬

---

૧. મુંગા. ૨. પાંગળા.

મહતિ રાણિ શ્રીવીક્ટોરિયા, નિજ પ્રજા પ્રતે તે ધરે માયા;
સતત વાધજો એનિ સમૃધી, કરૂણસાગરા તે કૃપા કિધી. ૭.
વડિલ પ્રિન્સનું કષ્ટ તેં હર્યું, મન મુદીત તેં માતનું કર્યું;
સફળ તેં પ્રભૂ આપિ ઔષધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી. ૮
વિજય એહનો સર્વદા હજો, અમર રાણિનું રાજ્ય રૈહજો;
સકળ ભોગવે પુષ્ટ સંપતી, સુખિ સદા રહો એનિ સંતતી. ૯.
સુજન મંડલી વંદના કરે, વિનયતાથકી વાણિ ઊચ્ચરે;
સકળ દેશમાં શાંતિદો સદા; ખર્યું જિવો મહારાણિ પુણ્યદા; ૧૦

એ કવિતા વંચાઈ રહ્યા પછી ગવૈયાએ હમેશ પ્રમાણે સાજ સાથે ગાવાં માંડ્યું. સામાન્ય વિષયનાં પદ થઈ રહ્યા પછી તેણે પ્રિન્સ આવ્ વેલ્સના સાજા થવા બાબતની ચીજ કાફી રાગમાં નોચે પ્રમાણે ગાઇ સંભળાવી. એ ચીજ પણ રાવબહાદુર ભોળાનાથની બનાવેલી હતી. એ વિદ્વાન ગૃહસ્થે એ શિવાય પણ સારી સંગીત કવિતા કરી છે, અને તેજ એ પ્રાર્થના મંડળીમાં હમેશાં ગવાય છે.

જગતના નાથરે, તારો માનિયે અતિ ઊપકાર. ટેક.
મનવાંછિત ફલ પ્રભુ તેં આપ્યાં, કિધાં સર્વ સંકટ તેં પરિહાર ॥૧॥
જગતના નાથરે, તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥
જગદીશ્વર સુખ સંપતિ દાતા, પ્રભુ તારિ કરૂણા અપરંપાર ॥૨॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥
શક્તિ નથી સ્તુતિ કરવા અમારી, અમે તને વંદિયે વારંવાર ॥૩॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥
આ ઘડિ અતિ રળીયામણિ લાગે, મળિ ભક્ત મંડળિ કરે ઉચ્ચાર ॥૪॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥
સાંભળી કરી પ્રાર્થના અમારી, કૃપા કરિ કીધી તમે તે સ્વિકાર ॥૫॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥
મહારાણી શ્રી વિક્ટોરિયાનો, પ્રિય પુત્ર એડવર્ડ વડો કુમાર ॥૬॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥
ધરામાં જ્વરથી વ્યાધિત હતો તે, બતાવ્યા તેં આરોગ્યતા ઉપચાર ॥૭॥
જગતના નાથરે, તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥

દીર્ધાયુષ્ય તમે તેને, દીધું દયા દિલ લાવિ પ્રભુ કીરતાર ॥૮॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥ટે॥
અમને અતિશય આનંદ વાધ્યો, થયો સર્વ વિશ્વમાં જયજયકાર ॥૯॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥ટે॥
અનુગ્રહ સમરણ પૂર્વક, તમને અમે સર્વ કરીયે સદા નમસ્કાર ॥૧૦॥
જગતના નાથરે, તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥ટે॥
ઘણું જીવો પુણ્યાત્મા રાણી, સુખી રહો સર્વ તેનો પરિવાર ॥૧૧॥
જગતના નાથરે, તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥ટે॥

શિક્ષણશાસ્ત્રની જરૂર.

બધાં કામ કરવામાં થોડીઘણી શાસ્ત્ર અને કળા એ બંનેની જરૂર છે, પણ કામ સારૂં અને સહેલથી કરવાની રીતિઓનું જે અનુભવજ્ઞાન તેને કળા કહે છે. માણસ જ્યારે કોઇ પણ કામ કરવા માંડે છે ત્યારે તેને ધીમે ધીમે તે કરવાના સહેલી અને સારી યુક્તિઓ માલમ પડતી જાય છે; વધારે અનુભવથી પહેલાં સૂઝેલી યુક્તિઓમાં કંઇ કંઇ ખામી છે તે જણાતી જાય છે; અને આખરે ઘણો ફેરફાર થઇને તેના મનમાં તે કામ કરવાના નિયમો એવા મુકરર થઇ જાય છે કે તે પ્રમાણે તે પોતાનું કામ સંચાની માફક ઝપાટથી કર્યાં જાય છે. પેલા માણસે આટલી મહેનતથી સંપાદન કરેલા નિયમો બીજો માણસ શીખે છે, અને તે માણસ પાછો પોતાના અનુભવથી તેમાં સુધારો કરતો જાય છે. એ મુજબ ઘણા બુદ્ધિમાન માણસોથી સુધારો વધારો પામીને નિયમો સિદ્ધ થઇ રહે છે તે કળાને નામે ઓળખાય છે, અને તે નિયમો જાણવા તથા અનુભવથી તેને વાપરી જાણવા એ તે ધંધામાં પ્રથમ અવશ્યનું કામ થઇ પડે છે. સુથાર, લુવાર, સોની, કડિઆ વગેરે લોકોને પોતાનો ધંધો કરવા માંડ્યા અગાઉ તે કળાના જાણનારાની પાસે રહીને તે કળા શીખવી પડે છે.

પણ કળાનું સંપૂર્ણજ્ઞાન શાસ્ત્ર જાણ્યા વિના પ્રાપ્ત થતું નથી. શાસ્ત્ર એટલે કળાના નિયમોના કારણ જાણવાં અથવા તે નિયમો જે કારણ ઉપરથી બંધાયાં છે તે સમજવું. હવે એ તો ખુલ્લું જ છે કે જ્યાં સુધી તે એ

નિયમોના કારણ ન જાણ્યાં ત્યાં સુધી તે બરોબર સમજવાના નહિ, ભૂલી ગયા તો યાદ કરવા મુશ્કેલ, કદી પણ તે બરાબર રીતેતો વાપરતા નહિજ આવડે, અને એ નિયમોમાં કાંઇ ભૂલ હોય તો તે સુધારવી એ તો અશક્યજ. શાસ્ત્રવિના (કળા જાણનારો) માણસ આંધળા સરખો છે. તેને જેમ દોરી જાય તેમ દોરાય છે, પણ પોતાની તરફનું એકે પગલું ભરવાની તેનામાં શક્તિ નથી. તેનાં મનની સઘળી ચંચળતા નાશ પામે છે, અને વગર સમજ્યો તે બીજાની પગથીએ ચાલ્યો જાય છે. તેવામાં જો કોઇ કારણથી આડો ઉતરી ગયો તો તે કપાળે હાથ દઇને ત્યાંજ બેસે છે. તેને કાંઇ રસ્તો સૂઝતો નથી અને પોતાની ભૂલ સુધારવાનું તેનામાં હાથમાં એકે સાધન નથી કેમકે તે પોતે શું કરે છે તેજ સમજતો નથી, તો વચમાં આવેલી નવી હરકતનું કારણ શોધીને તે કયાંથી દૂર કરવાનો હતો, જેમકે બીજાનું જોઇને શીખેલો માણસ ઘડીયાળને કુંચી આપેતો ખરો અને તેમ કાંટાથી તે કેટલીએક વખત બરાબર ચાલતી એ જાય, પણ જો વચમાં કોઇ કારણથી તે અટકી પડી, તો એની પણ અકલ તેનીજ સાથે અટકી પડવાની. જો એ ઘડીયાળ શા કારણથી ફરે છે, એમાં કેવી કેવી યંત્ર રચના કીધી છે, વગેરે બાબત જાણતો હોય તોજ એ એ અટકવાનું કારણ સમજી શકે, અને એ કારણ સમજ્યા વિના તે હરકત દૂર થઇ શકવાની નહિ એતો ખુલ્લુંજ છે. તેમજ કોઇ વીજળીનો તાર જોઇ જોઇને ચલાવતાં શીખ્યો, માટે શું હવા વગેરેના હજારો કારણથી તેમાં જે વિઘ્ન આવી પડે છે તેનાં કારણ તે કદી પણ સમજવાનો? એજ પ્રકારે સઘળી કળાનું છે. શાસ્ત્ર જાણ્યા વિના માત્ર કળાનો અનુભવ અંધારામાં અથડાવા જેવો છે.

માટે આપણે પ્રથમ કહ્યું હતું તેમ સઘળા ધંધામાં કળા અને શાસ્ત્ર એ બંનેની જરૂર છે. સુથાર, કડિઆના કામના પણ શાસ્ત્ર છે, અને તે કળા ઘણા મહાવરાથીજ શીખાય છે, ત્યારે માણસના મન જેવી વસ્તુને કેળવવી એમાં કાંઇ કળા કે શાસ્ત્રની જરૂર નથી એમ ઘણા લોકો સમજે છે એ નવાઇ જેવું નથી? પણ એમજ છે. ઘણા લોકો એમ જ જાણે છે કે છોકરાં ભણાવવા એમાં તે શું? ફક્ત મહેતાજીએ થોડું ભણવું જોઇએ, અને પછી પોતાને આવડતું હોય તે છોકરાના મનમાં ભરવું એમાં તે શું ભારે કામ છે! તેઓના સ્વપ્નામાં પણ એવો વિચાર નથી

આવતો કે ભણાવવામાં તે કાંઇ શાસ્ત્ર કે કળા રહી હશે. તેઓનું એવું અજ્ઞાન છે કે તેઓ કબુલ કરશે કે ખેતર ખેડવામાં ઘણા અનુભવ અને જ્ઞાનની જરૂર છે. પણ પોતાના છોકરાના મનની ખેતી કરનારને એ કામનો અનુભવ કે જ્ઞાન છે કે નહિ તેની જરાપણ દરકાર રાખતા નથી. તેઓ પોતાના ઘરમાં વાસણ ઘસનાર નોકરને રાખતી વખત પણ પ્રથમ તપાસ કરશે કે તેણે તેકામ કોઇ ઠેકાણે કાર્યું છે કે નહિ; પણ મહેતાજીને શિક્ષણકળા અને શાસ્ત્ર આવડે છે કેનહિ એ પૂછવું તેને હસવા જેવું લાગે છે. લોકો તેમ ઘણા મહેતાજીઓ પણ એ બાબત એવીજ ભૂલ કરે છે. તેઓ પણ એમજ સમજે છે કે આપણામાં વિદ્યા છે તો છોકરાને ભણાવતા કેમ નહિ આવડે! નિશાળથી તરત ઉઠેલો છોકરો પોતાના મનમાં એમ સમજે છે કે હું પ્રથમના મહાવરા વગર કારકુન, દલાલ, સુથાર કે સોનીનું કામ તો નહિ કરી શકું, પણ જો મને એક નિશાળ સોંપે તો તેનું કામ હું ધમધોકારે ચલાવું. તેને એમ કહીએ કે શી રીતે ભણાવવું તે, તારે જાણવું જોઇએ એટલુંજ નહિ, પણ તે પ્રમાણે શીખવવાના કામનો કોઇ કાબેલ ગુરૂના હાથ હેઠે મહાવરો કરવો જોઇએ, તો તેને બહુજ નવાઇ જેવું લાગશે, અને બેશક હસીને આપણા સામું ટકટક તે જોયા કરશે. પણ એ મોટી ભૂલ છે. એમ જેઓ સમજે છે તેઓ પોતાનો ધંધો પોતાની મેળેજ હલકો કરતાં કરતાં પણ હલકો ગણે છે, કેમકે હજામના છોકરાથી પણ કેટલી રીતે હાથ ફેરવ્યા વિના પોતાનો ધંધો થઇ શકતો નથી. આપણે પાછળ મહેતાજીના મહત્વ વિષે કહ્યું હતું, પણ જ્યાં પોતેજ પોતાના કામનો આવો હલકો વિચાર રાખે, એ કામને અનુસરતા ગુણો મેળવવાની કાળજી રાખે નહિ, અને એ ગુણો વિના અવશ્યેજ પોતાનું કામ સારી રીતે કરી શકે નહિજ, ત્યાં પછી બીજા લોકો તેને હલકો ગણે એમાં શી નવાઇ!

માટે મહેતાજીનું કામ કેવું છે, જે વસ્તુને કેળવણી આપવી છે તે એટલે મન એ કેવી વસ્તુ છે, તે શી રીતે કેળવી શકાય છે, કેળવણી એટલે શું, કેળવણી આપનારમાં કેવા કેવા ગુણ જોઇએ, તે કવી રીતે વર્તે તો પોતાનું કામ સારી રીતે કરી શકે વગેરે બાબતનું સવિસ્તર વર્ણન હોવું અત્રે આપવાનો વિચાર કર્યો છે. ટુંકામાં કહીએ તો શિક્ષણકળા અને શિક્ષણ શાસ્ત્રના વિષયો હવેથી ઘણું કરીને દરેક અંકમાં આવશે, કેમકે અને સા-

ગણીએ છીએ કે એ બાબત લખવું એ આ ચોપાનીઆની મુખ્ય ધર્મ છે.

केळवणी खातानी खबर.

પ્રાંત કાઠિયાવાડની નિશાળોમાં માહે ઑક્ટોબર સ. ૧૮૭૦થી માહે માર્ચ સ. ૧૮૭૧ સુધી જે ઇનામ આપ્યું તેનું પત્રક.

નંબર.	ગામનુંનામ.	કોનાતરફથી અપાયું.	મેહેતાજીને ઇનામ.	છોકરાઓને ઇનામ.	લાયબ્રેરી ખાતે ઇનામ.
૧	૨	૩	૪	૫	૬
૧	ધ્રાંગધ્રા	મા. ઠાકોરસાહેબ તરફથી	૦	રૂ૨૦)	૦
		દવે અંબાશંકર તરફથી	૦	રૂ૭)	૦
		રાજશ્રી પોપટ અંબારામ તરફથી	૦	રૂ૪)	૦
૨	હળવદ	રા. ફોજદાર તથા વહિવટદાર તથા શેઠીઆ તરફથી	૦	રૂ૧૧૦-॥	૦
૩	સાવલા	મેહેરબાન ઠાકોરસાહેબ તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
		મહાજન શેઠીઆં તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
		શેઠ માણેકચંદ સુંદરજી તરફથી	૦	રૂ૧૩)	૦
		રાજશ્રી જયરાજ વલ્લભદાસના તરફથી.	૦	રૂ૫)	૦
૪	લીંબડી	મે. કરશનદાસ મુળજી તરફથી	૦	રૂ૫॥૦॥	૦
૫	ગાબડકા	રા. વહિવટદાર સાહેબ કેશવરામ ભવાનીદાસ તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૬	ઉના	કમીટીના મેમ્બરો તરફથી	રૂ૨)	રૂ૫	૦
૭	દેલવાડા.	શેઠ દામોદરદાસ આમીદાસના તરફથી	૦	રૂ૧	૦
૮	સુદામડા.	આજમ મે. ચોટીલાના થાણદાર ભગવંતરાય બાલજી તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૯	વણોદ.	મે. ઠાકોરસાહેબ તરફથી	૦	રૂ૩	૦
૧૦	દેરાણ	મે. બાવાજી રામચંદ્ર તરફથી	રૂ૧૦)	રૂ૫)	૦

૧૧ કુતીઆણા	કમેટીના મેમ્બરો તરફથી		૦	રૂ ૧ ૬ાા૭
૧૨ નવાનગર	મી. ભગવાનદાસ તરફથી	રૂ ૭)	૦	
૧૩ કુકાવાવ	મી. ફોજદાર સાહેબ તરફથી		૦	રૂ ૮)
૧૪ શીહોરબ્રેન્ચ	વોરા લલુ સુંદરજી તથા મોરારજી જેચંદ તરફથી		૦	રૂ ૧)
૧૫ બોટાદ	વહિવટદાર તથા કમેટીના મેમ્બર વગેરે તરફથી		૦	રૂ ૨)
૧૬ ગઢડા	મી. ઠાકોર સાહેબ તરફથી		૦	રૂ ૨)
	બાવાજી ઉત્તડના તરફથી		૦	રૂ ૧ાા
૧૭ પાલીતાણા	મી. ઠાકોર સાહેબ તરફથી		૦	રૂ ૪)
	શહેરના શેઠ નાનજી નેમચંદ તથા ડાકતર ઉત્તમરામના તરફથી		૦	રૂ ૧૨ાા
૧૮ ખંભાલીઆ	ડા. વાલજી ધનજીના તરફથી		૦	રૂ ૧૦)
૧૯ ભાણવડ	રા. ફોજદાર તથા સામજી વહાલજી તરફથી		૦	રૂ ૧ાા
૨૦ લાલપુર	રા. ફોજદાર તથા વહિવટદાર તથા કમેટીના મેમ્બરો તથા કારકુન તરફથી		૦	રૂ ૩ાા
૨૧ જેતપુર.	શેઠ બેચર વશરામ તથા શેઠ માધવજી જેરાની તરફથી		૦	રૂ ૬)
૨૨ આમરણ	મી. ઠાકોરસાહેબ તરફથી		૦	રૂ ૫ાા
૨૩ લીંમડી	મી. ઠાકોર સાહેબ તરફથી		૦	રૂ ૧૪)૭
	શા. ગુલાબદાસ ભુખણદાસ તરફથી		૦	રૂ ૭ાા
	મહેતાજી જેઠાકરે પુરશોતમ તરફથી		૦	રૂ ૭ાા૭
૨૪ અગત્રાઈ	મી. દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ તરફથી	રૂ ૩ાા	રૂ ૬)	
૨૫ મેંદરડ	મી. ઠાકોરસાહેબ તરફથી		૦	રૂ ૨ાા
૨૬ અમરેલી	મી. લીંબરસાહેબ તથા વહિવટદાર તથા શેઠીઆ તરફથી	રૂ ૧૯)	રૂ ૧૫)૭ાા	

૨૭ રાજકોટ	મ. દુલેરાયભાઈ તથા દલપતરામભાઈ તથા ભવાનીશંકર વિગેરેના તરફથી	૦	રૂ૪	૦
	મે. કરશનદાસ મૂળજી તરફથી	૦	રૂ૫)	૦
૨૮ ધ્રાંગધ્રા	સર્વ ગૃહસ્થો તથા મે. વૈદ્યરાજ અંબાશંકર	૦	રૂ૨૭)	૦
	ભાવનગરવાળા તરફથી	૦	રૂ૩	૦
૨૯ લાઠી	મે. ઠાકોર સાહેબના તરફથી	૦	રૂ૩	૦
૩૦ વળા	મે. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૬૦	૦

GOPALJI SURBHAI.

રૂ. મો. ધું. કા.

મોજે દેવાતજ તાલુકે માતરની સરકારી ગૂજરાતી નિશાળના મેહેતાજી મુળશંકર તાપીશંકરની સલામ દાખલ વીનંતી એછેજે મજકુર ગામે દોઢ વરસથી નવી નિશાળ સ્થાપન થએલી છે, અને સોજીત્રાના આશરે ૧૦૦ છોકરા વિદ્યાભ્યાસ કરવા સારૂ અત્રે આવેછે તેમને હમેશાં પાણી પીવાનું ખરચ સોજીત્રાના પા. ઉમેદભાઇ મથુરભાઇ તથા પા. વાઘજીભાઈ મૂળજીભાઇ તથા પા. વરજભાઇ તળશીભાઇ તથા પા. બહેચરભાઇ જોરાભાઇ એ ચાર સખસો દર માસે રૂ૧-૮-૦ નિશાળની શરૂઆતથી આપે છે ને વળી હમેશાં આપશે, તે આપના નીકળતા અમુલ્ય પત્રમાં છાપી પ્રગટ કરશો.

રે. મજકુર ગામમાં નિશાળનું મકાન નાનું હોવાથી બીજું મકાન બનાવવામાં નીચે પ્રમાણે રકમ મળેલી. તેનું સારૂં મકાન બંધાવેલું છે.

રૂ સોજીત્રાના સદગૃહસ્થોએ જે રકમ આપેલી તેમનાં નામ.

૫૦—૦—૦	પા. વેહેરીભાઇ મથુરભાઇ
૫—૦—૦	પા. મથુરભાઇ શંભુદાસ.
૫—૦—૦	પા. વરજભાઇ વસ્તાભાઇ.
૫—૦—૦	પા. શંકરભાઇ ભવાનીદાસ.
૫—૦—૦	પા. શંકરભાઈ તળશીભાઇ.
૬—૦—૦	પા. ગોવિંદભાઇ બાલજી મજકુર નિશાળના પે. આસિસ્ટંટ.
૫—૦—૦	પા. ચતુરભાઈ નારણદાસ.

મજકુર નિશાળના ની. આ.

૫—૦—૦ પા. ગોવિંદભાઇ બલ્લુભાઇ.
મજકુર નિશાળના બી. આ
૩—૦—૦ પા. ગોવિંદભાઇ બાપુજી.
૨—૦—૦ પા. મથુર દેશાઇભાઇ.
૨—૦—૦ પા. વેહેરીભાઇ સામળભાઇ
૨૭—૦—૦ પા. શવદાસ ભાઇની ખડકીના નીચે પ્રમાણે
૫—૦—૦ પા. બાવાજી દલાભાઇ.
૪—૦—૦ પા. શિવાભાઇ ગોકળભાઇ
૩—૦—૦ પા. નારણદાસ વાહાલાભાઇ
૨—૦—૦ પા. વસનદાસ મંગળદાસ
૨—૦—૦ પા. ગોપાળદાસ દ્વારકાદાસ
૨—૦—૦ પા. બેચુભાઇ ગોવિંદભાઇ
૨—૦—૦ પા. દ્વારકાદાસ જીવણદાસ
૨—૦—૦ પા. બાપુભાઇ વહાલાભાઇ
૧—૦—૦ પા. હરીભાઇ કીશોરદાસ
૧—૦—૦ પા. તળસી ભાઇ મુળજીભાઇ
૧—૦—૦ પા. ઘમાભાઇ હરીભાઇ
૨—૦—૦ ઇશ્વરભાઇ હરીભાઇ
૫—૦—૦ પરચુરણ આવ્યા છે તે.

૧૨૫—૦—૦
૫૦—૦—૦ મજકુર ગામના એકંદે દેવાતજના લોકો તરફના.

૧૭૫—૦—૦
તા. ૧૯મી નવંબર સને ૧૮૭૧

સુળશંકર તાપીશંકર મેહેતાજી
મું૦ દેવાતજ

આવી ખબર પોતાના જીલ્લાના ડેપ્યુટી ઇંસ્પેક્ટર ઉપર મોકલવી જોઇએ કે તેની ત્રણ માસી યાદીમાં દાખલ કરી અમારી તરફ મોકલે. પરબારું લખાણ કબુલ કરવામાં આવતું નથી. મોટી રકમો ઉપર નજર રાખીને આ દાખલ કીધું છે. એડીટર, ગુ. શા.

વાંચનમાળાની જોડણી.

ગુજરાતી જોડણીને નિયમિત કરવાને ઘણા પ્રયત્ન થયાં છતાં આજ પર્યંત અનિશ્ચિતને અનિશ્ચિત ચાલ્યા આવે છે એ વાત સૌને જાણીતી છે. જુદા જુદા ગ્રંથકારો જુદી જુદી રીતે લખે છે તેની તો વા-

ત આપે મૂકી કેળવણીખાતામાંજ જોડણી શીખવવાનો કાંઈ ઢંગધડો જણાતો નથી. હાલ એક પાંચ લીટીના વાક્યમાં સરખી જોડણી રાખનારા બે માણસ પણ આખા કારખાનામાં ભાગ્યેજ મળી આવશે; સૌ સૌના વિચાર એમાં જુદા ચાલે છે; અને કોઈ માણસને નાનાથી તે મોટા સુધી પોતાના મનમાં સંપૂર્ણ નિશ્ચય નથી કે જે રીતે હું લખુંછું તે ખરૂંજ છે. અલબત્ત જોડણીના નવા નિયમો આ કારખાનાના માણસો સરકારી કામમાં પાળવાને બંધાએલા છે, અને અમે જાણીએછીએ કે તે પ્રમાણે શીખવવાને તેઓ બનતી કોશીશ કરે છે. પણ એ નિયમ અમલમાં આણવા જતાંજ કોટિધા મતભેદ ઉત્પન્ન થયા છે. ખરૂં કહીએતો એ નિયમોએ તો પહેલા જે ગુંચવણ હતી તેમાં દશ ગણો વધારો કીધો છે, અને કેટલીએક વિચિત્ર હસવા જેવી જોડણીઓ આજ કાલ છપાતાં કેટલાએક પુસ્તકોમાં જોવામાં આવે છે તે એ નિયમો બરાબર ન સમજવાનો અથવા તે બરાબર અમલમાં આણતાં ન આવડવાનો ફળ છે.

આ સાંભળી ગુજરાતી વાંચનમાળાથી અજાણ્યો માણસ સહજ પ્રશ્ન કરશે કે કેળવણીખાતાના પુસ્તકોમાં જોડણી છે તે જોઈને શીખવતાં નથી આવડતું એવા તે મેહેતાજીઓ કેવા મૂર્ખ હશે? અને સરકારે એટલું કરીને બસ ન રહેતાં નિયમો બાંધી આપ્યા તોપણ તેઓથી જોડણી બરાબર શીખવી શકાતી નથી એ કેવી નવાઇની વાત છે! પણ જેણે વાંચનની ચોપડીમાં જોડણી કેવી રીતની છે તે જોયું હશે તેતો એથી ઉલટોજ વિચાર આપશે. એ ચોપડીમાંની જોડણીજ તેઓને વધારે ગોથાં ખવડાવે છે. ચોપડીમાં જે રીતે જોડણી કરી છે તેનું પ્રથક્કરણ કરીને તો પાણિનિ સરખો વૈયાકરણરાજ પણ એ નિયમો ખોળી કહાડી શકે એમ નથી. એક શબ્દની એમાં અનેક રીતે જોડણી કરેલી માલમ પડેછે, અને તે ફેર હસ્તદોષ અથવા છાપાની ભૂલથી થએલો હોય એમ પણ થોડે ઠેકાણેજ જણાય છે. હવે જ્યારે ચોપડીઓનો તો આધાર રહ્યો નહિ ત્યારે બચારા મેહેતાજીઓ શું કરે! બહુ તો તેઓ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે એ નિયમો અમલમાં આણવા જતાના, પણ ઘણાથી એ નિયમો પોતાનાજ બળે અમલમાં આણી શકે એવા નથી. એક શબ્દને એમાંનો અમુક નિયમ લગાડવા પહેલાં તો તે કઈ ભાષાનો છે, અપભ્રંશ છે કે શુદ્ધછે, અ-

ઉપ્રથકે તો થાકો કે, ઘણો, વગેરે ઘણી બાબતો જાણવી જોઇએછે, અને અમે કહીએ છઇએ એટલું વ્યુત્પત્તિજ્ઞાન તો આજકાલ ગૂજરાતમાં ઘણે ઠેકાણે દુર્લભ છે. સાધારણ મહેતાજીઓ તો કોઈ ઠેકાણે એટલું જ્ઞાન સંપાદન કરી શકતા નથી અને કરવાના પણ નથી. ત્યારે આવી બાબત જ્યાં મહેતાજીનેજ સોંપવામાં આવી, ત્યાં પછી તેના માઠાં પરિણામ થાય એમાં શી નવાઈ! દરેક માણસને જેમ સૂઝે છે તેમ શબ્દને શુદ્ધ કે અપભ્રંશ ઠોકી બેસાડે છે. અને પછી તે પ્રમાણે વિપરીત જોડણીઓના વરસાદ નિશાળોમાં વરસી રહે છે. તેઓનો એમાં કાંઇ ઉપાય નથી. એમ થવાનુંજ કરવાનું. અને તેમાં તેઓનો કાંઇ વાંક નથી. ખરેખરું તો એ નિયમો બંધાયા તે વખતે એ નિયમ બાંધનારી કમિટીએ એક ગૂજરાતી ભાષાના સઘળા શબ્દનો કોષ તૈયાર કરવો જોઇતો હતો, અને તેમાં ઘણી કાળજીથી એ નિયમોપ્રમાણે સઘળા શબ્દોની જોડણી આપવી જોઇતી હતી. અમે ભૂલતા નહિ હોઇએતો એ અરસામાં અથવા તો કે તેની અગાઉ એક એવા કોષની જાહેર માગણી પણ થઇ હતી. એમ થયું હોત તો પાછળથી જે પેટાળો આટલો બધો વધી પડ્યો તે મૂળમાંથીજ ઉખડી જાત. એ કોષનું કામ ગમે તે કારણથી પણ જો ન થઇ શકે એવું હતું, તો જે ચોપડીઓ ત્યાર પછી છપાઇ તેમાં તો અમુક એકજ નિયમ પ્રમાણે બધી જોડણી કરવી જોઇતી હતીજ. પણ એમ ન થયું, અને ઉતાવળથી ટપોટપ બધી નવી આવૃત્તિઓ બહાર પાડી. વધારે અફસોસની એ વાત છે કે એ આવૃત્તિઓ સ્ટીરિઓટાઇપ થઇ છેઃ અને તેથી આપણે, થોડાં વરસ સુધી તેમાં સુધારાની કાંઈ આશા રાખી શકતા નથી. જો સાધારણ ચોપડીને પણ [1]સ્ટીરિઓટાઇપ કરાવતી વખત તેનાં "પ્રૂફ" અસાધારણ કાળજીથી વારંવાર તપાસવાં પડે છે, તો જે ચોપડીઓ નિશાળમાં ચાલવાની હતી, જેની જોડણી હજારો બાળકોને તથા મહેતાજીઓને આધાર રૂપ થઇ પડવાની હતી, અને જે ચોપડીઓમાં પહેલવહેલાજ જોડણીઓના નવા નિયમ લાગુ પાડવામાં આવ્યા હતા, તે ચોપડીઓને કેટલી સંભાળથી તપાસવી જોઇતી હતી તેનો વિચાર કરવાનું એ કમિટીનેજ સોંપીએ છઇએ. પણ થનાર થઇ રહ્યું અને તે લીધે આ ચોપાનીઉં વધારે બોલી શકતું નથી.

---

1 અમારા વિચાર પ્રમાણે તો સ્ટીરિઓટાઇપ કરાવવાનીજ એ વખત નહતો.

આ પ્રમાણે બનવાનો પ્રસંગ અમને ખારેલીના મેહેતાજી પુરૂષોત્તમ મુગટરામની સીધી અને બહાદુરી ભરેલી ચાલથી મળ્યો છે. જ્યારથી આ નિયમો નીકળ્યા, અને નવી આવૃત્તિઓ બહાર પડી, ત્યારથી અમે આશ્ચર્ય પામતા હતા કે જોડણી ઓળખવી અને તપાસવી એ અશક્ય જેવું થઇ ગયું છે. તોપણ એ વાત કોઇ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને કાને નાખવું કેમ નથી. કોઇ પણ નિશાળમાં એ હરકત જણાયા વગર રહી નહીં હોય, અને કોઇ પણ પરીક્ષકને નાના પ્રકારના વાંધાનો નિવેડો સ્વચ્છંદે કરવો નહીં પડ્યો હોય એમ નથી, તે છતાં કોઇએ પણ આજ પર્યંત એ બાબત સરકારી જણાયા કીધું જણાતું નથી. પણ હવે એ દુઃખ દૂર થવાના ચિન્હ જણાય છે એ સાંભળી બધા શિક્ષક ખુશ થશે. ઉપર કહેલા મેહેતાજીએ પોતાના ડેપ્યુટી સાહેબની મારફતે સાતમી ચોપડીમાં વિરૂદ્ધ જોડણીઓ ક્યાં ક્યાં છે તેનું એક પત્રક રજુ કીધું છે, અને પોતાની અરજીમાં એ બાબતની સઘળી હરકતો જાહેર કીધી છે. એ ઉપરથી એડ્યુકેશન ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે આ પત્રના એડિટર ઉપર તે સઘળી ભૂલો સુધારીને એમાં છાપવાની ફરમાશ કીધી છે.

પણ એ હુકમ મુજબ વર્તતાં અમને ઘણી હરકત માલમ પડી છે. બારીકીથી અવલોકન કરતાં અમને માલમ પડ્યું કે જોડણીના નિયમોમાંજ ઘણી ગુંચવણ છે, અને જ્યાં લગી એનો અર્થ એકમતે બાંધી કબુલ થયો નથી ત્યાં સુધી અમારાથી સુધારાપત્રક આપવું એ અશક્ય છે. તેથી, અમે પ્રથમ એ નિયમોનો અર્થ શી રીતે સમજીએ છીએ તે કારણો સહિત આ અંકથી જાહેરમાં મૂકવાનો વિચાર કીધો છે. એ સઘળી ટીકાની મતલબ એ નિયમો બાંધનારના મનમાં શો અર્થ રહ્યો હશે તે શોધી કહાડવાની છે; અને એ બાબત અમારી જાતના નવા નિયમ આપવાનો નથી, અથવા અમારો ખાસ વિચાર પ્રગટ કરવાનો નથી. અમે આશા રાખીએ છીએ કે કમિટીના ખરા અર્થનું અમે ગ્રહણ કીધું છે. તે છતાં અમે જાણીએ છીએ કે એ બધાથી ભૂલ થાય એવું બારીક કામ છે; અને તેથી કોઇની તરફથી પણ એ વિષે કાંઇ તકરાર આવશે તો તેને અમે ખુશીથી ત્યાર પછીના આવતા અંકમાં જગા આપીશું, અને જો અમારી ખાત્રી થશે તો આપણો વિચાર ફેરવતાં અમે જરા આંચકો ખાનાર નથી.

जोडणीना नियमनुं अर्थ ग्रहण.

૧. શબ્દના સાધારણ ઉચ્ચારમાં મૂળ શબ્દ જોડે થોડોજ ફેર હોય તો તેને મૂળ પ્રમાણે લખવો: જેમ: દાશી ને બદલે દાસી, પરમાણે ને બદલે પ્રમાણે, મારગ ને બદલે માર્ગ, વના ને બદલે વિના.

આ નિયમ દેખીતો બહુ સરલ છે, પણ એને અમલમાં આણતાં હજારો હરકતો ઉઠે છે, કેમકે થોડો ફેરફાર કોને કહેવો અને ઘણો કોને કહેવો એ દરેક માણસના વિચાર ઉપર આધાર રાખેછે. એક માણસ જેને થોડો ફેરફાર ગણે તેને બીજો માણસ મોટો ફેરફાર પણ કહે. જોઇએ, એનાં ઉદાહરણો આપ્યાંછે તે ઉપરથી આ ગુંચવણનો ખુલાસો મળે છે? ઉદાહરણો ઉપરથી એક આવો નિયમ નીકળે ખરો. અને તે પ્રમાણેજ ઘણા એનો અર્થ સમજે છે. તેઓ એવો અર્થ કરે છે કે એક અક્ષરને ઠેકાણે બીજો અક્ષર થઇ ગયો હોય, જોડાક્ષરો છૂટા પડી ગયા હોય, અથવા સ્વરનો લોપ થયો હોય ત્યાં એમ જાણવું કે થોડો ફેર પડ્યો છે, અને તેથી મૂળ પ્રમાણે લખવું. આ અર્થ સ્પષ્ટ છે અને અમલમાં આણતાં કાંઇ પણ હરકત પડે એવું નથી, પણ સવાલ એ છે કે એ અર્થ ખરો છે? એ અર્થગ્રહણ પ્રમાણે સાતે ચોપડીઓમાં લખ્યું છે? સાતે ચોપડીઓનું ધ્યાનથી અવલોકન કરતાં અમારી તો ખાત્રી થાય છે કે કમિટીના મનમાં એવો અર્થ બિલકુલ હતો નહિ. જો એક અક્ષરજ બદલાઇ ગયો હોય તો તે ઠેકાણે મૂળનો અક્ષર લખવો એમ આપણે લઇએ, તો કાળ, જળ, પ્રબળ, ખાર, ખીર વગેરેને ઠેકાણે કાલ, જલ, પ્રબલ, ક્ષાર, ક્ષીર, વગેરે લખવું જોઇએ. ખરેખર એ નિયમે તો ગુજરાતીમાંથી "ળ" અક્ષરજ ઘણું કરીને નીકળી જાય. તેમજ જોડાક્ષરો મૂળ પ્રમાણેજ લખવાની ધારો રાખીએ તો હાલની બોલાતી ભાષામાં અને લખાતી ભાષામાં બહુજ ફેરફાર થઇ જાય. ફારસી શબ્દમાંતો બેહદજ ફેરફાર થઇ જાય, હુકમને ઠેકાણે હુક્મ, અમલને ઠેકાણે અમ્લ એવા અસાધારણ અને વિપરીત ફેરફાર કોણ પસંદ કરશે? ફક્ત સ્વરના ફેરફારને જુદા ગણતાં પણ એવીજ હરકતો છે. એમ હોય તો સાહિબ, માલિક, હાકિમ, ધુળિ, જાતિજ લખવું પડે. એવા તો અનેક દાખલા મળી આવશે. એ પ્રમાણે કોઇ પણ લખતું નથી, અને કોઇ લખવાની ભલામણ પણ કરી નહિ કરે. કોઇપણ

એમ નહીં કહે કે બોલવું તેને ઠેકાણે 'બોલવું', પડવું તેને ઠેકાણે "પડવું" અંતને ઠેકાણે અંત, આનને ઠેકાણે પાન 'જૂ' ને ઠેકાણે 'જૂ', ...ને ઠેકાણે અને, જમુનાને ઠેકાણે જમન, આબરૂને ઠેકાણે આબરૂ વગેરે. વગેરે બોલવું જોઈએ, તે છતાં આ નિયમને જો આમ સમજીએ છઈએ તો એ પ્રમાણેજ કરવું પડેછે.

ત્યારે આપણે આ નિયમને શી રીતે સમજવો? ઉપર જે અર્થ કર્યો તેના કરતાં થોડો ફેરફાર તે શી રીતે થઈ શકે? થોડામાં થોડો ફેર એટલે એક અક્ષરનો ફેર: એથી તે ઓછો ફેરફાર કર્યો ધારનો હતો અને એવા ફેરનેજ થોડો ફેર માની ઘણા શબ્દની જોડણી ચોપડીઓમાં કરીછે એ વાતની પણ ના કહેવાય એવું નથી. ત્યારે આપણે "થોડો ફેર" એનો જે ઉપર અર્થ કીધો તે ખરો છે. પણ આ નિયમજ જાણે અપૂર્ણ દીસે છે. એમાં એ નિયમ ક્યારે વાપરવો એ લખવાનું ભૂલી ગયા હોય એમ જણાય છે. એ આપણે શોધી કહાડવું જોઈએ. એના ઉદાહરણો બારીકાઈથી તપાસીશું તો કાંઈ રસ્તો હાથ લાગશે. પહેલું ઉદાહરણજ સકારને શકારની તકરારનું છે. આપણે જાણીએ છઈએ કે, ગુજરાતના કેટલા ભાગનું વલણ સકાર તરફ, કેટલાનું શકાર તરફ, ને કેટલાનું ષકાર તરફ છે. એમાં વિદ્વાન અવિદ્વાન કે ઉચ્ચ નીચનો ભેદ પણ થોડોજ કામ લાગેછે. સઘળા પોત પોતાના ભાગનું ઉચ્ચારણજ પસંદ કરે છે. ત્યારે આ વિરોધ મટાડવાને માટે અને આખા ગુજરાતનું ભાષા સંબંધી ઐક્ય કરવાના શુભ હેતુને માટેજ આ નિયમ કરીને કહાડ્યો હોય એ માટેજ બેશક કહાડ્યોછે, પણ અહિંયાં, આપણે ઉપર અર્થ કર્યા તેનું કાંઈ સંશોધન કરવું જોઈએ. મેહને ઠેકાણે મેહ, માંહને ઠેકાણે માહ, કાકને ઠેકાણે કાગ, બગને ઠેકાણે બગ વગેરે શબ્દ બોલાય છે તેમાંથી એકે ખોટો થાય એમ નથી. માટે સકારની ફેરફાર એજ માત્ર થોડો ફેર ગણવો. તેમજ પ્રમાણે માર્ગ, વિના વગેરે કેટલાએક શબ્દના ઉચ્ચાર દેશમાં બધે બે રીતે થાયછે. ઉપલા વર્ગના લોકોમાં પણ પરમાણે, મારગ, વના, વગેરે બોલનારા આવગ પડી આવે છે, અને તેમ શુદ્ધ રીતે બોલનારા પણ છે. હવે કોનું કહ્યું ખરૂં માનવું? અહીંયાં પણ એવા પ્રકારની તકરારની પેઠે શબ્દનું શુદ્ધ સાચું સ્વરૂપ શું છે તેના ઉપર આ વાતનો ખુલાસો રાખ્યો છે. આ રીતે વિચાર કરતાં આ નિયમનો અર્થ બરાબર બંધ બેસે છે, અને પહેલાં જે હજાર રીતના વાંધા ઉઠતા હતા તે બધા દૂર થાય છે. એ ખુલ્લું જણાય છે કે આ નિયમ બધે ઠેકાણે વાપરવાનો નથી. જ્યાં તકરાર હોય, એટલે જ્યાં એક ભાગના અથવા એક વર્ગના લોકો એક શબ્દનો

ઉચ્ચાર એક રીતે અને બીજા ભાગે રીતે કરતા હોય ત્યાંજ આ નિયમ વાપરવાનો છે. જ્યાં બધા લોકો એકજ રીતેજ ઉચ્ચાર કરે છે ત્યાં મૂળ શબ્દ લખવા જવું ત્યાં એના જેવું બીજું કહેવું ડોહળું કહ્યું? ત્યાં તે બોલાતો હોય તેમજ લખવું. આ પ્રમાણે અર્થ કરતાં આ નિયમ વાંચનાં અને ડહાપણ ભરેલો જણાય છે. બાકી જ્યાં બધા એક રીતે બોલે છે ત્યાં એમ નહિ પણ આમ બોલો એમ કહેવાનો કોનો અધિકાર છે? વૈયાકરણીનું કામ ભાષામાં ફેરફાર કરવાનું નથી; પણ તેમાં જે નિયમો રહેલા છે તે શોધીજ કહાડવાનું છે. જૂદે જૂદે ઠેકાણે વિરૂદ્ધ નિયમ માલમ પડે ત્યાં કેજ બેમાં પસંદ કરવા જોગ કયો છે એ કહેવાનો વખત છે. બુક કમિટીએ આમ આપખુદી અખત્યાર ધારણ કર્યા હોય એમ આપણે ધારવું ન જોઈએ, અને તેમણે તે ધારણ નથીજ કીધી એ ઉપલા વિવેચનથી સ્પષ્ટ છે. જો એ નિયમને નીચે પ્રમાણે સુધારીને મૂક્યો હોય, તો આટલી બધી આ શંકા અને વાદનું નિવારણ ઝટ થઈ જાય.

जो एक भागमां अथवा एक वर्गमां कोई शब्द मूळ प्रमाणेज बोलातो होय, अने बीजा भागमां अथवा बीजा वर्गमां थोडाज फेरफार साथे बोलातो होय, तो ते शब्द तेना मूळ स्वरूप प्रमाणेज लखवो. एक स्थानना सकारने ठेकाणे बीजा स्थाननो सकार थइ गयो होय, जोडाक्षर छूटा पडी गया होय, अथवा एकज स्वरनो लोप थई गयो होय तो थोडोज फेरफार पड्यो छे एम जाणवुं.

અમે જે આ ઉપર નિયમ કહાડયો તેમાં એક બાધ કોઈ વખત લાગે ખરો. કદાપિ કોઈ શબ્દ એવો નીકળે કે તે ગામડામાં, અજાણમાં, અથવા નીચ વર્ણમાં શુદ્ધ રૂપે બોલાતો હોય, અને ઉપલા વર્ગમાં થોડાજ ફેરફારે અપભ્રંશ બોલાતો હોય તો તે ઠેકાણે શું કરવું? બધી બાબતોના નિયમ પ્રમાણેતો ઉપલા વર્ગનીજ ભાષા માન્ય હોવી જોઈએ, પણ આ નિયમ પ્રમાણે એથી ઉલટુંજ કરવું પડે. આવો પ્રસંગ આવવો, ઘણું કરીને અશક્યજ, પણ કદાપી આવ્યો, ત્યારે આ નિયમથી ઉંધું થાય. અરબી ફારસી શબ્દ તો કેટલા એવા નીકળશે કે જે પારસીઓ અને ગુજરાતી બોલનારા મુસલમાનો શુદ્ધ રૂપે બોલતા હશે, અને બધા હિંદુઓએ તેને અપભ્રંશ કરી નાંખ્યો હશે. અમારા વિચાર પ્રમાણે તો એવે પ્રસંગે આ નિયમ લાગુ ન પાડવો જોઈએ; અને તેથી ઉપલા નિયમમાં વર્ગની જોડે માન્ય વિશેષણ વધારીએ, તો એ નિયમ સંપૂર્ણ થાય.

યાદ રાખવું કે આ પહેલો નિયમ થોડો ફેરફાર થએલા શબ્દોનેજ લાગે છે. ઘણો ફેરફાર થયો હોય, ત્યાં તો મૂળમાં "સ છે કે" શ છે, હ્રસ્વ છે કે દીર્ઘ છે વગેરે કાંઈજ જોવાનું નથી. ત્યાં તો અપભ્રંશ શબ્દનાં જે નિયમો નીચે આપીએ છે તેજ લાગુ પાડવા, અને મૂળના રૂપનો કાંઈ પણ વિચાર ન કરવો.

ગુજરાતશાળાપત્રના લવાજમ વગેરેનાં નાણાં આવ્યાં તેની પહોંચ

તા. ૧લી જાનેવારી સને ૧૮૭૨થી તા. ૨૯મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨ સુધી.

	સને ૧૮૭૧ના	સને ૧૮૭૨ના
અમદાવાદ ઍન્ગ્લો સ્કૂલ નંબર ૨ જા ના માસ્તર તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૦-૦
ધોળકાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૪-૧૨-૦
ખાખરાના નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૩-૧૦-૦
ધ્રાંગધરાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૧૨-૦
વઢવાણની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૧૯-૦-૦
બીજડાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૧૯-૦-૦
વસોના મુખ્ય કારભારી કેશવલાલ ભગવાનદાસ તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૬-૦
ધંધુકા રાઉન સ્કૂલના સહકારી તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૦-૦
ખેડાજીલ્લાના ડેપ્યુટી-એ-ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી.	૧૦-૬-૦	૦-૦-૦
રા. બા. મગનભાઈના કન્યાશાળા નંબર ૧ સને ૧૮૭૦-૭૧ ના મહેતાજી તરફથી.	૧-૦-૦—૧-૦-૦	૦-૦-૦
સ્કોલર, કૃષ્ણારામ ગણપતરામ તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૦-૦
સુરત જીલ્લાના ડેપ્યુટી-એ-ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી.	૪૭-૧-૦	૦-૦-૦
ભાવનગરના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૨૦-૦-૦
મોડાસાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૩-૧૫-૬
સાદરાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૨-૦-૦
અમદાવાદ ઍન્ગ્લો નંબર ૧ લાના માસ્તર તરફથી.	૧-૦-૦	૧-૦-૦
સ્કોલર, દેવશંકર ઉદેરામ તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૦-૦
અમરેલીની નિશાળના મહેતાજી રામનાથ તરફથી	૦-૦-૦	૧-૬-૦
ડીસાની અંગ્રેજી સ્કૂલના માસ્તર તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૧૨-૦
	સને ૧૮૭૧ના	સને ૧૮૭૨ના
ખેડાની અંગ્રેજી સ્કૂલના માસ્તર તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૬-૦
	૬૦-૭-૦	૯૮-૧૫-૬

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

APRIL 1872

પુસ્તક ૧૨ મું. એપ્રિલ. સન ૧૮૭૨. અંક ૪ થો

એ'તાછ બહુ મોટું ગુજ, નામ તેમ છે શામ;—
કર અંગે ગનબેરની ભરી બેતિ પરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે મામાની હવેલીમાં યુનાઈટેડ પ્રિંટિંગ અને જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રણછોડલાલ હીરાચંદે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ્ય વરસે રૂ ૧. અગાઉથીજ)

गुजरात शाळापत्र,

પુસ્તક ૧૨ મું   અમદાવાદ   અપ્રિલ સન ૧૮૭૨.   અંક ૪ થો.

मेघदूत काव्य.

पछि ऊंचे भवभुजतरुवनपर जा लपटाई,लाल,
लालचोळ रुप जुइफुल सरखुं तारुं ते संध्याकाळ
तरत शोभतुं जोई,
शिव तांडव नृत आरंभशे गजचर्मज जाणी;
भयमुक्त भवानी भाळशे तुज भक्ति वखाणी   ८३

रमणधाम रात्रे संचरतां कनकलताने सुहाड

૧. આ શ્લોકમાં શિવનું સાક્ષાત્ દર્શન વર્ણવ્યું છે. કવિ એમ ધારે છે કે શિવજી શ્યામનારે પોતાના પ્રચંડ સ્વરૂપે ઉંચા હાથ કરીને સંધ્યાવંદન કરતા ઉભા છે.—૨. શિવ. શિવના હાથ રૂપી વૃક્ષના વનમાં તું સપરાય જા, એમ મેઘને કહે છે.—૩ શિવ સંધ્યાકાળે હમેશાં તાંડવ નૃત્ય કરે છે એ વાત જગપ્રસિદ્ધ છે. પહેલાં હાથીનું રૂપ ધરી આવેલા એક રાક્ષસને માર્યો હતો તેનું લોહીએ નીતરતું ચામડું હમેશાં એ તાંડવ નૃત્યની વખતે શિવ ઓઢે છે. તેનો ને સંધ્યાકાળે લાલચોળ પએલા વાદળાંની સુદ્રશ્યતો કરીને પણ કલ્પના કરી છે કે "હે મેઘ, તું ગજ ચર્મ છે એમ જાણી શિવ તાંડવ નૃત્યનો આરંભ કરશે. અને પાર્વતી જે પેલા ગજ ચર્મથી બીહીતાં હતાં તે તારી ભક્તિના વખાણ કરીને તારી તરફ હેતે જોશે." કહેવાની મતલબ એ કે પાર્વતીને તું ભય મુક્ત કરીશ તેથી તારી એ ભક્તિ જોઈને તે ઘણાં તારા ઉપર પ્રસન્ન થશે.—૪ ભવાની, ભવની સ્ત્રી, પાર્વતી.—૫. રમાડનાર—પિયુ—ધણીનું ઘર, સાસરું. એ નાયિકાને પરકિયા ગણી શકાય, પણ જ્યારે ચારો અને આપણી રૂઢીને અનુસારે અર્થ લીધો એક ત્યાં તેના સેવકોએ વધારે સારૂ છે.—૬ સોનાની વેલી, રૂપાવળી સ્ત્રી.

राजमार्गोमां भूमि चांप्यानी, करि विजनो चमकाट-
जाणे कांधि कसोटी !
शुं अंधारुं आ! सोय लो खरे खुंचि रहे रे!
रखे वरशि के गाज ढिवाडतो ते व्याकुल छे रे! ४४

वासो रहेजे विशाळज नगरे उंचां छजांपर रात,
ज्यांह कपोतां छेय सुतां त्यां, तारी विद्युत साथ
थाकि जे खूब खेलंतां,
पण दिनकर दीठो, के उठी करजे कुच व्हाणे;—
जे मित्रनुं माथे काम ते क्यम आळस आणे? ४५

---

૧. અહીંઆં મેઘને ઉજ્જન શહેરમાં જવાનું કહે છે, અને તેની સાથે સાંભરી આવેછે કે બિચારી પ્રેમભરી તરૂણીઓ સાસરે જતી હશે તેનું એ વરસાદના અંધારામાં શું થશે! રાજમાર્ગે કહ્યાથી તે સ્ત્રીઓની શુદ્ધ વૃત્તિ અને અંધારાનું અતિશયપણું જણાય છે. ઘણો વર્ષાદ ઘેરાય ત્યારે વીજળીના ચમકારા સ્વભાવિકજ છે, અને તેથી કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરીને તેને માર્ગ બતાવવાને તું એમ કર એવું કારણ કલ્પે છે.—૨. "સુભગ"નું કર્મ ૩. તે સ્ત્રીઓને કનકલતાની ઉપમા તો ઉપર આ ભાષાંતરમાં આવીજ છે. ચંપકવર્ણીસ્ત્રીના મુખ ઉપર વીજળીનો પ્રકાશ પડશે, ત્યારે તે કેવું દેખાશે કે જાણે કોઇ સોનાની કસોટી કરતું નહિ હોય, કેમકે તે વખતે સોનાનો ઝગઝગાટ ઘણો વધારે દેખાય છે.—૪. આ ઠેકાણે [illegible] હોય એમ ભાસે છે.—૫. કહે છે કે આ અંધારૂં એટલું છે કે જો એમાં સોય પોંચી હોય તો તે પણ ખુંચી રહે. એ અતિશયોક્ત્યલંકાર થયો. એના જેવોજ કોઇ એક અલંકાર મિલ્ટન કવિએ એક ઠેકાણે વાપર્યો છે તે ઉપર ઈંગ્રેજ ટીકાકારો બહુ ફીદા થઇ જાયછે. પણ સૂચિભેદ્ય એ વાક્યતો લોકોપદેશ સરખા પુસ્તકમાં પણ અહિંયાં તો સાધારણ છે.

खेद उछेदन [1]खंडितानो करवानो आ काळ,
न रोक रविने —[2]ते पण, रोती जाणि नलिनि प्रेमाळ,
रो कर कोटि प्रसारी
मुखकमळथि द्रवरूप अश्रुने हरवाने धाए।
अवरोध तणो अपराध तो नहि नाना पाए। ४९

सहज सुभागी स्नेहमा, तुज सहज सलूणी मूर्त

---

૧ જેનો પિયુ બીજી સ્ત્રી ઉપર આશક્ત થઈને રાત્રે બહાર પડી રહે છે તેને રસશાસ્ત્રમાં ખંડિતાનાયિકા કહે છે. તે પુરૂષમાં જો દક્ષતા હોયછે, તો સવારે આવીને તેનું સમાધાન કરે છે. તેથી યક્ષ કહેછે કે "આ વખત (એટલે સવાર) ખંડિતાનું દુઃખ નિવારણ કરવાનો છે; તેથી તું આ કાળમાં ઘેરાઈ રહીને સુરજને ન રોક, કેમકે હજી રાત છે એમ સમજીને પેલો ધણી ત્યાં પડી રહેશે અને બિચારી ખંડિતાને વધારે વાર રોવાં કરવું પડશે" —૨. તે સૂર્ય. ભાવાર્થ —'બીજા ધણીઓનો તો શું પણ એ સુરજ પોતેજ પોતાની પ્રેમ રાખનારી નલિનિ વિયોગથી રોય છે એમ જાણીને કરોડો હાથ લાંબા કરીને તેનું મુખ જે કમળ તેનાઉપરથી ઝાકળરૂપી આંસુને લૂછી નાખવાને દોડે છે; એ વખતે એને અટકાવવાથી જે અપરાધ થશે તે કાંઈ નાનોસૂનો ન જાણશો." મતલબ કે તારે હમણાં ઉજ્જનમાંથી જવુંજ જોઈએ.—૩, કમળનું ઝાડ. કમળ સાથે સૂર્ય પ્રીતિ રાખે છે એ કવિદર્શિત વાત સૌને જાણીતી છે.—૪ એનો અર્થ હાથ તેમજ કિરણ એમ પણ થાયછે, અને એ બંને અર્થ અત્રે ચાલશે.—૫. મૂળમાં પ્રકૃતિસુભગ એવું સંબોધન મૂક્યું છે. હવે "સુભગ" ના સુંદર અને ભાગ્યશાળી એવા બે અર્થ થાયછે તે બનેનો ભાવ આ ચરણમાં રાખ્યો છે.

गंभीरा निर्मळ अंतरमां धारे, त्यारे धूर्त
थई न निराश तुं करतो.
ऊछळतां चपळ सफरीनी जाणे नयन इशारा!
छे कुमुद सरीखा ऊजळा प्रेमीने प्यारा! ४७

तीरथेपी जवाथी खसियुं काळुं जळपटकूळ;
नेतरजाळरूपी कर झाली जावादे न समूळ.
तेम तने न जवादे;
कटिखंड उघाडी ओ! थई! शी आशा हावां!
रसजाण कोण समरथ छे रे आ वेळा जावा!

---

૧. એ નદી માળવામાં છે. આ ઠેકાણે એ નદીને ઉદાત્તનાયિકા કલ્પી છે. જેમ કોઇ કુમારિકા પોતાના શુદ્ધ અંતઃકરણમાં પોતાના પ્રીતમની છબી ધારણ કરે છે તેમ મેઘને જોઇને ગંભીરા નદી પોતાના નિર્મળ અંતરમાં તેની મૂર્ત્તિ ધારણ કરશે, એટલે તેમાં તેનું પ્રતિબિંબ પડશે. —૨. એનો મૂળ અર્થ નદીને, અને લાક્ષણિક અર્થ નાયિકાને લાગુ પડે છે.—૩. એક જાતની નાની ચંચળ ધોળી માછલીઓ. એનું આમ તેમ કુદવું તેને કવિ આંખના પલકારા કલ્પે છે. પ્રેમાસક્તપણાનું ચિત્ર સંપૂર્ણ કરવાને આ ઉત્પ્રેક્ષા કીધી છે.—૪. કટાક્ષ.—૫. નદીના ઉપર વાદળની છાયા પડવાથી તેનો રંગ એવો દેખાય છે કે જાણે તેણે કાળું પટકૂળ પહેર્યું હોય. પછી તુરતજ વાદળું પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે ખસવા માંડે ત્યારે કિનારા તરફથી તે પાણી પાછું ઉજળું દેખાવા લાગેજ. તે ઉપર કલ્પના કરીને કવિ પાછલું ચિત્ર કાયમ રાખીને આ શ્લોકમાં બોલે છે. નેતરની જાળ જાણે હાથ હોય અને પેલું લુગડું પકડી રાખ્યું હોય એવી બીજી ઉત્પ્રેક્ષા કીધી છે.

[1]देवगिरि जवुं होय, तो जो आ हाजर शितळ पवन,
[2]गंधलोभिगजघ्राणअप्रध्वनि करवतो मनमोहन,
उंबर फळने पकवतो.
नवि पाडज [3]एमां, तृम्प थइ तुंथी धरती,
करे हास, सुवासित श्वासे रोम रोमे भरती. ४९

नित्य वसे त्यां [4]स्कंद स्वामी–[5]शशिशेखरनुं [6]तेज
सोंप्युं सुरगण रक्षण अर्थे [7]हुतवहमुख ते एज !
[8]सूर्यथी अधिक प्रतापी!

---

૧ માળવાના મધ્ય ભાગમાં ચંબલની દક્ષિણે કોઇ જગા છે તેજ એ હશે. મેઘનો માર્ગ જે ઉજ્જનથી પણ કરીને બરાબર ઉત્તર દિશામાંજ રાખ્યો છે તે માર્ગમાંજ એ આવે છે. આ પર્વત ઉપર કાર્તિકેય સ્વામીનું દહેરું હશે અને અસલના વખતમા ઘણું પ્રખ્યાત હશે, કેમકે નહિતો કાળીદાસ તેનું વર્ણન કરે નહિ.—૨ સુગંધની લોભ રાખનારા જે હાથીઓ તેના નસકોરામાં ઘણો સુંદર અવાજ કરાવનારો અને ઉંબરફળને પકવનારો શિતળ પવન હાજર છે; તારે દેવગીરી જવું હોય તો તૈયાર થા. વરસાદ પેહેલ વેહેલો પડે છે ત્યારે પૃથ્વીમાંથી સુગંધ છુટે છે એ સૌ જાણે છે, અને હાથીને સુગંધ ઘણી પસંદ હોવાથી તે નસકોરાએ વાસ બહુ લેવાને ફુંફાટા મારે છે.—૩ એ પવનમાં સુગંધ છે તે લેવામાં કાંઇ કોઇનો વાડ નડવાનો નથી, કેમકે તારાથી સંતુષ્ટ થએલી ધરતી હાસ કહેતાં રોમરોમ સુવાસિત શ્વાસ ભરે છે તેજ એ સુગંધ છે.—૪ કાર્તિક સ્વામી ઇંદ્રનો સેનાપતિ.—૫ શિવ.—૬ વીર્ય—૭ હોમેલું ગ્રહણ કરનાર, અગ્ની.—૮ તેજનું વિશેષણ, દેવની સેનાનું રક્ષણ કરવા માટે સૂર્યથી પણ વધારે તેજસ્વી જે પોતાનું વીર્ય તે મહાદેવે અગ્નીના મોહોડામાં મૂક્યું હતું તેજ એ કાર્તિક સ્વામી. મુખ અને તે વળી હુતવહનું એ શબ્દો શુક્રોત્પત્તિ સૂચવે છે. તેજ કહેવાનું કારણ એકે મહાદેવ અને એમાં જુદા દેહ સિવાય વસ્તુતઃ કાંઇ ફેર નથી.

तें माटे, मेघ, तुं पुष्पमय आकाश बनीजा!

पड धारे धारा पुष्पनी गंगाजळ भिंजया! ५०

पड्या पडता हाड उपर पछि गगाडि मृदंग वगाड,

वाहन घनघन नाचशे, जेनुं पींछुं पार्वति मात

ज्योति कुंडाळे झळकतुं

दळ कमळनु कहाडी घालेरे उचकीने काने,

शिरशशिथि शिने अजवाळ्यारे जेना डोळाने ५१

---

૧ "કાર્તિક સ્વામી ઍવા છે માટે, હે મેઘ, તું તારૂં સ્વરૂપ ફેરવીને ..નનુ વાદળુ થઈજા, અને પછી (આકાશની) ગંગાના પાણીમાં ભીંજેલા અવાં જે તે ફુલ તે ની તું ધારા થઈને એ દેવના મસ્તક ઉપર અર્પણ્યા" પોતાનાજ દેહને અર્પણ કરવો એ શિવ પૂજનની વિધિમા ઉત્તમ મનાય છે. એમા પુષ્પમય આકાશ, અને ગંગા જળમાં 'ભીંજેલા ફુલની ધારા એ બે ચિત્ર ઘણાજ મનોહર છે, મેઘને સઘળા રૂપ ધારણ કરનારો માન્યો છે એટલે આ કલ્પના ક્લીષ્ટ પણ લાગતી નથી.—૨ પાહાડમાં ઘનગર્જના થરે મૃદંગની પેઠેજ વાગ્યા કરેછે તેથી ગર્જના કરી મૃદંગોપાસના કરવાનુ કહે છે.—૩ કાર્તિક સ્વામીનુ વાહન, મોર. ગર્જના સાંભળીને પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે મોર નાચશે, ઉપર પુષ્પની વરસાદ વરસાવ્યો અને અહીંયા કઇ મોરના ટોળાને મૃદંગના અવાજ સાથે નાચતા, આપણી આંખ આગળ ઉભા કરે છે એ બનિત ચિત્રમા થી મણી—૪ જે મોરનું પીંછું જ્યોતિકુંડળે ઝળકતુ પાર્વતી, પુત્રના વાહનનુંછે એમ જાણી, ઉચકીને કમળદળને ઠેકાણે કાનમા ઘાલે છે, અને જે મોરના ડોળાને શિવે પોતાના કપાળમાંના ચંદ્રને અજવાળે પ્રકાશિત કીધા છે તે.

जोडणीना नियमनुं अर्थग्रहण.

(પાછલા અંકનું ચાલણ.)

૭ "અસલ અને ચાલતા ઉચ્ચારમાં ઘણો ફેર હોય, તો ચાલતા ઉચ્ચાર પ્રમાણે શબ્દ લખાવા; જેમ માર્ગશિર્ષને બદલે માગશર, ક્ષેત્રને બદલે ખેતર, ગૃહને બદલે ઘર."

પહેલા નિયમમાં આપણે થોડા ફેરનો અર્થ મુકરર કર્યો છે એટલે ઘણો ફેર કોને કહેવો એ સમજવું મુશ્કેલ નથી. ઉપર જે ફેર બતાવ્યો તેના કરતાં જે વધારે, તેને ઘણો ફેરફાર ગણવો એ ખુલ્લુંજ છે.

પણ એ ઘણો ફેરફાર અભણની ભાષામાં થએલો હોય તો તે કાંઇ આ નિયમ નીચે આવતો નથી. ઘણા લોક શબ્દને ઠેકાણે સબદ, ઘરને ઠેકાણે ઘેર વગેરે બોલ્યાજ જાયછે, પણ એ ઉચ્ચાર આપણે કદી માન્ય કરી શકવાના હતા? આ વાત સઘળા નિયમોને લાગુ પડે છે એમ જાણવું, અને જ્યાં બોલાતો હોય એમ લખ્યું હોય ત્યાં માન્ય વર્ગમાંજ બોલાતો હોય એમ સમજવું. આ વિચાર વારંવાર સઘળા નિયમો ઉપર આપવાની અમને જરૂર દીસતી નથી. માટે હવે પછીના સઘળા વિવેચનમાં આ વાત લક્ષમાં રાખીને અમે બોલીએ છઇએ એમ જાણવું.

હવે આ નિયમનો અર્થ તો ચોખ્ખો થયો, પણ હજી એક મોટી તકરાર બાકી છે. શું આવે પ્રસંગે આપણે અપભ્રંશ રૂપજ કબુલ કરવું, અને શુદ્ધ બોલનારને ગુજરાતીમાં અશુદ્ધ બોલેછે એમ કહેવું? માર્ગશિર્ષ ન બોલવું એમ કહ્યું તે તો ઠીક છે, કેમકે ગુજરાતી વિદ્વાનોમાં પણ એવું તો કોઇજ બોલતું હશે; પણ શું એ નિયમને અનુસરી આપણે ભાદ્રપદ આશ્વિન, વગેરે શુદ્ધોચ્ચારણ કરનારાને ખોટા કહેવા? શું સોનાને સુવર્ણ કેહવા ન દેવું? કુવાને કૂપ, વાવને વાપિ અચરજને આશ્ચર્ય, રાતને રાત્રિ, સુરજને સૂર્ય, નાચને નૃત્ય, વગેરે જે શબ્દના બન્ને રૂપમાં ભાષામાં ચાલે છે તેનું શું કરવું? એમાંથી અપભ્રંશ રૂપજ કબુલ રાખવું એવો કમિટિનો વિચાર હોય એમ અમને લાગતું નથી, કેમકે આશ્ચર્ય, સૂર્ય વગેરે કેટલા શબ્દ વાચનમાળામાં જ દાખલ કર્યા છે. એ નિયમનો જે ઉપલક અર્થ આ નિકળે છે તે જો કબુલ કરીએ તો આપણા જુના અને નવા સઘળા

ગ્રંથકારોના પાનાપર ઠેકાણે ઠેકાણે હડતાળ ફેરવવી પડે, અને કેમ બોલવું તે શોધવા સારૂં વિદ્વાનોને વાણીઆની દુકાને મોકલવાં પડે. આવો ગાંડો નિયમ બુક કમિટી બાંધેજ નહિ. અને બાંધે તો માન્ય થાય પણ નહિ.

કમિટીના શબ્દમાંથી જે અર્થ નિકળે છે, તે તેના મનનો નથી એમ આપણે ઉપર સમજાવ્યું, અને તેની વધારે શાબીતી એક બીજી જાતના વિચાર ઉપરથી મળે છે. એ જોડણીના નિયમ કહેવાય છે ખરા, પણ જે કમિટી ભેગી થઇ હતી તેની મતલબ જોડણીના નિયમ બાંધવા કરતાં કાંઇક વધારે હતી, અને તેથી એ નિયમોમાં જોડણીની બાબત કરતાં કાંઇક બીજું પણ આવી ગયું છે. જેમકે પાંચમો નિયમ ફકત જોડણી લખનારને શા કામનો છે? એકજ અર્થના ભાગમાં જૂદા જૂદા શબ્દ બોલાય છે કે નહિ તેનું જોડણી લખનારને કાંઇ પણ કામ છે? એ બિચારાને જે શબ્દ લખાવે તે લખવાનો છે. તેમાં એને આટલો બધી માથાફોડ શા માટે જોઇએ? પણ બારીકીથી જોઇશું તો એ નિયમ જોડણી કરનારને સારૂ બાંધ્યોજ નથી, અને જો તે જાણી જોઇને એ માથાફોડમાં પડવા ચહાય છે તો એની મરજી. એ નિયમ તો ગ્રંથકારને કામનો છે ખરો. તેમજ આ બીજા નિયમ વિષે કેટલું એક સમજવાનું છે. એ નિયમ કમિટીએ પોતાના ગ્રંથકારપણાના કામમાં પોતાનેજ મદદ કરવાને સારૂ બાંધ્યો છે. એટલે ટુંકામાં કહીએ તો વાંચનમાળા લખાતી વખતે એ કમિટીએ વિચાર કીધો કે વાંચનમાળામાં આપણે આ નિયમને અનુસરી શબ્દ પસંદ કરવા. આ રીતે આ નિયમ સમજતાં બધે ઠેકાણે અજવાળું થઇ જાય છે. આપણે જાણીએ છઇએ કે જે હોપના નામથી ઓળખાતી વાંચનમાળાએ પાછળથી ચાલતી આવેલી ભાષાશૈલીમાં એક મોટો ફેરફાર કરવાનો આરંભ કીધો હતો, અને તેની અસર આજ પર્યંત ઘણાના બોલાણમાં માલમ પડે છે. પાછલી વાંચનમાળા પ્રૌઢ શૈલી અને સંસ્કૃતમય વાણીમાં નિમગ્ન હતી. આ વાંચનમાળા તેને બીલકુલ હસીકહાડવા લાગી અને બજારમાં બોલાતી, ચોરામાં સમજાતી, અને ઘરમાં ગવાતી જે ગુજરાતી ભાષા તેજ ખરી ગુજરાતી છે એવો સિદ્ધાંત નિર્ભયપણે પ્રકટ કરવા લાગી. એ સિદ્ધાંત કેટલે દરજ્જે ખરો છે તે તપાસવાનુ અત્રે આપણું કામ નથી, પણ એનો નિશ્ચય છે કે વાંચનમાળાની ચોપડીઓમાં તો

ચારતા જોઇએ, અને તેને માટે આ નિયમ જે તેઓએ બાંધ્યો હતો તે ખરેખર વાજબીજ હતો કદાપિ એ વાત ખરીછે કે, છઠ્ઠી ને સાતમી ચોપડીમા ભાષા વધારે ચઢતી લેવી જોઇતી હતી, તોપણ સામાન્ય રીતે જોતા એ નિયમ કોઇ રીતે વાંધો ઉઠાવવા જેવો નથી. જે ઠેકાણે વાચનમાળામા એ નિયમનુ ઉલ્લંઘન કીધુ છે, એટલે સૂરજને ઠેકાણે સૂર્ય, અચરજને ઠેકાણે આશ્ચર્ય વગેરે જે શુદ્ધ રૂપ લખ્યા છે, તે ઠેકાણે તે કોઇને પણ ના પસંદ પડે એમ અમને લાગતુ નથી. એથી ઉલટું ઘણા એકનો વિચાર તો એમછે કે એથી પણ ભાષાનો ચઢાવો ઉપલી ચોપડીઓમા રાખવો જોઇતો હતો. માટે એ તો હવે નિર્વિવાદ સિદ્ધ થયું કે એ નિયમ કમિટીએ પોતાનેજ સારૂ બાંધ્યો હતો, અને એમાથી વિરૂદ્ધ કોઇ ઠેકાણે કાંઇએ જણાયછે ત્યા સમજીનેજ તેમ કીધું છે

આ નિયમ ખરેખરૂ જોતા તો જોડણી લખનારને તો કામનોજ નથી, કેમકે એને તો જે લખાય તે લખવાનુ કામ છે. તે છતાકોઇ પ્રસંગે ઉપયોગી પ ડે એમ ધારી આ વિવેચન અમે કીધુછે, અને તે કમિટીએ પોતાને સારૂ જ એ નિયમ બાંધ્યો છે એ, વાત બાધી મૂકી એક સર્વોપયોગી નિયમ તે ઉપરથી કહાડીએ તો આ પ્રમાણે નીકળે છે.

जो कोइ शुद्ध रूपे अने कोइ घणा अपभ्रंशरूपे एक शब्दने बोलता होय, तो ते शब्दने बेमांथी मरजीमां आवे ते रीते लखवो

૫૦શુદ્ધ સંસ્કૃત કે ફારશી શબ્દ આવે તો તેને અસલ પ્રમાણે લખવા, જેમકે સૂક્ષ્મદર્શક, દૂરબીન.

અહિયા પહેલો સવાલ એ ઉઠે છે કે મૂળ ભાષામા લખાતો હોય તે પ્રમાણે, કે મૂળ ભાષામા બોલાતો હોય, તે પ્રમાણે કોઇ શબ્દ લખવો? આ નિયમની શબ્દ રચના ઉપરથી એકે અર્થ સ્પષ્ટ નીકળતો નથી પણ કદાપિ ખેંચી તાણીને કહાડવા જઇએ તો "લખાતો હોય" એવો અર્થ નીકળશે ખરો. પણ એ બેમાથી કયો અર્થ વાચનમાળામા અમલમા આવ્યો છે એ આપણે નિશ્ચય કરી શકીએ ત્યારેજ આ નિયમનો અર્થ સ્પષ્ટ થાય

સંસ્કૃત શબ્દમા આ વાંધો લેશમાત્ર નડતો નથી, કેમકે એ ભાષામા તો ચોખ્ખી વાત છે કે બોલવુ તેવુ લખવું, ને લખવુ તેવું બોલવુ. ફાર-

શી લખવામાં ઘણેઠેકાણે બોલવા કરતાં જૂદું લખાય છે ખરૂં, પણ તે માત્ર લખનારનું આળસ, ભૂલ, અથવા ફુફડાઈ ગણાયછે. જેમ બોડીઆ અંત્ય રેવાણીઆઓ ઉત્તર ગુજરાતમાં લખે છે તેમજ એ જાણવું. એ પ્રમાણેજ લખવું તે શુદ્ધ એમ કોઈ કહેતું નથી. તેમજ ફારશીમાં લિપિના નિયમ યોજ્યા છે અને તે બરાબર ઉચ્ચારને અનુસરતા છે. તેથી ફારશી શબ્દને પણ આ નિયમ લાગુ પાડતાં કાંઈ હરકત નથી. હરકત માત્ર બધી ઇંગ્રેજી શબ્દોમાં આવી પડે છે. એ શબ્દોમાં કયો નિયમ પાળ્યો છે તે આપણે વાંચનમાળા જોઇને શોધી કહાડવું જોઇએ છે. એશિઆ શબ્દમાં જે "આ" લખાયછે તે ઇંગરેજીમાં 'a' છે તે ઉપરથી. પણ જો જોડણીજ કબુલ રાખવી, અને ઉચ્ચાર તરફ ન જોવું એમ ઠરેતો, એડિનબરો, માંન્ચાંક, વગેરે શબ્દનાં જે રૂપ ચોપડીઓમાં જોવામાં આવે છે તે ક્યાંથી આવ્યાં! અમારા જોવામાં તો એમ આવે છે, કે વાંચનમાળાની જોડણી અનિશ્ચિત તો છેજ પણ તેના ઉપર આધાર રાખી શકીએ, તો તેનું વલણ ઉચ્ચાર તરફ જણાય છે. માટે અમે એનો પેટાં નિયમ આ પ્રમાણે કહાડીએ છઇએ.

अ. जे भाषामां उच्चार अने जोडणी एक सरखां नहोय त्यां उच्चार प्रमाणे लखवुं.

આ બીજા નિયમને ઘણા અપવાદ લાગતા હોય એમ જણાતું નથી. થોડાજ દાખલામાં એ નિયમ પડતો મૂક્યો હોય એમ લાગે છે, સંસ્કૃતમાં કેટલાએક શબ્દને અંતે વ્યંજનો આવેછે જેમકે વિદ્વાન્, બુદ્ધિમાન્ જગત્ વગેરે, ગુજરાતીમાં એ શબ્દોનું ઉચ્ચારણ પણ વ્યંજનાંતજ થાયછે. અને તેઓ ખરેખરા આ નિયમ નીચે આવે છે; પણ ચોપડીઓમાં કોઇ ઠેકાણે મૂળ પ્રમાણે જોડણી રાખી નથી. બીજા ગ્રંથકારો પણ ઘણું કરીને વ્યંજનાંત શબ્દ લખવાનો કેવળ અભાવજ બતાવે છે. કદાચિત્ અંતે અર્થાત્ સિવાય થોડાજ શબ્દમાં કોઈને છેલ્લો અક્ષર ખોડો કરતાં અમે દીઠો છે. પ્રાકૃત ભાષાનો એક ઉત્સર્ગ પણ એવો છે કે હલંત શબ્દ સ્વર સહિત લખાય. માટે આ બધી વાતનો વિચાર કરતાં અમારો નિશ્ચય થાય છે કમિટીએ બીજા નિયમનો આ એક અપવાદ કબુલ રાખ્યો છે. એ અપવાદ કબુલ રાખવાનું એક બીજું પણ કારણ મળી આવે છે. ગુજરાતીમાં દેવ, રામ, વગેરે શ-

ણા શબ્દનો ઉચ્ચાર છેલ્લો અક્ષર જોડો હોય એ પ્રમાણેજ થાય છે, અને તેથી એમ વિચારવામાં આવ્યું હશે કે જેમ આવા ઘણા હલંત ઉચ્ચારમાં સ્વર લખવા છતાં ઉચ્ચારતો હલંતજ થાયછે, તેમ ખરા હલંત શબ્દમાં સ્વર મેળીને લખીશુ તોપણ તેનો ઉચ્ચાર તો કરવો જોઇએ તેમજ થશે, અને એમ છે ત્યારે લિપિમાં જાણી જોઇને નકામી ગુંચવણ શું કામ નાખ-વી? હવે પછીના લોકો આ ધારણા કબુલ કરશે કે નહિ એ શક ભરેલું છે, કેમકે વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાન દેશમાં દિન પર દિન વધતું જાય છે, અને વખતનુ વગણ શુદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દો લખવા તરફ સ્પષ્ટ જણાય છે. તે છતા હાલ દેશમા ચાલે છે તે તરફ જોતા અને વાચનમાળામા જે પદ્ધતિ પકડી છે તેનું પ્રયોજન કરતા આપણા કામને માટે તો આ પેટા નિયમ કહાડી શકાયછે.

ञ व्यजनात शब्दो तो शुद्ध रूपे बोलाता होय, तो ए तेमा'अ' मेळवीनेज लखवा.

બારીકીથી કામ કરવા જઇએ તો તો આટના ખુલાસા સાથે પણ આ નિયમને અમલમા આણતા ઘણી ગુંચવણ માલમ પડે. કેટલા ઉચ્ચારણો આપણને એવા માલમ પડશે કે તેના ચિન્હજ આપણી લિપિમા નથી. મોરપક્ષી ને આંબાનો મોર, કોઠીનું ઝાડ ને દાણા ભરવાની કોઠી વગેરે કેટલાએક ગુજરાતી ઉચ્ચારણોનો આપણી લિપિમાં સમાવેશ થઇ શકતો નથી, તો આરબી કે ઇંગ્રેજી ભાષાના ઉચ્ચારણો આપણે આ નિયમ પ્ર-માણે શી રીતે બરાબર લખી શકવાના હતા? આવે પ્રસંગે આપણે આ-પણા આ નિયમને કોરે મૂકવાની જરૂર છે, અથવા એમ પણ વાદ કરી શકાય કે તે શબ્દ આપણી ભાષામા આવ્યા પછી જૂદા ઉચ્ચારણનો થઇ ગયો છે, અને તેથી આપણે તેના મૂળ રૂપ પ્રમાણે લખવાને બિલકુલ બંધાએલાજ નથી. એ પણ ખરી વાતછે કે એક ભાષાની લિપિનું કામ કાંઇ બીજી ભાષાના ઉચ્ચારણો લખવાનું નથી, અને એ કાર્ય જો તે ન કરી શકે તો કાંઇ તેનો તેમા જરાએ દોષ ગણાય નહિ. દુનિઆની બધી ભાષાના ઉચ્ચારણોના ચિન્હ કરી પણ આપણે આપણી લિપિમા આણી શકીએ નહિ, અને તે આણવા જવુ એ આપણું કામ પણ નથી. એ ન "ઓ" ના જે બે ઉચ્ચાર આપણી ભાષામા ચાલેછે તેને માટે નવા

ચિન્હ કલ્પવા, કે પહેલાં ચાલતા હતા ને હમણાંજ આપણે વિસારી મુક્યા છે તેને પાછાં તાજાં કરવા એ જુદી વાત છે. ગુજરાતી લિપિમાં "ઇ" ને "ઉ" ના હ્રસ્વ ને દીર્ઘ રૂપમાં તો ભેદ રાખવાની જરૂરજ અને કેટલાએક ગ્રંથકારો એ ભેદ તો પોતાના લખવામાં રાખે પણ છે. ભેદ લિપિમાં બતાવવો એ કાંઇ અઘરૂં કામ નથી.

આપણી લિપિમાં પરભાષાના ઉચ્ચારણો સમાય તે રીતેજ અમલ લાગુ પાડવો એ આપણે ઉપર સિદ્ધ કીધું. હવે માત્ર એટલુંજ કહેવું રહ્યું છે કે ક્યા નવા ઉચ્ચારને માટે આપણી લિપિનો કયો અક્ષર વાંચન માળામાં કબુલ રાખ્યો છે. એ બાબતના ઉચ્ચારમાં કાંઇક ભેદ આવે છે. કેટલા મૂર્ધન્ય ને કેટલા દંત્ય અક્ષર લખે છે. આપણી ચોપડીઓમાં મૂર્ધન્ય કબુલ રાખ્યો છે, અને અમારા કાનને પણ એજ વધારે પસંદ પડે છે. મરાઠી ટ્રેન્સલેટર, અને તેનું દેખાદેખી થોડા એક ગુજરાતી લખનારાઓ દંતસ્થાનો અક્ષર વાપરે છે. પણ આપણે તો વાંચન માળાનો રિવાજ કબુલ કરવો જોઇએ. બીજા કેટલાએક ઉચ્ચારણને માટે ઠીક આવો નિર્વિવાદ તો નહિ પણ કાંઇએક નિયમ હાથ લાગે છે ખરો એ બધાનો સાર નીચેના પેટા નિયમમાં અમે સમાવીએ છઇએ, કે અંગરેજી ઉચ્ચારણને માટેજ ફક્ત છે. સંસ્કૃતમાં કાંઇ પંચાત નથી, અને ફારસી ઉચ્ચારણો આપણાં જેવાં છે, અથવા તેને આપણે તેવાં કરી નાખ્યાં છે.

ક. T નો ટ, D નો ડ, Z નો ઝ, ક્યાં A નો આ, Clyde શબ્દમાં ક્લાઇડ, અને Point માં પાઇંટ એ પ્રમાણે લખવું.

આ ઉપનિયમના છેલ્લા ભાગમાં એટલે "આઇ" ના ઉચ્ચારમાં ઘણી તકરાર છે. કોઇ ઐ, ને કોઇ આઇ લખે છે. એમાં "આઇ" જ વધારે પસંદ કરવા લાયક છે એમ અમે કહી શકતા નથી, પણ કમિટીનો વિચાર એ પ્રમાણેનો અમારી નજરે આવે છે.

એક બીજી તકરાર પણ આ નિયમને લગતી કહેવાની રહી જાય કેટલાએક અંગરેજી શબ્દોની વચમાં હલંત અક્ષર આવે છે, અને તેને ઘણે ઠેકાણે અકાર સહીત લખેલો જોઇએ છઇએ. એ બાબત વાંચન માળામાંથી કાંઇ ખુલાસો મળતો નથી, કેમકે કોઇ ઠેકાણે આમ ને કોઇ ઠેકાણે એમ લખ્યું છે. પણ અમે ધારીએ છઇએ કે અહીંયા તો કંઇ

છૂટ પેહેવાની જરૂર હોતાની નથી. સ્કાટલંડ નહિ પણ સ્કાટલંડજ ભણવું. અક્ષર જોડવા અઘરા પડે છે માટે અને બીજા પણ કાંઇક કારણને લીધે એવે ઠેકાણે તે અક્ષર ખોડવાનો રિવાજ રાખ્યો હોય તો વધારે સારૂં-

(અપુર્ણ.)

कॆळवणी खातानी खबर.

તા૧અકટોબર સને ૧૮૭૧થી તા૩૧ ડીસેંબર સ ૧૮૭૧ સુધીમાં આ ભાગમાં નીચે મુજબ ઇનામ અપાયું.

૧-૦-૦ ચોઇલાની નિશાળમાં અમદાવાદ જીલ્લાના નેટિવ આસિસ્ટંટ સુપ્રીનટેન્ડેન્ટ ભ્યાડસીનેટરે આવી પરીક્ષા લેઇ છોકરાઓને મીઠાઇ વેંહેચી.

૧-૦-૦ મોજે પેરણા તાબે અહમદનગરની નિશાળમા આજમ વહીવટદાર જમીયતરામ આદીતરામ તથા મોજણીદારે રામચંદ્ર તથા બીજાસ્કુલ કમીટીના મેંમબરો મળી પરીક્ષા લેઇ રૂપીઆ એકની મીઠાઇ વેંહેચી.

૧-૦-૦ ઇલોળની નિશાળમા ત્યાંના જપતીદારે તથા સ્કુલ કમિટીના મેંમબરોએ મળી તા.૯ અકટોબર સને ૧૮૭૧ના રોજ પરીક્ષા લેઇ રૂપીઆ એકનાં પતાસાં વેંહેચ્યાં

૧-૦-૦ મોજે હડીઓલ તાબે અહમદનગરની નિશાળમાં ત્યાંના વહીવટદાર આજમ જમીયતરામ આદીતરામે તથા ત્યાંના તથા ધરોડાના સ્કુલ કમિટીના મેંબરોએ મળી પરીક્ષા લેઇ રૂપીઆ એકની મીઠાઇ વેંહેચી. તા૭-૧૦-૭૧

૪-૧૪-૯ અહમદનગર તાબે ઇડરની નિશાળમાં ત્યાંના વહીવટદાર આજમ જમીયતરામ આદીતરામે તથા ત્યાના પોષ્ટમાસ્તરે પરીક્ષા લેઇ ઇનામ છોકરા તથા છોકરીઓને રૂપીઆ નવ સૌદ્યાના ને આડપાઇનું તા૨૫-૧૦-૭૧ ને રોજ વેહેચ્યું

પાલણપુર ઇલાકાની નિશાળોમાં ઇનામ અપાયું તેની યાદી

૨૦૦-૦-૦ પાલણપુરના પ. પો. સુ. ડાયમો સાહેબે તથા દિવાનસા-

ચલન કરેલાં કે પહેલાં ચાલતા હતા ને હમણાંજ આપણે વિસારી મૂક્યા છે તેને પાછાં તાજાં કરવા એ જૂદી વાત છે. ગુજરાતી લિપિમાં "ઇ" "ઉ" ને "ઋ" ના હ્રસ્વ ને દીર્ઘ રૂપમાં તો ભેદ રાખવાની જરૂર છે. અને કેટલાએક ગ્રંથકારો એ ભેદ તો પોતાના લખવામાં રાખે પણ છે, એ ભેદ લિપિમાં બતાવવો એ કાંઇ અઘરૂં કામ નથી.

આપણી લિપિમાં પરભાષાના ઉચ્ચારણો સમાય તે રીતેજ આ નિયમ લાગુ પાડવો એ આપણે ઉપર સિદ્ધ કીધું. હવે માત્ર એટલુંજ કહેવાનું રહ્યું છે કે કયા નવા ઉચ્ચારને માટે આપણી લિપિનો કયો અક્ષર વાંચન માળામાં કબુલ રાખ્યો છે. એ બાબતના ઉચ્ચારમાં કાંઇક મતભેદ ચાલે છે. કેટલા મૂર્ધન્ય ને કેટલા દંત્ય અક્ષર લખે છે. આપણી નિશાળોમાં મૂર્ધન્ય કબુલ રાખ્યો છે, અને અમારા કાનને પણ એજ વધારે પસંદ પડે છે. મરાઠી ટ્રેન્સલેટર, અને તેનું દેખાદેખી થોડા એક ગૂજરાતી લખનારાઓ દંતસ્થાનો અક્ષર વાપરે છે. પણ આપણે તો વાંચનમાળાનો રિવાજ કબુલ કરવો જોઇએ. બીજા કેટલાએક ઉચ્ચારણને માટેજ ઠીક આવો નિર્વિવાદ તો નહિ પણ કાંઇએક નિયમ હાથ લાગે છે ખરો. એ બધાનો સાર નીચેના પેટા નિયમમાં અમે સમાવીએ છઇએ. એ અંગરેજી ઉચ્ચારણને માટેજ ફક્ત છે. સંસ્કૃતમાં કાંઇ પંચાત નથી, અને ફારસી ઉચ્ચારણો આપણાં જેવાં છે, અથવા તેને આપણે તેવાં કરી નાખ્યાં છે.

क. T નો ટ, D નો ડ, Z નો ઝ, હ્રસ્વ A નો ઍ, Clyde જેવા શબ્દમાં ક્લાઇડ, અને Point માં પોઇંટ એ પ્રમાણે લખવું.

આ ઉપનિયમના છેલ્લા ભાગમાં એટલે "આઇ" ના ઉચ્ચારમાં કાંઇક તકરાર છે. કોઇ ઐ, ને કોઇ આઇ લખે છે. એમાં "આઇ" જ વધારે પસંદ કરવા લાયક છે એમ અમે કહી શકતા નથી, પણ કમિટીનો વિચાર એ પ્રમાણેનો અમારી નજરે આવે છે.

એક બીજી તકરાર પણ આ નિયમને લગતી કહેવાની રહી જાય છે. કેટલાએક અંગરેજી શબ્દોની જગામાં હલંત અક્ષર આવે છે, અને તેને ઘણી રીતે અકાર સહિત લખવો જોઇએ છઇએ. એ બાબત વાંચન માળામાંથી કાંઇ ખુલાસો મળતો નથી. કેમકે કોઇ ઠેકાણે આમ ને કોઇ ઠેકાણે તેમ લખેલું છે. પણ અમે ધારીએ છઇએ કે અહીંયા તો કંઇ

૨—૪—૦ ડીસાની નિશાળમા રાજેશ્રી. ભીખાજીપંથ નારાયણરાવ તથા કસટમ ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર માણેકલાલ . તથા બીજા સર્વે મેંબરોએ મળીને મીઠાઇ વેહેચી.

૨—૦—૦ પાનેરાની નિશાળમાં ફોજદાર બળવંતરાવ નારાયણ ના. હેમરાજ મુળચંદ તથા બીજા મેંબરોએ મળીને આસરે રૂ-પીઆ બેની મીઠાઇ વેંહેચી.

૪—૦—૦ વાવની નિશાળમાં ત્યાંના રાણાજી સાહેબે તથા તેમના કા-રભારી તથા ફોજદાર લવજી ભૂખણદાસે મળી રૂપીઆ ચાર ની મીઠાઇ વેંહેચી.

૨૨—૮—૦ વારાહીની નિશાળમાં ત્યાંના ઠાકોર ઉમરખાંનજી તથા ફો જદાર મપાચંદ લવજી તથા બીજા સ્કુલ કમીટીના મેંબરો એ મળી રૂપીઆ સાડીબાવીસનો ટીપ કરી તેમાંથી જે ખરચ્યા તેની વીગત.

૨—૮—૦ મીઠાઇ વેહેચી ૨૦—૦—૦ સ્કુલફંડ ખાતે જમા કરાવ્યા

૧૪—૦—૦ થરાની નિશાળમાં ત્યાંના ઠાકોર સાહેબે તથા સ્કુલ ક-મિટીના મેંબરોએ મળી રૂપીઆ ચાઉદની ટીપ કરી તેમાંથી ખરચ્યા તેની વીગત.

૭—૦—૦ સ્કુલફંડ ખાતે જમા ૨—૮—૦ છોકરા ને ઇનામ

૪—૮—૦ મેહેતાજીને ઇનામ

૧૪—૦—૦

તથા આસરે રૂપીઆ બેની મીઠાઇ વેંહેચી.

તા. ૮ ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨ જુ. પેથાપર

JEVACHRAM SATVACHRAM,
ડેપ્યુટી એજ્યુકેશન ઇન્સ્પેક્ટર
મહીકાંઠા પાલણપુર વિભાગ.

કેળવણી ખાતાની ખબરો.

અંકલેશ્વરની કન્યાશાળામાં ૨૭મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨ને રોજ દેશાઈ અમૃતરામ પ્રાણભાઈએ પરીક્ષા લેઈ છોકરીઓને પાંચના રેજા તથા ચોળીઓ તથા ૧) રૂપીઆના પતાસાં વહેંચ્યાં.

GOPALJI S. DESAI.

સબ. ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટર. ભરૂચ.

કસબે બારડોલી જીલ્લે સુરતની કન્યાશાળામાં તા. ૩૦ મી આગષ્ટ સને ૧૮૭૧ ને રોજ કસબાના મામલતદાર સાહેબ વગેરે પરીક્ષા કરી મામલતદાર સાહેબે ૨૧)ના પતાસાં વેંહેચ્યાં.

મોજે પાલ પ્રગણે ચોર્યાસી જીલ્લે સુરતની સરકારી નિશાળમાં તા. ૭ મી ડીસેંબર સન ૧૮૭૧ ને રોજ કસબા મગદુરના રહેનાર શેઠ રામજી જમાજીએ પોતાની સાલગીરી હોવાથી છોકરીઓ પાસે કવિતા બોલાવી ૨૧) ના પતાસાં છોકરાઓને વેંહેચ્યાં.

કસબે માંડવીની સરકારી નિશાળમાં તા. ૩૦ મી અકટોબર, સને ૧૮૭૧ ને રોજ ડીસપેનસરીના ડાકટર સાહેબ ગોવિંદરાવ કેશવરાવ વગેરે પરીક્ષા લઈ ૨૧) ના પતાસાં વેંહેચ્યાં.

તા. ૭ મી ફે. ૧૮૭૨.

MOHANLAL R.

ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. સુરત.

પુસ્તકોની પહોંચ. સુરતના કવિ દલપતરામ ડુલભરામે વળી મુંબાઈમાં એક નાની ચોપડી હોળીપર્વ નામની છપાવી છે તેની એક નકલ અમને પહોંચી છે. એમાં ભાત ભાતના રાગની હોરીઓ છે અને શૃંગાર રસે વસંત વર્ણન ઘણું કરીને કર્યુંછે. એના પૃષ્ઠ ૧૭ અને કિંમત બે આના રાખી છે.

ગૂજરાતશાળાપત્રના લવાજમ વગેરેનાં નાણાં આવ્યાં તેની પહોંચ.

તા. ૧લી માર્ચ ૧૮૭૨થી તા. ૩૧મી માર્ચ સન ૧૮૭૨ સુધી.

	સને ૧૮૭૧ના	સને ૧૮૭૨ના
વણાની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી, કુડીયાં મણ ૦-૫-૦ જતાં જમાં	૦-૦-૦	૧૨-૧૧-૦
ગાયકવાડી શાળા ખાતાના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૧૪-૮
અમદાવાદજીલ્લાના ડીપ્યુટી, એ. ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી	૧૧-૧૫-૦	૧૦૬-૦-૦
રાજકોટ હાઈસ્કુલના હેડ માસ્તર તરફથી	૦-૦-૦	૨-૧૨-૦
સુરતજીલ્લાના, ડેપ્યુટી. એ. ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી	૦-૦-૦	૧૪૫-૦-૦
	૧૧-૧૫-૦	૨૬૭-૫-૦

જાહેર ખબર

સઘળાઓ ને નમ્રતા પૂર્વક વિનતિ કરવામાં આવેછે કે પોટ્સની ભૂમિતિ સ્કંધ પહેલાનાં મનોયત્ન સાથે કોલેન્સો, ચેમ્બર્સ, અને ટરનમાંનાં કેટલાંક મનોયત્ન પુરવણીમાં દાખલ કરી એક પુસ્તક હાલ છપાવવા સારૂં મૂક્યું છે તે મે માસની સરૂઆતમાં બહાર પડશે. માટે જેઓ ને રાખવાની ઇચ્છા હોય તે ગ્રહસ્થો મને એપ્રીલ આખરસુધીમાં અગાઉથી લખશે તેમની પાસેથી એની કીમત કરતાં ચાર આના ઓછા લેવામાં આવશે. દેશાવરના ગ્રહાકો પાસેથી તે ઉપરાંત ટપાલ ખર્ચ લેવામાં આવશે. દશ કરતાં વધારે નકલો રાખનારને દશોસ ફી અને ટપાલ ખર્ચ આપવામાં આવશે

લી. સેવક.

મુ. અમદાવાદ — પિતાંબરદાસ ત્રિભુવનદાસ મેહેતા

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

MAY 1872

પુસ્તક ૧૨ મું. મે સન ૧૮૭૨. અંક ૫ મો

મેં'તાજી બહુ મોંઘું ફૂલ, નામ તેમ છે ધામ:—
કર બંને મનહેતથી ખરી પ્રીતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે, મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ, અને જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદ છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ્ય. વરસો: રૂ ૧. અગાઉથીજ)

गुजरात शाळापत्र,

પુસ્તક ૧૨ મું. અમદાવાદ. મે સન ૧૮૭૨. આંક ૫ મો

मेघदूत काव्य.

एम उपासी [1]वैत्रवणभवने उतर तुं मारग [2]आन.
ओथे उभा खसि [3]अप्सराने गांधर्व करतां गान
[4]वीणा भिंज्याना भयथी.
जा, [5]रंतिदेव गोमेध बहु करनारतणोरे
[6]साक्षात कीर्त्ति सरिता रूपी चंबलने तीरे. ६२

व्हालो विरोध विलोकी हळधर आणी युद्धअराग,
रेवतिना लोचन प्रतिबिंबे चकचकता करि त्याग
व्हाला मधुना प्याला,
जइ सेवि सरस्वति, सेव तुं जइ, तुं पण तेथी
चित्त शुद्ध थइश रहि कृष्णरे मात्रज रंगेथी. ९६

એ નામનું ગામડું છે તે નહિ, પણ આખો દેશ ગણાતો હતો તે. સરસ્વતી અને દૃષદ્વતી વચ્ચેનો જે મુલક તે બ્રહ્માવર્ત એમ મનુ કહેછે.—૫ પૃથ્વી નક્ષત્રી કરવા સારૂ ક્ષત્રીઓજ સરત બાંધીને ધાયા હતા તેની જે હકીકત સૂચના કરે છે તે. આ બીજું ચરણ ભાષાંતર કરનારની તરફનુંજ ઉમેર્યું છે. મૂળમાં તો ક્ષત્રીના યુદ્ધને સૂચવનાર એટલુંજછે. —૬. ગાંડીવ નામના ધનુષ્યનો ધરનાર, અર્જુન. —૭ બાણ.

૧. સગાવહાલાની લડાઇ કૌરવપાંડવ હળધરના સગા હતા, અને તે માંહો માંહે લડવા લાગ્યા તે જોઇને—૨ યુદ્ધપર અપ્રીતિ આણીને, કુરુક્ષેત્રના યુદ્ધમાં ન જતાં—૩ હળધરની સ્ત્રી.—૪. "રેવતીના લોચનનું પ્રતિબિંબ પડવાથી ચકચકિત થએના એવા જે પોતાને ભાવતા મદ્યના પ્યાલા તેનો ત્યાગ કરીને." પ્રતિબિંબ કહેવાનું કારણ કે પ્રથમ પોતાની સ્ત્રીને થોડોએક પાઇને પછી પુરૂષો તે સમયે મદ્યપાન કરતા હતા. હળધરને દારૂ ઉપર બહુજ પ્રીતિ હતી એ પુરાણપ્રસિદ્ધ વાતછે. —૫. હળધરે કુરુક્ષેત્રનું યુદ્ધ થવા માંડ્યું તે પહેલાં કંટાળીને સરસ્વતીને કાંઠે એકાંત વાસ કીધો હતો. —૬. તે નદીના પ્રતાપથી.—૭. તું પણ તેથી ચિત્તમાં શુદ્ધ થઇશ. અને ફક્ત ઉપરના રંગથીજ તું કૃષ્ણ કહેતાં કાળો રહીશ. આ જગો ઉપર મૂળનો સંસ્કૃત શબ્દ જાણી જોઇનેજ ગોઠવ્યોછે, કેમકે એવો અર્થ પણ તેનો થઇ શકે કે તું કૃષ્ણના જેવો માત્ર રંગમાંજ રહીશ. અને તેની પેઠે તું ગુણે પણ કાળો થઇશ નહિ. કેમકે તેતો ભારતનો મોટો ભડકો સળગાવવામાં આગેવાન હતો. મૂળનો અર્થ એમછે એવું કહી શકાતું નથી, પણ માત્ર કલ્પના બાહેર મૂકીછે.

जोडणीना नियमनुं अर्थग्रहण.

૪. ગુજરાતી શબ્દો ગુજરાતના ઘણા ભાગમાં જે પ્રમાણે બોલાતા હોય તે પ્રમાણે લખવા.

વ્યુત્પત્તિ પ્રકરણમાં કોઈ શબ્દને પણ ગુજરાતી છે એમ કહી શકાતું નથી; કેમકે ગુજરાતી એ કાંઈ મૂળ ભાષા નથી. તેમજ ગુજરાતીમાં જેટલા શબ્દ વપરાય છે તેને ગુજરાતી કહ્યા છે એમ પણ આ નિયમનો અર્થ થઈ શકતો નથી. બીજા નિયમથી સંસ્કૃત કે બીજી ભાષાના શુદ્ધ શબ્દ તો બાદ થએલાજ છે. પેહેલા નિયમમાં થોડા ફેરફાર વાળા શબ્દને પણ મૂળ પ્રમાણે લખવાનું કહ્યું છે. તેથી આ ઠેકાણે ઘણો ફેરફાર થએલા શબ્દ જેને વિષે કે બીજો નિયમ છે તેજ સમજવા.

આ નિયમ જેમ વાંચ્યો છે તેમ હવે અર્થમાં ખુલ્લો છે, પણ અમલમાં આણવો સૌથી અઘરો છે. ઘણા ભાગમાં કયું ઉચ્ચારણ સાધારણ છે તે જાણ્યા અગાઉ તે શબ્દ ગુજરાતના બધા ભાગમાં શી રીતે બોલાય છે તે જાણવું જોઈએ. એટલું જ્ઞાન થોડામાંજ હોઈ શકે. પણ એ બાબત કાંઈ પણ વિશેષ નિયમ આપવો એ અશક્ય છે, કેમકે જૂદાજૂદા ભાગમાં શબ્દ બોલવાની કાંઈ અમુક રીતિઓ નથી. સુરતજીલ્લામાં બધે ર બોલે છે, ચરોતરમાં કનો ચ, હ્રસ્વ ઇઉનો લોપ, દીર્ઘ ઇઉનો ગુણ વગેરે જે કાંઈ નિયમ સાર ઉચ્ચારભેદ છે તે નીચલા વર્ગના લોકોમાંજ ચાલે છે, અને તેથી કયા ભાગમાં આ નિયમ પ્રમાણે ઉચ્ચાર થાય છે એમ કહી શકાતું નથી, એ તો દરેક ભાગના વતનીઓ એકઠા મળી દરેક શબ્દના રૂપ વિષે નિશ્ચય કરે ત્યારેજ થાય. કમિટી એ ધોરણ મુજબ જ બેઠી થઈ હતી, અને તેથી જે શબ્દ તેમણે મુકરર કર્યા તે પ્રમાણે જો શુદ્ધ છપાયા હોત તો આપણે કોઈ વાતની અડચણ રહેત નહીં. પણ તેમ થયું નથી ત્યારે તો ઘણે ઠેકાણે શી રીતે કીધું છે તે ઉપર નજર રાખવી જોઈએ.

નિયમ તો કોઈ બરાબર નીકળી શકતો નથી, તે છતાં સુરત, ઉત્તર ગુજરાત, અને કાઠીયાવાડ એ ત્રણ ગુજરાતના મોટા ભાગ છે, અને એ ત્રણ ભાગની ભાષા કેટલીએક રીતે એક બીજાથી નોખી પડે છે એ વાત યાદ રાખવી. અમે સાંભળ્યું છે કે કમિટીએ પણ એ ભાષા-

ના એવા મોટા ત્રણ વિભાગજ પાડ્યા હતા. તેથી એ ત્રણે ભાગમાં હરેકોઇ શબ્દ શી રીતે બોલાય છે તેની તપાસ કરીએ તો તે કાંઈ ઘણું અઘરૂં પડે એવું નથી.

૫. એકજ અર્થના છેક જૂદાજૂદા શબ્દો ગુજરાતના જૂદાજૂદા ભાગમાં બોલતા હોય તો તે બધા રાખવા.

આ નિયમ જોડણી લખનારને કાંઈ કામનો નથી. એ તો ગ્રંથકારને ઉપયોગનો છે. તેમજ એ નિયમમાં સમજવું કાંઈ મુશ્કેલ નથી. "છેક જૂદાજૂદા શબ્દ" એમ જે કહ્યું તે ઉપરથી એટલુંજ સમજવાનું છે કે એક શબ્દના અનેક અપભ્રંશ રૂપ થતાં હોય તો તે બધાં રૂપ જૂદા શબ્દ જાણીને ભાષામાં ન લેવા. ત્યાં તો ઉપલા નિયમો લાગુ પાડવા. એ નિયમ તો જ્યાં જૂદા જૂદા મૂળના એક અર્થ વાળા શબ્દ બોલાતા હોય તેને માટેછે.

૬. સંસ્કૃત તથા હિંદી ધાતુપરથી ક્રિયાપદ બને તેની જોડણી મૂળ પ્રમાણે રાખવી.

આ નિયમની વાક્ય રચના કાંઈ ઓરજ તરેહની જણાય છે. બીજા નિયમોમાં તો કાંઈ વધઘટ કરતાં કાંઈ પણ અર્થ ચુક્ખો જણાય છે, પરંતુ આ નિયમને તે જેમ જેમ જોઇએ છીએ તેમ તેમ વધારે અર્થ રહિત માલમ પડે છે, અથવા એના શબ્દ ઉપરથી ક્યારે પણ અર્થ ન કહાડી શકાય એવો અર્થ એ કમિટિના મનમાં હશે એવી કલ્પના કરવી પડે છે.

પ્રથમ તો એમાં 'તેની જોડણી' એમ જે લખ્યું તે કોની જોડણી એ બરાબર સમજાતું નથી. ઉપર ટપકે જોતાં કોઈ સ્વભાવિક રીતે એ સંબંધી સર્વનામનો અન્વય 'ક્રિયાપદ' જોડે કરે, પણ જરા જો વિચાર કરે તો તે અન્વય ખોટો છે એમ તુરત લાગે. સંસ્કૃત અથવા હિંદી પ્રમાણે ક્રિયાપદનું રૂપાખ્યાન કરવું એવો અર્થ હોયજ નહિ. "કહેવું" એને કોણે कथितव्यं કે कहेना કહેવું એવો તે કોનો અભિપ્રાય હોય? પણ વાક્યનો એજ અન્વય સ્વભાવિક છે, અને બીજી રીતે એનો અન્વય કરીએ છઇએ એટલે 'ધાતુ'ની સાથે એનો સંબંધ બેસાડવા જઇએ છીએ તોપણ ઉપર કહ્યો તેવોજ અનર્થ થઈ જાય છે.

ધારો કે એ નિયમનો એવો અર્થછે કે સંસ્કૃત અથવા હિંદી ધાતુઓ

તો તે મૂળ ભાષામાં હોય તે પ્રમાણેજ લખવા અને તેનું રૂપાખ્યાન ગુજરાતી વ્યાકરણના નિયમે પણ ભેલા શુદ્ધ રૂપને ગુજરાતી ધાતુ માનીને કરવું. આ અર્થ એ઼ ઘડી પણ ટકી શકતો નથી. એમાં પ્રથમ તો સંસ્કૃત અને હિંદી એ બંને મૂળની વાત કરી છે, પણ ઘણા ખરા હિંદી ધાતુઓતો ગુજરાતીની પેઠે સંસ્કૃતમાંથી નીકળેલા છે, ત્યારે હવે મૂળ રૂપ તે સંસ્કૃતમાનું લેવું કે હિંદુમાંનું લેવું? આ નિયમ તો હિંદી ભાષા જાણે કોઇ સ્વતંત્ર ભાષા હોય એવા ભાવથી લખ્યો છે. એ મુશ્કેલી આઘી મૂકીએ, અને સંસ્કૃત કે હિંદી એ બેમાંથી જે ફાવે તે રૂપ લેવું એમ કબુલ કરીએ તો પણ એ નિયમ ગુજરાતી ભાષાને મારી નાખ્યા શિવાય અમલમાં આણી શકાતો નથી. કહેવું એનો મૂળ ધાતુ સંસ્કૃતમાં તો "कथ्" છે, ત્યારે શું કથ્ ધાતુ આપણે એને ઠેકાણે હમેશાં વાપરવો? કોઇ કહેશે કે આ ઠેકાણે તો હિંદી રૂપ कह કબુલ રાખવું તો તે કબુલ રાખ્યું, પણ મળ ધાતુનું સંસ્કૃત કે હિંદી એ બંનેમાં मिल રૂપ છે તેનું શું કરવું! શું હોરાની પેઠે "मिलतुं नथी" એમ બોલવું. એવા कृ, चल्, छिद्, तुल्, तु, मुच्, વગેરે અનેક ધાતુઓ છે, કે જેના સંસ્કૃત કે હિંદી રૂપ આપણી ભાષામાં કદી પણ આપણે દાખલ કરી શકવાના નહિ. આવો ગાંડો અર્થ એ કમિટિના નિયમમાં નથીજ રહેલો એમાં શો સંદેહ! ત્યારે એનો અર્થ શો હશે!

અમે તો એ નિયમનો અર્થ આ પ્રમાણે સમજીએ છીએ. એ વાત ખરી છે કે એ શબ્દોમાંથી એ અર્થ શી રીતે નીકળ્યો તે અમે સમજાવી શકતા નથી, અને એજ અર્થ ધારેલો હોય તો એ નિયમ ઉપર ઘણીજ અપૂર્ણ ભાષાનો દોષ આવી પડે; તો પણ જો એમાં કાંઈ અર્થ રહેલો છે તો અમે જે નીચે લખીએ છઇએ તેજ છે.

कहे, रहे वगेरे हकार वाळा धातुओ आवे त्यारे पाछला अक्षर साथे हने न जोडी देवो.

આ નિયમ શા માટે બાંધવો પડ્યો હશે તે અમે સમજી શકતા નથી. કહું, રહીએ વગેરે કેટલા રૂપાખ્યાનમાં હ છૂટો પડે છે અને મૂળ વ્યુત્પત્તિમાં હ છૂટો છે તેથી એ કદાપિ કહ્યો હશે, પણ એ ફેરફાર દર્શાવવો એ વ્યાકરણકારનું કામ છે. અને એ ફેરફાર દર્શાવવા પડે માટે જોડણી-

ના એવા મોટા ત્રણ વિભાગજ પાડ્યા હતા. તેથી એ ત્રણે ભાગમાં હર-કોઇ શબ્દ શી રીતે બોલાય છે તેની તપાસ કરીએ તો તે કાંઈ ઘણું અ-ઘરૂં પડે એવું નથી.

૫. એકજ અર્થના છેક જૂદાજૂદા શબ્દો ગૂજરાતના જૂદા-જૂદા ભાગમાં બોલતા હોય તો તે બધા રાખવા.

આ નિયમ જોડણી લખનારને કાંઈ કામનો નથી. એ તો ગ્રંથકારને ઉપયોગનો છે. તેમજ એ નિયમમાં સમજવું કાંઈ મુશ્કેલ નથી. "છેક જૂદાજૂદા શબ્દ" એમ જે કહ્યું તે ઉપરથી એટલુંજ સમજવાનું છે કે એક શબ્દના અનેક અપભ્રંશ રૂપ થતાં હોય તો તે બધાં રૂપ જૂદા શબ્દ જા-ણીને ભાષામાં ન લેવા, ત્યાં તો ઉપલા નિયમો લાગુ પાડવા. એ નિયમ તો જ્યાં જૂદા જૂદા મૂળના એક અર્થ વાળા શબ્દ બોલાતા હોય તેને માટેછે.

૬. સંસ્કૃત તથા હિંદી ધાતુપરથી ક્રિયાપદ અને તેની જોડણી મૂળ પ્રમાણે રાખવી.

આ નિયમની વાક્ય રચના કાંઈ ઓરજ તરેહની જણાય છે. બીજા નિયમોમાં તો કાંઈ વધઘટ કરતાં કાંઈ પણ અર્થ ખુલ્લો જણાય છે, પરંતુ આ નિયમને તે જેમ જેમ જોઇએ છીએ તેમ તેમ વધારે અર્થ રહિત માલમ પડે છે, અથવા એના શબ્દ ઉપરથી ક્યારે પણ અર્થ ન કહાડી શકાય એવો અર્થ એ કમિટિના મનમાં હશે એવી કલ્પના કરવી પડે છે.

પ્રથમ તો એમાં 'તેની જોડણી' એમ જે લખ્યું તે કોની જોડણી એ બરાબર સમજાતું નથી. ઉપર ટપકે જોતાં કોઇ સ્વભાવિક રીતે એ સંબંધી સર્વનામનો અન્વય 'ક્રિયાપદ' જોડે કરે, પણ જરા જો વિચાર કરે તો તે અન્વય ખોટો છે એમ તુરત લાગે. સંસ્કૃત અથવા હિંદી પ્રમાણે ક્રિયાપદનું રૂપાખ્યાન કરવું એવો અર્થ હોયજ નહિ. "કહેવું" એને ઠેકાણે कथितव्यं કે कहेना કહેવું એવો તે કોનો અભિપ્રાય હોય? પણ વાક્યનો એજ અન્વય સ્વભાવિક છે, અને બીજી રીતે એનો અન્વય કરીએ છઇએ એટલે 'ધા-તુ'ની સાથે એનો સંબંધ બેસાડવા જઇએ છીએ તોપણ ઉપર કહ્યો તેવોજ અનર્થ થઈ જાય છે.

ધારો કે એ નિયમનો એવો અર્થછે કે સંસ્કૃત અથવા હિંદી ધાતુઓ

ને કઠણ પડે છે અને એથીધારેલો પરિણામ પાર પડતો નથી. એ બાબત મેહેતાજીઓનો અભિપ્રાય માગવાથી વધારે ખુલાસો થશે. હાલની ચાલતી ફેંટોના કાગળો અને ખતપત્રોનો વહીવટ તેમાં દાખલ થાય તો સારૂં.

૩ દેશી હિસાબ બીજા ભાગમાંથી વીઘાં વસા અને વિઘવાશી વાળી વીઘાં દોરીની રીત કાઢી નાખી તેને ઠેકાણે નવી સરવાલ પ્રમાણે એકર ગુંઠા વાળું કોષ્ટક દાખલ કરી તેને લગતા હિસાબો દાખલ કરવા જોઇએ.

૪ ભૂગોળ વિદ્યા ભાગ ૧લો ઘણી મુદતથી ફેરફાર થયા વગરનો આવ્યોજ આવે છે તેના ઉપર કોઈ ધ્યાનજ આપતું નથી એ જરા વધારે આશ્ચર્યની વાત છે. મહુધા પ્રગણું નીકળી ગયાને કેટલાં વરસ થઇ ગયાં પણ ખેડા જીલ્લાના શીખતા વિદ્યાર્થીઓ હજુ તે પ્રગણાનું મનન કરેછે. આ એક મામલા તરીકે છે પણ એવાં બીજાં ઘણાં પ્રગણાંને માટે મારૂં કેહેવું છે.

વસ્તીની નવી ગણતરી હાલ થવા લાગી છે તે પ્રમાણે હવે પછી છપાતી ભૂગોળ વિદ્યામાં દાખલ થવાનું લક્ષમાં આવવું જોઇએ.

૫ પદચ્છેદ કરાવવાનો વહીવટ હજુ સુધી એક સરખી રીતે ગુજરાત પ્રાંતમાં ચાલતો નથી. વાસ્તે મી૰ મોહનલાલ કલ્યાણજી વાળું પદચ્છેદનું પુસ્તક સ્કુલ બુક તરીકે બુક કમીટીએ પસંદ કરી ચલાવવાનો ઠરાવ કરવો જોઇએ-અગર તેમ ન બને તો પદચ્છેદની રીતઉપર એક નવું પુસ્તક પ્રગટ કરાવવું જોઇએ અને તે પ્રમાણે એક સરખો વહીવટ થવા બંદોબસ્ત થવો જોઇએ કે એથી કરી સર્વત્ર ઠામે એક સરખી રીતે પદચ્છેદની રીત દાખલ થશે. આ વાત હું મારા ખરા અનુભવથી લખું છું.

હાલ એટલું બોલી બંધ રહું છું. બાકીની સૂચનાઓ જોઉપરની સૂચનાઓ નજીવી નહીં ગણાય તો હવે પછી લખી જણાવીશ.

લા. સે. વાઘજી મીઠાભાઇ.

केलवणीखातानी खबरो.

મોજે મુઅતાન પ્રગણે જલાલપોરજીલ્લે સુરતની સરકારી નિશાળ

મૌજે વસાછા પ્રગણે ઓરપાડની સરકારી નિશાળમાં તારીખ ૧લી સપટેંબર અને હાલને રોજ ગામના સારા સારા સદ ગ્રહસ્થોએ પધારી પરીક્ષા કરી તેમાંથી નીચે લખેલા સદ ગ્રહસ્થોએ ઇનામ વેંહેચ્યું.

૧-૦-૦ મેમ્બર નરસાઇદાસ ખુસાલદાસના તલાટીએ પેંડા.

૧-૦-૦ મેમ્બર વલ્લભ નારણ પતાસાં.

કસ્બે ચલોડની કન્યાશાળામાં તારીખ ૨૯મી જુલાઇ અને હાલને રોજ સેકંડ ક્લાસ એંગ્લો વરનાક્યુલર સ્કૂલના હેડ માસ્તર આજમ ગવરી શંકર પ્રાણશંકરે ૨૨)ની ચોપડી તથા પતાસાં વેંહેચ્યાં.

મૌજે પુના પ્રગણે માંડવીની સરકારી નિશાળમાં માંડવી અને બારડોલી તાલુકાના વિઝિટર આજમ વજેરામ પ્રભાશંકરે પરીક્ષા કરી તે વખતે મુખી પટેલ હરીભાઇ વીરશંગે ૨૧)ની ચોપડી ઇનામમાં વેંહેંચી. એ સખસ કેળવણીના ઉત્તેજનમાં સારી ઉલટ રાખે છે.

કસ્બે માંડવી જીલ્લે સુરતની કન્યાશાળામાં તારીખ ૫મી સપટેંબર અને હાલને રોજ માંડવી અને બારડોલી તાલુકાના વીઝીટર આજમ વજેરામ પ્રભાશંકરે પધારી પરીક્ષા કરી તે વેળા ગામના સારા સારા સદગ્રહસ્થો પધારેલા તેમાંના નીચે લખેલા સદ ગ્રહસ્થોએ ૩-૪-૦ ઇનામ વેંહેચ્યું. તેઓના નામ અને વિગત નીચે મુજબ.

૦-૮-૦	દેશાઇ અંબેલાલ ગોપાળજી.	પતાસાં.
૦-૬-૦	શેઠ મેઘાભાઇ તુલસીદાસ.	ચોપડી.
૦-૬-૦	શેઠ હોરમસજી ખરસેદજી	ચોપડી.
૦-૬-૦	શેઠ મોતીભાઈ રઘનાથજી.	ચોપડી.
૦-૬-૦	શેઠ મોતીભાઈ નરશહદાસ.	ચોપડી.
૦-૫-૦	હમીર બાવા રાયસંગજી.	ચોપડી.
૦-૫-૦	હરીભાઇ જેરામ.	ચોપડી.
૦-૫-૦	અમરચંદ પાનાચંદ.	ચોપડી.
૦-૫-૦	કસ્તુરદાસ વલ્લભભાઈ.	ચોપડી.
૩-૪-૦.		

તા. ૬ઠી અકટોબર ૧૮૭૧ MOHANLAL R.

દિ. એ. ઇ. સુરત વિભાગ.

મેહેરબાન અમદાવાદ જીલ્લાના કલેક્ટર આર્ગ્ડોલ સાહેબ બહાદુર આ તાલુકામાં સરકીટ કરવા પધારેલા તે વખત તા. ૨૨ મી જાનેવારી સને ૧૮૭૨ ના રોજ કસ્બે હરસોલ તાલુકે પ્રાંતીજની સરકારી નિશાળમાં પધારી છોકરાઓની પરીક્ષા કરી ઘણાજ ખુશી થયા બાદ મજકુર ગામમાં કન્યાશાળા નહોતી માટે તે કાઢવા મજકુર તાલુકાના મેહેરબાન મામલતદાર સાહેબ ખીમચંદ મોરાભાઇ પણ તે વખત અત્રે પધારેલા માટે તેમને સાહેબ બહાદુરે ફરમાવ્યું કે આ ગામમાં કન્યાશાળા નથી માટે ગામના લોકોને બોલાવી સમજુત આપી (તે) સ્થાપન કરવી જોઇયે; તેથી મેહેરબાન મામલતદાર સાહેબે ગામના સારા સારા લોકોને બોલાવી ઘણીજ સમજુતી આપવા ઉપરથી તે લોકો પોતાની દીકરીઓને નિશાળે ભણવા મોકલવા કબુલ થયા (માટે) કન્યાશાળા સ્થાપન કરી તેમાં છોડીઓના નંબર ૪૩ થયા જોઇસાહેબબહાદુર ઘણાજ હર્ષીત થયા. તેથી તેમને ઇનામ આપવા મેહેરબાન મામલતદાર સાહેબની મારફતે નીચે મુજબ ટીપ ભરાઇ તેની ઇબારત.

૫) મેહેરબાન કલેક્ટર સાહેબ બહાદુર.	૨) દાણી પરભુદાસ પ્રેમચંદ
૩) મેહેરબાન મામલતદાર સાહેબ.	૨) શા૰ મુલચંદ મોતીચંદ.
૫) વાઘપુરના ઠાકોર જેકુજી જેસંઘસિંગજી.	૨) કસ્બાતી સંદુભાઇ ડોસાભાઇ.
૫) આંત્રોલીવાસ પુજાજી નાથા. હીમતશીંગદોલાજી.	૨) સા. મોઘજી પરસોતમદાસ
૫) આંત્રોલીવાસ દોલજી નાથા બેચરજી દોલજી.	૧॥ શા. જેચંદ દાલજી.
	૧॥ શા. રામચંદ કરશનદાસ.
૫) મોઘરવાસ નાથાજીના ઠાકોર હરીજી હાથીજી.	૧) મુખીપટેલ નારણ દાજીભાઇ.
૪) મોઘરવાસ રૂપાજીના ઠાકોર ભુપતશીંગ મુંધીરાજ.	૧) શા. પાનાચંદ કુબેરદાસ.
	૧) સોની જેઠા શાંકળચંદ.
૪) અણીઓડના ઠાકોર માધુજી તખાજી	૧) શા. મલુભાઇ કેવળદાસ
૪) બોરીઆના ઠાકોર ચતુરજી વાઘણજી,	૧) વોહોરા અલીભાઇ રહેમતભાઇ.
૨) પરુસણના ઠાકોર સાલુજી કેસરીજી.	
૨) સાગપુરના ઠાકોર બેચરજી કેસરીજી,	૧) મોદી અમૃચંદ જેઠારામ.

૨) બોરીઆના ઠાકોર જમાભાઇ નેતાજી.	૧) શા. નારણજી ખુશાલદાસ.
૧) રોજકાના ઠાકોર રતનજી માનજી.	૧) શા. ફતેચંદ ગૌતમદાસ
૨) મેમ્બર પંડ્યા નથુરામ ગુલાબજી.	૧) શા. મોતીચંદ હીરાચંદ.
૨) ગાંધી મલુકચંદ ખુબણદાસ.	૧) સુલતાનપુરના પટેલ વરધા હીરા મુખી.
૦॥ મતાદાર પટેલ બાપુ કલાભાઇ.	૦॥ શા. નથુ જેઠકરણ.
૦॥ મતાદાર પટેલ ગોવીંદજી ધના.	૦॥ શા. ખુશાલ પરભુજી
૦॥ મોદી વીરચંદ હેમચંદ.	૦॥ શા. ગુલાબચંદ સુંદરજી
૦॥ દાણી હરજીવન મોતીચંદ.	૦॥ શા. લીલાચંદ રામચંદ.
૫૩-૦-૦	૨૩-૦-૦

૭૬) કુળ.

એ રીતે કુલ ૨૭૬) છોતેરના ટીપવઈ આવતેમાંથી રૂ૧૧-૧૩-૩ના છોડીઓને રેસમી રેજા તથા રૂ૬-૧૪-૯ ની ચાલતા અભ્યાસની ચોપડીઓ વિગેરે ઇનામ આપ્યુંને રૂ૨—૨—૦ છોકરા તથા છોકરીઓને પતાસાં વેંહચ્યાં. એરીતે કુલ રૂ૧૭—૧૩—૬ ખરચ્યાં બાકી રૂ૫૮—૨—૬ વ્યાજે મૂકી સલીક રખાવ્યા તેમાંથી છોડીઓને ભણવાની ઉમેદ રહે માટે એકબાઇ પેહેલી ચોપડી સુધી ભણેલી હતી માટે તેને તેમાંથી દરમાસે રૂ૦—૦—૦ પગાર આપવા ઠરાવ કરી ને દરમાસે છોડીઓની પરીક્ષા કરી ઇનામ વિગેરે તેનાંથી ખરચ આપવું એ વાગેરે ઠરાવતા, ૨૯ મી જાનેવારી સને ૧૮૭૨ ના રોજ મેહેરબાન સાહેબ બહાદુર તથા મામલતદાર સાહેબ અને ગામના કેટલા સારા સારા લોકોની મારફતે છોડીઓની પરીક્ષા (છોડીઓને નિશાળે આવેવા વિશે) ગરબો બોલાવી ઘણાજ ખુશીથયા ત્યાર બાદ મજકુર નિશાળનાં મેહેતાજી નાગરદાસ પુંજાભાઇએ સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી જોઇએજ તેવિશે ઘણીજ લંબાણથી ભાષણ કરેલું તે સભાસદો આગળ વાંચ્યુ વળતી સાહેબ મોસુફ ઘણાજ ખુશી થઇ મેહેતાજીને માન સાથે શાબાશી આપી. પછી સભાસદોને પાનસોપારી આપી દશ વાગતાના સુમારે સભા બરખાસ્ત થઇ.

MAYARAM/SS

દિ. એ. ઈ અમદાવાદ વિભાગ.

ડિટો.	ડિટો.	મુળદાસ કુબેરદાસ.	રૂ૦-૮-૦
ડિટો.	ડિટો.	દિક્ષીત પ્રાણનાથ પ્રેમાભાઈ.	રૂ૦-૮-૦
ડિટો.	ડિટો.	ડોડીઆ માણેકજી હમીરભાઈ.	રૂ૦-૮-૦
ડિટો.	ડિટો.	મોદી મેહેશ્વર જેઠાભાઈ.	રૂ૦-૮-૦
ડિટો.	ડિટો.	ઠકર દામોદર મુળજી.	રૂ૦-૮-૦
ડિટો.	ડિટો.	પટેલ પોપટ તરભનદાસ.	રૂ૦-૪-૦
ડિટો.	ડિટો.	પીજી વાવના દફેદાર માધવજી મોરારજી.	રૂ૦-૮-૦
ડિટો.	ડિટો.	ઠકર મોતી બાલજી.	રૂ૦-૮-૦
			રૂ૫-૪-૦
અમદાવાદ નં. ૭	૭-૭૧	મેહેરબાન અયોધ્યાના નવજાકોસોરે મોકલેલાં ૯૬ ચોપડીઓ આસરે રૂ૧૦)ની તે મેહેરબાન રાવસાહેબ મયારામ શંભુનાથે નિશાળનમાં પધારી છોકરાઓને ઇનામ આપી ગયા છે. તા. ૨૫મી માર્ચ સને ૧૮૭૨	રૂ૧૦-૦-૦

MAYARAM S.

ડિ. એ. ઇ. અમદાવાદ વિભાગ.

ધોધંબા તાબે રેવકંઠાની સરકારી નિશાળમાં રેવકંઠ સંસ્થાનના પોલીસ ઇનસ્પેકટર આજમ ફતેખાં નથેખાં તથા થાણદાર અમરતલાલ લાલજીએ નિશાળની પરીક્ષા કરી રૂ૮—૧૦—૧૦નું ઇનામ આપ્યું એટલુંજ નહી પણ પોલીસ ઇનસ્પેકટર સાહેબે નિશાળમાં છોકરાઓની જમાવ કરી આપવાના કામમાં ઘણી મેહેનત કરી સારો જમાવ પોહોંચ્યો ને આ આવીજ રીતે તેઓ હમેશાં કેળવણીના કામમાં ઘણી પ્રીતી રાખી પોતાની બનતી મદદ આપવા ચૂકતા નથી એ ઘણું ખુશી થવા જેવું છે. તા૦ ૧૧મી એપ્રીલ સન ૧૮૭૨ મુ. ગોધરા.

LALBHAI RUPRAM.

આ૦—ડી.—એ૦ડ ઇનસ્પેકટર,

ડેપુટિ ઇનસ્પેકટરોને વિનંતિ કરવામાં આવેછે કે હવેથી તેઓ રૂપાઆ કરતાં નાની રકમ ઇનામ પત્રકમાં દાખલ કરવાની રીત બંધ પાડશે. એ પત્રક જેમ નાનું થાય તેમ વધારે સારૂં કેમકે આ ચોપાનીઆને જગ્યા આપતાં હરકત ખમવી પડે છે.

ઉત્તર પ્રાંતના મેહેતાજીઓને સૂચના;

એવું થાય છે કે મેહેતાજીઓ પોતે માંદા થયા છે એમ રીપોર્ટ કરી પોતાની નિશાળ છોડી જતા રહે છે. તેઓની જાણને વાસ્તે ફરમાવીએ છઇએ કે તેઓ જે ગામ યા કસબામાં યા શેહેરમાં નોકરી કરતા હોય તેમાં સરકારી વૈદ્ય નહી હોય તો તેઓનું આવી રીતે વર્તવું ખરેખર સાજું મંદવાડની ખાતરી થશે. ચાલતા દસ્તુર પણ તે એવા હુકમ આપે કે તેમની નિશાળના ગામની નજીકમા જે ડાક્તર સરકારી હોય ત્યાં તેઓ ઓર દમ જાય અને ત્યાંથી પુર્ણ સરટીફીકેટ મોકલાવે. નહી તો તેમને રજા આપવામાં આવશે નહી, અને તેઓએ ગેર હાજરીના દીવસની પગાર ખોઇ-દંડ ભોગવવો પડશે.

મેહેતાજીઓએ વળી એ યાદ રાખવું જોઇએ કે વગર રજાએ રહ્યા થી તેમની કરેલી નોકરી પરથી પેનશનનો હક જાય છે. તા, ૨૭, મી એ, પ્રિલ સને ૧૮૭૨ મુકામ સ્વારી કેમ્પ, વલસાડ,

G. BUHLER,

આકટીંગ, એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉત્તર ભાગ.

ગુજરાત, શાળાપત્રના લવાજમ વગેરેનાં નાણાં આવ્યા તેની પહોંચ-

તા. ૧ એપ્રિલ સને ૧૮૭૨ તા. ૩૦ આપરેલ, સને ૧૮૭૨ સુધી

	સને ૧૮૭૦	સને ૧૮૭૧	સને ૧૮૭૨
મોરબીની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી	૭-૦-૦	૦-૦-૦	૧૬-૧૦-૦,
રેવાઇ. નરસીપ્રસાદ શિવપ્રસાદ તરફથી.	૦-૧-૦	૦-૦-૦,	૧-૧૬-૦,
જુનાગઢની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી	૦-૦-૦,	૦-૦-૦,	૩૬-૧૩૦
અમદાવાદ હાઇસ્કુલના હેડમાસ્તર તરફથી.	૨-૦-૦	૧-૦-૦,	૦-૦૦,
કાઠીઆવાડ પ્રાંતના પુર્વ તથા દક્ષિણ વિભાગની સા,ડે,એ,ઇ, તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૦-૦,	૧-૬-૦,
ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીના સેક્રેટરી તરફથી	૦-૦-૦,	૨-૦-૦	૨-૦-૦
સાદરાની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦,	૦-૦-૦	૧૫-૦-૦,
રાજકોટની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૦-૦,	૧૯-૦-૦
સ્કોલર. જેઠાભાઇ વાલજી તરફથી.	૦-૦-૦,	૦-૦-૦,	૧-૦૦,
વેજાની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી	૦-૦-૦	૦-૧૨-૦	૨-૪-૦
સિંધ પ્રાંતના ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી	૦-૦-૦,	૧૯-૫-૦	૦-૦-૦
	૧-૦-૦	૨૩-૧-૦,	૯૫-૦-૦

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

JUNE 1872.

પુસ્તક ૧૧ મું. જૂન સન ૧૮૭૨. અંક ૬ ઠો

મોં'તાજી બહુ મીઠું ફુલ, નામે તેમ છે કામ—
ફર અંતે ગનહિતની, અરી એતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ વરસે રૂ ૧. અગાઉથી.)

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક *૧૧ મું. અમદાવાદ, જુન સન ૧૮૭૨. અંક ૬ઠો.

ગુજરાતમાં કાલેજ કરવાની તજવીજ.

અમે બે વરસ ઉપર બતાવ્યું હતું કે ગાયકવાડી રાજમાં કેળવણી અને ગુજરાતમાં કોઈ ઠેકાણે પણ એક અંગરેજી પાઠશાળા એ બે આ પ્રાંતની કેળવણી સંબંધી મોટી ખોટછે. એ બંને ખોટ પૂરી પડવાની ખરી ખબર જણાવવાનો અવસર આ વરસ આવવાનો હોય એમ અમને લાગેછે. ગાયકવાડી રાજમાં તો કેળવણી દાખલ થઇ ચૂકીછે એ વાત અમે ખુશી ની સાથે જાહેર કરી ચૂક્યાછે, અને આશા છે કે થોડા વખતમાં તેઓ જોઇએ તેવો તેનો વિસ્તાર પણ ત્યાં થશે. તેમજ અમદાવાદમાં હાલ એક અંગરેજી પાઠશાળા કરવાને માટે ભારે મહેનત ચાલેછે. એ પાઠશાળા ફક્ત અમદાવાદને નહીં પણ આખા ગુજરાતને ઉપયોગી થઇ પડશે, અને તેથી સઘળાએ જાણવું જોઇએ કે કેવા પાયાપર એ મહેનત ચાલેછે.

પહેલું જોઇએ તો અમદાવાદમાં અંગરેજી પાઠશાળા કહાડવાનો વિચાર ઘણોજ જુનો છે, અને દલગીરીની વાત છે કે સોળ સોળ વરસ થયાં તોપણ તે હજી બરાબર પાર પડ્યો નથી. છેક ૧૮૫૨ના વરસમાં મી. હોપની ઉશ્કેરણીથી અંગરેજી પાઠશાળાને માટે પૈસા એકઠા કરવા એક કમિટી મુકરર થઇ હતી, અને તે કમિટીની મહેનતથી એકદમ રૂ૫૪૫૫૪ની રકમ ઉભી થઇ હતી. લોકોની તરફથી જેટલું ઉઘરાણું થાય તેટલી રકમ સરકાર હમેશાં આવાં પરોપકારનાં કામમાં આપેછે તે પ્રમાણે સરકાર તરફથી પણ એટલી રકમ મળી. પણ એ બાબતના કાગળ પત્ર ચાલતાં ચાર વરસ પડી ગયાં, અને એ મુદતમાં સસ્તે ભાવે લોન મળ્યાથી તથા વ્યાજ

---

*પાછલા અંકો ઉપર ૧૨ મું પુસ્તક એમ છપાયું છે તે નજર ચૂક સમજવી.

એ. ગુ. શા. પત્ર.

વધ્યાથી એ રકમ વધીને ૭૨૪૪ થઇ, તોએ ખરેખરા ઇંગરેજી પાઠશાળાને માટે એ રકમ બહુજ નાની હતી. તેથી ફક્ત કાયદા અને એનજિનીયરિંગકામ શીખવી શકે એવી સ્કૂલ કહાડવાની ઠરાવ થયો. એ ઠરાવ મુજબ સને ૧૮૬૧ના આગષ્ટ માસની ૧૩મી તારીખે અમદાવાદમાં એવી નિશાળ ઉઘાડવામાં આવી અને તેનું નામ પ્રોવિનશિઅલ કાલેજ એવું પાડયું, કેમકે કોર્ટ આવ ડિરેક્ટરસે સ્કૂલ કે કાલેજ ગમે તે નામ આપવાની પૂરી છૂટ ઉદારતાથી આપી હતી. હવે ગૂજરાતમાં કાલેજ તો કહેવાઈ ખરી, પણ જેજે વિષયજ શીખવવાના ધાર્યા હતા તેમાં એ હરકત આવી પડી. એનજિનીયરિંગ શીખવે એવો કોઈ સારો શિક્ષક મળી શક્યો નહી, અને તેથી એ રકમની વહેંચીને આ પ્રમાણે ખરચ ચલાવવા લાગ્યા, ૫૦ રૂપીયા ન્યાય અને ઇતિહાસના શીખવનારને, ૫૦ ઉપયોગી ગણિત શિક્ષકને, અને ૫૦ ચિત્રવિદ્યાના શીખવનારને આપવા લાગ્યા. પાછળથી ચિત્રવિદ્યા પણ નીકળી ગઇ અને તેની પગાર ઇતિહાસના શિક્ષકને વધારી આપ્યો. તેમજ ગણિત શિક્ષકમાંથી ૨૫ ઓછા કરી એક સંસ્કૃત શાસ્ત્રી રાખ્યો, કાયદાના શીખવનારનો પગાર મૂળથી ૨૦૦ ચાલ્યોજ આવે છે.

આ પ્રમાણે ગયા વર્ષ સુધી આ નામની પાઠશાળાનો વહીવટ ચાલ્યો આવ્યો. યુનિવરસિટી એ પાઠશાળાને કદી સ્વીકારતી નહોતી, અને તેથી જે થોડા વિષય પણ અહી ચાલતા હતા તેના શીખનારને કોઈ પ્રકારનું ઉત્તેજન હતું નહીં, અને તેથી આ કાલેજ નિરૂપયોગી છે એમ ઘણે ઠેકાણેથી કહેવામાં આવતું હતું. ગયા વર્ષમાં પીલ સાહેબનું એ તરફ ધ્યાન ગયું, અને એના ઉપયોગીપણાનો વિચાર કરવાને એક કમિટી ઠેરવી. એ કમિટીએ અભિપ્રાય આપ્યો કે એ પાઠશાળાથી કાંઈ ફાયદો થતો નથી અને એ પૈસા બીજે રસ્તે વાપર્યા હોય તો દેશને વધારે લાભ થાય.

જ્યારે એ પાઠશાળા બંધ થઇ, ત્યારે પેલા પૈસાનું શું કરવું એ પહેલો સવાલ ઉઠ્યો. ઉપર કહેલી કમિટીએ તો અમારા જાણવા પ્રમાણે એવી ભલામણ કીધી છે કે એલફિન્સ્ટન કાલેજમાં ગૂજરાતના શીખનારાઓને સારૂ સ્કાલરશીપ કહાડવી; અને જો એ રકમમાં વધારો થઇ શક્તો નહોય, અને ગૂજરાત પોતાને સારૂ જૂદી પાઠશાળા કહાડવાને અશક્તિમાન અથવા નારાજી હોય, તો તો એના જેવો એ રકમનો બીજો સારો અને વાજ-

બી ઉપયોગ કોઈ નથી. પણ સવાલ એ છે કે શું ગૂજરાત એ કામને માટે અશક્તિમાન છે? શું હજી આપણા શ્રીમંતો વિદ્યાની એટલી પણ કદર સમજતા નથી યથી અરધો ખરચ તો સરકાર આપેજ છે, અને આ પાઠશાળાને માટે લો આપવાને મૂળથી બંધાએલીજ છે, ત્યારે શું બાકીનો અરધો ખરચ અમદાવાદ વગેરે ઠેકાણેથી અને ગૂજરાતના આટલા મથા દરબારમાંથી નહીં નીકળી શકે? એવામાં ગાયકવાડ સરકારે રાણીના વડા પુત્રની આરોગ્યતાની ખુશાલીમાં અંગરેજ સરકારની મરજીમાં આવે તે પરોપકારના કામમાં ખરચવાને એક લાખ રૂપીઆની મોટી રકમ આપી. ગૂજરાતમાં પાઠશાળા કરવામાં આવે એના જેવો આ રકમનો બીજો કયો રૂડો ઉપયોગ થવાનો હતો? આ ઉદારતાની ખબર સાંભળતાંજ અમદાવાદના કેટલાએક દેશહિતેચ્છુ ગૃહસ્થોની નજર તે તરફ ગઈ, અને તેઓને ઉદ્યોગ ચલાવવાની હિંમત આવી. જે કામ એક વખત અશક્ય દેખાતું હતું તે હવે સહેલું અને થોડા વખતમાં થાય એવું દેખાવા લાગ્યું. એક તરફથી શહેરમાં ઉઘરાણું ચાલુ કર્યું, અને બીજી તરફથી ખાનગી રીતે સરકાર એ રકમ આ કામમાં આપે એ વાતની ખાત્રી મેળવી. આ શુભ ઉદ્યોગમાં શેઠ બહેચરદાસ અંબાઇદાસ, રાવબહાદુર ગોપાળરાવ હરિ, રાવ બહાદુર ભોળાનાથ સારાભાઇ, રાવ સાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ વગેરે કેટલાએ ગૃહસ્થો ખૂબ તનમનને ધનથી મેહેનત કરે છે. અમદાવાદમાંથી અત્યારમાંજ ૩૪૦૦૦ રૂપીઆ તો નીચેની વિગતે થઇ ચૂક્યાછે. રૂ.૧૦૦૧૧ પાટડીના દેશાઇ શ્રી જોરાવરસંગજી, ૧૦૦૦૦ રાવબહાદુર બહેચરદાસ અંબાઇદાસ, ૨૦૦૦ રા. બા. ભોળાનાથ સારાભાઇ, ૨૦૦૦ રા. બા. શંભુપ્રસાદ, ને ૧૦૦૦૦ બીજાઓ તરફથી. જે ગૃહસ્થોએ પ્રથમ મોટી રકમ પ્રોવિનસિઅલ કાલેજની ટીપમાં ભરી હતી તેમની આ પ્રસંગે વિનંતી કરવામાં આવી નથી, અને તેથી આટલા વખતમાં આવડી રકમ ઉભી થઇ એ આ કામના આગેવાનોનો ઉદ્યોગ અને અમદાવાદની ઉદારતા બતાવે છે. મૂળ ૭૨૪૪૪ તો હતાજ અને આ રકમ મેળવતાં અમદાવાદની તરફના એક લાખ રૂપીઆ તો થઇ ગયા. જો એક બે શ્રીમંતો જેમણે પ્રથમ ભર્યું નથી, ને હાલ ઘણીજ સારી સ્થિતિમાં છે, અને જેમની હમણા પણ ભરવાની કાંઈ ઘણી ઇચ્છા જણાતી નથી, તે જો પોતાની

શ્રીમંતોની ઉદારતા યાદ આણી આમાં ભરે તો આ રકમ એથી પણ બેશક જલદી વધી જાય.

હવે બીજે ઠેકાણેથી અને તેમાં મુખ્યત્વે કરીને રજવાડામાંથી બીજા પૈસા મેળવવાની તજવીજ ચાલે છે. તેમજ આશા છે કે મુંબાઇમાંથી ત્યાંના ઉદાર શેઠીઆઓ તરફથી સારી મદદ મળશે. એ રીતે બે લાખ રૂપિઆ ઉભા થવાની આશા સહેજ રાખી શકાય છે. જો માત્ર એક અમદાવાદ શહેરમાંથીજ એક લાખ કરતાં વધારે રૂપિઆ થયા, તો ગુજરાતના આટલા બધા અને આવા સખી રાજાઓ તરફથી, છૂટક છૂટક બીજા ગામોમાંથી, અને મુંબાઇ જેવા પરોપકારને માટે જગતમાં વખણાએલા શહેરમાંથી બે લાખ રૂપિઆ ભેગા થવાની આશા કોઇ રીતે પણ ખોટી નથી. એ રીતે ચાર લાખ તો દેશીઓની તરફના થશે, ત્યારે સરકાર તરફથી એટલા મળવા જોઇએ, અને કદાપિ ગાયકવાડની રકમ સરકારના હાથમાંથી આપણને લેવાની રહીછે તેથી તે તરફના એક લાખ બીજા સરકાર પોતાની ગાંઠના નહિ આપે, તો પણ બધા મળીને સાત લાખ થશે. એ રકમના વ્યાજમાંથી બેશક એક મધ્યમ રીતની સારી અંગરેજી પાઠશાળા થઇ શકશે.

એ પાઠશાળા થવાથી આ પ્રાંતને કેવા કેવા લાભ થશે તે અત્રે વિસ્તારવાની કાંઇ જરૂર નથી. ઉંચી અંગરેજી કેળવણીના લાભ સઘળાના જાણવામાં છે. હાલ એ લાભ ફક્ત જે વિદ્યાર્થીઓનાં શરીર અને સંપત્તિ તેમને મુંબાઇ જવાને શક્તિમાન કરે છે તેનેજ મળે છે, અને એ રીતે જવાને શક્તિમાન થએલાઓને પણ ત્યાં કેટલી કેટલી અડચણો વેઠવી પડે છે. એ સઘળી અડચણો અમદાવાદમાં પાઠશાળા નીકળવાથી દૂર થશે, આપણા દેશમાં ઉંચી કેળવણીનો પ્રસાર થશે, અને દક્ષણીઓ કરતાં જે આપણે એ બાબતમાં પછાત છઇએ તે તેઓના જેવાજ લાભ ભોગવતા થઇશું. માટે સઘળા સમજણા માણસની આ પ્રસંગે ધર્મ છે કે જેમ બને તેમ આ શુભ ઉદ્યોગમાં તન મન ને ધને કરીને મહેનત કરવી, અને સરસ્વતી દેવીનું મહા મંદીર આપણા દેશમાં સ્થાપન થાય એ દિવસ જેમ જલદીથી આવે તેમ કરવું. યાદ રાખવું કે દક્ષણમાં મુંબાઇ અને પૂનાની બે પાઠશાળાઓ છે, અને ગુજરાતમાં હજી એકે નથી.

जोडणीना नियमनुं अर्थ ग्रहण.

૭. ઇકારાંત શબ્દને સ્વર પ્રત્યય આવે ત્યારે ઈ દીર્ઘ રાખીને તે સ્વર લખવો, પણ હ્રસ્વ ઇ કરીને ય ઉમેરે તાએ ચાલેઃ—જેમ, નદી નદીઓ અથવા નદિયો. ઉકારાંત શબ્દને સ્વર પ્રત્યય આવે ત્યારે ઉ જ રાખવું; જૂ, જૂઓ; લીંબુ, લીંબુઓ,

૮. કાંસું રાતું, વાંચવું વગેરે શબ્દોમાં નાન્યતર જાતિ જણાવનારો જે સ્વર તે અનુસ્વાર વાળો હ્રસ્વ ઉકાર છે, અને અંત્ય ક્ષરીઉ હ્રસ્વ લખવો, જૂ, ભૂ વગેરે ઉકારાંત એકાક્ષરી શબ્દોમાં અંત્ય સ્વર દીર્ઘ છે. બે અક્ષરના શબ્દોમાં ઉકાર પછીનો અક્ષર હ્રસ્વ હોય તો તે ઉકાર દીર્ઘ છે; જેમ, કૂર, દૂધ. ધૂળ, સૂક, મૂક, મૂખ, ઈત્યાદિ. તેમજ ઉકારની પછીનો અક્ષર દીર્ઘ હોય ત્યાં પણ એજ નિયમ ઘણું કરીને લાગે છેઃ જેમ સૂનો, ખૂણો, ઈત્યાદિ અને તેમજ ધાતુ કે નામમાં ઉ હ્રસ્વ કે દીર્ઘ હોય તેને પ્રત્યય આવવાથી અથવા સમાસમાં પણ ઉપલો નિયમ ફરતો નથીઃ જેમ મૂકનાર, મૂવાળો દૂધભાઈ વગેરે. બેથી વધારે અક્ષરોના શબ્દોમાં પહેલા અથવા વચમાંના ઉકારની પછીનો અક્ષર હ્રસ્વ હોય તો તે ઉ દીર્ઘ કરવો, અને જો તે અક્ષર દીર્ઘ હોય તો તે ઉ હ્રસ્વ લખવો જેમ કૂબડો, કૂકડો, ખુશાલ વગેરે. ઈકારાંત શબ્દોમાં જે ઈકારછે તે દીર્ઘછે, જેમ પી, કઢી, નાખી. બે અને તેથી વધારે અક્ષરના શબ્દોમાં ઈકાર હ્રસ્વ અને દીર્ઘ ઉકાર સંબંધી નિયમ પ્રમાણે લખાય છે; જેમ ખીક,કીડી ખીસકી, નાળિએર, રૂપિઓ ઈત્યાદિ.

૯. ગૂજરાતી શબ્દોમાં 'સ' હોય તેમાં ઇ કે ય મળવાથી તાલુ 'શ' બોલાય છે. જેમ ડોસો હોય પણ ઈ આવવાથી ડોશી માસો માશી, પીરસો પીરશ્યું વગેરે. એ નિયમ સુરત ભરૂચ સિવાય આખા ગૂજરાતમાં ચાલેછે માટે તે રીત ચોથા નિયમને આધારે રાખવી.

અત્યાર સુધીતો અમે એકેકો નિયમ લઈને તે ઉપર અમારૂં વિવેચન આપ્યું પણ આ ઠેકાણે અમે અટકી પડીએ છઈએ, ઉપર અમે બતાવ્યું છે કે આ નિયમો કોઇ ઠેકાણે ધારેલા અર્થ કરતાં અધિક ને કોઇ ઠેકાણે

ઓછું બતાવે છે. પણ આ ત્રણ નિયમમાં તો ઘણો ઘોટાળો કરી નાખ્યો છે. જેને અપવાદ દાખલ બીજા નિયમના પેટામાં લખવા જોઇતા હતા તેને સ્વતંત્ર નિયમ પ્રમાણે છૂટા લખ્યા છે અને જે છૂટા નિયમો છે તેને એક નિયમમાં મારી મચરડીને પેંચી ઘાલ્યા છે. આઠમાં નિયમમાં અર્થ અને ભાષાની અત્યંત ગુંચવણ કરી નાખી છે. એમાં ખરેખરા ચાર સ્વતંત્ર નિયમ સમાવી દીધા છે. માટે અમે ધારીએ છઇએ કે આ ત્રણ નિયમોનું પ્રથકરણ કરીને તેના યથાયોગ્ય નિયમ બાંધી તે ઉપર અમે અમારૂં વિવેચન આપીએ તો શીખનારને વધારે સમજણ પડે. એ નિયમ અમે પાડીએ છીએ, અને તે ઉપર નંબર અમે અમારી તરફનો આપીએ ખરૂએ, તોપણ એ નિયમ અમારી તરફના છે એમ ન જાણવું. એ વિષે જે અમારે કહેવાનું હશે અથવા તેમાં જે ફેરફાર કરવાનું અમારી નજરમાં વાજબી લાગશે તે તો અમે ઉપર પ્રમાણે તે દરેક નિયમના પેટામાંજ લખીશું. નીચે અમે જે ચાર નિયમો આપીએ છઈએ તે એમાં ત્રણ નિયમો છે તેની જગોપર કમિટીનાજ હોય એમ સમજવું.

૭. નાન્યતર જાતિના પ્રત્યયમાં ઉકાર ન્હસ્વ છે.

આ અને એની નીચેના બે નિયમ ન્હસ્વ દીર્ઘના ભેદ વિષે છે. એ બધા નિયમો સંસ્કૃત કે પર ભાષાના શુદ્ધ અથવા જરા ફેરફાર પામેલા શબ્દને લાગુ પડતા નથી, પણ ઘણા અપભ્રંશ અથવા દેશ્ય શબ્દનેજ લાગુ પડે છે. એ વાત ઉપર સમજાવીજ છે, પણ ઘણા લોકો સૂખ દૂખ વગેરે વિપરીત જોડણીઓ આ ભેદ ન સમજ્યાને લીધેકરે છે તેથી જેટલી વાર એ વાત તેમની આગળ મૂકીએ તેટલી વાર કામનીજ છે. સંસ્કૃત કે ફારસી શબ્દ તો તે ભાષામાં હોય તે પ્રમાણેજ ન્હસ્વ દીર્ઘ લખવા, અને આ નિયમો ઉપર કાંઇ પણ ધ્યાન આપવું નહીં.

ગૂજરાતી અથવા અતિ અપભ્રંશ શબ્દમાં ન્હસ્વ દીર્ઘ લખવા વિષે ત્રણ મત હાલ આપણા દેશમાં ચાલે છે. કેટલાએક બોલાય છે તે પ્રમાણેજ લખવું એમ કહેછે અને ખરૂ જોતાં આપણી લિપિની રુઢિને એ વિચારજ અગત્યનો છે. પણ ઉચ્ચારણ ઉપરથી ન્હસ્વ દીર્ઘનો ભેદ ઓળખવો એ અશક્ય નહિ તો બેશક બહુજ અઘરૂં કામ છે. બોલવાની ઉતાવળમાં ઘણાં ઉચ્ચારણ ટુંકાં થઇ જાય છે અને જો એ ઉપર ધોરણ રાખવા જ-

ઇએ-તો કેમ, ઘેર; આવે છે-વગેરે ઘણા શબ્દોમાં ખુલ્લા ગુરૂ અક્ષર છે તે પણ લઘુ જેવા લાગે. તેમજ, હ્રસ્વ દીર્ઘનો ભેદ જાણવાના મનસુબાથી આપણે એકાદો શબ્દ ચાંપી ચાંપીને બોલવા લાગીએ તો તેમાં તે દીર્ઘ ઉચ્ચારણ છે એમ દીઠામાં આવે. ટુંકામાં, બોલાતી પ્રાકૃત ભાષાઓમાં હ્રસ્વ દીર્ઘનો ભેદ નહિ જેવો થઇ ગયો છે. આ કારણને લીધે કેટલાએક તો એ ભેદ ગુજરાતીમાંથી કહાડી નાખવો એવો વિચાર આપે છે અથવા તેઓનો વિચાર પરિણામે એવોજ છે. તેઓ કહે છે કે બધે દીર્ઘ ઈ ને હ્રસ્વ ઉ લખવું. વાણીઆઓ પોતાના દરરોજના વહેવારમાં એમજ કરે છે. પણ આવો વિચાર ધરાવનારાની સંખ્યા વિદ્વાન વર્ગમાં બહુજ થોડી છે, એ વિચાર ઘણાં કારણથી પસંદ કરવા લાયક નથી. અને એ વિચાર પ્રમાણે ગુજરાત હવે વર્તશે એવું વલણ દેખાતું નથી, તેથી અમે એ વિચારને ફક્ત અહીંયા સૂચવીનેજ પડતો મૂકીએ છઇએ. ત્રીજો મત એવો છે કે શબ્દની ઉપર, પ્રાકૃતભાષા ઉપર, અને પ્રાકૃત ઉત્સર્ગો તરફ નજર રાખી શબ્દની જોડણી કરવી. એ મત કેટલીએક રીતે ઠીક છે અને જ્યારે બોલાતી ભાષામાં હ્રસ્વ દીર્ઘનો ભેદ બરાબર પકડાતો નથી ત્યારે પસંદ કરવા જોગ પણ છે. પરંતુ એ મતના સામી મોટી હરકત એ છે કે દરેક શબ્દનાં મૂળ જાણવાં એ અશક્ય વાત છે. ભાષામાં હાલ ઘણા એવા શબ્દ મળી આવશે કે જેની વ્યુત્પત્તિ આખા પ્રાંતમાં કોઇ પણ કહી શકશે નહી, તો પછી તેમાં હ્રસ્વ દીર્ઘનો ભેદ નિર્માણ કરનારો આપણે ક્યાંથી લઇ આવીશું? બીજું એ હિસાબે તો વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાન જેમ દેશમાં વધતું જાય તેમ શબ્દની જોડણી ફરતી જાય.

આ ત્રણે મતમાંથી થોડો થોડો સાર લઇને બુક કમિટીએ મધ્યમ રસ્તો પકડ્યો હોય એમ અમને લાગે છે. ઉપર અમે એ નિયમોની ભાષા વિષે કાંઇ શકત શબ્દો બોલ્યા હતા, પણ અત્રે અમારે કહેવું જોઇએ કે તેઓએ જે ઠરાવ કર્યા છે તે ઘણા વિચારનું ગંભીર ફળ છે. એ નિયમોથી જોડણી નિશ્ચિત થાય છે, ઉપલી રીતોમાં હરકતો છે તે દૂર થાય છે, અને કોઇ મતથી પણ ઘણાં ઉલટાં રૂપ સધાય છે એમ નથી.

ઉપર હ્રસ્વ દીર્ઘના સઘળા નિયમો વિષે સાધારણ વાત કહી. હવે જે અમુક નિયમ મથાળા ઉપર મૂક્યોછે તે વિષે કાંઇક બોલવાનું છે. એમાં

'નાન્યતર જાતિનો પ્રત્યય' એમ લખીને મર્યાદા બાંધીછે તેથી એવું બનેછે કે કું, યું, લખ્યું વગેરે ઘણા શબ્દો આ નિયમોમાંના કોઇ નિયમ હેઠે પણ આવી શકતાનથી. કદાપિ અંત્યસ્થાની ઉકારની જે નિયમ નીચે આવેછે તેના પેટામાં એ શબ્દોની વ્યવસ્થા કોઈ કરવાનું કહે, તો તેનો જવાબ એ છે કે ઉકારના પેટામાંજ જો ઉંકાર ગણવું હતું તો નાન્યતરજાતિના પ્રત્યયને પણ જૂદો પાડવાની કાંઇ જરૂર નહોતી. અમારો વિચારતો એમ પણછે કે એનો જૂદો નિયમ નકરતાં તેને ઉકારમાંજ ગણ્યુંહોત તો ચાલત, પણ જ્યારે ગુરુ કમિટિએ એ ભેદ જૂદો પાડ્યોછે ત્યારે તે કહાડી નાંખીને કાંઇપણ ક્લીષ્ટતા આ નિયમોમાં આણવાને અમે ચાહાતા નથી. તેથીજ અમે આ નિયમ લખ્યોછે.

હવે જ્યારે ઉકારના પેટામાં ઉં ન ગણવું એમ ઠર્યું, ત્યારેતો કું, યું, લખ્યું વગેરે ઉપર દર્શાવેલા ઘણા શબ્દોનું શું કરવું એ સવાલ આપણે માથે ઉભોજ હજી રહેછે. વાંચનમાળામાં બધે એવા શબ્દોમાં ઉ-હ્રસ્વજ રાખ્યુંછે, ઘણા ગ્રંથકારો પણ હાલના એમ લખેછે, સાધારણ બોલવામાં દીર્ઘહોય એમ કાંઈ નિશ્ચય થઈ શકતું નથી, અને વ્યુત્પત્તિ તરફ જોતાં પણ જે ઉપરથી નાન્યતર જાતિનો પ્રત્યય થયોછે તેવાજ અથવા આખરે અપભ્રંશ થઈને તે રૂપે થઇ ગએલા પ્રત્યય ઉપરથીજ કું, યું વગેરે શબ્દોમાં ઉં આવ્યુંછે. ત્યારે એક ઠેકાણે જ હ્રસ્વ રાખ્યુ તો બીજે ઠેકાણે પણ હ્રસ્વ રાખવુંજજોઇએ. માટે અમે ઉપલા નિયમમાંથી પેલું મર્યાદા કરનારૂં ઉપવાક્ય કહાડી નાંખી તેને નીચે પ્રમાણે મૂકીએ છઇએ.

उं प्रत्ययमां उकार बधे ठेकाणे ह्रस्वज छे.

૮. શબ્દના છેડાનો ઈકાર દીર્ઘ અને ઉકાર હ્રસ્વ લખવો, પણ એકાક્ષરી શબ્દમાંનો ઉકાર દીર્ઘ લખાય છે.

આ નિયમ ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે જે લોકો ઈ દીર્ઘ અને ઉ-હ્રસ્વ હમેશાં લખવાનું કહે છે તેના મતને અનુસરીને બાંધ્યો જણાય છે. તેમજ ઘણા ઇકારાંત શબ્દમાં વ્યુત્પત્તિ તરફ જોતાં ઈ દીર્ઘજ છે. પણ યાદ રાખવુ કે એ મત અંત્યાક્ષરને માટેજ કબુલ રાખ્યો છે અને તેમાં પણ એકાક્ષરી શબ્દોને એ નિયમમાંથી બાતલ કરી ત્યાં દીર્ઘ ઉ લખવાનું કહ્યું છે. આ અપવાદ રાખ્યો તે ઠીક કીધું છે. એમાંના કેટલાએક શબ્દોમાં વ્યુત્પ

નિ પ્રમાણે ઉ દીર્ઘજ છે, અને વળી તેઓ પ્રથમ અક્ષર હોવાને લીધે તેના ઉપર ને ભાર આવે છે તેથી બોલવામાં પણ દીર્ઘ જેવાજ સંભળાયછે.

શબ્દની અંતે નહિ પણ આરંભે અથવા વચમાં જ્યારે એ સ્વરો આવે ત્યારે શીરીતે લખવું તે બાબતનો નિયમ નીચે આપેછે.

पहेला दरवेसनी मुसाफरी.

(પાછળથી ચાલુ)

એક દિવસે મેં ચાકરને કહ્યું. કે સ્નાન કરવા સારૂં ગરમ પાણી આપ. તેજ વખતે મલિકા મશ્કરીમાં બોલી, કે તમે એવી શી મહેનત કરીછે, કે નહાવાને ગરમ પાણી માગોછો? હું કાંઇ પણ બોલ્યો નહીં. પણ તેના ચેહેરાપર ક્રોધાગ્નિનાં નિશાન માલમ પડવા લાગ્યાં. તે એટલે સુધી કે એકવખત તે બોલી કે તમે તરેહવાર છો. આવી રીતના તેણી મંદીના કારભારને શું કહેછે? અરે, તમારામાં હિંમત નહોતી તો લાલચ રૂપી નારીને શા વાસ્તે વશ થયા? મેં ક્રોધ તરેહનો ભય રાખ્યા વગર ધીરજથી જવાબ આપ્યો કે, હે પ્રિયા સજ્જનને લાયકછે કે ન્યાયમાં નિષ્પક્ષપાત રહેવું. ત્યારે મલિકા બોલી હવે શું બાકી રહ્યુંછે! જે થવાનું હતું તે થઇ ચૂક્યું. (લગ્ન થયું) એમ છતાં તમારે જે ઉબારા કાઢવા હોય તે કાઢો. હવે તો આપ પૂરા સ્વતંત્ર થયા છો તો! જેટલાં કદમ જ્યાદે નહીં ભરો એટલાં ઓછાં રહેશે.

મેં ઉત્તર આપ્યો કે મારી જે ઉમેદ હતી, તે તો આપની કૃપાથી પૂર્ણ થઇ પણ મારૂં મન સ્થિર નથી. જેનું મન વ્યગ્ર છે તેનાથી કાંઇ થઇ શકતું નથી, ને તે માણસ માણસમાં પણ ગણાતું નથી. આપણી હજુરમાં જે અદ્ભુત બનાવ જોવામાં આવ્યો. કે જેનો સંદેહ મારા ટુંકા ગજાની વિચાર શક્તિથી દૂર થઇ શકતો નથી તેનો ખુલાસો લગ્ન થયા બાદ આપની પાસે પૂછી લેવાના ઇરાદામાં હજુ સુધી ઇંતેજાર છું. માટે તેની કેફિયત આપના સુંદર મુખથી સાંભળી સંતોષ પામું. શાહજાદીએ નાખુશ થઇને ફરમાવ્યુંકે ઘણું સારૂં એટલામાં પાછળ વીતેલું ભૂલી ગયા કે શું? વાતો કરો ખરા.! મેં ઘણી વખત કહ્યુંછેકે તમારે મારા કામમાં ડહાપણ ન કરવું? એ કરાર તોડવો તમને લાયક છે! મેં ફરીથી હસીને અરજ કરી કે આપે મારી જેવી બીજી તકસીરો માફ કરી, તેની આ પણ માફ કરો મા-

રો મનની શંકા ભાગ્યા વગર ભાગ્યેજ રહેશે. આવાં વેણ સાંભળતાંજ તત્કાળ અગ્નિ સ્વરૂપ થઇ કહેવા લાગી, કે હવે તો છેક માથે છાણાં થાપવા માડ્યાં તો, જાઓ તમે તમારૂં કામ કરો. મારી કુથલી સાંભળવાથી તમને શો ફાયદો થવાનો છે? એટલે મારી ઘણી હઠથી તેણીએ ધાર્યું કે હવે કહ્યા વગર ચાલે એમ નથી, ત્યારે છેવટે લાચાર થઇને કહેવા લાગી, કે એ વાત ઉઘાડી પાડવાથી ઘણીજ ખરાબી છે. પણ હે સ્વામીનાથ, તમે તમારી જીદ છોડતા નથી, માટે તમારી ખાતરને સારૂં હું તમને મારૂં જન્મ ચરિત્ર કહું છું. હું કમબખ્ત શેહેર દમશ્કસના શેહેનશાહની શાહજાદી છું. મારા બાપને મારા વગર બીજું એકે ફરજન થયું નહોતું. જ્યારથી જન્મી ત્યારથી માબાપના લાડ પ્યારમાં ઉછરી. જેમ જેમ હું મોટી થતી ગઇ તેમ તેમ જ્ઞાન રૂપી સૂર્ય ધીમે ધીમે પ્રકાશવા લાગ્યો. એવામાં તેને અજ્ઞાન રાહુનું ગ્રહણ થવાથી સવળું અવળું માલમ પડવા માંડ્યું. સરખી ઉમરની ઉમરાવજાદીઓ જોડે સહીપણાં કરી, તેમની સાથે અહોનિશ નાચ તમાશા જોઇ મગનમાં રહેતી. એ વખતમાં આ ફાની દુનિયાંની મને જરા પણ પવન લાગ્યો નહોતો. અકસ્માત્ મારી તબિયત બગડી ગઇ. મીજલસમાં બેસવું, કિંવા સહીપણીઓ સાથે ફરવું, બીલકુલ ગમતું નહીં. હરરોજ મારૂં મન ઉદાસ રહેતું.

મારી રખવાળી કરનારો ખોજો જે કે મારાં તમામ કૈસથી વાકેફછે તેણે એ અરસામાં કહ્યું. કે આપ ભાંગનો એક જામ પીશોતો, હું ધારૂંછું કે આપનો મિજાજ બહાલ થશે. તેજ વખતે મેં હા કહી, ને તેણે ભાંગનો કટોરો એક છોકરા સાથે મોકલ્યો. તે હું ગટ કરી ગઇ. ખેર. તેના કહ્યા પ્રમાણે મને તેનો ફાયદો માલમ પડ્યો. તેથી મેં હરરોજ લીલાગર પીવાનો મહાવરો રાખ્યો. ખોજાની સારી સેવાથી ખૂશી થઈ તેને ઘણુંજ ઇનામ આપ્યું. ધારા પ્રમાણે હમેશાં ખોજો એક સિરોઇમાં ભાંગ ભરી તે છોકરા જોડે મારી પાસે મોકલતો. હું તે પીતી ને જ્યારે કેફ ચડતી, ત્યારે તે છોકરા સાથે ઠઠા મશ્કરી કરી આનંદ પામતી. જેમ જેમ મારા મિજાજને ઓળખતો ગયો તેમ તેમ મૂન્તેખિબપસંદ વિગેરે ફારસી કિતાબોમાંથી ઇશ્કી મીઠી કહાણીઓ કહેવા લાગ્યો. હું તેની નકલી વાતોપર એટલી બધી મોહી પડી, કે તેને હરરોજ હજારો રૂપૈયાનું ઇનામ આપવા લાગી. એ પ્રસંગે

મેં તેને ફરમાવ્યું, કે તને મારી તરફથી ઘણું ઇનામ મળ્યા છતાં આવાં મેલાં કપડાં શા માટે પેહેરે છે! તું તારા આસામી લિબાસને કેમ વિદાય-મારો નથી આપતો! શું આ પેસા પૈસા તેં જુગારી નાખ્યા! કે કોઈ નાણાવટીની દુકાને જમે કરાવ્યા! છોકરો આવાં મેહેરબાનીના વેણ સાંભળી આંખોમાં આંસુ લાવી બોલ્યો કે, આપ સરકારે મને જે કાંઈ આપ્યું હતું તે તમામ મારા ઉસ્તાદે લઇ લીધું છે. મારા પાસે ફૂટી બદામ રહેવા દીધી નથી. હું ક્યાંથી સારો પોશાક પેહેરૂં! એમાં મારો એક તલભાર કસૂર નથી. તેની ગરીબીપર દયા આવવાથી મેં ખોજાને હુકમ કર્યો, કે એ છોકરાને તમારી પાસે રાખી હોંશિયાર કરો. ગુલામ, ચાકર, નફરની ટોળીમાં બેસવા ન દેશો, માર મરજી પાદશાહી કચેરીમાં બેસવા લાયક થાય, એવાં સલુક એને સીખવવાની છે. ખોજે મારા હુકમ મુજબ તેને કેળવી પ્રતસાલિયતના વર્ગમાં દાખલ કર્યો, તેં વખતે પેશતર સાથે મુકાબલો કરતાં જમીન, આસમાન વચ્ચે જેટલું અંતર છે તે કરતાં પણ જ્યાદે તફાવત માલમ પડત. એ ગમારૂ પર દીન પરદીન મારો એટલો બધો પ્યાર વધતો ગયો, કે તેને મારી સેવામાંથી એકમિનિટ પણ બહાર ખસવા દેતી નહોતી. છેવટ તેને દોસ્ત માફક ગણી એકાંત સ્થળમાં ભાત ભાતના ઘરેણાં તથા હીરા, મોતીની માળા પેહેરાવી તેની ખૂબસુરતીને નિહાળ્યાં કરતી, કદાપી કંઇ જરૂરિયાત કામ સારૂં તેનું બહાર જવું થતું, તો મને તલપૂર ચેન પડતું નહી. ને જ્યારે તે મારી પાસે રહેતો, ત્યારે મને કમાલ ખુશી ઉપજતી. કંઇમુદતે એ છોકરો તરુણ અવસ્થા પામ્યો ત્યારે ખોજાઓએ તેને જનાનખાનામાં આવતો બંધ કર્યો.

૩-૩-૭૨.
ભીમજી પ્રેમજી સરકારી
નિ. મી. ટંકારીઆ

ગૂજરાત ટ્રેનિંગ કાલેજની છમાસિક પરીક્ષા.

બીજું વર્ષ.

ભૂસ્તર વિદ્યા.

૧ પાછલા જમાનામાં માણસના શેષ ભાગ પૃથ્વીમાં શી રીતે દટાયા હશે!

૨ વિકાર પમાડનાર મુખ્ય ઉપાધિઓનાં નામ.

૩ વાતાવરણ શાનું બનેલું છે; કારબોનીક આસિડની શાહમ સ્ટોન ઉપર શી અસર થાય છે; પાણીની વરાળની રોકસ ઉપર શી અસર થાય છે?
૪ જળ ઉપાધિ એટલે શું? અને તે શું કામ કરે છે?
૫ રોકસ શબ્દનો અર્થ અને ઇંડિઅન રોકસ એટલે શું?
૬ ફોસ્લ; એન્ટ્રીક્લીનલ; સ્ટ્રેટીફીકેશન; સેન્ડસ્ટોન; ડીનુડેશન; એ શબ્દોના અર્થ સમજાવો.

पदार्थ विज्ञान.

૧ આકર્ષ અને મોલેક્યુલોનો ભેદ સમજાવો.
૨ વિશિષ્ટ ગુણ એટલે શું અને તે કયા કયા છે?
૩ બળની વ્યાખ્યા તથા કેટલાંક સ્વભાવિક બળનાં નામ આપો.
૪ પુલીની સાધનથી એક માણસ કેટલું કામ કરે તથા વરાળરૂપી ઘોડો એક મિનિટમાં કેટલું કામ કરે?
૫ યાંત્રિક શક્તિઓમાંથી ઢાળ અથવા ઢોળાવનો ઉપયોગ અને તેનાં સમિકરણ આપો.

इतिहास.

૧ ઇ૦સ૦પે૦ ૫૫ ઇ૦સ૦ ૧૪૦,૪૫૦. ૫૯૭, ૮૨૭માં શા બનાવ બન્યા?
૨ હીલ્ડબ્રાન્ડ, પીટર સાધુ, ટામસ એ બે કેટ, સલાઉદ્દીન અને સાઇમાન ડીમોન્ટ ફોર્ડ એઓનો ટુંકામાં હેવાલ લખો.
૩ ક્રુસેડ, મેગનાચાર્ટા, અને ફ્યુડલ સિસ્ટમ સમજાવો.

निशालपद्धति.

૧ મહેતાજીને આરંભનો કાળ ઘણો અગત્યનો છે અથવા આરંભ ઉપર જશ અથવા અપજશનો આધાર રહેછે એ વિસ્તારથી સમજાવો.
૨. છોકરા જોડે કામ કરવા લાગો તોજ પશુ મળે એનો અર્થ અને વિસ્તાર
૩ મહેતાજીએ પોતાના કામ ઉપર આસક્ત રહેવું એટલે શું? તેના ફાયદા અને જરૂર.
૪ દંડના સંબંધી જાણતા હો તે લખો.
૫ શિક્ષાના પ્રકાર; અને તેને ટૂંકા વિસ્તારમાં સમજાવો.

દફતરી કામ.

૧ આવાર સરવૈયું અને આવરા સરવૈયું એટલે શું, અને તેમાં શું બતાવવામાં આવે છે, તથા તે બેમાં શો ફેર છે?

૨ જાવક અને આવક એટલે શું અને તેમાં શુંશું આવે છે.

૩ જાવક તથા આવક બુકમાં કાગળ નોંધવામાં શો ફેર છે તથા તેઓનાં દરેક ખાનાનો ખુલાસો કરી બતાવો.

૪ નિશાળના માસિક પત્રકમાં કેટલાં અને કયાં કયાં ખાનાં હોય છે અને તે દરેક ખાનું શા ઉપરથી અને શી રીતે મેળવીને પુરાય છે.

વાક્યરચના.

૧ સમાસમાં આવેલા શબ્દો કેમ જણાય અને તેમને છેડે જાતિ દર્શક પ્રત્યયો ઓ ઉ સ્વીકારનાર અકારાંત નામ હોય તો પ્રત્યયનું શું થાય?

૨ સામાસિક નામ હોય તો વિભક્તિના પ્રત્યય કયાં લાગે તે ઉદાહરણ સાથે લખો.

૩ વાક્યમાં અકર્મક ક્રિયાપદ હોય અને વિધેયક પક્ષમાં નામ આવે તો તે કયી વિભક્તિમાં આવે? ઉદાહરણ પણ લખજો.

૪ અનુપાદ્ય કર્મનો અર્થ અધિકરણના અર્થને કાંઈ મળતો છે એ ઉદાહરણથી સમજાવો.

૫ કયા વિશેષણની પેઠેમાં ચતુર્થી વપરાય છે.

૬ પંચમી વિભક્તિનો અર્થ ચતુર્થીથી ઉલટો કે સામો છે તે સમજાવો.

વ્યાકરણ.

૧ હોત, નેણ, બહાર, માથું આણ એ કયા શબ્દો ઉપરથી અને કયા નિયમ પ્રમાણે વ્યુત્પન્ન થયા છે.

૨ ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, અને સાતમીના પ્રત્યય શી રીતે વ્યુત્પન્ન થયા?

૩ પેહેલા પુરૂષ સર્વનામમાં ચતુર્થી તથા ષષ્ઠીનાં રૂપ શી રીતે થયાં; તમે એ શીરીતે થયા; દર્શક તથા અનિશ્ચિત સર્વનામમાં રૂપ કયા કયા શબ્દો ઉપરથી થયા છે?

૪ "કરણી જે કરવા ધરી, કોપે તું કરતાર; તે કદી મેં નહિ કંઇ કરી, તો આ શો શીર માર" એનું પદચ્છેદ કરો.

કવિતા.

નીચેની કવિતાના ઉચ્ચાર પ્રમાણે ગણ કરો.

અસુર અમર નરેન. દીઠા નાના કંઈ પ્રકાર

નાગો પહેરે વસ્ત્ર, વાઘ સિંહ કુતરે કરડ્યા.
પર્વત ડુંગર પ્રવેશ, દીઠા મંગળ કંઈ દુખિઆ.
સંતોષી બહુ ખાય, કાશ્યું કરે છે સુખિઆ.

નીચેની કવિતાનો અન્વય કરી.

નિશાળ પાઠશાળને, છતીજ ખૂબ ખીલવા
લૂટો લૂટાય તેમ લૂટ જ્ઞાનની સુણી થવા
ખરા દીસે હિંડોજ ધાઇ, જ્ઞાન ખાણ ખોદવા
મળે જહાંથી કીર્તિનાં, જવાહિરો અતિ નવાં.

૩ નીચે લખેલી કવિતામાં તાળ મૂકો.

ન કહાવ્યું પિયર કોને નવ કહ્યું, પંચમાસી એળે ગયું
રહ્યા સિમંતના ચોડા દીન, થઇ કુંવરબાઇને ચિંતા મન.

૪ નરસિંહ મહેતાના મામેરામાંથી કોઇ અમુક બાબત ઉપર એક દોહરો બનાવો.

૫ ઉપમા અલંકારમાં શું શું જોઇએ; અને મૂલણાઉંદનું લક્ષણ.

૬ નવ રસનાં નામ તથા તેમના સ્થાયી ભાવ.

ચિત્રવિદ્યા.

૧ સ્ટુલ ઉપર એક ખોટવો મૂકેલો છે તે ચીતરો, તથા પ્રત્યક્ષ મૂકેલી પેટી ચીતરીને તેનું વેનિશિંગ પોઇંટ બતાવો.

ભૂગોળ.

૧ વૃત્તથી રશા અંશ ઉપર ધ્રુવ વૃત કેમ કાઢ્યું હશે?

૨ સંડાવલ તથા ઘડિયાળ કઇ કઇ તારીખે સરખાં હોય છે અને બીજી બીજી વખતે ફેર પડે છે તેનું કારણ.

૩ ભૂતળ ભૂગોળની વ્યાખ્યા.

૪ ભૂતળ ભૂગોળ શીખવવામાં બીજી કઈ કઈ વિદ્યાની ખપ પડે છે અને તે શા શા કામમાં આવે છે?

૫ ભૂતળ વિદ્યાના માનસિક અને વ્યવહારિક ફાયદા શા છે?

૬ ભૂતળ તથા ભૂસ્તર વચ્ચે સંબંધ શો છે?

૭ વાતાવરણનો મુખ્ય ઉપયોગ?

૮ યુરોપની ખનીજ પેદાશ?

અક્ષરગણિત.

૧ નીચેના મિશ્ર અપૂર્ણાંક બીજને સાદા અપૂર્ણાંક બીજમાં લાવો.

$$\frac{\frac{\text{म}^{२}+\text{न}^{२}}{\text{न}}-२\,\text{म}}{\text{न}^{१}-\text{म}^{१}}+\frac{\text{म}^{२}-\text{न}^{२}}{\text{म}+\text{न}}$$

$\text{क्ष}^{४}-२\,\text{क्ष}^{३}+\text{क्ष}^{२}-८\,\text{क्ष}+८$ અને $४\,\text{क्ष}^{३}-१२\,\text{क्ष}^{२}+९\,\text{क्ष}-१$નો ૯૯ભાજક.

૨ નીચેનાં સામીકરણમાં ક્ષની કિંમત.

$$\frac{\sqrt{\text{क्ष}+१}-\sqrt{\text{क्ष}-१}}{\sqrt{\text{क्ष}+१}+\sqrt{\text{क्ष}-१}}=\frac{१}{२}$$ આમાં ક્ષની કિંમત જે આવે તે વડે તાળો મેળવી બતાવો.

$$\frac{१}{\text{क्ष}}+\frac{१}{\text{अ}}=\sqrt{\frac{१}{\text{अ}^{२}}+\sqrt{\frac{४}{\text{अ}^{२}\,\text{क्ष}^{२}}+\frac{९}{\text{क्ष}^{४}}}}$$

૩ નીચેના દાખલામાં બેમાંથી એક કરો.

૧ એક પદાર્થ ઉંચેથી પડતો તે પેહેલા સેકંડમાં ૧૬૧/૧૨ ફુટના વેગથી અને છેલા સેકન્ડમાં ૫૯૫ ફીટ પડ્યો ત્યારે એ પદાર્થ કેટલી ઊંચાઇએથી પડ્યો.

(૨) એક બંદરેથી એક વહાણ ઉપડ્યું તે વખતે તેમાં ૬૨ માણસ દીઠ દરરોજ ૧ શેર ખોરાક પ્રમાણે ગણતાં ૩ અઠવાડિયાં લગણ ચાલવાનો ખોરાક રાખેલો હતો પણ પછી એક અઠવાડિયું વીત્યા બાદ તોફાન થઇ તેથી તેમાં ચાર માણસ બૂડી મુઆં. ને વહાણને નુકશાન લાગવાથી આવવાનો વેગ ઓછો થઇ ગયો તેને લીધે ૬૨ માણસને દરરોજ ૧॥ શેર સખ ખોરાક લેવાની જરૂર પડી. ત્યારે તેમાં મળ કેટલાં માણસ હશે.

૪ ત્રણ આંકડાની એક સંખ્યા શોધી કાઢો કે જેના છેલા બે આંકડા સરખા હોય, અને જો તે આંકડાને ઉલટાવી નાંખીએ, તો તેથી જે સંખ્યા થાય તે અસલ સંખ્યાની બમણાઇમાં ૪૨ ઉમેરતોએ તેની બરા બર થાય; અને પેહેલો આંકડો વચમાં મુકીએ તો અસલ સંખ્યાની બમણાઇમા ૧૫ ઉમેરીએ તેની બરોબર થાય

૫ કરણી કોને કહેછે અને તે બીજગણિતમાં શા ઉપયોગનીછે તે લખો. નીચેના બે દાખલામાંથી ગમતે એક કરો,

$\frac{१}{३}\sqrt{१४७},\ \sqrt[४]{\frac{१}{४}},\ (१४४)^{-\frac{१}{२}}$, આ કરણી વાળાં પદને સરખી રીધા રૂપની કરણીમાં જૂદાં જૂદાં લાવો.

જૂદાં જૂદાં કરણી વાળાં પદોનો સરવાળો, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર શીરીતે થાયછે તે ટૂંકામાં દાખલા આપી સમજાવો.

૬ નીચેનો કોઠો સમીકરણ રીતે સિદ્ધ કરી બતાવો અને તે શા આવે છે તે પણ લખો.

$$\sqrt{अ+\sqrt{ब}}=\sqrt{\frac{1}{2}अ+\frac{1}{2}\sqrt{अ^{2}-ब}}+\sqrt{\frac{1}{2}अ-\frac{1}{2}\sqrt{अ^{2}-ब}}$$

$$\sqrt{अ^{2}-\sqrt{ब}}=\sqrt{\frac{1}{2}अ+\frac{1}{2}\sqrt{अ^{2}-ब}}-\sqrt{\frac{1}{2}अ-\frac{1}{2}\sqrt{अ^{2}-ब}}$$

$अ^{0}=1\quad अ^{-1}=\frac{1}{अ}\quad अ^{-2}=\frac{1}{अ^{2}}$ વિગેરે થાય છે. તેની સાબીતી શા નીકળે છે તે સમજાવો.

અંકગણિત.

૧ એક કામ ब કોઈ મુકરર વખતમાં જેટલું કરેછે તેના કરતાં મળીને બમણું કરેછે, ને अ જેટલું કરેછે તેના કરતાં क અને ત્રમણું કરેછે, અને अ, ब અને क એ ત્રણે મળીને ૫ દિવસ દરેક જણને તે કામ કરતાં કેટલા દિવસ લાગેછે.

૨ ગણિત શ્રેઢી અને ભૂમિતિ શ્રેઢીમાં શો ફેરછે, તે સ્પષ્ટ રીતે સમજાવો. અને શ્રેઢીના નીચેના કોઠાની શાબીતી.

{अ=આદિપદ ज=અંતપદ ग=ગચ્છ ઉ=ઉત્તર
र=ગુણોત્તર स=સર્વધન}

ગણિત શ્રેઢીની

$$स=\frac{(अ+ज)\,ग}{2}$$

ભૂમિતિ

$$स=\frac{रज-}{र-}$$

૩. ભૂમિતિ શ્રેઢીમાં ઊતરતીશ્રેઢીનું સર્વધન કાઢવાની રીત ... માંહેથી કઈ કઈ જાતના હિસાબ થાય છે તે બતાવો.

૪ એક શેઠે મુનિમ રાખ્યો તેને પેહેલે વર્ષે ૨૦૦) બીજે ૩૦૦) એ પ્રમાણે દરેક વર્ષે રૂ૫૦)નો વધારો આપવાને તેનો પગાર દરવર્ષે રૂ૫૨૫) ઠરાવ્યો હોત અને તેને જે તેટલા રૂપીઆ મેળવવાને ઉપરના ઠરાવે કેટલા વર્ષ નોકરી

૫ એક માપેલ કુંઆ પર્વત ઉપરથી એક પદાર્થ તે પર્વતની તળેટી ... પડ્યો ત્યારે એ ગોળો કેટલો ચાલ્યો ને તેને આવતાં ને દર મિનિટે તેનો વેગ ૨૧૫ ફીટ ઓછો થાયછે ત્યારે છેલ્લા મિનિટમાં તેનો વેગ કેટલો.

૬ પાંચ ભાગીદારોએ સરખા રૂપિઆ કાઢી વેપાર કર્યો તેમાં રૂપિઆ નફો થયો, તે દરેકને સરખે ભાગે વેહેચતાં જે આ કુલ નફાનો ½ ઉમેરીએ તેની બરોબર થાય છે, ત્યારે કુલ અને દરેકને ભાગ શું આવ્યું.

गुजरातशाळापत्र.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

JULY 1872

૧૧ મુ. જુલાઈ સન ૧૮૭૨. અંક ૭ મો

મેં તાજી બહુ મીઠું ફળ, નામ તેમ છે કામ;—
કર મંને મનલોચની, ખરી પ્રીતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ	*Contents*	Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદ મધ્યે મામાની હવેલીમાં યુનાઈટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડભાઈ હીરાચંદે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ્ય વરસે રૂ ૧ આગાઉથી)

ગૂજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૧૧ મું જ્યુલાઈ સને ૧૮૭૨. આંક ૭ મો.

જોડણીના નિયમનું અર્થ ગ્રહણ.

૯ શબ્દને છેડે નહિ આવ્યા હોય એવા ઈકાર કે ઉકાર લખવા નો નિયમ એ છે, કે જો તેની પછી લઘુ અક્ષર આવે તો દીર્ઘ, અને ગુરૂ અક્ષર આવે તો લઘુ લખવા; પણ બે અક્ષરના શબ્દમાં પછી નો અક્ષર ગુરૂ હોય તો પણ એ ઘણું કરીને દીર્ઘજ લખાયછે.

આ નિયમનો ઉપલો ભાગ વ્યુત્પત્તિની ધોરણે બાંધ્યો નથી, પણ ઉચ્ચારણની સરળતા ને લીધે જેમ સ્વાભાવિક રીતે બોલાયછે તેને અનુસારી ને બાંધ્યો છે, અને ઉચ્ચાર પ્રમાણે લખવું એ ઉત્તમ માર્ગજ છે. પાસે પાસે આવેલા બે અક્ષરનું લાંબું કે ટુંકું એક તરેહનું ઉચ્ચારણ બોલવામાં તેમજ સાંભળવામાં સારૂં લાગતું નથી, અને તેથી બોલનાર પોતાની મેળે એક ઉચ્ચારણ લઘુ હોય છે તો બીજાને ગુરૂ કરે છે અને એક ગુરૂ હોય છે તો બીજાને લઘુ કરે છે. એ રીતે બોલવુ બધાને સ્વાભાવિકજ છે, અને તેથી અમે આ નિયમને સ્વાભાવિક નિયમજ કહીએ છીએ.

આ નિયમના બીજા ભાગમાં એનો અપવાદ બતાવ્યોછે. છેલ્લા નિયમના અપવાદ પ્રમાણે એકાક્ષરી અક્ષરમાં તો ઇકાર કે ઉકાર દીર્ઘજ, અને આ અપવાદથી બે અક્ષરના શબ્દમાના પણ ઇકાર કે ઉકારને દીર્ઘ લખવા એમ ઠેરવ્યું. જો એ અપવાદ ન આપ્યો હોત, તોઆ નિયમ પ્રમાણે તેની પછી લઘુ અક્ષર આવત ત્યારેજ એ દીર્ઘ થાત, પણ આ નિયમથી તો તેની જોડે ગુરૂ અક્ષર આવ્યો હોય તોએ તે દીર્ઘ લખી શકાયછે; જેમ કે ચૂનો, કીડી વગેરે. આ અપવાદ વ્યુત્પત્તિ ઉપર નજર રાખીને ઠેરાવ્યો હશે. એવી તરેહના ઘણા શબ્દમાં પ્રાકૃત ઉત્સર્ગો પ્રમાણે સ્વર દીર્ઘ-

થાયછે. ઉચ્ચારણ પણ કદાપિ દીર્ઘ જેવું લાગે ખરૂં. પણ આ અપવાદમાં "ઘણું કરીને" શબ્દ મૂકયોછે તેથી કદાપિ એ નિયમ શાસ્ત્રીય રીતે વધારે સારો થનોહશે, પણ એનું ઉપયોગીપણું તો એક દમ નાશ પામેછે. વિદ્યાર્થી જે અમુક શબ્દ લખવા બેઠો હોય તે આ નિયમ બાંધનારના "ઘણુંકરી"માં આવી ગયો કે નહિ એ જાણવું કેવળ અશક્ય છે, અને તેથી આ અપવાદ તેને નકામો થઇ પડે છે. કયા ધોરણ પ્રમાણે આ અપવાદ લાગુ પાડવો તેનો જરા ઇશારો પણ આ નિયમમાં કીધો નથી, તેથી આ નિયમમાં ફેરફાર કરવો અવશ્ય છે. પણ કયા ધોરણ ઉપર એ અપવાદ રાખ્યો છે તે જ્યાં સુધી જણાતું નથી ત્યાં સુધી એનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું અશક્ય છે. વ્યુત્પત્તિ અને પ્રાકૃત ઉત્સર્ગ તરફ એ અપવાદનુ લક્ષ જણાય છે ખરૂં, પણ તે ઉપરથી શીખાઉને ઉપયોગી પડે એવો નિયમ કહાડી શકાતો નથી. શીખાઉને વ્યુત્પત્તિ આવડતી હોય અને ઉત્સર્ગ તે લાગુ પાડી શકતો હોય ત્યારે તો પછી આ બધા નિયમ બાંધી આપવાનીજ શી જરૂર છે? ત્યારે તો તે પોતાની મેળેજ શુદ્ધ જોડણી કાં ન લખી શકે!

અમારી નજરમાં આ હરેકત ટાળવાની ટુંકો રસ્તો એજ છે કે જેમ ઘણા મેહેતાજીઓ આ નિયમ અમલમાં આણતી વખતે કરે છે તેમ એમાંથી એ તકરારી ઉપવાક્યજ મૂકી દેવું, અને સઘળે ઠેકાણે એ નિયમને લાગુ પાડવો. એમ કીધાથી કોઇ પ્રસંગે વ્યુત્પત્તિ વિરુદ્ધ જોડણી થશે ખરી, પણ બધી હરકતો એ વિના દૂર થઇ શકે એવો બીજો રસ્તો નથી. શુદ્ધ સંસ્કૃતશબ્દને અથવા થોડા અપભ્રંશ શબ્દને તો આ નિયમ લાગતોજ નથી એટલે ઘણી વિરુદ્ધતા તો નહીં આવે.

૧૦ મૂળ શબ્દ ઉપર પ્રત્યય અથવા સામાસિક શબ્દ આવેથી તેની મૂળ જોડણીમાં કોઇ નિયમ ને અનુસરી ફેર પડવા દેવો નહિ; પણ ઇકારાંત શબ્દની પછી સ્વર પ્રત્યય આવે તો તે ઇને મરજીમાં આવે તો હ્રસ્વ કરીને જોડના સ્વરમાં ય ઉમેરાઇ શકે, અને તેમજ "સ" માં ઇ કે ય મળતો હોય ત્યાં તેને ઠેકાણે "શ" થાય છે;—જેમકે ગાડીવાન, ગાડીઘોડા; નદીઓ અથવા નદિયો, માશી, પીરસ્યું.

આ નિયમ પણ બહુ લાંબો છે તથાપિ બધી વાત એક સંબંધની છે.

પહેલા ભાગમાં એક સાધારણ નિયમ છે અને બીજા ભાગમાં તેના બે અપવાદ બતાવ્યા છે.

આ નિયમની મતલબ શબ્દના રૂપને દૃઢીભૂત રાખવાની છે. જો એવો નિયમ નહિ બાંધ્યો હોય, તો ઉપલા નિયમને અનુસારે દરેક શબ્દની જોડણી વાદળાની છાયાની પેઠે ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી જાય. જેમ 'ચૂનો' એ શબ્દમાં ઉ એકવાર દીર્ઘ લખ્યું અને પછી તેના ઉપર વાળો પ્રત્યય આવ્યો એટલે પાછું તેને "ચુનાવાળા" એમ લખવું પડે, કેમકે હવે તો એ કાંઇ બે અક્ષરનો શબ્દ રહ્યો નથી. તેમજ 'ચોપડી' શબ્દમાં ઇ છેલ્લી છે એમ જાણીને દીર્ઘ કરી, પણ "મા" પ્રત્યય આવ્યો કે તેને હ્રસ્વ કરીને "ચોપડિમા" એ પ્રમાણે લખવું પડે. ઉપલા નિયમના વિવેચનમાં કહ્યું તે પ્રમાણે બીજે જોડના અક્ષરને હ્રસ્વ કે દીર્ઘ બોલવા સ્વાભાવિક નથી, અને તેથી કદાપિ ઉચ્ચારમાં "ચુનાવાળો" એમજ બોલાય, તોપણ શબ્દને સદા એકરૂપી રાખવાને સારૂ આવું બંધન રાખવાની જરૂર પડે છે

તે છતાં સાધારણ ઉચ્ચારણને માન આપી બે અપવાદ કબુલ રાખવા પડ્યા છે. આ નિયમ પ્રમાણે નદી શબ્દમાં મૂળ ઇ દીર્ઘ છે તેથી તેના ઉપર એ પ્રત્યય આવ્યા છતાં પણ તેજ કાયમ રાખી નદીઓજ લખાય, અને નદિયો લખે તો ખોટું ગણાય. ઉચ્ચારમાં 'ઇ' બેશક હ્રસ્વ થઇ જાય છે, અને તેની ખાત્રી કરવી હોય તો કવિતા જેમાં કે લખનારાઓ કાને પરખાતા ઉચ્ચારણો ઉપરજ ધ્યાન આપીને લખે છે તેમાં આપણે જોઇશું તો ઘણે ઠેકાણે નદિયે, કરિયે, બાળાનિયે, વગેરે જોડણીજ માલમ પડશે. તે છતાં કેટલાએકનો એવો વિચાર છે કે ભાષણની ત્વરાથી ટુંકા થઇ ગએલા રૂપને વ્યાકરણ નિયમે સ્વીકારવા ન જોઇએ, અને એક પક્ષે એ કહેવું ખરૂં છે પણ જો શબ્દને એક રૂપી રાખનાર આ સરળ નિયમને અપવાદ લગાડવા કબુલ રાખ્યા તો નદિયો જેવા શબ્દનો આ અપવાદમાં આવવાનો પહેલ પહેલો હક છે. આ અપવાદ અમે કબુલ રાખ્યો છે તોપણ વાચનમાળામાં તો કદીએ અમલમાં આણ્યો નથી. ખરૂં કહીએ તો એ અપવાદ કાંઇ કબુલ રાખ્યો નથી, પણ કેટલાએક વિદ્વાનો લખે છે તેને ખોટ ન કહેવો એટલોજ આ નિયમનો ઉદ્દેશ જણાય છે અમારા વિચારમાં

તો એ અપવાદ જરૂરનો છે. સંસ્કૃત ભાષામાં પણ નદી, સ્ત્રી વગેરે શબ્દોના રૂપાખ્યાનમાં કેટલેક ઠેકાણે ઇ હ્રસ્વ થઇ જાયછે, જૂના ગૂજરાતી લખાણમાં અને હમેશાં એ પ્રમાણેજ જોડણી કરેલી જોઇએ છઇએ, ઉચ્ચારમાં પણ એવો ફેરફાર સ્પષ્ટ માલમ પડેછે, જો એ અપવાદ કબુલ ન રાખીએ તો જેમ સુધરેલી ભાષાઓમાંછે તેમ ગૂજરાતી કવિતાની જોડણી કદીએ વ્યાકરણશુદ્ધ થવાની નહી, વગેરે કારણોથી અમારો મત એ અપવાદની તરફમાંજ પડે છે. અને તે એટલે સુધી કે એ રીતે લખવું તેજ વાજબી ગણાય એવો નિયમ થવો જોઇએ. એમ હોય તો" મરછીમાં આવે" વગેરે જે શકના શબ્દ એમાં મૂક્યા છે તે કહાડી નાંખવાં જોઇએ.

તેમજ બીજો અપવાદ એટલો અગત્યનો છે કે નહિ એ શક પડે છે. તોપણ કમિટીએ તો એને વધારેજોર આપ્યુંછે અને એની વિરૂદ્ધ ચાલવાની છૂટ આપી નથી. એ અપવાદ આગળ પાડવાની મતલબ એટલીજ જણાયછે કે સુરત ભરૂચ સિવાય ગૂજરાતના બધા ભાગમાં એ પ્રમાણે ઉચ્ચારણ થાયછે. જો એટલુંજ કારણ હોય તો પહેલો અપવાદ જેના પ્રમાણે કે આખા દેશના લોકો બોલેછે તે જો શક પડતો રાખ્યો, તો આને નિશ્ચય રૂપમાં મૂકવાની કાંઇજ જરૂર નહતી. જો એ અપવાદપાળવો અવશ્યજ ઠેરવ્યો તો ઉપલો અપવાદ અવશ્ય પાળવો જોઇતો હતોજ. એ ઉપરથી અમે આ અપવાદની વિરૂદ્ધ જતા હોઇએ એમ નથી. અમારી મતલબ ઉપલા અપવાદને જે ગેરઇનસાફ ગણ્યોછે તેની પક્ષ કરવાનીછે, અને જો મૂળ શબ્દના સ્થિર રૂપને છેડવા નહિ-એવોજ સિદ્ધાંત હોય તો બીજા અપવાદને દૂર કરવો. બાકી આ બીજા અપવાદનું વળણ પણ સ્વાભાવિક નિયમને માન આપવા તરફછે. ઇ ને ય એ અક્ષરો તાળુસ્થાની હોવાને લીધે એ જે સકારની સાથે જોડાય છે તેનો ઉચ્ચાર તાળુમાંથી કરવો સહજ પડેછે અને તેથી બેશક વાણીની મધુરતામાં વધારો થાયછે. સુરત ભરૂચ શકારનો છેક અનાદર કરેછે તે છતાં પણ ત્યાંએ આવા યોગમાં કોઇક પ્રસંગે ઝપટના બોલનારથી આ અપવાદ પ્રમાણે બોલી જવાયછે કે; જેમકે બેશી જાઓ, નાશી ગયો.

પહેલા દર્વેશની વાર્તા

(પાછળથી ચાલુ.)

મને તો એના વગર જરાએ ચેન પડતું નહીં. એ વખતની જુદાઇનું દુઃખ મારાથી કહી શકાતું નથી. મારા મોહોબતદારોમાંથી એક મોહોબતદાર એ ખટપટથી વાકેફ હતો. મેં તેને બોલાવીને કહ્યું કે હું તને એક હજાર મોહોર આપુંછું. તેમાંથી તે ખોજાને ચાર સુમારે એક મકાન મારા મેહેલની નજીક અપાવ ને બાકીના પૈસા વધે તેના બંદોબ વડે તેની પાસે ઝવેરીની દુકાન મંડાવ, ને તે કોઇ તરેહ હેરાન ન થાય એવી ગોઠવણ કરવામાં ચૂકીશ મા. થોડી મુદતમા એની દુકાન એવીતો જામી કે તેની બરોબરી કરી શકે એવો ઝવેરી આ શેહેરમાં તો શું, બલકે આજુબાજુના દેશોમાં કોઇ પણ નહોતો. પણ તેની જુદાઇ મારા ગુલબદનપર કાંટાની માફક ખૂંચતી હતી.

નિદાન, સુરંગની તદબીર સૂઝવાથી પેલા ખોજાને પેગામ આપી ઝહવેરી પાસે મોકલ્યો, તેણે પોતાની હવેલીથી મારા મેહેલ સુધી બે માણસ બીલકુલ સુરંગ ખોદાવી, ને તે તે રસ્તે નિર્વિઘ્નપણે સંધ્યાકાળે આવતો હતો. હું ને તે ઝાંઝી પાણી (દારૂ) લઇ આખી રાત એશઆરામમાં ગુજારતાં.

પાછલી રાતે મરસિયું (કગલિયું.) ઉગતું, ને મૂલ્લાં મસીદમાં બાંગ પુકારતો, ત્યારે તેને ખોજો પેલ રસ્તે હવેલીમાં મૂકી આવતો. આ ગડબડ બે દાઇ (જેમણે મને દૂધ પાઇને ઉછેરી હતીતે) તથા એ ખોજો એ વિના કોઇ ચોથું માણસ જાણતું નહોતું. ઘણા દહાડા લગણ એ પ્રમાણે ચાલ્યું. હમેશના રિવાજ પ્રમાણે એક દિવસે ખોજો તેને બોલાવા ગયો. જુએછે તો સોદાગર તે દીવસે ઘણી મુશીબતમાં પડ્યો હોય તેવો દેખાયો. એવી હાલતમાં તેને મારું કહેણ પોહોચ્યું. પણ તેણે તેનો કાંઇ પણ ઉત્તર ન આપ્યો. ખોજાએ ફરીથી પૂછ્યું "કેમ સાહેબ કુશળછો! શાખાતે ઉદાસછો! ચાલો તમને હજૂરે યાદ કર્યાછે." પણ તેનો એ કાંઇ ઉથલો ન આપતાં મૂંગે મોએ સાંભળ્યાં કીધું. ખોજો બચારો એકલો પાછો આવ્યો, ને તેણે મને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું.

નિમકહરામી ઇશક તથા પ્યાર આખરે બેવફા થઇ કુફેત કરતા છે, એવું હું પ્રથમથીજ સમજી હોત તો તેની જાળમાં ન ફસત, ઓહો કામ દેવ તારે આધીન ઇંદ્ર સરખા થઇ ગયાછે, તો બીજાતો શા હિસાબમાં જેઓ કામને વશ થાયછે, તેઓ હમેશાં હેરાન થાયછે! જૂઓ લેલાને મ જનું. અરે હવે મારૂં ડાહાપણ શા કામનું, વિધાત્રાના લેખ કયાંથી મટ વાના? "કહેવત છે કે ડાહ્યા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે." તેથી મેં ખોજા સાથે ફરીથી ચીઠી લખી મોકલી. ત્યારે તે મારી પાસે આવી ક હેવા લાગ્યો કે આપે મારી બીજી તકસીરો માફ કીધીછે, તેવીજ આ પ ણ આપ માફ કરશો? હું તો તેને દિલોજાનથી ચહાતી હતી તેથી તેને ફરેબી વાતોપર ભૂલવાઇ દિલદારીથી પૂછવા લાગી કે આજે એવું શું દુઃખ પડયું, કે દીલગીર છે? જો તમે તેના કારણથી મને વાકેફ કરશો,તો મારાથ બનેશે એટલી કુકતી કરી તમને સુખી કરવાને પાછી પાની મૂકનાર નથી. આખેર તેણે કહ્યું, કે મારી હવેલીની નજીક સુંદર બાગ ને સારા ગાનારી એક લોંડી એ બનેં જોડે તેની માલીક વેચેછે, બાગની કીમત એક લાખને લોં ડીના પાંચ લાખ રૂપૈઆ કરેછે. તે ખરીદ કરવાને મને ઘણી હોંસ છે. પણ એટલાં નાણાં હાલમાં નગદ ન હોવાને લીધે લાચાર છું. તેથી હું ઘણી આજુરદા હતી. મેં તેજ વખતે ખોજાને કહ્યું, કે આવતી કાલે બાગ તથા લોંડી ખરીદ કરી સોદાગરને હવાલે કરજો. મારી આવી મેહેરબાનીથી તેને એટલીબધી ખૂશી હાંસલ થઇ કે હર્ષથી તેનું બદન ફૂલી જામાની ક સો તૂટી ગઇ. સવાર થઇ ત્યારે સોદાગર પોતાની હવેલીએ ગયો. ખોજાએ સંપૂર્ણ રીતે ફરમાન બજાવી સોદાગરની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી.

સરદ ઋતુ ઉતરવા આવી હતી, એવામા એકા એક વાદળ ચડી આ વી ઘોર અંધારૂ થઇ ગયું! પવન ફૂકાવા માંડયો. મોટા મોટા કડાકા ને વીં જળીનાઝબકારા થવા લાગ્યા! વરસાદની છાંટી પણ ફર ફર ધીમે ધીમે પડવા માંડી. લાલ, ગુલાબી અને વાદળી રંગ ખીલી રહ્યા. મોર, બપૈયા મધુર સ્વરે વરસાદજીને રીઝવવા લાગ્યાં, દેડકાંપણ બેસૂરી રાગ આરડતાં હતાં. ગવૈયાઓ મલાર રાગમાં ગૂલતાન બની રહ્યા હતા, પૃથ્વીએ લીલુ ચીર પે હેર્યું હતું!! આવા પ્રસંગે માસુકના નવા બાગને જોવાની ઇચ્છા થવાથી એક દાસીને લઇ સૂરંગ વાટે તેની હવેલીમાં થઇ બાગમાં જઇ જોઉં છું,

ઘો રંગી બે રંગી પક્ષીઓ ઝાડો પર કલ્લોલ કરી મીઠે સ્વરે ગાયન કરી રહ્યાં છે. લીલી જાળીઓ પર લીંબુ લચી રહ્યા છે. તે પર વિદ્યુતનું અજવાળું પડવાથી સોનેરી રંગના માલમ પડતા હતાં. મોગરો, જાય, ચંબેલી ને ચંપાના ફૂલો સુગંધે બહેકી રહ્યા હતા. ગુલબાસના પંચરંગી પુષ્પોપર વરસાદના ફોરા મોતીની ગરજ સારતા હતા. એક મોટા હોજમાં લાલ, લીલી, ને આસમાની રંગની માછલીઓ દોડાદોડ કરી રહી હતી. ને વચ્ચે ફુવારો ઉડતો હતો. તેના સામેના દરવાજા પર જંગાલી રંગના મિનાની કમાન સાચી તાર ટપકી વડે બિરાજી રહી હતી. ઇચક પેચના વેલાની મેરાબો માંડવાઓ પર બેહદ શોભી રહી હતી. આવા કૈલાસપુરી સરખા બાગમાં એક બંગલો જોવામાં આવ્યો, ને હું જેવી તે બંગલામાં જવાની ઇચ્છા કરૂં છું એટલામાંજ પેલા ઝવેરીએ મને જોઇ. તેવીજ મારી પાસે આવી હાથ પકડી બંગલામાં લઇ ગયો. એ બંગલામાં જે બિલોરી કાચનો સામાન હતો તે ખરેખાત તારીફ કરવા લાયક હતો. તમામ બંગલો જેવાં જોઇએ તેવાં રાચ રચીલાંથી શણગારેલો હતો. ધીમેધીમે સૂર્યનારાયણેતો છેક જ વિદાયગીરી લીધી. આકાશમાંનાં વાદળા ખસી ગયા. નિર્મળ આકાશમાં માહતાબની રોશની ખીલી હતી. રંગબેરંગી ઝૂમરોમાંથી દીપકના પ્રતિબિંબો ચાંદનીમાં પડી ઘણી ખુબીથી બીરાજી રહેતા હતા. એ વેલાનો રચનાનું વર્ણન મારાથી થઇ શકતું નથી. બગિચાના એક ભાગમાં એક મોટો બુરજ હતો, કે જેપર ચડી જોયું હોય,તો તમામ શેહેર નીચે ઝુકેલું માલમ પડતું હતું. મને તે ત્યાં લઇ ગયો, ને તે પરથી જૂદા જૂદા રંગની હવાઇઓ, તથા કેટલીક તરેહની આતશબાજી છોડી. એવામાં કુબજા સરખી એક સ્ત્રી હાથમાં દારૂનો શીશો ને ગ્લાસ લઇને આવી. તેને જોતાંજ મને ઘણી ચીતરી ચડી, ને મેં કહ્યું, કે હે સોદાગર તમે આ તોફા આદમી ક્યાંથી ખરીદ કર્યું છે? સોદાગરે કહ્યું, શાહેબજી, પાય લાગવાની વોહોરત એછે,

ખીમજી પ્રેમજી.

ગુજરાત ટ્રેનિંગ કૉલેજની છમાસિક પરીક્ષા
બીજું વર્ષ.
(પાછલા આંકનું સાધણ.)
લેખાં

શેરની કળશીની અને આંઢીની કઈ કઈ કુંચીઓ બીજા કયા તોલ સાથે મળતી આવેછે તે બતાવો.

૨ ૭ મણના ૯ રૂપીઆ તો ૧ા મણ અને અઢીશેરનું શું? આની કુંચી શીછે અને તે મૂળ કઇ કુંચી ઉપરથી નીકળીછે.

૩ ૩૮૫ અને ૩૧૧૦)ના ભાવની ૩૭૦૦) ભરેલાછે તો તેની કેટકેટલા ની હુંડીઓ આવશે તે કેવી રીતે ગણી બતાવો.

૪ સાકર મણ ૩૫ બારદાન સુદ્ધાંતછે તેમાં દર મણે બારદાન ૩ શેર અને તોલ ૪૨ ને પ્રત મણના રૂ૧ાાા~ લેખે શી કિંમત.

૫ વ્યાજની સર ગણવાની રીતનું તથા તેરીખે સરના સેંકડાને ગુણવાથી આના ને શેંકડા ઉપર વધેલાને ગુણવાથી બદામ આવેછે તેનું કારણ બતાવો.

ભૂમિતિ

૧ ત્રિકોણનાં છ પરિમિતોમાંથી ત્રણ ત્રણ પરિમિતો લેતાં બે ત્રિકોણો કેટલે પ્રકારે કઇ કઇ પ્રતિજ્ઞામાં એકરૂપ કરી બતાવ્યા છે. કયાં કયાં ત્રણ પરિમિતો લેતાં બે ત્રિકોણો એક રૂપ થતા નથી અને તે કઇ બાબતમાં મળતા આવે છે તે લખો.

૨ પુનઃ પ્રવેશક ખૂણો કોને કહે છે અને દરેક આકૃતિમાં પુનઃ પ્રવેશક ખૂણા કેટલાક થાય તે શી રીતે જણાય છે તે સિદ્ધતા સાથે બતાવો.

૪ ૪૭ મી પ્રતિજ્ઞા પ્રસિદ્ધ રીતે ન કરતાં બીજી ત્રણ રીતમાં ગમે તે બીજી રીતે સિદ્ધ કરી બતાવો.

૪ આપેલા પાયા ઉપર દરેક બાજુ તેનાથી બમણી થાય એવો તથા માથાના ખૂણા કરતાં પાયા તરફનો ખૂણો ૪ ગણો થાય એવી રીતના બે સમાં બાજુ ત્રિકોણો બનાવો. ~~ર તેના~~

સંસ્કૃત.

૧ परिहित, उदपत्, अध्यूषिवस અને उपानह એ શબ્દોના વ્યુત્પત્તિ તથા અર્થ તથા એ શબ્દોનું પ્રથમાનું એક વચન, બહુ વચન દ્વિતિયાનું બહુવચન; તૃતિયાનું એક વચન પંચમીનું દ્વિવચન તથા બહુ વચન; સપ્તમીનું બહુ વચન લખો.

૨ વહાણી, અજવાળું અંધારૂં, પુન્યવાળો, રસ્તો, વીજળી, કાદવ, મુરકેલી એના સંસ્કૃત શબ્દ આપો.

૩ निसद એમાં स નો ष શી રીતે થાય છે ? એ બંને ધાતુ ચાલતા કાળનાં અને કૃદંતોનાં રૂપ આપો.

પહેલું વર્ષ.

ભૂગોળ.

૧ એશિઆ ખંડના પર્વતોનાં નામ, તેઓ ક્યાં છે, ને કઇ દિશાથી કઇ દિશામાં જાય છે તે કહો.

૨ ભમધ્ય સમુદ્રનો નકશો કાઢો, ને તેમાં જે અખાત, સામુદ્રધુની, બેટ, ભૂશિર આવ્યાં હોય તે તથા કિનારા પરનાં મુખ્ય બંદરો લખો.

૩ બ્રહ્મપુત્રા નદીની શાખાઓનાં નામ આપો.

૪ અમેરિકાખંડમાં ક્યાં ક્યાં સરોવર છે?

૫ કારોલિન, રેરાઇસ કપુગો, સકોટ્રા, ન્યુઓરલિન્સ, પોર્ટનેટલ, બાલનારિસ, લાપ, જગત, હોબી, નિગ્રોપાન્ટ, આડિલેડ, હડસાન, મોનરો, સેડન, બિટલબેલ્ટ શું છે ને ક્યાં છે?

વ્યાકરણ.

૧ પ્રશ્નાર્થ સ્વવાચક સર્વનામ ક્યાં ને તે ક્યારે વપરાય?

૨ સાધિત ક્રિયાપદ કેટલી રીતે થાય છે તે ઉદાહરણ સહિત લખો,

૩ મૂળ તથા ધાતુ એટલે શું?

૪ આકર્મક તથા સકર્મક વર્ણના પેટા વિભાગ ઉદાહરણ સહિત લખો;

૫ ભેદ ક્યા ક્યા છે તેનાં રૂપ તથા અર્થ?

૬ ક્રિયાપદના શુદ્ધ અને મિશ્રકાળ ઉદાહરણ સહિત લખો.
૭ કૃદંત કયા કયા છે તે ઉદાહરણ સહિત લખો.
૮ કાળ તથા કૃદંતના પ્રત્યય લખો.
૯ અપૂર્ણ ક્રિયાપદ કોને કહે છે?
૧૦ વિકૃત અને વિકારક એટલે શું?
૧૧ "કરણી જે કરવા થકી કીધે તું કિરતાર, તે કરી મેં નહીં કંઈ કરો, તોઆ થી ધીર માર" એનું પદચ્છેદ કરો.

વાક્ય વિન્યાસ.

૧ સંયુક્ત અને સાન્વય વાક્યની વ્યાખ્યા, અને ભેદ એટલે તે કેમ ઓળખાય છે તે ઉદાહરણ સાથે વિસ્તારથી લખો.
૨ અન્વય એટલે શું? કવિતામાં અને ગદ્યમાં અન્વય વપરાય છે તેમાં કવિતામાં જે અન્વય વપરાય છે તે તથા ગદ્યમાં જે અન્વય વપરાય છે તેમાં ફેર શો છે તે ઉદાહરણ સાથે સમજાવો, ને વાક્ય રચનાના હરકોઈ ચાર નિયમ (બધા વિશેષણના ન આવે) ઉદાહરણ સાથે લખો.
૩ સંયુક્ત વાક્યમાં ઉપવાક્ય પેહેલું ક્યારે આવે ને છેલું ક્યારે આવે તે દાખલા સાથે સમજાવો.

ઈતિહાસ.

૧ ગવર્નર જનરલ ક્યા ક્યા થયા ને તેમની વખતમાં જાણવા લાયક શી શી વાતો બની તે લખો?
૨ રેગ્યુલેટિંગ આક્ટમાં શી વાત હતી?
૩ હેસ્ટિંગ્સના ઉપર વિલાયતમાં જે તોહોમત મૂકવામાં આવ્યાં હતાં તે સંબંધી વાત તમે જાણતા હો તો લખો.
૪ ઈ૦ સ૦ ૧૭૪૪ માં ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સ વચ્ચે લડાઈ થઈ તેનું કારણ લખો.
૫ ક્લાઈવે છેલ્લી વખત આવી શો બંદોબસ્ત કર્યો?
૬ પ્લાસી, અંબુર, વાંદેવાશ, કંડોર, ગેરીઆ એ ઠેકાણે કોની કોની લડાઈ થઈ ને તેની ટૂંકામાં હકીકત લખો.
૭ ટીપુના રાજની વેંહેચણ શા રીતે કરી તે વિષે જાણતા હો તે લખો.

કવિતા.

૧ નીચેના છપ્પાનો અન્વય કરો.

શ્રીકુળમાં શું હોય? કશો કરતાં શું હારે?
અધિક ગામડા માંહ કહે કોણ પદવી ધારે?
મરે નહીં તે કોણ? પરમ દુઃખ સૌથી શું છે?
કાટી આદ્ય ને અંત, તહાં જે નામ રહ્યું છે.
પાચા અવિચળ એ દેવ છે, રાખી રહેમ નજર રહે.
દલ દલ પદ આદિ વરણ પર, મધ્ય વરણ કવિજન કહે.

૨. નીચેની ચોપાઈના ઉચ્ચાર પ્રમાણે બાળબોધી અક્ષરે ગણ લખો,
પોથા પાટણ ગામ ગંભીર, નિરમળ છે અરણ્યના નીર;
ભૂપત સંગ એક ભારે ભૂપ, રાજ તેજ ફરેરે રૂપ.

૩ હરિગીત છંદનું માપ લખો.

૪ નીચેની કવિતાના તાલ લખો.

કૂદ્યો શું ફરે છે રે ભૂલ્યો ભવ કૂપમાં પડ્યો.
મનુષ્ય દેહ ફરી રે આવી મણી હાથે ચઢ્યો.
ડાહ્યો થઈ દુનિયામાં ફરે છે તેણે સર્યું શું તારૂં કાજ!
તેં ન જાણ્યું જે જાવું પળકમાં કેમ કરી રહેશે લાજ!
ડહાપણ તારૂં જાણ્યું રે ત્યારે રામ હાથે ચઢ્યો!

૫ ગણ બાંધવાનું કારણ શું? ને તે આઠજ કેમ કર્યા, ને ગણ બાંધ્યા ન હોત તો શી અડચણ પડત.

સંસ્કૃત.

નીચેના વાક્યોનો ગુજરાતી ભાષામાં અર્થ લખો.

१ योधस्य पाणौ खड्गो ऽस्ति.

२ प्रासादाज्जनं पश्यति नृपः

३ तिलेभ्यः प्रति यच्छति माषान्.

४ मैत्रा वरुणो मन्त्रै रिन्द्रमाह्वयति.

५ दुर्गः शास्त्रे स्तन्त्रमवगच्छति.

६ गिरी आरोहति.
७ यदा रामस्य चित्ते स्वकृत्यं तिष्ठति तदा कदापि पापं ना चरति.
८ सुष्ठु कथयति जनकं वेदस्यार्थं कुत्र गच्छती ति केशवलालं पृच्छाति.
९ अधुना पत्नाम मारोहति तत्र पुरा अरण्यन भवत्.
१० वृथा यत्नेन किं तत्व मेव प्रमाणं.

૨ નીચેનાં વાક્યોને સંસ્કૃતમાં લખો.
 ૧ પૈસાવાળા માણસો હવેલીઓમાં રહે છે.
 ૨ વાડીઓની ખૂબસુરતીથી હું ખૂશ થાઉં છું.
 ૩ સેનાપતિ ગામે ગામ સિપાઈઓને લેઇ જાયછે.
 ૪ બ્રાહ્મણો રાજાઓ પાસેથી દોલત મેળવે છે.
 ૫ બ્રાહ્મણો (બે) મંત્રોથી દેવને બોલાવે છે.
 ૬ માણસ શત્રુને તરવારથી મારે છે.
 ૭ નગરમાં લૂગડાં છે. (તે) રામ સારૂ મોડો લાવે છે.
 ૮ આજ રત્ન સારૂ સોનું શોધે છે.
 ૯ ચાકર રોચ ઉપર ચઢેછે (ને) પરોણાને બાગમાં લેઈ જાયછે.
 ૧૦ ઘરમાં કજીઓ સુખ (નો) નાશ કરેછે.
૩ પ્રસાદ, અધિપતિ આ બે શબ્દોનું રૂપાખ્યાન કરો.
૪ દરેક ગણના અપવાદ ધાતુઓ બતાવો.

વિદ્યા.

૧ વક્રિભવન અને પરાવર્તન વિષે જાણતા હો તે ટુંકામાં લખો.
૨ લેન્સ કેટલી જાતના છે, અને તેથી શું થાય છે અને લેન્સ એરૂસ શું?
૩ આંખની રચના ચિત્ર સાથે સમજાવો.
૪ વીજળી કેટલી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાં આકર્ષણ કેટલી જાતનું છે?
૫ તારનું વર્ણન સમજાવો, એટલે, તારમાં ખબર શી રીતે મોકલે છે

તેનું ટુંકામાં વર્ણન કરો, ચિત્રની જરૂર પડે તો કાઢજો.
ગરમીના પાઠમાં અગ્નિને વાહક અને મંદવાહક એ બે શબ્દ વપરા-
ઉેલા છે તે શા કારણથી આપ્યા તે સમજાવો.
રેંટ ચિત્ર સાથે સમજાવો ને તેના નિયમ આપો.
ટેકાયંત્ર એટલે શું અને તે શું જણાવે છે? અને શા કારણથી
તે લખો.

ટ્રેનિંગ કાલેજની પ્રવેશક પરીક્ષાનું ધોરણ.

જાવક નંબર. ૧૩૪

મેહેરબાન. ઇન્સ્પેકટર સાહેબ બહાદુર. ઇંગરેજી માદી નંબર. ૯૯૮ તા. ૨૪મી સને હાલમાં ફરમાવે છે કે ટ્રેનિંગ કાલેજમાં દાખલ થનારા ઉમેદવારની પરીક્ષા નવા પાંચમા ધોરણમાં લેવામાં આવશે. માટે આ ખબર ગુજરાત શાળાપત્રમાં દાખલ કરવાની મહેરબાની કરશો—

મુ૦ મહુધા તા. ૮-૯-૭૨. MOTIRAM RAJARAM

દિ. એ. એ. વિ.

સરક્યુલર

જા. નં સને ૧૮૭૨-૭૩ નં. ૧૪૦

ઇજતે આસાર બેડાજીલ્લાની સરકારી નિશાળના મહેતાજીઓ.

લખવાનું જે નોકરીમાં દાખલ થનાર ઉમેદવારોને સરટિફિકેટ આપતી વખત ઉમ્મર નક્કી કરવાને ઘણી અડચણ પડે છે સબબ મહેરબાન ઇન્સ્પેકટર સાહેબ બહાદુર ફરમાવે છે કે નિશાળોના રજીષ્ટરમાં જે ઉમ્મર લખી હોય તેજ ખરી સમજવાનો આધાર છે. માટે તમારે દરેક વિદ્યાર્થીનું નામ રજીષ્ટરમાં દાખલ કરતી વખત તેના માબાપથી પકકી ત પાસ કરી ઉમ્મર લખવાનો રિવાજ રાખવો.

૨ હાલમાં જે વિદ્યાર્થિઓની ઉમ્મર રજીષ્ટરમાં નોંધી હોય તેની પણ ખાત્રી કરી તે પ્રમાણે રજીષ્ટરમાં લાલ શાહીથી સુધારવું તા. ૧૩-૯-૭૨ મુ. મહુધા. MOTIRAM RAJARAM,

ડીપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટર

બેડા વિભાગ.

केळवणी खातानी खबर.

ખેડા વિભાગની સરકારી નિશાળોમાં સદ્‌ગૃહસ્થો તરફથી ઈનામ અપાયાં તેની યાદી.

૧ મોજે શાસકા તાલુકે મેહેમદાવાદની સરકારી નિશાળમાં આસિસ્ટંટ કલેકટર મેહેરબાન કુકસાહેબે રૂ૦-૮-૦નાં પતાસાં વેહેચ્યાં છે. તા.૨૭-૧૧-૭૨

૨ મોજે કણા તાલુકે બોરસદની નિશાળમાં ત્યાંના મુખી બેહેચર ભાઈભાએ રૂ૦-૧૪-૦ની ચોપડીઓ તથા મતાદાર દાજીભાઈ બેહેચરે રૂ૧-૫-૦ના ખડીઆ વેહેચ્યા છે. ૨૪-૧-૭૨

૩ મોજે દુડાદરા તાલુકે કાસરાની નિશાળમાં ઠાકોરના સદ્‌ગૃહસ્થ પંડ્યા અંબાલાલ જીવરામે રૂ૫-૨-૦ની ચોપડીઓ વેહેંચી તથા નરોતમ દાજીભાઈએ રૂ૦-૮-૦ની મીઠાઈ વેહેંચી છે. તા.૨૭-૧-૭૨

૪ કસ્બે માતરની નિશાળમાં ડીસ્ટ્રીકટ ડીપુટીકલેકટર સાહેબ બમનજી એદલજી એ રૂ૩-૦-૦નાં પતાસાં વેહેંચ્યાં છે. તા. ૧૭—૨—૭૨

૫ કરમસદ તાલુકે આણંદની નિશાળમાં નડીઆદમ્યુન્સીપલખાતાના સેક્રેટરી મી. ફરામજી મંચેરજીએ રૂ૧-૦-૦ની મીઠાઈ વેંહેચી છે તા. ૨૭-૨-૭૨

૬ મોજે વડનાલ તાલુકે નડીઆદની નિશાળમાં ખેડાજીલ્લાના કલેકટર મેહેરબાન શેકડું સાહેબે છોકરા તથા છોકરીઓને મીઠાઈ વેહેચવા માટે રૂ૩) આપી ગયા તેની મીઠાઈ લાવીને વેંહેચી છે. તા.૧૦-૨-૭૨

૭ કસ્બે ઉમરેઠની અંગ્રેજી નિશાળમાં ત્યાંના સબારડીનેટ જડજ રા૦ જેશી હરિલાલ અંબાશંકરે એક વાગતું ઘડિઆળ નિશાળના ઉપયોગ માટે અર્પણ કર્યું છે, તા. ૪-૪-૭૨.

રવાને તા. ૧૯મી અપ્રિલ સને ૧૮૭૨ { Motiram Rajaram
મુ૦ નડીઆદ { ડીપુટી એજુકેસનલ ઇનસ્પેકટર

ખેડા વિભાગ.

જાવક નંબર ૫૧૦ સન ૧૮૭૨-૭૩

નિશાળનું નામ. કઈ તારીખ. કેટલી રકમ. કોને. કોના તરફથી.

વરાડ પ્રા. બારડોલી. ૪—૫—૭૨ ૧—૦—૦ છોકરાને ૧—૦—૦ મેહેરબાન સુરતજીલાના થડ આસિસ્ટંટ ક-લેક્ટર સાહેબ.

ઍજન ૧—૪—૦ કોલી ગોસાંઇ હરિભાઇ.

પુના પ્રા. માંડવી. ૨૬—૪—૭૨ ૧—૪—૦ ઍજન ૧—૦—૦ કમીટીના મેંમબરોએ.

તરસાડા પ્રા. માંડવી. ૨૫—૩—૭૨ ૧—૦—૦ મ૦ ૬—૦—૦ ઠાકોર ઇશ્વરસંગજી હરિસંગજીના સેલાત નિત્યાનંદ રતનેશરે.

વરાછા પ્રા. ઓરપાડ. ૧૫—૪—૭૨ ૫—૦—૦ }

૧—૦—૦ } છોકરાને

મોરથાણ પ્રા. ઓરપાડ ૧૫—૩—૭૨ ૨—૦—૦ ઍજન. ૨—૦—૦ મેહેરબાન સુરતજીલાના આસિસ્ટંટ કલેક્ટર ઓલીવંટ સાહેબે.

બારડોલી તાલુકા સ્કુલ. ૧૬—૪—૭૨ ૧—૯—૬ ઍજન. ૧—૦—૦ શેઠ દેવા વીરજી ૦—૯—૬ બારડોલી કન્યાશાળાના મેહેતાજી નથુરામ મહાદેવ.

સરી ખુજરંગ પ્રા. બારડોલી. ૧—૫—૭૨ ૧૩-૧૨-૦ ઍજન. ૧) પટેલ પરાગ. ગોપી ૧) પટેલ નારણ હરી. ૧) પટેલ જીવણ સુરભાઇ ૦)૮ પટેલ કુવર પરાગજી. ૦)૮ પરસોતમ કુશલ. ૦)૮ બલુ ચીણા ૦)૮ જીવણ નાગર. ૦)૪ વસન ભટ ભગવાનં ગોસાંઇ ૧—૦—૦ કુશલ મો સવરામ. ૧) જોઇતા મકન. ૧—૦—૦ નાથાશામતાજી. રાર ૧—૦—૦ ભીમા વગતાજી ૦—૧૨—૦ પરશોતમ મૂળજી ૧—૦—૦ ૦)૪ રામા કલ્યાણજી ૦—૮—૦ કુશલ લાલા સુથાર. ૦—૮—૦ બેરામજી દાદાભાઇ ૦—૮—૦ હીમરાજ ભોપાજી

બારડોલી કન્યાશાળા. ૧૮—૪—૭૨ ૧—૦—૦ છોકરીને ૧—૦—૦ બારડોલી તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

ચીકલી તાલુકા સ્કુલ. ૮—૪—૭૨ જાનેજમશે. રીડીગ મુંબઇના શેઠ દારાબજી હોરમસજી.

૬ ન્યુસપેપર. ૨ મમાં

गूजरात शाळापत्र

પુસ્તક ૧૧ મું. ઓગષ્ટ સને ૧૮૭૨. અંક ૮ મો.

मेघदूत काव्य.

त्यांथी जा कनखल स्थळ ज्यां गळ, जान्हविनी[2] उतरेय
शैल[3]राजना ढाळ उपरथी—स्वर्ग निसरणी जाणेय
सगर[4] तनुजनी साची—

૫૭ ૧. હિંદુસ્તાનની ઉત્તરે હાલ હરિદ્વાર કરીને મોટું યાત્રાનું તીર્થ છે તેનાથી બે માઈલ ઉપર કનખલ નામનું ગામડું છે તેજ એ. હાલ ત્યાં ગંગાનદી પર્વત ઉપરથી ઉતરતી નથી અને તેમ તેની કીર્તિ પણ હાલ ઝાઝી નથી. હાલ હરિદ્વાર મોટું તીર્થ ગણાય છે. એમ લાગે છે કે ૧૯૦૦ વર્ષની દરમ્યાનમાં ગંગાનદીનો પટ બે માઈલ આઘો જતો રહ્યો. —૨. ગંગા, જન્હુ ઋષિની પુત્રી કેમકે એ ઋષિ એનું આચમન કરી ગયા હતા અને પછી ઘણા કાલાવાલાએ પોતાની જાંગમાથી કહાડી હતી. —૩. પર્વતોનો રાજા, હીમાલય.—૪. સગર નામનો અસલ એક મોટો પ્રતાપી રાજા થઇ ગયો છે,-અને તેના રથના ચક્રથી સાત સાગર થયા છે એમ કહેવાય છે. એ રાજાએ ઘણા અશ્વમેધ કીધા હતા, અને છેલ્લા અશ્વમેધની વેળાએ એનો ઘોડો છૂટો મૂક્યો હતો તેને ઇંદ્ર પોતાની ગાદી જવાની દહેશતે પાતાળમાં કપિલ મુનિના આશ્રમમાં મૂકી આવ્યો હતો. એ ઘોડાને શોધતા શોધતા સગરના ૬૦૦૦૦ છોકરા ત્યાં ખૂમો પાડતા આવી પહોંચ્યા. કપિલ મુનિએ ક્રોધ ભરી આંખ ઉંચું જોયું કે તે જણોને ભસ્મ થઇ ગયા. એ અકાલ મૃત્યુ પામેલા રાજપુત્રોના કલ્યાણને અર્થે ગંગાજીની જરૂર પડી અને તેથી તેને સ્વર્ગમાંથા ભૂલોકમાં આણવાને સાગર અને તેના વંશજોએ ઘણી તપશ્ચર્યા કીધી, પણ તેના પ્રપૌત્ર ભાગીરથે એ કામના સિદ્ધ કરી. પ્રથમ પૃથ્વીઉપર પડી અને શિવજીએ પોતાના માથા ઉપર ધારણ કરી તે આજ જગાએ. એ કથાને અનુસારે તથા ઢોળાવ ઉપરથી પડતી ગંગાનો દેખાવ જોઇને કાળીદાસ કલ્પના કરે છે કે શું આ ખરેખરીજ સ્વર્ગ જવાની નીસરણી તો નહીં હોય!

अडे उर्मी ऊंचे इंदुने, फिण खुब उछळे छे!
शुं गौरिभ्रकुटि भणि हसती ते शिव केश झाले छे? ५७

जो जळप्राशन करवानुं मन थाय तने ते ठाम,
पाछलुं अंग गगनमां टेकी करने तुं शुभ काम
[1]दिग्गज पेर नमीने.
पडि छाया तारी [2]शुभ्रेर स्फाटिक सम जळमां!
शुं सुंदर संगम यमुनानो थयो [3]अन्यज स्थळमां? ५८

---

૧. છોળ, મોજાં, લહેરો. ગંગાની લહેરો ઉંચે ચંદ્રને અડકતી જોઇને કવિ કલ્પના કરે છે કે શું ચંદ્રમૌલિ જે પોતાના પતિ શંભુ તેની જટા લાડમાં ઝાલવા જાય છે? અને ઊછળતા ફીણની સફેદી જે કે હમેશાં હાસ્યરસની મૂર્ત્તિ મનાએલી છે તે જોઇને કહે છે કે એ તો ચીઢવાતી પાર્વતીના સામું પ્રેમગર્વથી હસે છે. આ ઠેકાણે ગંગા અને પાર્વતીનો સપત્નીભાવ એટલે શોકપણું વર્ણવ્યું છે. ગંગા શિવની સાથે લાડે છે, અને પાર્વતીથી એ શોકની પ્રેમલીલા સહન થતી નથી તેના સામું જોઇને પોતે અભિમાનથી હસતી જાયછે અને પોતાનું વહાલ વધારે બતાવતી જાયછે. મલ્લિનાથ કહેછે કે ચંદ્ર શબ્દ વાપર્યો છે તે ઉપરથી એમ સમજવું કે મણિમય કેશવાળા પ્રીતમની સાથે શિવની મુકાબલો કીધો છે.

૫૮ ૧. દરેક દિશાઓમાં રક્ષણકરવાને જે કલ્પિત હાથી મૂકેલાછે તે —૨. ધોળાં. જળનું વિશેષણ.—૩. પ્રયાગ સિવાય બીજી જગાએ શું ગંગા યમુનાનો સંગમ થયો? યમુનાના પાણીનો રંગ કાળો છે, અને તેમજ તે ઠેકાણે ગંગાના જે ભાગમાં વાદળાની છાયા પડવાની એટલે તેટલો પટ પણ કાળોજ જણાવવાનો.

प्होंच जइ तुं हीमाचळ पर्वत, हिमे उजळो जेय,
जेने शिलाओ बेठि सुगंधी कस्तुरि मृग बेठेय,
ज्यांथिज जान्हवि निकळे.
श्रम हर्त्ता शृंगे बेसा! शी शोभा ते काळे!
शुं पार्वतिपतिनो पोठियो अंगे पंक उछाळे ? ५९

पवन ऊठते; दव, देवदारुतरुस्कंधयुद्धे उत्पन्न,
जंगलि गायना पुच्छ गुच्छथी ठाम ठाम प्रज्वलन
करि पर्वतने पीडे,
तो धारा तारि हजारोथे होलववो घटे छेः—
आतुरनी आरत हरवारे सज्जन संचे छे! ६०

---

૫૯ ૧. જઈ.—૨ કાદવ. હીમાલય પર્વતના શિખર ઉપર વાદળાં આવ્યાથી તે પોઠિયો દિલ ઉપર કાદવ ઉછાળતો હોય તેવો દેખાશે. કાદવ તે વાદળાં, અને પોઠિયો તે પર્વત, કેમકે બરફથી તે ધોળો થઇ રહ્યો છે. પર્વતની સુગંધી તે શિવ સંબંધની પવિત્રતા.

૬૦. ભાવાર્થઃ—જો પવન ઉઠવાથી દેવદારના ઝાડની ડાળીઓનાં યુદ્ધને લીધે ઉત્પન્ન થએલો દવ જંગલી ગાયોના પૂછડાંના ગુચ્છાવડે ઠામઠામ આગ લગાડીને પર્વતને પીડા કરતો હોય તો, ઓ મેઘ, તારી હજારો ધારાવડે તે દવને હોલવી નાંખવો એ તને લાજમ છે, કેમકે સાધુ પુરૂષો ધનનો સંગ્રહ કરે છે તે માત્ર બીજા ગરીબોના દુઃખ હરવાને માટેજ. છેલા ચરણમાં કાળીદાસે ઘણોજ ઉંચો વિચાર જણાવ્યો છે.—સ્કંધના ખાંધ અને ડાળીઓ એવા બે અર્થ થાય છે તે અત્રે બંને કામના છે.—એ જંગલી ગાયના પૂછડાંના ચમર થાય છે. જ્યારે દવ લાગે છે ત્યારે એ પૂછડાં સળગે છે અને પછી તો ગાયો વનમાં ગભરાઇને દોડેછે તેથી ઠામ ઠામ આગ લાગેછે.

तलप तुंपर मारे छे दप दइ शरभ[1] हस्तिनी भ्रांत
अंग भंग थवाज रीसे; तूं तो चंचळ जात
वात गगनसुं करे छे.
कर तड तड मार करा तणो–हंस[2] खडखड सामुं.
[3]अणसमज्युं आरंभे नथी कोण परिभव पाम्युं? ६१

कोक शिलापर शिवनुं हशे त्यां पगलुं पडेलुं पुनीत,[1]
[2]जोगिश्वरोए चढावेलां फुल चंदने ढांक्युं नित्य,
तेनि प्रदक्षिणा करजे;

---

૬૧. ૧. શરભ એ આઠ પગનું કલ્પિત પ્રાણી છે, અને તે હાથીનો કટ્ટો દુશ્મન છે. એને માટે એમ કહેવાય છે કે જ્યારે હીમાલય પર્વતના ઉંચા પ્રદેશ ઉપર વાદળાં અથડાતાં અથડાતાં ચાલ્યાં જાયછે ત્યારે હાથી છે એમ જાણીને શરભ તેની પછવાડે દોડે છે, અને જ્યારે તે વાદળું ઉંચું ચડી જાય છે ત્યારે તે ચીડવાઇને તેના ઉપર ઉંચો કૂદકો મારે છે. એ કૂદકાનું ફળ એટલુંજ થાય છે કે તેના હાડકાં મફતમાં ભાગે છે, કેમકે વાદળું તો ક્યાંનું ક્યાં ઉંચું ચાલ્યું જાય છે.—૨. કરાનો વરસાદ વરસાવી તેને માર મારવો એજ અહીંયા હસવું કહ્યું છે.—૩. અવિચાર્યું કામ આરંભ કર્યાથી કયા માણસની અંતે હાસી થઇ નથી? સૌની-જ થાય છે. અણસમજ્યું કામ તે વાદળાને પકડવાની આશા રાખવી. જેમ ઉપલા શ્લોકને અંતે ધર્મપક્ષનો ઉંચો વિચાર આપ્યો હતો, તેમ અહીંયા નીતિનો પણ નાજુક વિચાર આપેછે. કેટલે ઠેકાણે કાલીદાસમાં આવાં બોધક કવિતાનાં પણ ઉત્તમ વચનો આવે છે.

૬૨. ૧. પવિત્ર —૨. જોગી લોકોએ ચઢાવેલાં ચંદન પુષ્પથી જે પગલું હમેશાં ઢંકાયું રહે છે તેની તું પ્રદક્ષિણા કરજે.

[3]जेनां दर्शनथी जन भाविकना पातिक[4] धोवाए,
[5]मरणांते स्थिर शिव सेवा रे कैलासे पमाए. ६२

पवन भराई [1]वेणुओमां नाद मधुर त्यां थाय,
सुंदर [2]किन्नरिओ ते संगे कोकिल कंठे गाय
[3]त्रिपुरविजय उत्साहे.
ते समय गुफामां गाजे जो[4] तुं मृदंगम वाजे,
[5]शिववल्लभ संगीत थाय रे संपूर्णज साजे. ६३

---

૬૨. ૩. જે પગલાના દર્શનથી.—૪. પાપ.—૫ મુવાં પછી કૈલાસમાં હમેશાં શિવની સેવા જેના દર્શનથી પમાયછે.

૬૩. ૧. વાંસ અને વાંસળી એવા એનાં બે અર્થ થાય છે. આ જગો ઉપર કવિના કહેવાની એવી મતલબ છે કે તે જંગલમાં સૂકા વાંસામાં ભમરાથી જે કાણાં પડેલાં તેમાં પવન ભરાવાથી જાણે વાંસળી વાગતી હોય એવો મધુર અવાજ થાય છે.—૨. કિન્નરની સ્ત્રીઓ. સ્વર્ગની ગાનારીઓ. તે જંગલમાં વસનારીઓ ફરતાં ફરતાં ત્રિપુરવિજયના પદ ગાતી જાય છે.—૩. ત્રિપુરાસુર નામના દૈત્યને મહાદેવે માર્યો હતો તે પરાક્રમ વિષેનીકવિતા તે ત્રિપુરવિજય, ક્રોબેરની પાસેના ભાગમાંજ એ રાજા હતો અને તેથી તેના જુલમથી છૂટનાર મુલકમાં તે પરાક્રમના ગીત ગામડાંઓમાં પણ ફેલાઈ ગયાં હોય એ સ્વાભાવિકજ છે.—૪. તું એટલે મેઘ. વરસાદની ગર્જના ગુફામાં પ્રત્યાઘાત પામ્યાથી મૃદંગના જેવી સંભળાય છે એવો અલંકાર આ કાવ્યમાં ઘણે ઠેકાણે આવી ગયો છે. ૫. વેણુઓ વાગે, કિન્નરિયો ગાય, અને તું મૃદંગ વગાડે તો શિવનું વહાલું જે સંગીત તે સઘળા સાજ સાથે સંપૂર્ણ થાય કહેવાની મતલબ એ કે નૃત્ય જોવાકી રહ્યું તે શિવ પોતેજ પ્રસંન થઈને કરશે, શિવને સંગીત વહાલું છે અને પોતે નૃત્યમાં ઘણા કુશળ તેમ તત્પર છે એ તો પુરાણપ્રસિદ્ધ વાત છે.

જોડણીના નિયમનું અર્થગ્રહણ.

બૂક કમિટીએ જે જોડણીના નિયમ બાંધ્યા છે તેનું તો અર્થગ્રહણ અમે ગયા અંકમાં +પૂરૂં કરી મૂક્યા છઇએ. અમને આશા છે કે એની સહાયતાથી હવે એ નિયમો બરાબર સમજાશે, અને શબ્દોની જોડણી બાબત જે હાલ અંધાધુંધી ચાલે છે તેમાં ઘણો ઘટાડો થશે. પણ અમને ઘણું અવલોકન કરતાં માલમ પડે છે કે આ નિયમમાં નથી આવી જતા એવા કેટલાએક શબ્દો છે અને તેની જોડણી વિષે જૂદાજૂદા મત ચાલે છે. વાંચનમાળામાં પણ કોઇ ઠેકાણે આ રીતે લખેલું છે અને કોઇ ઠેકાણે બીજી રીતે લખેલું છે. એ ગુંચવણની વેળાએ કયે રસ્તે ચાલવું તે બાબત કશોએ નિયમ મળે નહિ. અમે જાણીએ છઇએ કે એ વિષે કાંઇ પણ નિયમ કરવા જોઇએ. એ નિયમ ઠરાવવા એ અમારૂં કામ નથી, તોપણ બુક કમિટીને એ બાબત સૂચના દાખલ અમને જેજે નિયમોની ખોટ માલમ પડે છે તેની અમે નીચે ચર્ચા ચલાવીએ છઇએ.

૧. ઘણા શબ્દોમાં જોડાએલો હ સંભળાય છે, અને તે હને શી રીતે લખવો એ બાબત વાંચનમાળામાં જૂદીજૂદી ચાર રીતો જોવામાં આવે છે. કેટલેએક ઠેકાણે એ સઘળો કહાડી નાખવામાંજ આવેછે, જેમકે મોટો, નાનો, અમે, તેને વગેરે. કેટલેએક ઠેકાણે હ કહાડી નાખીને એની જોડે ડકાર આવ્યો હોય છે તેનો ઢકાર કરે છે. જેમકે, કાઢવું, ચઢવું, વઢવું, મોઢું વગેરે. તેમજ કેટલેએક ઠેકાણે જોડાએલો હકાર છૂટો કહાડીને તેના ઉપર પાછલા અક્ષરનો સ્વર નાખે છે, જેમકે શહેર, લહેર, પહોર (પ્રહર), નહોર (નખર). તેની સાથે કાંઇ પણ નિયમભેદ વિના કોઇ વખત એ

+ અમે જે એ બાબત ચર્ચા ઉઠાવવા માગતા હતા તેમાં તો અમે બિલકુલ નાઉમેદ થયા છઇએ. અમારા અર્થગ્રહણની સામા કોઇએ પૂર્વપક્ષ ઉઠાવ્યો નહિ, અને તેમજ આ ખાતાના કોઇ સંબંધીએ અમારા વિચારને પુષ્ટી આપવાની પણ તસ્દી લીધી નથી. તે છતાં અમને સંતોષ છે કે ટેલર સાહેબ અને કવિ દલપતરામ જેવા બાહારના વિદ્વાનોએ અમારા અર્થગ્રહણ વિષે પોતાનો સારો વિચાર અમને પોતાની મેળે જણાવ્યો છે. દાક્તર બૂલર સાહેબનું તો અમને આ કામમાં મૂળથીજ ઉત્તેજન છે. તોપણ જે વર્ગના માણસોના ખાસ લાભને સારૂ આ મેહેનત ચાલેછે તેઓએ કાંઇ વધારે ચંચળતા બતાવવી જોઇતી હતી.

સ્વર અંને અક્ષર ઉપર પણ મૂકવામાં આવે છે; જેમકે પેહેલો, વાહાલો કાહાડો. મોહોડું.

ઉપર જે ચાર રીતો કહી તે જુદેજુદે ઠેકાણે વાપરી છે એમ ન જાણવું, પણ વાંચનમાળાનું ગમે તે પાનું ઉઘાડીને જોશો તો માલમ પડશે કે એકજ શબ્દને વખતે બે રીતે, ત્રણ રીતે, અને કોઈ વખત ચારે રીતે લખેલો માલમ પડશે. મોહું, મોહોડું, મહોડું; વાલો, વાહાલો; વાલો, વહાલો, વાહાલો; કાડો, કહાડો, કાહાડો; વગેરે. એ ચાર રીતો તો વાંચનમાળાની કહી, પણ દેશમાં કવિ નર્મદાશંકર વગેરે કેટલાએક ગ્રંથકારો એક પાંચમી રીતજ વાપરે છે. એ રીતે બેશક સ્વાભાવિક અને સરળ છે. એ "હને" જ્યાં જોડા-એલો સંભળાય છે ત્યાં પૂર્વાક્ષરની સાથે જોડી દેછે. આથી કાંઇ જૂદી તરેહનો પણ હ જોડી દેવાનોજ નિયમ ઓર્ડની વખતમાં પળાતો હતો, એટલે, મ્હારો, ત્હારો વગેરે લખતા. ટેલર સાહેબનો એવો વિચાર છે કે "પેહલો" વગેરે લખવું, અને કહે છે કે ઉતાવળથી એ હકાર અર્ધો બોલાય છે માટે તે કહાડી નાંખવો અથવા અર્ધો ખસેડી નાંખવો ન જોઇએ.

આ પ્રમાણે એક હકારવાળા શબ્દને લખવાની સાત રીતો આપણા દેશમાં હાલ ચાલે છે. હવે આપણે એ સાતે રીત જોઇ જવી જોઇએ, અને તેમાંથી કોઇ આપણે અનુકૂળ પડતી હોય તો તે પસંદ કરવી. આ ઠેકાણે વાંચનમાળાનું વલણ ક્યા નિયમ તરફ છે એ તપાસવું નિરર્થક છે, કેમકે કોઇ પણ અમુક નિયમ નજરમાં રાખીને એવા શબ્દ લખ્યા હોય એમ જણાતું-જ નથી, અને જો કોઇ અમુક નિયમ ઠેરવ્યો હોય તો કમિટી પોતાના નિયમોમાં મૂક્યા વગર રહે પણ નહિ. એ બાબત પ્રથમની કમિટીએ કાંઇ ઠરાવ કર્યો હશે, પણ તે એક અભિપ્રાય મંજુર રખાયો હોય એમ જણાતું નથી. તોપણ એમ તો જણાયછે ખરૂં એ ચાર સિવાયની બીજી રીતો નામંજુર કીધેલી, તે છતાં અમને તો એ સાતે રીતોનું સાથે વિવેચન કરવું ઠીક લાગે છે. અમે સાતે રીતને નિયમ રૂપે જાડા અક્ષરમાં મૂકી નીચે વિવેચન આપતા જઇશું.

क. પણ્ણા અપભ્રંશ શબ્દોમાં હતું કાંઇક ઉચ્ચારણ થતું હોય, તોપણ તેનો લોપ થયોછે એમ સમજી તેને જોડાક્ષરમાં લેવો નહિ.

આ નિયમ ઉપરટપકે જોતાં તો કેવળ સ્વચ્છંદીજ જણાય છે, પણ

વિચાર કરતાં માલમ પડેછે કે ઠીક એમ નથી. મી. હોપ, જેના નામથી કે આ વાંચનમાળા ઓળખાય છે, અને જેના ફક્ત ઉપરીપણા નીચે બંધાએલી છે, તે સાહેબના સમજવામાં કાંઇ એવું આવી ગયું હતું કે ઘણા શબ્દોમાં હકારનું ઉચ્ચારણ થાય છે તે ફક્ત સુરતી લોકોજ કરેછે, અને બીજા ભાગમાં એમ બોલાતું નથી, અને એ ટેવ મુસલમાનોના સહવાસથી સુરતીઓને પડી. એ બાબતની ફોરોએ પોતે પોતાના વ્યાકરણમાં મારી દીધી છે. તે વખતે ગૂજરાતી ભાષાના ઇતિહાસનો શોધ થયો નહોતો એટલે આવી ભૂલ ચાલી જાય એમાં કાંઇ ઘણું નવાઇ જેવું નથી. બાકી એ વિચાર કેવળ ખોટો છે. મુસલમાનોએ હિંદુસ્તાનમાં પગલુંએ નહોતું મૂક્યું અને તેનો ધર્મ પણ સ્થાપન નહોતો થયો તે પહેલાં જે પ્રાકૃત ભાષા આ દેશમાં બોલાતી હતી તેમાં નિઃસંશય અહ્મ, તહ્મે વગેરે લખાતું હતું; અને વળી એ હકાર પ્રાકૃત બોલનારાની ગાંઠનો નહતો, પણ સંસ્કૃતમાંના સ વગેરે કેટલાએક અક્ષરોનો બરાબર ઉત્સર્ગાનુસાર અપભ્રંશ હતો. એ હકાર ગૂજરાતી ભાષાએ કોઇ વખત પણ ત્યાગ કીધો નહતો એ અમે આવતા અંકમાં બસેંચારસેં વરસના જુના પુસ્તકો ઉપરથી સિદ્ધ કરી આપવાની આશા રાખીએ છઇએ, પણ હાલ તો સવાલ એ છે કે એ શું સુરત સિવાયના બધા ભાગોમાં હનો ઉચ્ચાર નથી થતો! અમે તો જેટલી તપાસ કીધીછે તે ઉપરથી અમારી ખાત્રી થાયછે કે ખેડા અને અમદાવાદમાં પણ એ હકાર એટલોજ જોરથી બોલાય છે, અને "મ્હારો"ને ઠેકાણે "મારો" લખીએ છઇએ ત્યારે "કોને મારૂં" એવો મજાકનો સવાલ પૂછનારા અનેક મળી આવે છે. ફક્ત કાઠિયાવાડમાં હકાર બિલકુલ બોલાતો નથી એ વાત ખરી. કવિ દલપતરામ જે કે મૂળ કાઠિયાવાડના રહેવાસી છે અને જેમને સુરતી ભાષાનો પક્ષ નથી એતો ખુલ્લુંજ છે તે પણ પોતાના બોહોળા અનુભવ ઉપરથી સાચેસાચું કબુલ કરે છે કે સાબરમતીની દક્ષિણે બધે હકાર બોલાય છે, અને તેથી એ મુજબ લખવાની રીત પણ માન્ય કરવી જોઇએ.

હવે જો એ વાત નિઃસંશય છે કે કાઠિયાવાડ સિવાય બધે ગૂજરાતમાં હકાર બોલાય છે તો એ હકારને ન લખવો એ કોઈ રીતે વાજબી ન કહેવાય. વળી કાઠિયાવાડમાં હકારનો કેટલે દરજ્જે લોપ થાય છે તે જાણવું પણ જરૂરનું છે. ત્યાં તો બધા શબ્દમાંજ એવા હકારનો લોપ થાય છે.

'કહેવું'ની જગોએ 'કેવું', 'પહેલું'ની જગોએ 'પેલું' વગેરે બોલાય છે. એ રીતે લખવું તો હકારનો કકામાં કકો થતું પણ હાલ કબુલ કરશે નહિ.

અર્થાત્—એવા શબ્દમાં હકારને લખવો જોઈએ, અને કદાપિ કાઠિયાવાડ મોટો છે એ એમ જાણીને તથા તેનો ઉચ્ચાર આ વાંચનમાળાનાં ફેલાવાની સાથે બહુ ફેલાઈ ગયો છે એમ જાણીને એ હકારનો લોપ પણ કબુલ રાખવો જરૂર જણાય તો તેમ કરનારને એ રીતની છૂટ આપવી. પણ ખરૂં લખનારને ખોટા કહેવા તો નજ જોઈએ. એ છૂટ આપવાની સાથે પણ તે શબ્દની સંખ્યા મુકરર કરવી જોઈએ, કેમકે બધીજ કાઠિયાવાડી હને ઉડાવી દે છે તેમ કરવું તો હાલ કોઇ પણ વાજબી નહિ કહે.'

ख. એવા હકારની જોડે ડકાર આવ્યો હોય તો હ કહાડી નાંખીને ડનો ઢ કર્વોઃ—જેમકે કાઢવું, વઢવું, વગેરે.

આ રૂપ પણ કાઠિયાવાડીજ છે. કાઠિયાવાડમાં એ પ્રમાણેજ બોલાય છે, પણ ગૂર્જરાતના બીજા બધા ભાગમાં કોઈ એમ બોલતું નથી. "મોઢું" નથી બોલાતું, પણ 'મોહોડું', અમને લાગે છે કે હકાર તો જોડવો નહિ એમ આગમથીજ ઠેરવી મૂકેલું, હકાર કહાડી નાંખતાં તો અર્થનો અનર્થ થઈ જવા લાગ્યો, અને બીજી રીતીઓએ પણ મન માનતી જોડણી થઇ શકી નહીં, વગેરે કારણોથી આ કાઠિયાવાડી જોડણી કબુલ કરવામાં આવી હશે. મુખકં એ શબ્દ ઉપરથી મુહડું, અને તે ઉપરથી મોહડું થયું, અને તે પ્રમાણે બોલાય છે. તે છતાં ઢકાને ખોળવા જવું, એ દટાના જેવુંજ કર્યું છે.

માટે આ નિયમ ઉપર પણ અમારો વિચાર તો પાછળ કહ્યું તેવોજ છે.

ग. घ. હકારની પેહેલાના અક્ષરનો સ્વર કહાડી લઇને અથવા ત્યાં રહેવા દઈને હકાર ઉપર તે સ્વર લખવોઃ—જેમકે, શહેર, વાહાલો, વગેરે.

આ બંને રીતની જોડણી વાપરવામાં કાંઇક વાંચનમાળામાં ફેર છે ખરો, તોપણ તે ભેદ બરાબર પ્રયકરણમાં આવી શકતો નથી. તેથી અમે નિરુપદ્રૂપ નિયમ એકજ ઘડી કહાડ્યોછે.

આ બંને રીતીઓ ખરૂં જોઇએ તો ઉચ્ચારની વિરુદ્ધ છે. શહેર નથી બોલાતું, પણ શેહ્ર બોલાય છે. તેમજ વાહાલો નહીં વાહ્લો, શહેર શબ્દ ફારસી શહર ઉપરથી અને વાહાલો સંસ્કૃત વલ્લભ ઉપરથી નીકળ્યો છે. 'પ્રાકૃત

ભાષાઓની એક ખૂબી છે કે શબ્દોને બગાડી તો નાખે છે, પણ તેના માપમાં ક્વચિતજ ફેર પડવા દે છે; જેમકે દંતના અનુસ્વારની થડકારો કહાડી નાખ્યો તો તેના બદલામાં પાછલા સ્વરને દીર્ઘ કરીને દાંતશબ્દની માત્રા ત્રણની ત્રણજ રાખી. આજ શ્રુતિશુદ્ધપણાને અનુસરી ગૂજરાતી ભાષા શહર અને વહ્નભ શબ્દની માત્રાઓ છે તેટલીજ કાયમ રાખીને શહૅર અને વાહ્લો એવાં ઉચ્ચારણ ચલાવે છે.

શહેર ને વાહાલો લખવા કરતાં તો કાઠિયાવાડી રીતે શેર અને વાલો લખાય તે ગૂજરાતી ભાષાના સ્વભાવને વધારે અનુકુળ છે. કોઈ પણ કવિએ શહેરની ચાર માત્રા અને વાહાલાની છ કે ગમે તો પાંચ પણ ગણી હોય એમ અમને કોઈ બતાવી આપે, તો અમે અમારો વાદ છોડી દેવાને કબુલ છઈએ. આ નિયમો જાણીને તેને અનુસરતી જોડણી લખવાને સારૂજ જે કવિતા લખી હોય તેની વાત અલબત્ત જૂદી છે, પણ અમે તો સ્વાભાવિક વલણની વાત કરીએ છઈએ. અમે પાછળ એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે ગૂજરાતી કવિતાની જોડણી વ્યાકરણશુદ્ધ કરવાને અર્થે જરૂરનું છે કે એ જોડણીના વ્યાકરણ નિયમોજ સ્વભાવિક હોવા જોઇએ, અને એ તરફ જોતાં આવી કૃત્રિમ જોડણીઓ ઉભી કરવી એ કવિતા વર્ગપર અન્યાય અને તેને બંડ ઉઠાવવાની ફરજ પાડવા બરાબર છે. એવા નિયમો બાંધીને કોઈ દિવસ પણ ગૂજરાતી કવિતાની જોડણી શુદ્ધ રાખવાની આશા રાખવી નહિ.

માટે અમે આ બંને રીતિઓને બિલકુલ પસંદ કરી શકતા નથી.

ङ. જે અક્ષરની પછી હકાર સંભળાતો હોય તે અક્ષરની સાથેજ તેને જોડી દવો.

આ રીત થોડીના વખતમાં કેટલાએક શબ્દોમાં ચાલવા માંડી હતી, અને નર્મદાશંકરે તો એને સર્વત્ર વાસ આપ્યો છે. આ રીતથી એ કવિ પોતાના શબ્દનું માપ બરાબર પોતાની જોડણીમાં કાયમ રાખી શકેછે, અને એજ એ રીતની મોટી ભલામણ છે. બાકી ખરા ઉચ્ચાર પ્રમાણેની તો એ પણ જોડણી નથી. ઉપલી બધી રીતિઓ કરતાં એ રીત ઉચ્ચારને વધારે અનુસરતી છે એ ખરૂં, પણ બારીકાઈથી જોઈએ છઈએ, તો માલમ પડે છે કે એમાં પણ કાંઈ કસર છે. જે અક્ષરની સાથે નર્મદાશંકર હકાર જોડે છે તેમાં હ તેની જોડે જોડાએલો નથી, પણ ઉચ્ચારમાં તો તે અક્ષર

પછી હલંત રૂપે સાંભળવામાં આવે છે; જેમકે મ્હારો એમાં મ વ્યંજનની પછી હ હોય એમ નથી પણ "મા" સ્વરયુક્ત અક્ષર પછી હ સંભળાય છે. તેમજ "ત્હમે" એમાં હ તકારની જોડે જોડાએલો નથી. તેની પાછળ હ આવે છે આવા એક રીતે કહીએ તો એ હ મની સાથે તો જોડાએલો છે ખરો.

આ રીતિમાં બીજું એક દૂષણ એ છે કે કોઇ વખત એને અનુસરતાં અતિ વિપરીત અને સાધારણ ક્રમથી પણ ઉલટી જોડણીઓ કરવી પડે છે. નર્મદાશંકરના લખાણમાં ઠેકાણે ઠેકાણે અહમે. અહેને અહાં વગેરે અજબ જોડણી જોવામાં આવે છે જે જોઇને કે પંડીતો ખડ ખડ હસે છે; વ્યંજનની સાથે તો વ્યંજન આવે ત્યારે જોડાક્ષર થાય; પણ સ્વરની સાથે વ્યંજન આવીને જોડાક્ષર થાય એ તો બધા વ્યાકરણ ઉપર પાણી ફેરવવા સરખું છે. અમે એમ નથી ધારતા કે કવિ નર્મદાશંકરના અજાણમાં આ ભૂલ જતી હોય. પણ પોતે જે નિયમ કહાડ્યો તેને ગમે તે પ્રકારે પણ વળગી રહેવું, અને સર્વદા શાસ્ત્રીય બંધનમાંજ ન દબાઇ રહેવું એવા વિચારથી આ પ્રમાણે વિપરીત જોડણી ચલાવતા હશે. ગમે તે હો, પણ આવા દૂષણ ભરેલી રીતનો નજ કબુલ રાખી શકાય, અને અમને લાગેછે કે આવા પરિણામથી બડકીનેજ વાંચનમાળામાંથી હકાર જોડવાનોજ વિચાર હાંકી કહાડ્યો હશે.

ઘ. હકારને તેની પછીના અક્ષર સાથે જોડી દેવો અથવા અ ઉમેરીને લખવો.

આ રીતની પહેલીભાગ બધા કરતાં વધારે પસંદ કરવા જોગ જણાયછે. એ રીત બોડીના વખતમાં ચાલતી, અને 'ગૂર્જરી ગદ્યના પિતા' રણછોડદાસ ગિરધરભાઇની પ્રમાણી જણાયછે. એ જોડણી ઉચ્ચારણને ઘણું કરીને હુબેહુબ મળતી છે. કદાપિ કોઇ એવો વાદ ઉઠાવી શકે ખરો, કે બહુ શબ્દમાં જેવો હનો સંપૂર્ણ ઉચ્ચાર છે તેવો તમ્હેમાં નથી. એ વાતતો ખરી કે નાનો, મોટો, મારો વગેરે ઘણા શબ્દમાં છેલ્લો અક્ષર જોડાએલો બોલાય છે ખરો પણ સંસ્કૃત જોડાક્ષરના જેવો થડકારો આપતો નથી. એ કારણથીજ કદાપિ હકારને સમૂળગોજ ટાળવાનો વિચાર નીકળ્યો હશે. પણ ખરી વાતતો એ છે કે સઘળા પ્રાકૃત જોડાક્ષરમાં થડકારો થતોજ નથી. " રહ્યો " એમાં આપણે હનેય જોડીએ છીએ, માટે શું " બાહ્ય "

શબ્દમાં જેવો થડકારો થાયછે તેવો એમાં સંભળાય છે? ચંપે શબ્દમાં અને ક્યાં એમાં રેફના ઉચ્ચાર બેશક જૂદાજ છે. ટુંકામાં જોડાક્ષર બે તરેહના થાયછેઃ—એક સંસ્કૃતમાંથી આવેલા, અને બીજા પ્રાકૃતમાં ઉત્પન્ન થએલા. તેમાં સંસ્કૃત જોડાક્ષર થડકાતા બોલાય છે, અને પ્રાકૃત ઘણું કરીને થડકાતા નથી. માટે જો હકાર જોડાયા છતાં થડકાતો બોલાતો નથી માટે તેને જોડવો નહી એ તકરાર બિલકુલ રદ થાય છે.

આ રીતમાં બીજો વાંધો એ છે જે કે હની સાથે બીજો અક્ષર જોડવાની લેખન ક્રિયા બહુજ અઘરી છે, અને તેથી ગ્રપરના લખનારથી એ રીત કદાપિ અમલમાં આણી શકાય નહિ.

આ ઉપેરીને લખવાની રીત ફક્ત જોડાક્ષરની ખટપટ દૂર કરવાને અર્થેજછે, ઘણા શબ્દોમાં તો વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે એ હલંતજ છે, અને કદાપિ તેમ ન હોય તો પણ હાલ ઉચ્ચારમાં સ્વર રહીત છે, એટલે ફક્ત લખવાની આળસને લીધેજ ઉચ્ચાર ફેરવવો, શબ્દનું માપ ફેરવવું, અને ચાલતી રૂઢીઓથી ઉલટા જવું એ અમને ઠીક લાગતું નથી.

१. माटे अमे बधी वातनो विचार करतां ज्यां एवा हकारनुं उच्चारण संभळातुं होय त्यां ते हकारनी साथे पछीनो अक्षर जोडी देवो, अथवा हने छूटो लखीने खोडवो, अथवा सौथी वधारे सारुं ने सरळ एके ह कहाडी नांखीने ते ठेकाणे "आपोस्ट्रोफी" कहाडवी. ए रीतने सर्वोत्तम रीत गणीये छइए; જેમકે મેહતાજી, મેહ્તાજી, અથવા મે'તાજી.

ગૂજરાત ટ્રેનિંગ કાલેજની છમાસિકપરીક્ષાના પ્રશ્ન.

(પેહેલું વર્ષ.)

ભૂમિતિ.

૧ સીધી, ગોળ, સમતળ ખૂણો, ત્રિકોણ એની વ્યાખ્યાઓ લખો.

૨ ભૂમિતિનો સીધી કેવી હોયછે તે સમજાવો. ગોળના બીજા અવયવો કયા હોયછે તે તેની વ્યાખ્યાઓ સાથે સમજાવો. સમતલ ખૂણામાં બી-

જો શેનો સમાવેશ થાય છે?

૩ સ્વીકૃત પક્ષ અને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, તથા કૃત્ય અને પ્રમેયનાં શો ફેર છે?

૪ ૮મી અને બારમી પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ કરો.

૫ નીચેના બે પ્રશ્નમાંથી તમારી મરજીમાં આવેતે એક લખો.

૧ બીજી પ્રતિજ્ઞામાં બિંદુ લીટીની માંહે લેઇને સિદ્ધ કરો તથા બાર પ્રતિજ્ઞાઓમાં કૃત્ય અને પ્રમેય કયા છે તે લખો.

૨ સાતમી પ્રતિજ્ઞામાં એક ત્રિકોણનું શિરોબિંદુ બીજા ત્રિકોણની માંહે પડે છે તે સિદ્ધ કરો.

અક્ષર ગણિત.

૧ વાર સંખ્યાંક, પદ, ગુણક, ઘાત પ્રકાશાની વ્યાખ્યા, અને અક્ષરગણિત અને અંકગણિતમાં શો ફેર છે તે લખો.

૨ $\text{क्ष}=२$ $\text{य}=३$ $\text{अ}=१$ $\text{ब}=५$ હોય, ત્યારે

$$\sqrt[3]{\text{ब}(\text{क्ष}+\text{य})^{२}}+\frac{\text{क्ष}}{\text{य}}\sqrt[3]{(\text{क्ष}+\text{अ})(\text{ब}-२\text{क्ष})}+\sqrt[3]{\text{क्ष}(\text{ब}-\text{य})^{२}}\Big\}$$

કિંમત શું?

$$\text{क्ष}+२\text{अ}-\Big\{\text{य}+\text{ब}-[\text{क्ष}-\text{अ}-(\text{य}-२\text{ब})]\Big\}$$ કિંમત શું.

૩ નીચેના ચાર પદોમાંના પેહેલા બેનો તથા છેલા બેનો સરવાળો ગુણક રાખી કરો.

$२(\text{अ}+\text{ब})\text{क्ष}+३(\text{ब}+\text{क})\text{य}$ (૧)

$-३(\text{अ}-\text{ब})\text{क्ष}+२(\text{अ}-\text{क})\text{य}$ (૨)

$-२(२\text{ब}+\text{क})\text{क्ष}+(\text{अ}-२\text{ब})\text{य}$ (૩)

$(\text{अ}-२\text{ब})\text{क्ष}-(\text{ब}+२\text{क})\text{य}$ (૪)

દા. ત. જો, $(\text{अ}+\text{ब})\text{क्ष}+(\text{ब}+\text{क})\text{य}$ (૧)
$(\text{अ}-\text{ब})\text{क्ष}-(\text{ब}-\text{क})\text{य}$ (૨)
{ પેહેલામાંથી બીજું પદ બાદ કરો. અને તેની સાથે બાદબાકીનું ચિન્હ બદલાય છે તેનું કારણ સમજાવો.

૪ (૧) $५\text{अ}^{3}\text{ब}\times\text{क}\text{ड}^{\frac{१}{२}}\text{ब}^{\frac{१}{३}}\times\frac{१}{३}\text{अ}^{२}\text{ब}^{\frac{१}{३}}\text{ड}^{\frac{१}{२}}$ { આ ત્રણે પદોનો ગુણાકાર કરો.

(૨) $(\text{क्ष}^{२}-\frac{१}{२}\text{क्ष}+\frac{१}{३})\times\frac{१}{२}\text{क्ष}+२$

બે કરતાં વધારે સાદાં પદોનો ગુણાકાર એકદમ કરી જવાબમાં કયું ચિન્હ મૂકવું, અને સરખા પદોને માથે ઘાત પ્રકાશક કેટલો મૂકવો?

$$\frac{૨મ^{૨}ન^{૨}-૩મન^{૩}+૪મ^{૩}ન-ન^{૪}}{-૩મન^{૩}}$$ આની કિંમત શું.

$\frac{ક્ષ+૨}{ક્ષ+૧}$ કિંમત શું ચાર પદથી ઓછો જવાબ નહીં કાઢશો.

અંક ગણિત.

૯૮ ભાજક અને લઘુતમ સાધારણ ભાજ્ય શા ઉપયોગના છે તથા ગુણાકાર કરતાં આંકડો કાપવાની અને ભાગાકાર કરતાં આંકડો ચઢાવવાની રીતનાં કારણ સમજાવો.

૫૩૪ અને ૪૬૫૮ આ બે રકમની સરવાળો ૧૬ માંથી બાદ કરતાં આખા ભાગ કરતાં એ બાદબાકી કેટલી વધારે કે ઓછી થશે?

એક ટાંકીને અ, બ, ક, એવા ત્રણ નળ છે. તેમાં અ ત્રણ કલાકમાં ને બ ૪ કલાકમાં તે ટાંકીને ભરે છે, ને ક ૧ કલાકમાં ખાલી કરે છે, હવે એ ત્રણને અનુક્રમે એક એક કલાકને આંતરે છૂટા મૂકયા તો એ ટાંકી છેલો નળ છૂટો મૂકયા પછી કેટલી વખતે ખાલી થશે કે ભરાશે?

એક માણસની પાસે ૪૪૧૦ રૂપીઆ હતા. તેનું વ્યાજ દર વર્ષે દર સેંકડે રૂ૫) ઉપજે એવું હતું, પણ તેમ ન કરતાં એણે ૭૦ નાં ભાવની શા ટકા વ્યાજ ઉપજે એવી નોટો લીધી, અને એ નોટોનું વ્યાજ પાંચ વરસ લીધા પછી તેણે ખપી ૭૫ ને ભાવે વેચી મારી, તો આ પ્રમાણે કરવાથી ઉપર પ્રમાણે વ્યાજે મૂકવા કરતાં કેટલો નફો થયો?

એક માણસે ઘોડો રાખ્યો. તેને માટે એક મહિને પાકે એવી ૭૩ રૂપિઆની હુંડી આપી, અને તેણે તે ઘોડો ચાર મહિને પાકે એવી ૮૭રૂપિઆની હુંડી લઇને વેચી નાંખ્યો, ત્યારે તેને સેંકડે કેટલો નફો થયો? ને વ્યાજનો ભાવ ૪½ ટકા પ્રમાણે છે.

૯½ પૈસાનાં આઠ હોલડર વેચવાથી સેંકડે ૧૭ ટકા નફો મળે છે, તો સેંકડે વીશ ટકા નફો મેળવવાને કેમ ખાર વેચવાં?

૬ કોઈ મુદ્દલના સાદા વ્યાજની તેરીજે બમણાં રુપિઆ કેટલી મુદતે થશે એ શા રીતે નીકળે છે? તે ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ રીતે વ્યાજ, મુદત અને દર ઉપરથી મુદ્દલ કાઢવું હોય તો શી રીતે નિકળે છે?

લેખાં.

૧ કોઈ આંકડાની ઉપર પા, અર્ધા કે પોણો હોય અને તેને તેટલાએ ગુણવા હોય તો મોઢે સહેલથી શી રીતે ગણાય છે?

૨ ૭ રુપિઆનું નવ મણ તો ૭॥ મણને અઢી શેરનું શું? અને આ હિસાબને કઈ કુંચી લાગે છે? તથા કળશીની અને આંઝીની કુંચીઓ ક્યાં ક્યાં લેખાંની કુંચીઓ સાથે મળતી આવે છે.

૩ કાચું વ્યાજ કાઢી સરના સર્વાળામાંથી અર્ધા દિવસનો તેરીજ કાપવાનું કારણ શું?

૪ ૮૦૦ રુપિઆ ભરીને ૬૭ તથા ૧૦૪ ના ભાવની હુંડીઓ કરાવવી છે તો કેટકેટલાની થશે તે કહો.

૫ ૭૪ મણ કાચો ગોળ છે તોલ મણ ૪૮ શેરનો. તેની શી કિંમત થશે. દરમણ ૧) ના રૂપાઆ॥ લેખે.

ચિત્ર.

૧ કાગળમાં સરખા છ ભાગ પાડો ને તેમાં પહેલા ભાગમાં એક સમબાજુ ત્રિકોણને વળી તેના ઉપર સરખે અંતરે એક બીજો સમબાજુ ત્રિકોણ કરો.

૨ એક કાટખૂણ ચોખૂણ કાઢો ને તેની પોહોળાઈ કરતાં લંબાઈ બમણી કરો. ને તેની ઉપર બીજો એક કાટખૂણ ચોખૂણ સરખે અંતરે કાઢો.

૩ એક ચોરસ કરો ને તેની ઉપર સરખે અંતરે એક બીજો ચોરસ કરો.

૪ એક ગોળ કરો ને તેના ઉપર સરખે અંતરે એક બીજો ગોળ કરો.

૫ એક ક્ષિતિ સમસૂત્ર લીટીના બરોબર આઠ ભાગ કરો ને વળી તે દરેક ભાગ ઉપર અર્ધગોળ કરો ને તે ઉપર સરખે અંતરે એક બીજો ગોળ કરો.

૬ એક અર્ધ લંબગોળ કરો ને તેનાથી સરખે અંતરે બીજો અર્ધ લંબગોળ કરો.

નિશાળ પદ્ધતિ.

૧ ભણાવું અથવા કેળવણી એટલે શું અને તેથી શી અસર થાય છે?

૨ આ દેશના લોકો શરીરે નબળા શાથી પડી ગયા છે? તેમને પાછા જોરાવર કરવા જોઈએ કે નહીં, ને કરવા જોઈએ તો કયા ઉપાયથી કરવા જોઈએ?

૩ શીખવવું અને પરીક્ષાના પ્રશ્ન એ બેમાં શો તફાવત છે?

૪ અકણ ખખેડવી નહીં, પણ ખખેડતાં શીખવવી એટલે શું તે વિસ્તારથી સમજાવો.

૫ નવ નિયમો લખો.

૬ ટ્રાંનિંગ સ્કૂલની શી જરૂર છે, અને ત્યાં નાર્મલ સ્કોલરોને શામાટે મોકલવા જોઈએ, ને તેમણે ત્યાં શી રીતે વર્તવું જોઈએ તે વિષે લખો.

પુસ્તકોની પહોંચ.—૧. જાદુકપટ પ્રકાશ ભાગ ૨ જો. બનાવનાર વ્યાસ ઇચ્છાશંકર. કિંમત રૂપીઆ ત્રણ. વ્યાસના પુસ્તકો અગત્યની સુધારો કરનારા છે, અને એનો ઘણો ફેલાવો થએલો જોવાને અમે ચાહીએ છઇએ.

૨. ગુજરાતી છઠ્ઠી ચોપડીના અર્થ. બનાવનાર ફકીરભાઇ કાશીદાસ કિંમત આના ૬.

કેળવણીખાતાની ખબર.

નિશાળનું નામ.	કઇ તારીખે.	કેટલા રૂપીઆનું.	કોને આપ્યું.		આપનારનું નામ.
ભિવવાડાની સ. ૨. જમ.ની છોકરાની નિશાળ.	૨૫—૫—૭૨	૨)	છોકરાને	૨)	મુંબઇના શેઠ પેસતનજી દાદાભાઇ.
મોગામા પ્રા. ચીખલી.	૨૯—૫—૭૨	૧)	એજન.	૧)	મહેરબાન ઉલાસરામ અરજુનલાલ ચીકલીના મામલતદાર.
ચીકલી તાલુકા સ્કુલ.	૮—૬—૭૨.	૧)	એજન.	૧)	એજન.
ગણદેવા.	૩૧—૫—૭૨	૨)	એજન.	૨)	એજન.
નવસારીની રૂસતમજી ઇંગ્રેજી એજન. ગુજરાતી. એજન.શર.જમ. છોકરાની એજન. એજન.છોકરીની.	૭—૬—૭૨	૫૦)	એજન.	૫૦)	રાજમાન રાજેશ્રી સીયાજીરાવ ખાંડેરાવ નવસારીના સર સુબા.

MOHANLAL R.

રવાને તા. ૧૨ મી જાંબાઇ સન. ૧૮૭૨

ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇનસ્પેક્ટર સુરત.

ગુજરાતશાળાપત્રના લવાજમ વગેરેનાં નાણાં આવ્યાં તેની પહોંચ,
તા.૧લી જુલાઈ સને ૧૮૭૨થી તા.૩૧મી જુલાઈ સને ૧૮૭૨ સુધી

	સને ૧૮૭૨	સને ૧૮૭૩
દશાડાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦—૦—૦	૪-૧૨—૦
બોડકાનિ નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૪૨-૧૨—૦	૦—૦—૦
માસ્તર જેઠાલાલ જોગીલાલની તરફથી.	૧—૦—૦	૦—૦—૦
બાડીની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૬—૨—૦	૦—૦—૦
	૫૦-૧૪—૦	૪-૧૨—૦

સરકારી જાહેર ખબર.

અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કાલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા સને ૧૮૭૨ નાનોંબરની ૫ મી તારીખે થનાર છે. અમદાવાદ, સુરત, અને ગોધરા એ ત્રણ ઠેકાણે કમિટી ભરાવાની છે. અમદાવાદની કમિટી ઉર્દુ વર્ગના ઉમેદવારોની પણ પરીક્ષા લેશે.

૨ આશરે ૮૦ સ્કાલરશિપ ભરવાની છે તેમાંથી ૬૫ ગુજરાતી મેહેતાજીના કામના ઉમેદવારોને અને ૧૫ મુનશીપણાના ઉમેદવારોને આપવામાં આવશે;

૩ ગુજરાતી તથા ઉર્દુ નિશાળોના મેહેતાજીઓએ અથવા મુનશીઓએ પોતાનાં આસિસ્ટંટોને તથા ઉપલા નિશાળિઆઓને આ ખબર કરવી. જે મેહેતાજીઓ અને મુનશીઓ પોતાની નિશાળના છોકરાઓને આ પ્રવેશક પરીક્ષામાં સારી રીતે પસાર કરાવવામાં તથા ત્યારબાદ કાલેજમાં દાખલ થવાની સમજુતી આપવામાં ફતેહ પામશે તેને ઇન્સ્પેકટરસાહેબ પગારનો વધારો કરી આપશે.

મુ. સુરત.
૨૪ મી જુલાઈ, ૧૮૭૨

G. BUHLER,
એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉત્તરપ્રાંત.

गुजरातशाळापत्र.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

AUGUST 1872

પુસ્તક ૧૧ મું. ઓગષ્ટ, સન ૧૮૭૨. અંક ૮ મો

[illegible] મોટું સુખ, નામ તેમ છે નામ—
[illegible]

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.
	157

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે [illegible]ની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
[illegible] છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ્ય વરસે રૂ ૧. અગાઉથી)

गूजरात शाळापत्र

પુસ્તક ૧૧ મું. સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૭૨. અંક ૧૦ મો.

જોડણીના નિયમનું અર્થગ્રહણ.

ગયા અંકમાં જોડાક્ષરમાં હકાર લખવા વિષે ચર્ચા ચલાવી હતી. એ વિષે અમારો વિચાર નિષ્પક્ષપાત તુલના કરતાં કેવો આવે છે તે પણ અમે જણાવ્યું હતું. એ વાંચતાં સર્વેની ખાત્રી થઇ હશે કે અમારો વિચાર માન્ય થાઓ કે નહિ, પણ એ બાબત કોઇ પણ નિયમ કરવાની બહુજ જરૂર છે. હાલ આપણી જોડણીઓના નિયમોથી એ પ્રકારની અડચણોનું સમાધાન થઇ શકતું નથી, અને તેથી અમે જે એ સંબંધના જૂદા જૂદા પ્રકાર બતાવ્યા તેમાંથી કોઇ પણ નિયમ આ ખાતાએ પસંદ કરવો એ અવશ્યનું કામ છે. હમણાં જે અમે આ અંકમાં ખામીઓ બતાવીએ છીએ તે એવી જરૂરી અડચણ કરનારી નથી, તોપણ તે ઉપર પણ કાંઇ લક્ષ પહોંચાડવામાં આવે તો જોડણીના નિયમો બધી રીતે જોઇએ તેવા થઇ રહે.

અનુસ્વારના ઉચ્ચાર.

૨. પંચ, કંઠ, અંગ, અંબા વગેરે શબ્દોમાં જે અનુસ્વાર આવેછે તેને ઠેકાણે આપણા જે ત્રણ સંસ્કારી તે સ્થાનને લાયકનો અનુનાસિક અક્ષર લખે છે: જેમકે, પઞ્ચ, કણ્ઠ અઙ્ગ, અમ્બા. આ રીત બેશક વધારે ખરી છે. સંસ્કૃતમાં આ રીતેજ લખાય છે. પણ એ રીતના સામો મોટો વાંધો એ છે, કે એ રીતે લખવું બહુજ અઘરૂં છે. ઙ, ને ઞ એ બે અક્ષર તો જોડવા એટલા કઠણ છે કે તેની વાતજ ન પૂછવી. આવી અઘરી લિપિ કદી પણ સાધારણ વ્યવહારમાં ચાલી શકેજ નહિ. સાતે ચોપડીમાં એ રીતનો ત્યાગ પણ મુખ્યત્વે કરીને આ કારણને લીધેજ કીધો છે, એ રીતની સામા બીજી એક એવી પણ તકરાર કોઇ વખત

સાંભળવામાં આવેછે કે એ બધું પાંડિત્ય નિરર્થક છે, કેમકે એ અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર અનુસ્વારસંધિ પ્રમાણે એની મેળેજ એ લોકો નકામી મહેનત લઇને લખે છે તે મુજબજ થવાનો; જેમકે, પંચશબ્દમાં અનુસ્વારની જોડે ચ અક્ષર આવેલો છે એટલે તે વર્ગનો અનુનાસિક જે "ન" તેજ એ ઠેકાણે બોલાવાનો. માટે એવી તકરાર લેવામાં આવે છે કે એમ છે, તો વાંચનારે એ નિયમ જાણવો અને તે પ્રમાણે વાંચવું.

અમે ઉપલો પૂર્વપક્ષ સર્વાંગ કબુલ કરી શકતા નથી. એ વાત ખરી, કે ઘણા શબ્દમાં ઉપર કહેલો સંધિનિયમ જાણ્યાથી બરાબર વંચાઇ શકે છે, પણ તેની સાથે એ વાત પણ ખરી છે, કે ઘણા શબ્દ એવા આવે છે કે જેમાં એ સંસ્કૃત વ્યાકરણનો નિયમ બિલકુલ લાગુ પડી શકતો નથી. દાંત, તાંત, કાંતવું, રાંધવુ, રાંડ વગેરે ભાષામાં અનેક શબ્દો છે તેમાં એ સંધિનિયમ પ્રમાણે અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર થતોજ નથી. ઉપલા નિયમ પ્રમાણે વાંચવાનુ કહ્યું હોયતો દાંતને દાન્ત વગેરે શામાટે ન વાંચે એ અમે કહી શકતા નથી. કદાપિ એ જાણીતા શબ્દમાં એવી ગુંચવણ ન જણાય, પણ અજાણ્યા શબ્દમાં તો ગબડીપડ્યા વગર રહેનાર નહિ. ઘણા છોકરાને અમે કાંત (ધણી), પદાંત, પ્રગલ્ડ વગેરે ઘણા શબ્દમાં અનુસ્વારનો ખોટો ઉચ્ચાર કરતા સાંભળ્યા છે. તેઓ દાંતમાં જેવો અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર કરે છે તેવોજ કાંતમાં કરે છે, અને તેઓ એમ કરે એમા કાંઇ નવાઇ પણ નથી. પરદેશીઓને તો અનુસ્વાર ભેદ બરાબર ઓળખવો એ અશક્યજ થઇ પડશે: ખરૂં જોઇએ તો ગુજરાતીમાં બે તરેહના અનુનાસિક ઉચ્ચાર છે. એક તો સંસ્કૃતમાં જોર બધે બોલાય છે તેવો, અને બીજો તેજ ઉચ્ચાર મોળો પડી જઇને કાંઇ, છોકરૂં, દાંત વગેરે શબ્દોમાં બોલાયછે તેવો. ઉપલા અનુસ્વારને સંસ્કૃત અનુસ્વાર કહીએ, તો બીજાને પ્રાકૃત અનુસ્વાર કહી શકાય, કેમકે એ અનુસ્વાર પ્રાકૃત ભાષાઓમાંજ નવું ઉત્પન્ન થયું છે. સંસ્કૃત અનુસ્વારને સંપૂર્ણ અનુસ્વાર અને પ્રાકૃત અનુસ્વારને અપૂર્ણ અનુસ્વાર કહીએ તો પણ ચાલે, એ બે અનુસ્વારને નામ ગમેતે આપીએ પણ એ બેના ઉચ્ચારમાં જે ભેદ છે તે લક્ષમાં રાખવા જોગ છે. એ બેનો ઉચ્ચાર

બહુજ જૂદો છે, અને બંનેને લખવાની રીતમાં પણ કાંઇ ભેદ હોય તો બેશક વધારે સારૂં. એ ભેદવિના વાંચનારા ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે કદી પણ ભરમાયા વિના રહેવાના નહિ.

ઉપર અમે પ્રાકૃત અનુસ્વારને સંસ્કૃત અનુસ્વારથી ઓળખાવવાની જરૂર વિષે કહ્યું, તો પણ જે અધરી રીતે સંસ્કૃતમાં લખાયછે તે રીતની પક્ષ તો અમે કરી શકતા નથી. એ રીત તો અમે કહ્યું તે પ્રમાણે સંસાર વ્યવહારના દર રોજના કામમાં કદી વાપરી શકાય એવી નથી, અને હમણા જ બતાવ્યું તે પ્રમાણે કાંઇ ભેદ રાખવાની જરૂર તો છે ખરી. ત્યારે હવે કરવું શું? અમે ધારીએ છઇએ કે એ બધાં હરકતને દૂર કરવાનો ટુંકો રસ્તો એજ છે કે ભાષામાં બે અનુસ્વારછે તો તેના બે ચિન્હ કલ્પવાં. એક બિંદુ રૂપ અનુસ્વાર તો છેજ, અને તે સંસ્કૃતમાંથી આવેલું છે તેથી સંસ્કૃત અનુસ્વારને માટેજ તેને રાખવું. હવે ફક્ત પ્રાકૃત અનુસ્વારનું ચિન્હ કલ્પવાનું રહ્યું. એનો ઉચ્ચાર અરધો થાયછે તેથી જો તેવું અર્ધ બિંદુ અથવા અર્ધ ચંદ્રાકાર ચિન્હ રાખ્યું હોય તો બધી હરકત દૂર થાય, અને બને પક્ષની તકરારોનું સમાધાન થાય; જેમકે દંત, અને દાઁત. આ ચિન્હ અમારી કલ્પનાનું છે એમ નથી. અમે દયારામકૃત સાતસૈયાનું છપેલું પુસ્તક એક જોયું હતું તેમાં બધે પ્રાકૃત અનુસ્વાર આજ રીતે લખેલું હતું, અને અમે સાંભળ્યું છે કે હિંદુસ્તાનમાં વ્રજભાષાના પુસ્તકો એજ રીતે લખાયછે. તેથી આ રીત આપણામાં દાખલ કરીએ તો કાંઇ નવો વધારો કીધો એમ પણ કહેવાય એવું નથી એમ અમને લાગેછે. ઉપર જે બધું કહ્યું તેનું દોહન અમે નીચે નિયમ રૂપે બાળબોધ અક્ષરમાં મૂકીએ છઇએ.

संस्कृत अनुस्वार होय तो बिंदु अने प्राकृत अनुस्वार होय तो तेने ठेकाणे अर्धचंद्रयुक्त बिंदु काढवुं.

મહા પ્રાણીનું દ્વિત્વ.

આ બાબત પણ થોડો એક ખુલાસો કરવો જરૂર જણાયછે. પથ્થર, ઝાડ્ડી વગેરે ઘણા શબ્દોમાં બે મહાપ્રાણી અક્ષરને આપણે જોડીએ છઇએ તે

સાંભળવામાં આવેછે કે એ બધું પાંડિત્ય નિરર્થક છે, કેમકે એ અનુસ્વાર નો ઉચ્ચાર અનુસ્વારસંધિ પ્રમાણે એની મેળેજ એ લોકો નકામી મહેનત લઇને લખે છે તે મુજબજ થવાનો; જેમકે, પંચશબ્દમાં અનુસ્વારની જોડે ચ અક્ષર આવેલો છે એટલે તે વર્ગનો અનુનાસિક જે "ન" તેજ એ ઠેકાણે બોલાવાનો. માટે એવી તકરાર લેવામાં આવે છે કે એમ છે, તો વાંચનારે એ નિયમ જાણવો અને તે પ્રમાણે વાંચવું.

અમે ઉપલો પૂર્વપક્ષ સર્વાંગ કબુલ કરી શકતા નથી. એ વાત ખરી, કે ઘણા શબ્દમાં ઉપર કહેલો સંધિનિયમ જાણવાથી બરાબર વંચાઇ શકે છે, પણ તેની સાથે એ વાત પણ ખરી છે, કે ઘણા શબ્દ એવા આવે છે કે જેમાં એ સંસ્કૃત વ્યાકરણનો નિયમ બિલકુલ લાગુ પડી શકતો નથી. દાંત, તાંત, કાંતવું, રાંધવું, રાંડ વગેરે ભાષામાં અનેક શબ્દો છે તેમાં એ સંધિનિયમ પ્રમાણે અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર થતોજ નથી. ઉપલા નિયમ પ્રમાણે વાંચવાનુ કહ્યું હોયતો દાંતને દાન્ત વગેરે શામાટે ન વાંચે એ અમે કહી શકતા નથી. કદાપિ એ જાણીતા શબ્દમાં એવી ગુંચવણ ન જણાય, પણ અજાણ્યા શબ્દમાં તો ગભડીપડ્યા વગર રહેનાર નહિ. ઘણા છોકરાને અમે કાંત (ધણી), પદાંત, ઘરકાંડ વગેરે ઘણા શબ્દમાં અનુસ્વારનો ખોટો ઉચ્ચાર કરતા સાંભળ્યા છે. તેઓ દાંતમાં જેવો અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર કરે છે તેવોજ કાંતમાં કરે છે, અને તેઓ એમ કરે એમા કાંઇ નવાઇ પણ નથી. પરદેશીઓને તો અનુસ્વાર ભેદ બરાબર ઓળખવો એ અશક્યજ થઇ પડશે; ખરૂં જોઇએ તો ગૂજરાતીમાં બે તરેહના અનુનાસિક ઉચ્ચાર છે. એક તો સંસ્કૃતમા જોર બર્યો બોલાય છે તેવો, અને બીજો તેજ ઉચ્ચાર મોળો પડી જઇને કાંઇ, છોકરૂં, દાંત વગેરે શબ્દોમાં બોલાયછે તેવો. ઉપલા અનુસ્વારને સંસ્કૃત અનુસ્વાર કહીએ, તો બીજાને પ્રાકૃત અનુસ્વાર કહી શકાય, કેમકે એ અનુસ્વાર પ્રાકૃત ભાષાઓમાંજ નવું ઉત્પન્ન થયું છે. સંસ્કૃત અનુસ્વારને સંપૂર્ણ અનુસ્વાર અને પ્રાકૃત અનુસ્વારને અપૂર્ણ અનુસ્વાર કહીએ તો પણ ચાલે, એમ અનુસ્વારને નામ ગમેતે આપીએ પણ એ બેના ઉચ્ચારમાં જે ભેદ છે તે લક્ષમાં રાખવા જોગ છે. એ બેનો ઉચ્ચાર

ઉચ્ચાર તો સ્વાભાવિક જેમ થતો જોઈએ તેમજ કરવો, પણ લિપિમાં બે મૂળાક્ષરોને જોડતાં આવશે આવો નહિ એવો એ પ્રાકૃત વૈયાકરણી ઓનો વિચાર હશે; અને એમ આપણે પણ કરીએતો કાંઇ ઝાઝી હરકત જણાતી નથી. ઉચ્ચારતો થવાનો છે તેમજ થશે, ત્યારે ચાલતી રીતિમાં નકામો ફેરફાર કરવાની શી જરૂરછે? લખવું કાંઇ ને વાંચવું કાંઇ એ લિપિની અપૂર્ણતા તો ખરી એમાં સંદેહ નહી, પણ સવાલ એ છે કે જે અપૂર્ણતાથી ખરેખરી વાંચવામાં હરકત પડતી નથી તે અપૂર્ણતાનું ક-લંક દૂર કરવાને સારૂ ચાલતી જોડણીમાં ફેરફાર કરવો, અને તે ફેરફાર એવો કે લખતાં પણ અઘરૂં પડે. એ પસંદ કરવા જોગછે, કે શુદ્ધ નિષ્ક-લંક જોડણી લખવી એ પસંદ કરવા જોગછે?

આ બે પક્ષમાંથી કોને વધારે વજન આપવું એ અમે નક્કી કરી શકતા નથી, અને જ્યાં સુધી નવો માર્ગ વધારે સારો સિદ્ધ થયો નથી ત્યાં સુધી જૂનાનેજ વળગી રહેવું એવો અમારો હમેશાં વિચાર છે.

(સંપૂર્ણ.)

પવન

૧ ગતિવાળી હવાને પવન કહેછે.

પવનનું મૂળ અને મુખ્ય કારણ ઉષ્ણતા છે. જ્યારે હવાનો કોઇ ભાગ આસપાસની હવા કરતાં વધારે ગરમ થઇ જાય છે, ત્યારે તે હવા પાતળી થાય છે. પાતળી થવાને લીધે તે હવા ઉંચી ચઢે છે, અને તે ખાલી પડેલી જગા ભરવાને માટે આસપાસની હવા તે ઠેકાણે ચારે તરફથી ધસી આવે છે. આરીતે હવાના બે પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છેઃ-એક ગરમ હવાનો ઉપર ચઢતો પ્રવાહ, અને બીજો તે ઠેકાણેની સપાટીની સાથે સમાંતર ચાલનારો ગરમ હવાનો પ્રવાહ. જ્યાંસુધી બધી હવાની ઉષ્ણતા સરખી થઇ જશે, ત્યાંસુધી આ બે પ્રવાહ ચાલ્યાજ કરશે. ઉપલો પ્રવાહ જેમ જેમ ઉપર ચઢતો જશે તેમ તેમ પોતાની ગરમી બીજી આસ પાસની હવામાં આપતો જશે, અને જ્યારે એરીતે ગરમી ઓછી થતાં થતાં આસપાસની હવા જેટલીજ ગરમી રહેશે, ત્યારે તે ત્યાં અટકશે, તેજ વખતે ઠંડી હવાના બેના ઉભા પ્રવાહ તે ઠેકાણે આવીને ગરમ થતા જશે,

અને ઉપર ચઢતા જશે. જ્યારે એ ઠેકાણેની ગરમી આસપાસની હવા જેટલીજ થઇ જશે, ત્યારે એ પ્રવાહ બંધ પડશે.

એજ કારણથી રસોડાના બારણા આગળ બહારથી ઠંડી હવાની લહેરો આવે છે, અને ચૂલા ભણી ચાલી જાયછે. સૌથી ગરમ હવા ચૂલાના માથા ઉપર હોય છે તેનું કારણ પણ એજ.

વળી, કોઇ ઠેકાણે ઉષ્ણતાનો એકાએક વધારો થયાથી ત્યાંની હવા પ્રસારણ પામે છે, અને ઘટાડો થવાથી સંકોચન પામેછે. ગમે તે રીતનો હવાના કદમાં આમ ફેરફાર થવાથી આસપાસની હવા ઉપર અસર થયા વિના રહેજ નહિ. તે ફૂલે તો આસપાસની હવા આઘકી આઘને આઘી ધસે, અને સંકોચન પામે તો તે ત્યાં ધસી આવે. એ બંને રીતે હવામાં પ્રવાહ ચાલશેજ.

તેમજ, ભેજ એ પણ હવામાં ગતિ ઉત્પન્ન કરનારૂં એક કારણ છે. ભેજથી હવાનું વિશિષ્ટગુરૂત્વ વધે છે, અને એ કારણથી હવા ભારે થઇ કે પવન પેદા થાય છે. ઠંડી હવા કરતાં ગરમ હવા પોતામાં વધારે ભેજનો સમાવેશ કરી શકે છે.

૨ પવનનો વેગ કલાકમાં એક માઇલથી તે ૧૦૦ માઇલ સુધીનો હોયછે. એક માઇલનો વેગ હોય છે ત્યારે તો ભાગ્યેજ આપણને માલમ પણ પડી શકે છે, અને જ્યારે ૧૦૦ માઇલનો હોય છે ત્યારે તો ઘર પાડી નાંખેછે, મોટાં મોટાં ઝાડોને મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખે છે, અને તેની ડાળીઓ ને હવામાં ક્યાંની ક્યાં ઉરાડી મૂકે છે. જેને આપણે પવનની મંદ લહેર કહીએ છે તેમાં ૧૦ માઇલનો, સૂસવાટા વાળા પવનમાં ૨૦ માઇલનો, તોફાના પવનમાં ૫૦માઇલનો, અને વાવાઝોડાના સપાટામાં ૮૦ માઇલનો વેગ હોયછે.

૩ પવનના ઉપયોગ. બધી જાતના પવન દરેક દેશની હવા મુકરર કરવામાં અને તેમાં ફેરફાર કરવામાં અગત્યના સાધન છે. પવન વડે એક પ્રદેશની ઠંડી કે ગરમ ભભેલી હવા બીજા પ્રદેશમાં જાય છે; અને તેઓ વડેજ એક દેશના ઠંડા કે ગરમ પાણીને બીજા દેશમાં લઇ જનારા સમુદ્રપ્રવાહ પણ ઘણું કરીને ઉત્પન્ન થાય છે. વરસાદ વગેરે ઉત્પન્ન કર-

વામાં તો તેઓ ઘણાજ અગત્યના છે. વળી પવનની નિરંતર લહેરોથી વાતાવરણની ઉષ્ણતાનું સમતોલન થઇ જાય છે. ભૂસ્તર વિદ્યાની નજરે જોતાં તેઓ એક ઠેકાણેથી છૂટા પડેલા ઉપલા પદાર્થોને ઘસડી લઇ જવામાં, ઢગલા કરવામાં અને તેની નવી ગોઠવણ કરવામાં ઘણા કામના છે. એક દેશની વનસ્પતિનાં બીયાં બીજા દેશમાં લઇ જઇને વાવવાનું કામ પણ તેઓ તથા તેઓથી ઉત્પન્ન થએલા સમુદ્ર પ્રવાહ ઘણી સારી રીતે કરે છે. તેઓની મદદથીજ દૂર દેશોનો ઘણો અંગ વ્યાપાર ચાલે છે, અને તે ગમે તેવો ચંચળગુણનો છે તો પણ તેની મદદ વડે માણસ પોતાના સંચાના ચક્ર ચલાવી શકેછે.

૪. પવનના વર્ગ મુખ્ય ત્રણ પાડવામાં આવેછેઃ નિત્યવાહી એટલે એકજ દિશા તરફથી બારેમાસ આવ્યા કરનારો પવન, સમયવાહી એટલે એક દિશાથી અમુક અમુક વખતે આવનારો પવન, અને સ્વરચ્છંદવાહી એટલે કાંઇ પણ ધોરણ વિના મરજીમાં આવે ત્યારે આવનારો પવન.

૫. પવનપ્રદેશ પૃથ્વી ઉપર ચાર મોટા પડી શકેછેઃ શાંત વાયુનો પ્રદેશ, નિત્યવાહી પવનનો પ્રદેશ, સમયવાહી પવનનો પ્રદેશ, અને સ્વરચ્છંદવાહી પવનનો પ્રદેશ.

૬. શાંતવાયુનો પ્રદેશ, એ વિષુવ વૃત્તના ઉત્તર દક્ષિણે થોડા અંશનો એક નાનો પટોછે. એ પટાની સરાસરી પોહોળાઈ બધી મળીને છ સાત અંશની છે. આ પ્રદેશની મધ્યરેખા વિષુવ વૃત્તની ઉપરજ પડતી નથી, કેમકે ઉત્તર ગોળાર્ધમાં વધારે જમીન આવવાના કારણથી પૃથ્વી ઉપર ઘણામાં ઘણી ઉષ્ણતાની લીંટી વિષુવ વૃત્તની ઉત્તરે જાયછે. તેથી શાંતવાયુના પ્રદેશનો ઘણો ભાગ વિષુવ વૃત્તની ઉતરેજ આવેછે. એ પ્રદેશની હદ ફરતીછે. જુલાઇ અને આગષ્ટ માસમાં, જ્યારે કે સૂર્ય છેક ઉત્તર ગોળાર્ધમાં ઊંચે જતો રહ્યો હોયછે, ત્યારે એની હદ ઉત્તર અક્ષાંશ ૭ અને ઉત્તર અક્ષાંશ ૧૨, અથવા એથી કાંઇ વધારેની વચમાં હોયછે; અને માર્ચ અપ્રેલમાં દક્ષિણ અક્ષાંશ પાંચ અને ઉત્તર અક્ષાંશ બેની વચમાં હોયછે; આ પ્રમાણે આ પટો વરસ દહાડામાં ૧૦ અંશની ઉપર ફરી વળેછે, અને હમેશાં એની હદ બદલાતી જાયછે. એ પ્રદેશમાં હમેશાં ઘણું કરીને કેવળ શાંતતાજ હોય

છે, અને પવનનું જરાએ લહેરૂં આવતું નથી. તેની સાથે તાપતો અહિંયા અત્યંત જ. આ શાંતતાના પ્રદેશનું નામ સાંભળીને નાવિકો બીહેછે. મહીનાના મહીના એ પ્રદેશમાંથી મુસાફરી કરતાં ચાલ્યા જાયછે અને તોએ વાહાણનો છૂટકો થતો નથી. પણ કોઇ કોઇ વખતે અહીંયા અણચિંતવ્યો પવન નીકળેછે, કડાકા થાયછે, વીજળીઓ ચમકારા મારી રહેછે, અને મૂશળધારે વરસાદ ખૂબ તૂટી પડેછે. કોઇ કોઇ વખત પવનની લહેર આવેછે પણ તે એક કલાકમાં હજારો દિશાની થઇને આખર પરવારી રહેછે.

૭. નિત્યવાહી પવનનો પ્રદેશ. એ શાંતવાયુના પ્રદેશની ઉત્તરે અને દક્ષિણે બંને તરફ આવેલોછે. ઉત્તરે ૨૮ અક્ષાંશ સુધી અને દક્ષિણે ૨૫ દક્ષિણ અંક્ષાંશ સુધી એ ગએલોછે. શાંતવાયુના પ્રદેશ તરફની હદ તો ફરતીજ, કેમકે, ઉપર સમજાવ્યું તેમ તે પ્રદેશનીજ હદ મુકરર નથી. પણ તેમજ આ પ્રદેશની ઉત્તર દક્ષિણ હદ પણ ફરે છે ખરી. ઉત્તર ગોળાર્ધમાં જ્યારે ઉન્હાળો થાયછે, ત્યારે નિત્યવાહી પવનની હદ ઉત્તરમાં કેટલાએક અંશ ઉપર ચઢે છે; અને જ્યારે દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં ઉન્હાળો હોય છે ત્યારે તેની હદ દક્ષિણમાં નીચે ઉતરે છે. આ પ્રમાણે અગર જો આ પ્રદેશની બન્ને તરફની હદ ફરતી છે તોપણ તેમાં દરેક ગોળાર્ધમાંના ૧૨ કે ૧૫ અંશનો એકો પટો આવે છે તેમાં તો હમેશાંજ નિત્યવાહી પવન માલમ પડે છે. આ પટામાં તે ઠેકાણેના પરિધનો ⅓ કરતાં વધારે ભાગ આવી જાય છે, ફકત ⅔ ભાગ જે રહ્યો તેમાં સામવાહી પવન હોયછે.

આ પ્રદેશમાં હમેશાં ઘણું કરીને પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફનોજ પવન હોય છે અથવા બરાબર કહીએ તો ઉત્તર ગોળાર્ધનો નિત્યવાહી પવન ઇશાન તરફનો, અને દક્ષિણ ગોળાર્ધનો તે અગ્નિકોણ તરફનોજ હોયછે.

આ પ્રદેશમાં આટલાંટિક અને પાસિફિક મહાસાગર આવેલા છે. એ બે મહાસાગરના નિત્યવાહી પવન તેના ઉપર મુસાફરી કરનારાઓને ઘણા ઉપયોગના છે. એ કારણથી એને વ્યાપારપવન કહે છે. એનાથી પશ્ચિમ તરફની મુસાફરી ઘણી સહેલી થઇ જાય છે. એ વ્યાપાર પવનની સહાયતાથીજ કોલંબસ પોતાના સાહસ કર્મમાં સિદ્ધિ પામ્યો. આ-

ગેલને પાસિફિકને પાર કીધો અને પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કીધી તે પણ આ પવનના પ્રતાપે.

દરિઆ ઉપરજ વ્યાપારપવન પોતાની અસર જણાવેછે એમ નથી. આમાઝાનની ખિંડમાં રાઓનિગ્રોના મુખ સુધી એટલે મહાસાગરથી ૯૦૦-૧૦૦૦ માઇલ દૂર પણ એ પવન જાય છે.

૭ સમયવાહી પવન હિંદી મહાસાગર અને તેના કિનારાપરના દેશ ઉપર વાહેછે. જે અક્ષાંશોના વચમાં આટલાંટિક અને પાસિફિક મહાસાગરની ઉપર વ્યાપારપવન ચાલેછે તે અક્ષાંશોની વચમાંજ અહિંયાં સમયવાહીપવન વાહે છે. ફેર એટલોજ કે બારે માસ એક તરફનોજ પવન આવ્યાને બદલે અહીંયાં છ મહીના એક દિશાનો પવન હોય છે, અને બીજા છ મહીના બીજી દિશાનો પવન હોય છે. હિંદી મહાસાગરના ઉત્તર ભાગમાં એટલે વિષુવવૃત્તની પાસેથી તે એશિયા ખંડના કિનારાપરના દેશો સુધીમાં શિયાળામાં અથવા આક્ટોબરથી તે માર્ચ સુધીમાં ઈશાન તરફનો પવન રહે છે; અને ઉન્હાળામાં એટલે એપ્રિલથી સપ્ટેંબર સુધીમાં નૈરૂત્યખૂણાનો પવન હમેશાં આવેછે. વિષુવવૃત્તની દક્ષિણથી મકરવૃત્ત સુધી હિંદીમહાસાગરમાં અગ્નિખૂણાનો પવન ત્યાંના શિયાળામાં એટલે એપ્રિલથી સપ્ટેંબર સુધીમાં વાહેછે, અને વર્ષના બીજા અર્ધમાં આસ્ટ્રેલિઆના કિનારાની પાસે વાયવ્ય ખૂણાનો તથા આફ્રિકાના કિનારા ઉપર ઈશાન ખૂણાનો પવન માલમ પડેછે. આવી રીતના સમયવાહી પવનને મોસમનો પવન કહેછે. મલાય ભાષામાં મૌનસૂન શબ્દછે તે ઉપરથી એ નામ નીકળ્યું કહેવાયછે, અને તેનો મૂળ અર્થ આપણી ભાષામાં હાલ થાયછે તેમજ રૂતુ એવો થાયછે.

વિષુવવૃત્તથી કોઇ અમુક જગા જેટલી દૂર, તેટલી મોડી ત્યાં મોસમનો પવન શરૂ થાયછે. મલબાર કાંઠા ઉપર (૮-૯ અક્ષાંશ આગળ) નૈરૂત્ય તરફનો મોસમનો પવન આઠમી એપ્રિલે, મુંબાઇ (૧૦ અક્ષાંશ આગળ) ૧૫ મી મેએ, અરબસ્તાનમાં આફ્રિકાના કિનારા કરતાં એક માસ પહેલો; અને સિંહલદ્વીપના ઉત્તર ભાગમાં કર્મંડળ કિનારા કરતાં પંદર વીસ દહાડા વહેલો શરૂ થાયછે.

વર્ષારૂતુ.—મોસમનો પવન એક દમ બદલાઇ જતો નથી. એને બદલા

તાં વાર લાગેછે, અને એટલામાં શાંતતા, તોફાનો, અને સ્વચ્છંદી પવનો પુષ્કળ આવી જાયછે. તેમાં ઉન્હાળાની મોસમનો પવન અથવા નૈરૃત્ય ખૂણાનો પવન શરૂ થતાં પહેલાં ઘણા મોટા ચમત્કારો થઇ જાયછે. પ્રથમ તો હવા વરાળથી ભરાઇ જાયછે, આકાશ પોતાનું સુરમા સરખું શામ અને ગંભીર રૂપ ધારણ કરેછે, અને કોઇએ જાણે બધા વાતાવરણને બાંધી લીધું હોય તેમ એકે પાતરૂં પણ હાલી ચાલી શકતું નથી; અને એટલો બધો ધામ પડેછે કે પ્રાણી માત્રને દમ સેવો પણ સૂઝતો નથી. પણ આખરે એ હવા છેક પાતળી થઇને ઉપર ચઢી જાય છે, અને તેની જગોએ સમુદ્ર તરફની હવા આવવા માંડેછે. એમ કરતાં કરતાં વીજળીઓના ચમકારા થવા લાગેછે, અને જાણે આકાશ તૂટી પડ્યું હોય એવા મોટા કડાકાઓ કરતો વરસાદ પોકારતી જમીનની ઉપર મોટા ધોધની માફક તૂટી પડેછે. થોડા કલાકમાં નદી નાળાં ઉભરાઇ જાયછે, અને આખો દેશ રેલરેલ થઇ રહેછે. વર્ષાૠતુ સમવાહી પવનનાજ પ્રદેશમાં નિયમિતછે. બીજે ઠેકાણે તો વરસાદ બારેમાસ ગમે ત્યારે આવેછે.

જેમ ઉત્તર અને દક્ષિણ વ્યાપારપવનની વચ્ચે શાંતવાયુનો પ્રદેશ આવેછે, તેમ કાંઇ હિંદીમહાસાગરના ઉત્તર અને દક્ષિણ સમયવાહી પવન વચ્ચે શાંતતાનો ભાગ આવેછે એમ બરાબર બતાવી શકાતું નથી. દક્ષિણ હિંદીમહાસાગરનો અગ્નિ ખૂણાનો પવન ધીમે ધીમે ઉત્તર હિંદીમહાસાગરમાં જે નૈરૃત્યનો ચાલેછે તેવો થઇ જાયછે.

જેમ મોસમ બદલાવાની વખત બધે એક નથી, તેમજ પવનની દિશા પણ બધે બરાબર સરખી છે એમ ન જાણવું. હિંદુસ્તાનની મોસમનો, અરબસ્તાન અને પૂર્વ આફ્રિકાની મોસમનો પવન, અને આસ્ટ્રેલિયાના વાયવ્ય ખૂણા તરફની મોસમનો પવન, એ ત્રણેની દિશા જૂદી છે, અને તે દેશના આકાર વગેરે ઉપર આધાર રાખે છે.

ઉપર આપણે હિંદી મહાસાગરનાજ મોસમના પવન વિષે બોલ્યા, પણ ત્યાંજ એવો સમયવાહીપવન થાય છે એમ ન જાણવું. જે મહાસાગરોમાં નિત્યવાહીપવન વાહે છે તે મહાસાગરોના પણ કિનારા આગળ તો વ્યાપારપવન ફેરવાઇને મોસમનો થઇ જાય છે. આફ્રિકાના પશ્ચિમ કિનારાના ઘણા ભાગ ઉપર ઉન્હાળામાં પશ્ચિમનો પવન થાયછે

અને એવા પ્રદેશની હદ છેક આટલાંટિક મહાસાગરના મધ્ય ભાગમાં કિનારાથી હજાર મૈલ સુધી પહોંચે છે, એ પ્રદેશનો આકાર ફાચર જેવો છે, જેનો પાયો આફ્રિકા ખંડના કિનારા ઉપર અને મથાળું આમેઝાનના મુખથી ૧૦ કે ૧૫ અંશ દૂર રહે છે. એજ પ્રમાણે મધ્ય અમેરિકાના પશ્ચિમ કિનારા આગળ ઉત્તર પાસિફિકનો વ્યાપારપવન વિકાર પામે છે, સેંડવિચ અને ઓસાયઠી જેવા ટાપુઓની પણ ત્યાંના નિત્યવાહી પવન ઉપર અસર થયા વિના રહેતી નથી

દરિયાઇલહેર, અને જમીનની લહેર; એ પણ એક જાતના સમવાહી પવન છે. દરિયાકિનારાના બધા મુલકોમાં એ લહેર માલમ પડે છે, પણ એનું ખરેખરૂં જોર ઉષ્ણ કટિબંધની પાસેના ભાગમાં હોયછે. દરિયા તરફથી જે લહેર આવે તે દરિયાઇ અને જમીન તરફથી આવે તે જમીનની લહેર કહેવાય છે. આ લહેર આવવાની બધે ઠેકાણે સરખો વખત નથી, પણ સાધારણ રીતે બોલીએ તો સૂર્યોદયમાં એકાદ કલાક બાકી હોય છે ત્યારે જમીન તરફની લહેર, અને સૂર્ય આથમવાની લગભગે સાંજરે દરિયાઇ લહેર શરૂ થાય છે. એ પ્રમાણે દરરોજ ઘણું કરીને થયા કરે છે. કેટલેએક ઠેકાણે એ લહેર ઘણા કોશ સુધી ચાલી જાય છે, અને કેટલેએક ઠેકાણે થોડાજ માઇલ જઇને અટકી પડે છે.

કોઇ કોઇ નદીને કિનારે પણ એવીજ લહેરો સાંજ સવારે આવેજા કરે છે.

૮. સ્વચ્છંદવાહીપવન. વ્યાપાર પવનની હદની પેલી તરફ સ્વચ્છંદ વાહી પવન ચાલે છે. તે પવનની દિશાનો કે વખતનો કાંઇ નિર્ધાર નથી. તે છતાં એ પ્રદેશમાં આવેલા મહાસાગરોમાં પવન કાંઇ નિયમિત છે ખરો. એમાં મધ્યમઅક્ષાંશનો અને ધ્રુવતરફનો એ બે મુખ્ય છે. એ પવનો ઉષ્ણકટિબંધના પવનો જેવા નિયમિત નથી, તો પણ નિયમ પ્રમાણે વાય એવા દહાડા સારા સારી વધારે થાયછે અને તેથી તેને નિત્યવાહીમાં પણ ગણ્યા હોયતો ચાલે.

મધ્યમઅક્ષાંશનો પવન, એ વ્યાપાર પવનની ઉલટી દિશામાં વાહેછે; એટલે પશ્ચિમ તરફથી આવેછે અને પૂર્વમાં જાયછે, એ પવનની મદદ વડેજ

જાવક નંબર ૩૩૪ સને ૧૮૭૨-૭૩

નંબર.	નિશાળનું નામ.	ઇનામ વેંહે ચાની તારીખ.	રૂપિઆની રકમ.	શી બાબતમાં	આપનારનાં નામ.
૧	ચીકલી તાલુકા સ્કુલ.	૧૪-૧૨-૭૧	૩-૦-૦	રીડીંગ રૂમમાં	૩-૦-૦ મેહેરવાન પેરટનજી સાહેબ સેકંડ આસીસ્ટંટ કલેકટર.
૨	પાલ પ્ર.ગોથાણી.	૭-૧૨-૭૧	૧-૦-૦	છોકરાને ઇનામ	૧-૦-૦ શેઠ રામજી જગાજી.
૩	બારડોલીકન્યાશાળા	૩૦-૮-૭૧	૧-૦-૦	છોકરીને ઇનામ	૧-૦-૦ત્રંબકરામ બાપુજી મામલતદાર સાહેબ.
૪	તડકેશ્વર.	૩૧-૧-૭૨	મીઠાઈ.	છોકરાને ઇનામ	મેહેરબાન થર્ડ આસિસ્ટંટ કલેકટર મેહેરબાન જે. એન. બેન સાહેબ.
૫	બોધાન.	૭-૧-૭૨	૮-૦-૦	મેહેતાજીને ઇનામ	ગામના લોકો તરફથી.
			૦-૮-૦	છોકરાને ઇનામ	
૬	ચીકલી તાલુકા સ્કુલ.	૩૧-૧૨-૭૧	૭૧-૦-૦	રીડિંગ રૂમમાં	૫૧-૦-૦ શેઠ દીનશાજી માણેકજી પીટી ૧૦-૦-૦ અરદેશર ડોસાભાઈ મુનસી ૫) ફરામજી બોમાનજી બાન ૫) કાવસજી ફરામજી.
૭	વલસાડ સર. જમ. કન્યાશાળા	૨૬-૧-૭૧	૮-૬-૬	છોકરીઓને ઇનામ	૪-૬-૬ ગાજી મામલતદાર સાહેબ ગોહલજી ડોસાભાઈના ફંડમાંથી ૪) મુંબઈના શેઠ ફ્રામજી નસરવાનજી પેટીટવાળા.
૮	તલંગપોર.	૧૫-૧૨-૭૧	૬-૦-૦	છોકરાને ઇનામ	૧ ૪-૦ કલ્યાણજી લલ્લુભાઈ ૧-૦-૦ મુલાભાઈ મોહનભાઈ ૧) કુંવરજી વસનજી ૦-૪-૦ગોપાળ નાગર ૧-૦-૦નથુ શંકરજી ૦-૮-૦ જીવણગોપાળ. ૦-૮-૦ સુંદર પરસન ૦-૮-૦ નાગરે ભિખાય.

૧૮	બુચ્ચાપોર.	૧૬—૧—૭૨	૧૮—૬—૦	છોકરાને	૧૮—૬—૦ પટેલ પનજીભાઈ કાનજી ચોપડીઓ
૧૯	એજન.	૫—૧—૭૨	૨—૮—૦	એજન	૨—૮—૦ સ્કુલ કમિટીના મેમ્બર અને બીજા સદગૃહસ્થો.
૨૦	પુણી.	૪—૩—૭૨	૧—૦—૦	છોકરાને ઇનામ	૧—૦—૦ ચર્ડ આસિસ્ટંટ કલેક્ટર મેહેરબાન જે. એન. મેન સાહેબ.
૨૧	કુંભારીઆ.	૨૭—૧—૭૨	૧—૦—૦	એજન.	૧—૦—૦ સુરત જીલ્લાના સેકંડ આસીસ્ટંટ કલેક્ટર એલાવંટ.
૨૨	સુલદ.	૨૬—૧—૭૨	૨—૦—૦	એજન.	૦—૮—૦ મૂળજી ભાણા ૦—૮—૦ હરખચંદ જગુચંદ ૦—૮—૦ પરભુ વિઠ્ઠલ ૦—૮—૦ સાલા મનોર પોલિસ પટેલ.
૨૩	ચોકસી તાલુકા સ્કુલ.	૧—૩—૭૨	૨૫—૦—૦	એજન.	૨૫) શેઠ ભાઈ મોરારજી દેશાઈ.
૨૪	એજન.	૨૭—૧—૭૨	૬—૦—૦	રીડીંગ રૂમમાં	૬—૦—૦ સુરત જીલ્લાના ચિફ આસીસ્ટંટ કલેક્ટર રામસી સાહેબ.
૨૫	મોહોટી ફળોદ.	૧૮—૧—૭૨	૦—૮—૦	છોકરાને ઇનામ	૦—૮—૦ થર્ડ આસિસ્ટંટ કલેક્ટર સાહેબ.

MOHANLAL R.

ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સુરત.

નોટીસ.

સને ૧૮૭૦ ના ફેબ્રુઆરીના શાળાપત્રમાં અને ૧૮૭૦ ની આખર સુધીમાં જેમના જમાની ખત તથા ગુજરાતના અડધ પગારના પૈસા બાકી હોય તેઓને અરજી મોકલી અમને ખબર આપવા સારૂ નોટીસ આપી હતી તે ઉપરથી ૨૬ જણની અરજીઓ અમારી પાસે આવી હતી તેમાંના ત્રણ સિવાય નીચેના જણાવેલા બાકીનાઓ એ પોતાના પૈસા તાકીદે મંગાવી લેવાનો બંદોબસ્ત કરવો, આ નોટીસથી તેઓ પોતાના પૈસા આ સાલ પૂરી થતાની અંદર નહીં મંગાવી લે, તો પછી તેઓ ફરીથી તે વિશે અમને અરજ કરશે તો તે સાંભળવામાં આવશે નહીં.

૧-૨-૦ વરજલાલ નારણજી. બાકરલ પ્ર. નાંદોદના મેહેતાજી
૧-૨-૦ અંબાલાલ બલુભાઈ પીપળાવ તાલુકે બોરસદના મેહેતાજી
૧-૨-૦ બલુભાઈ બાપુજી શીસોદરા તાલુકે અંકલેશ્વરના"
૧-૨-૦ કાળીદાસ દેવશંકર ચાકલીઆ તાલુકે દાહોદ. જી. પંચમહાલ
૧-૨-૦ પ્રાણનાથ જેઠાભાઈ સુણાવ તાલુકે બોરસદના"
૧-૨-૦ મગનલાલ નારાયણ ત્રાંબાન તાલુકે માતરના"
૧-૨-૦ લેહેરભાઈ જીવણદાસ બરવાળા તાલુકે ધંધુકાના"
૧-૨-૦ નાથજી બલુભાઈ કનીજ તાલુકે મેહેમદાવાદના"
૧-૨-૦ મોતીલાલ બાપુજી ગોરેજ તાલુકે માતરના"
૧-૪-૦ મથુર માહાશંકર બોરસદની સરકારી નિશાળના"
૧-૨-૦ બલુભાઈ જોગાભાઈ કાસોર તાલુકે આણંદના મેહેતાજી.
૧-૨-૦ મનસુખરામ બેહેચર બાલોતા તાલુકે અંકલેશ્વરના મેહેતાજી
૧-૨-૦ ગીરધરલાલ ગોવરધન આંત્રોલી તાલુકે કપડવણજના,
૧-૨-૦ ચુનીલાલ રણછોડ મણિકપુર તાબે લુણાવાડાના મેહેતાજી,
૧-૨-૦ માહાસુખ હરીવલ્લભ ધોળકા સેકન્ડ ગ્રં. સ્કુલના ફર્સ્ટ આસિસ્ટંટ
૧-૨-૦ બાલચંદ વહાલદાસ ઓરાણ તાલુકે પરાંતીજના મેહેતાજી
૧-૪-૦ હરજીવન ગીજીવન અમદાવાદ નં. ૮માંની ફસ્ટ ગ્રે. મે
હેતાજી.
૧-૪-૦ લક્ષ્મીરામ ઇશ્વર અમદાવાદ નં. ૬ હાની સે. ગ્રે. ૧ આસીસ્ટંટ
૧-૨-૦ ગોવીંદરામ રામચંદ્ર મંડળપુર તાલુકે આણંદ"
૧-૨-૦ નારણ પેથાભાઈ બાટેમ તાલુકે કપડવણજ"
૧-૨-૦ રણછોડલાલ અમથાલાલ પાલડી તાલુકે દસક્રોઈ"
૧-૨-૦ મનસુખરામ ખુશાલ લાલી તાલુકે મેહેમદાવાદ"
૦-૧૪-૦ કેવળરામ રાયજી નવાગામ તાલુકે માતર.

Mahipatram Rupram,
પ્રિન્સિપાલ ટ્રે. કોલેજ અમદાવાદ.

गुजरातशाळापत्र.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

OCTOBER 1872

પુસ્તક ૧૧ મું. અક્ટોબર, સન ૧૮૭૨, અંક ૧૦ મો.

મેં તાજી બહુ મીઠું મૂળ, વાણ તેમ જ ગામા—
રૂ, અંતે મનમોજની; ખરી ખેતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ ગંધી મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદ છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ વરસે રૂ ૧. અગાઉથી)

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૧૧ મું. અકટોબર સને ૧૮૭૨. અંક ૧૦ મો.

ટેબલમાં ભરાતાં ભૂત.

સવૈયા (ઇંદ્રવિજયછંદ.)

વે'મ કહે "હું કરૂં શું હવે? સુધરેલ સમો કપરો બહુ આવ્યો!
જોષિ, પુરાણિ, ભુવા, ઇલમી સરદાર હજાર છતાં ન હું ફાવ્યો!
તેત્રિશ કોટિ "જમ્યા જુગજૂગ, નએક સહાય સમાપર આવ્યો!"
કહે સુરસાધ, "અનાથ નથી તું, અમિજ જગે જગ મેજ ગજાવ્યો!"૧
ભૂત વિલાતિ ભણે "ભુલતો નહિ, ધૂળ કરે તુજ દેશિય દેવા?
દાદને દેશિય વાત બધી, કર રાતને દીશ વિલાતનિ સેવા!
માલ વિલાતિય, ચાલ વિલાતિય, ચાળ વિલાતિ, વિલાતિજ મેવા,
કેક વિલાતિ લિધી બહુ લોકથિ, તો ક્યમ વે'મ વિલાતિ ન લેવા? ૨
લાકડે માંકડાં, જો, વળગ્યાં તનને મન રોષિ તપસ્વિ પ્રમાણે:
જો, ઉપડયોજ સુથારઘડયો પગ, ટેબલ તત્વ ત્રિકાળનું નાણે;
જો થન થેન ઘુમેય સદૈન, પ્રસન્ન થઇ જનને પણ તાણે!—
આપનિ આપિ બધી જડતા લિધું આ જનનું મન ચેતન જાણે! ૩
"ભૂમિથિ ભક્તિ ભગાડિ મુકી, જનભાવ ઉરાડિ સમૂદર નાંખ્યો,
દેવને ડુંગર હાંકિ મુક્યા, પિરને પંથ પાધરો મક્કાજ દાખ્યો,
મંત્ર છુમંતર છૂજ કર્યા, કરિ જોશિનિ ડોશિ શરાબ્બિનર આંખ્યો,
તે કળજુગ હળાહળમાં, ત્રણ પાગનિ ટેબલ, તેં રંગ રાખ્યો! ૪
વે'મનું નામ સુણી ભડકે, જુઠિ જાણે સ્વધર્મનિ પદ્ધતિ નાખી,
ઇશ્વરના અસ્તિત્વ વિષે પણ પૂર્ણ પ્રતીત નથી ચિત લાખી,
તે સઘળે શુધ ચિત્તથિ પ્રીત લગાવિ તને વિધિપૂર્વક રાખી!
ઓ ત્રણ પાગનિ ટેબલ, તું ત્રણ ભોવનના ધણિથી પણ વાધી! ૫
ટેબલનાં બહુ ભૂત વધ્યાં, થયા ટેબલના ધણિ તો ધણિયાતા,

૧. ગયા અંકમાં દશમો આંક એમ છપાયું છે તે છાપનારની ભૂલ છે તેમજ પૂઠા ઉપર એ મહીનાના નામમાં પણ અંગરેજીમાં ભૂલ કીધીછે.

ક્રાખમાં મારિ કૃતારથ ધારિ, જુઓ, જન ધસમસતા મસ જાતા,
વાટને ઘાટ ઉભાં નરનાર સુગાવૃધ બાળ સદા ગુણ ગાતાં,
રે મધરાત મળી દુઃખ દેશ! અમાજિ અમા ગુજ ટેબલ માતા!"
"મૂઢ તું ગૂઢ ન ભેદ લહે, જડપૂજકને જડનાંજ વખાણો!
એ પરતાપ અમારો બધો, અવલોકન તો તમ લોક ન જાણો!"
"મેં અવલોકન એક કર્યું, ત્રણ લોક તણો અંગરેજજ રાણો;
પ્રેમર પીર પેગંબરનેય, પઢાવિ પઢાવિ કુરાન પુરાણો.
શો ઉતપાત! ન સાંભળ્યું લાકડે પેશિ શકે કદિ દેવ કે બલા,
માણસમાં પણ પેશિ કથાસર આપે જવાબજ કોક જવલ્લા;
ભૂત ભવિષ્ય બરાબરે ભાખિ શકેય બરાબર એકજ અલ્લા;
તો કયમ ટેબલ બોલિ શકેજ? યુરોપના આજ ભુતો પણ બહલા!"
"શું ! બદમાસ તું હાસ્ય કરે? મર! મેલિ તનેય જતાજ રહીશું!"
"જાઓ સુખે જવું હોય, તથાપિ શું દેખતિ આંખમાં ધૂળ સહીશું!
ટેબલ છોડિ ઘડે મુકિ હાથ અમે સઉ કાજ તમારૂં કરીશું,
સર્વ પ્રકાર સમર્થ અમે, ન અમે શરણું વિજળીનું બહશું."

જાણે આપણા દેશમાં વહેમની ખોટ હોયની તેમ ઉપલી કવિતામાં હસી કાઢેલો વહેમ અહીંયા આવીને થોડા વખત સુધી પરોણોપ્રિયજ થઇ રહ્યો હતો. મુંબાઇ, સુરત, અમદાવાદ વગેરે કેટલેએક ઠેકાણે તો લોકોને કેવળ ગાંડાજ કરી મુક્યા હતા. જ્યાં જોઇએ ત્યાં ટેબલની વાત. એક કહે મારે ઘેર ટેબલ બોલી, તો બીજો કહેકે મારે ઘેર એવા પરતા પૂર્યા કે ત્યાર તેની વાતજ ન થાય. વેપારીઓ ધંધા રોજગારના લાભ વિષે, વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષાના પરિણામ વિષે, અને સ્ત્રીઓ ગર્ભાધાનના સંભવ અથવા ફળ વિષે પ્રશ્ન પૂછી તેના ઉપર પૂર્ણ ભરોસો રાખી બેધડક વર્તવા લાગ્યા. ટેબલની નિંદા કરનારો મહા નાસ્તિક ગણાવા લાગ્યો. ફક્ત ટેબલમાતાની માનતા ન મનાઇ એટલુંજ બાકી રહ્યું હતું, અને તે પણ જો 'ઘરકા જમાઇ બેલ બરાબર' એ કહેવત ન લાગતાં કોઇ એકનેજ ઘેર ટેબલ હોત, તો થયા વિના ન રહેત. આટલો બધો જેણે પ્રતાપ બતાવ્યો તેની થોડી એક પધરામણી આ પત્રમાં કરવાનો અમને જરૂર જણાયછે.

એ વહેમ ફેલાવાનું કારણ એટલુંજ જણાયછે કે તે અમેરિકા ને

યુરોપની છાપ લઇને આવ્યો હતો, અને વીજળીના વાવરા હેઠે વિદ્યાનો વેશ ધારણ કરીને ચાલતો હતો. માણસના મનનું હમેશાં અદ્ભુત તરફ કેટલું એક વળણ છેજ, પણ તે પ્રમાણે આ જમાનાના દબાણથી કેટલા એક વરસ થયા બરાબર થઇ શકતું નહતું. આ બાબતમાં જેની તરફનું દબાણ હતું તે મટી ગયું, એટલે એ વળણ બમણા જોરથી બાહાર પડયું. એની હકીગત નીચે પ્રમાણે હતી.

પ્રથમ તો ત્રણ પાયાની ટેબલ જોઇએ. સીસમની કે ગમે તેની હોય તો ચાલે, પણ તે જેમ હલકી તેમ વધારે સારૂં. એ ટેબલની આસપાસ ત્રણ અથવા વધારે માણસે બેસવું, અને પોતાના આંગળા તે ઉપર પોહોળાં કરીને એવી રીતે મૂકવાં, કે સૌના આંગળા એક બાજાને અડે. એ પ્રમાણે કલાક, અરધો કલાક, કે વખતે બે કલાક સુધી સ્થિર ચિત્ત રાખીને બધા બેસી રહે,તો એમ કહેવાતું હતું કે તેનો એક પાયો પોતાની મેળે ઉંચો થાય. એમ થયું કે બધા જાણતા કે એમાં પ્રવેશ થયો. પછી તું કોણ છે એમ પૂછતા કે તે રોમ, ગોઆ, મુસા, ઝરથોસ્ત કે વખતે ખુદ પરમેશ્વરજ છું એમ ટેબલના પગના ટકોરા વડે જવાબ આપતો હતો. એ ટકોરા સમજવાની રીત એવી હતી કે એક ટકોરો પડે તો અંગરેજી એ, બે પડેતો બી, અને ત્રણ પડેતો સી, વગેરે. બીજી ભાષાના અક્ષરમાં તેનાથી વાત કરવી બહુજ અઘરી. તેથી મોટાં છોકરાંઓને જ્યારે ટેબલ માતાને ધૂણાવવાનું મન થતું હતું, ત્યારે તેઓ વધાવવાની માફક એમ પૂછતા હતા, કે આ વાતની હા હોય તો આટલા ટકોરા આપજો. અને ના હોયતો આટલા આપજો. એ રીતે તે નામ ઠામ આપે અને પછી સૌ પોત પોતાના સવાલ પૂછવા મંડી જાય. કોઇ પૂછે કે મારા હાથમાં શું છે, કોઇ પૂછે કે આ માળાના કેટલા મણકા છે, કોઇ પૂછે કે મારા બાપનું નામ શું, કોઇ કહે હું પરીક્ષામાં પાસ થઇ શકું કે નહિ,વગેરે, વગેરે.

આ પ્રમાણે ઘણે ઠેકાણે વેશ થતો હતો, અને એ જોઇને બધા અદ્ભુત રસમાં ગરક થઇ જાય એમાં કાંઇ ઘણું નવાઇ જેવું નથી. તેમાં વળી કેટલાના સમજ્યામાં એવું હતું, કે માણસના શરીરની વીજળી ટેબલમાં જાયછે, અને તેથી તે હાલેછે તથા આવા ચમત્કાર કરેછે. ઘણા લોક માંહે પ્રવેશ થાયછે એમ માનતા હતા, અને કેટલાએક એ બેસનાર

માણસના મનનીજ વીજળીની અસરછે એમ સમજતા હતા. મંદવાહક લાકડામાંથી વીજળી શારીતે જઇને અસર કરે એ વાતનો સંદેહ કોઇ-જ મનમાં આણતું ન હતું. એ વાતનો ખુલાસો આપ્યા અગાઉ એ મ-તાવમાં કેટલી વાત ખરી હતી અને કેટલી વાત જૂઠી હતી એ જાણ-વાની જરૂર છે. એમાં ચાર સવાલ ઉઠે છે. ૧. એમાં પોતાની મેળે ગ-તિ આવેછેકે નહિ? ૨. એ જવાબ આપી શકે છે કે નહિ? ૩. જવાબ આપેછે તો ઉભા રહેનારા માણસ જાણી શકે તેવાજ સવાલના, કે ગમેતે જાતના સવાલના? ૪. જે જવાબ આપેછે તે ખરા પડેછે કે નહિ.

રમતિયાળ છોકરા કે ટીખલી માણસો સિવાય ઘણે ઠેકાણે પોતાના મનનાં સમાધાનને સારૂ કરેલા પ્રયોગમાં જાણી જોઇને કોઇ હલાવે એ તો સંભવતુંજ નથી. માટે ઉભા રહેનારા માણસો પોતાની મેળે નથી આપતાં તે છતાં તેમાં ગતિ આવે છે એતો કબુલ કરવું જો-ઇએ. જવાબ આપેછે એમાં પણ કાંઇ સંદેહ નથી. ત્રીજા સવાલનો ખુ-લાસો અમે છાતી ઠોકીને કહી શકીએ છીએ, કે ઉભારહેનારા માણસો ન જવાબ આપી શકે એવા પ્રશ્નનો જવાબ ટેબલમાંથી નથી મળતો, અથવા મળેછે તો વગર અર્થની ઉરાગઉટાંગની બોલીમાં. ૪ થા સવાલનો જવાબ પણ એવોજ છે. જેના જવાબ ઉભા રહેનારા જાણેછે તે બરાબર પડેછે, અને જેનો તેઓને સંદેહ હોય અથવા જે તેઓ જાણી શકતા નથી તે-નો જવાબ ખોટોજ પડેછે. અલબત્ત જેમ પાંચ હાથમાંથી એક કોઇવાર ખરી પણ પડે, પણ તે ઉપરથી કાંઇ એમ ન કહેવાય, કે એ કહેનાર ખ-રૂં કહેછે. પુછનાર હોશિયાર હોય,તો અમે કહીએ છીએ, કે અજાણ્યા દશ-તો શું પણ સો સવાલમાંથી એ એક જવાબ ખરો પડવા ન દે.

ઉપર જે ખરેખરી હકીકત આપી તે ઉપરથી એટલું તો સિદ્ધ થયું, કે એમાં ભૂત કે પ્રેત કાંઇએ નથી, પણ ઉભા રહેલા માણસોના હાથ કે તેના મન એજ એ સઘળું કર્ત્તા હર્તાછે. ત્યારે શું તેઓ જાણી જોઇને હલાવે છે? ના, એમ અમારી કહેવાનો અર્થ નથી. ત્યારે શું પેલી વીજળી વડે એ ચ-મત્કાર થાયછે? વીજળીથી પણ કાંઇ એમ થઇ શકે એમ અમે માનતા નથી. અમે કહીએ છીએ કે ઉભા રહેલા માણસો, પોતાનું મન પણ ન જાણે એવી રીતે ટેબલ હલાવેછે, અને ઉત્તર પોતેજ કડાકડ આપ્યા જાયછે.

ઉપલી ખુલાસો કેટલાએકને નહિ સમજાય, પણ તેને અગાઉથીજ અમે કહીએ છઈએ કે એ સમજવું બહુ બારીક કામ છે, અને તેથી અમ આ જરા વધારે વિવેચન કરીએ છઈએ તે ઉપર બરાબર ધ્યાન આપવું. પહેલું તો એમાં, ટેબલ હલાવનારાઓ કહેછે તેમ, શ્રદ્ધાવાળા માણસનું કામછે બીજું એથી વધારે અગત્યનું એ છે કે તે માણસ સૌ ઉત્સાહી સ્વભાવના જોઈએ. ઉત્સાહી એટલે જેનું મન સહેજ વાતે ઉછાળા મારવા તૈયાર થાયછે. અને જેનાં શરીર એ મનના ઉછાળાને સદા વશ્યછે. સ્થિર બુદ્ધિના અને ગંભીર શરીરના માણસો એ વાત ખોટીછે એમ જાણીને ટેબલ ઉપર ચાર કલાક બેશી રહે, તોપણ એકેપાયો જરા એ હાલનાર નથી એમ અમે ખાત્રીથી કહીએ છઈએ. પાયોજ હાલશે નહી એટલે પછી સવાલના જવાબ દેશે કે નહિ એ વાતની તજવીજ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી, હવે શ્રદ્ધાવાળા અને ઉત્સાહી માણસોથી ટેબલ કેમ હાલેછે તે નીચે સમજાવીએ છઈએ. પ્રથમ તો બેસતી વખતે એ ત્રણ ચાર જણને સૂચના આપી હોયછે, કે ટેબલ પર ભાર મૂકતા નહિ, પણ તમારા હાથ ફૂલ જેવા રાખજો ઉભા રહેછે ત્યારે તો બધા એજ પ્રમાણે બરાબર કરેછે. એમ દશ વીશ મિનિટ ઉભા રહ્યા કે તેઓ થાકવા માંડેછે, અને પછી આપો આપ ભાર મૂકાઈ જાયછે. એમ કરતાં જરા વચમાં સાંભરી આવ્યું કે "ઓ આતો ભાર વધારે મૂકાયો તો" ત્યારે પાછો ભાર ઓછો કરી નાંખેછે, અને એ પ્રમાણે દરેક માણસ વારા ફરતી ઘણી વાર કરેછે. બધા જાણેછે કે અમે ભાર ન મૂકવાની અને બરાબર પ્રયોગ કરવાની તજવીજમાં છઈએ, પણ એનો પરિણામ એ થાયછે, કે ટેબલના દરેક છેડા ઉપર ભાર હરઘડી વત્તો ઓછો થયા કરેછે. એમ કરતાં કોઈ તરફ ભાર બહુ વધ્યો, કે ટપ તેની સામી બાજુનો પાયો ઉચકાવાનો. હવે આ ઠેકાણે શ્રદ્ધાનું કામછે. શ્રદ્ધા રહીત જો માણસો હોય, તો તરત પોતાનો ભાર બરાબર મૂકયો જોઈએ તેટલોજ મૂકાયછે કે નહિ તેની તપાસ કરશે, એમ કરશે એટલે પેલો ઉપડેલો પગ નિરાશ થઈને પાછો પડશે, અને તેમાંનો એક ટપ બોલી ઉઠશે કે મારો હાથ ભરાઈ આવ્યો હતો તેથી ભાર વધારે મૂકાઈ ગયો હતો. પણ જ્યાં શ્રદ્ધાવાળા માણસો છે ત્યાં કોણ આવું નાસ્તિકપણું કરનારછે? બધાના દિલ ઉત્સાહથી ઉછળેછે કે "હા ટેબલ ચાલવા લાગી ખરી"

તે બધાનાં મન અને લોહી ઉત્સાહથી ઉછળી રહેછે. કોઇ માણસ તેને જરાં પ્રથમ "ઉંચે" "નીચે" "બસ" "જલદી" "વધારે જલદી" "શાબાસ," વગેરે શબ્દોથી કવાયત કરાવેછે, અને તે કવાયતની સાથે પેલા માણસોના હાથને પણ કવાયત મળેછે. તેમના હાથને કવાયત મળેછે તે એ, કે ટેબલ ઉંચો થાય ત્યારે પોતાનો ભાર ઓછો કરવાની, અને નીચે પડે ત્યારે વધારે કરવાની. તેના હાથને એવી બેમાલમ રીતે કસરત મળેછે, કે જ્યારે "ઉપર" એમ કોઇ હુકમ કરેછે, ત્યારે તેઓ બધા બેમાલમ ભાર ઓછો કરેછે, અને 'નીચે' કહેછે ત્યારે તે ટેબલને દાબેછે. આવી સ્થિતિમાં બધાના હાથ આવી ગયા પછી જે સવાલ પૂછશે તેના જવાબ ઉભા રહેનારની સમજ પ્રમાણે મળવાનાજ. જાણે એમ પૂછ્યું કે ટેબલ પર કેટલા જણ ઉભાછે અને ચાર જણછે, તો ટેબલને ચોથે ટકોરે બધા પોતાની મેળે પોતે નથી જાણતા એ રીતે પોતાના હાથને અટકાવવાના, અને એ કારણથી જવાબ મળવાનો અને વળી તે ખરો. બધા જવાબનું એ રીતેજ થાયછે.

पवनोनां कारण.

બધા જાતના પવનનું મુખ્ય કારણ તો પૃથ્વી ઉપર જૂદે જૂદે ઠેકાણે સૂર્યનો તાપ વત્તો ઓછો પડેછે તે છે. જો બધે ઠેકાણે સરખો તાપ પડતો હોત, તો હવામાં ગતિ થવી અશક્યજ હતી. પણ ઉષ્ણકટિબંધમાં સૌથી વધારે તાપ પડેછે, જમીન પાણી કરતાં ગરમીને વધારે ચૂસેછે અને વધારે પરાવર્તન પમાડેછે, વગેરે કારણોથી હવામાં ગતિ એવી નિરંતર આવ્યા કરેછે કે પવન ચપળતાનો એક મુખ્ય ઉપમા થઇ પડ્યોછે.

૧. વ્યાપાર પવનના બે કારણછે. ઉષ્ણ કટિબંધમાં સૂર્યનો તાપ વધારે પડેછે તે, અને પૃથ્વીની દૈનિક ગતિ.

ઉષ્ણકટિબંધમાં અને તેને લગતા પ્રદેશોમાં સૂર્યનો તાપ વધારે પડવાથી દુનિયાના બધા ભાગ કરતાં ત્યાંની હવા બહુજ પાતળી થઇ જાયછે, અને તેથી તે ઉંચે ચડેછે ત્યારે તેની જગા પૂરવાને ઉત્તર અને દક્ષિણ તરફથી ઠંડી હવા વિશુવવૃત્ત ભણી દોડી આવેછે. બીજા શબ્દમાં કહીએ, તો સમશીતોષ્ણ અને શીત કટિબંધની ઠંડી હવા ઉષ્ણકટિબંધ ભણી ત્યાં-

નો ઉંચે ચડી ગએલી હવાની જગા રોકવાને સારૂ ધશી આવે છે તેનું નામ વ્યાપાર પવન. આ રીતે એ પવનને ઉત્તર ગોળાર્ધમાં દક્ષિણ તરફની અને દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં ઉત્તર તરફનીજ ગતિ હોત, તો કાંઇ બીજું સમજાવવાનું બાકી રહેત નહિ. પણ આપણે ઉપર બતાવ્યું છે કે એમ નથી. પવનની એ પ્રથમ ઉત્પન્ન થએલી દિશાને મરડી નાખનાર પૃથ્વીની દૈનિક ગતિછે. જો પૃથ્વી સ્થિર હોત, તો વ્યાપાર પવનની દિશા બરાબર ઉત્તર કે દક્ષિણજ હોત.

એક એ વાત જાણવી જોઇએ કે જ્યારે કોઇ ગમેતે ગોળો ફરતો હોય, ત્યારે તેની મધ્યરેખાઆગળના ભાગમા ઘણામાં ઘણી ગતિ હોવી જોઇએ, અને જેમ જેમ ધ્રુવ તરફ જતા જઇએ તેમ તેમ તે તરફના ભાગોમાં ગતિ ઓછી થતી જવી જોઇએ, કેમકે અમુક વખતમાં વિષુવવૃત્ત આગળના ભાગને ઘણો ચકરાવો ફરવો પડેછે, અને ધ્રુવને કાંઇજ ફરવું પડતું નથી. એ સાધારણ નિયમ પ્રમાણેજ પૃથ્વીના વિષુવવૃત્તને તથા તેને વીંટાએલી હવાને ઘણામા ઘણો વેગ હોયછે, અને જેમ જેમ ત્યાંથી આઘા જતા જઇએ છઇએ તેમ તેમ એ વેગ ઓછો થતો માલમ પડેછે. હવે, જ્યારે ઉષ્ણકટિબંધ તરફ જવાને ધ્રુવ તરફની હવા નીકળેછે, ત્યારે તેનામાં તો જે પ્રદેશોમાં જવુંછે તેના કરતાં વેગ ઓછો હોયછે, અને તેથી પોતાના જડત્વ ગુણ પ્રમાણે તે પછાડી પડી જાયછે, અથવા, જે પ્રદેશમાં તે જઇ પહોંચેછે તેની સાથે તે ફરવા માંડે એટલામાં તો તે પ્રદેશ પોતાની વધારે ગતિને લીધે આગળ જતો રહેછે. એ બધાનો પરિણામ એ થાયછે કે તેને જાણે પશ્ચિમની ગતિ હોય એમ જણાયછે. બાકી, ખરૂં જોઇએ તો એ પવન પશ્ચિમ તરફ જતા નથી; પણ તેની સામા પશ્ચિમ તરફનો પ્રદેશ પોતાની મેળે આવેછે. હવે, આપણે ઉપર કહ્યુંછે કે ઉત્તર ગોળાર્ધમાં દક્ષિણ તરફનો, અને દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં ઉત્તર તરફનો વેગ એ હવાને પોતાની તરફનો છે, અને પૃથ્વીની ગતિ એને પશ્ચિમ તરફનો વેગ આપેછે તેથી એની ખરેખરી ગતિ એ બંને દિશાની વચમાં થાયછે. એટલે વગેરે, ઉત્તર ગોળાર્ધમાં અગ્નિ ખૂણા તરફનો હોયછે, બધા અક્ષાંશ ઉપર પવનની દિશાનો વાંક સરખોજ હોયછે એમ ન જાણવું. જેમ જેમ વિષુવવૃત્તની પાસે એ પવન આવતો જાયછે, તેમ તેમ તે

પશ્ચિમ તરફ વધારે ને વધારે મરડાતો જાયછે. ધ્રુવ આગળથી નીકળે-છે. ત્યારે ઘણું કરીને તેનો વેગ સીધોજ હોયછે, અને ઉષ્ણકટિબંધમાં આવેછે ત્યારે ઘણું કરીને પૂર્વમાંથીજ આવતો હોય એમ જણાયછે. એનું કારણ ખુલ્લુંજ છે. ધ્રુવ આગળ પૃથ્વીનો વેગ બહુજ ઓછો હોય છે, અને ઉષ્ણકટિબંધમાં ઘણોજ હોયછે.

નિત્યવાહી પવનના પ્રદેશની હદ ઉપલી બાજુએ ફરતી રહે છે તેનું કારણ સૂર્યનું ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયન છે. સૂર્ય જ્યારે ઉત્તર ગોળાર્ધમાં આવે છે ત્યારે એનો તાપ ઉત્તરમાં પ્રથમ કરતાં વધારે દૂર સુધી પહોંચે છે, અને દક્ષિણગોળાર્ધમાં તેટલા અક્ષાંશ સુધી તાપ ઓછો થઈ જાય છે. તેથી ઉત્તરગોળાર્ધમાં નિત્ય પવનના પ્રદેશની હદ ઉંચે વધે છે અને દક્ષિણગોળાર્ધમાં ઓછી થઈ જાય છે. તેમજ જ્યારે દક્ષિણાયનના સૂર્ય થાય છે, ત્યારે દક્ષિણગોળાર્ધમાં એની હદ વધે છે અને ઉત્તરગોળાર્ધ ઓછી થઈ જાય છે તે પણ સૂર્યના ખસવાને લીધેજ.

૨. શાંત વાયુ. વ્યાપાર પવનનું કારણ સમજ્યા પછી કદાપિ કોઈ પ્રશ્ન કરશે, કે ઘણી ગરમીને લીધે નિત્યવાહી પવન થાયછે, તો વિષુવવૃત્તની આસપાસનો પ્રદેશ જ્યાં કે ઘણોજ તાપ છે, ત્યાં તો પવન બિલકુલ શાંત કે અનિયમિતજ રહે છેતેનું કારણ શું. જો બારીકીથી એ કારણોનો વિચાર કરશે, તો એ પ્રશ્ન પૂછનાર પોતેજ પોતાના મનનું સમાધાન કરી શકશે ગરમીજ નિત્યવાહી પવનનું કારણ નથી; પણ આસપાસના પ્રદેશ કરતાં ત્યાં વધારે ગરમી વધારે પડે છે એ કારણ છે. જો દુનિયાના બધા ભાગમાં કદાપિ આફ્રિકાના રણો જેટલો તાપ બધે સરખોજ પડતો હોત, તોપણ પવનની એકે લહેર ઉત્પન્ન થાત નહિ. વત્તો ઓછો તાપ પડે છે તેથીજ પવન પેદા થાય છે. હવે વિષુવવૃત્તની બંને દિશાએ થોડા એક અંશ સુધી ઘણોજ તાપ પડે છે તથાપિ તે બધે ઠેકાણે સરખોજ છે, અને તેથી ઉત્તર દક્ષિણની હવાને ત્યાં ધસી આવવાની જરૂર રહેતી નથી, આસપાસથી આવનારી હવા પણ તેટલીજ ગરમ અને પાતળી છે તેથી તે પોતેજ થોડી થોડી ઉંચે ચડે છે, એ શાંતવાયુના પ્રદેશમાં વખતે શ્વાસ લેવાનું પણ અઘરૂં પડે છે તે એ કારણને લીધેજ.

એ પટો એ સૂર્યની સાથે ફરે છે તેનું કારણ, પણ નિત્યવાહી પવ-

નેના પ્રદેશના ફરવાનું કારણ સમજાવ્યું તેજ.

નિત્યવાહી પવનના પ્રદેશમાંથી શાંતવાયુના પ્રદેશમાં આવતાં ચોડો એક પ્રદેશ વચમાં આવેછે ત્યાં પવનનું કાંઈ ઠેકાણું નથી.

૩ સમયવાહી પવનનું કારણ જમીન અને પાણીની જુદી જુદી ઉષ્ણતાવાહનશક્તિ છે. જમીન બહુ જલદીથી ગરમીને ચૂસે છે, અને બહુ જલદીથી પાછી કહાડી પણ નાંખે છે. પાણીમાં ગરમી જલદી જતી પણ નથી, અને ગઈ તો જલદીથી પાછી નીકળી શકતી નથી. તેથી સમુદ્ર તથા તેના કિનારાપરના દેશનું ઉષ્ણતામાન બહુ જુદું જુદું થાયછે, અને ઉષ્ણતાનું માન ફર્યું કે પવન થાય એતો આપણે પ્રથમજ સમજાવી ચૂકયા છઈએ.

ઓસમનો પવન. બધા મહાસાગરો કરતાં હિંદી મહાસાગરની વિસ્તાર ઘણો ચોડો છે, અને તેની ઉત્તરે જે જમીન આવી છે તેનો પૂર્વ પશ્ચિમ ફેલાવો ઘણો છે. પહેલાં કહ્યુંછે તે ઉપરથી સહેજ માલમ પડશે કે શિયાળામાં તો આ પવનની અને વ્યાપાર પવનની દિશા એકજ છે. ઉન્હાળામાં એ દિશા બદલાઈને ઉલટી થઈ જાયછે, અને એ ફેરફાર થવાનું કારણ એ ઉન્હાળોજ છે. ઉન્હાળામાં તાપ બહુ પડેછે ત્યારે તે દહાડામાં સમુદ્ર કરતાં જમીન વધારે ગરમ થઈ જાયછે, અને તેથી ત્યાંની હવા સમુદ્ર ઉપરની હવા કરતાં વધારે પાતળી થઈ જાય છે. એ રીતે એશિયાખંડના દક્ષિણ કિનારાપરના દેશોની હવા હિંદીમહાસાગર ઉપરની હવા કરતાં પાતળા થાય છે. અને તેથી તે ઉપર ચડે છે ત્યારે તેની જગા પૂરવાને હિંદીમહાસાગર ઊપરની એટલે દક્ષિણ તરફની હવા તે દેશોમાં આવવાને નીકળેછે. પણ એનો વેગ તો જે મુલકમાં જાયછે તેના કરતાં પૂર્વમાં જવાનો વધારે છે, અને તેથી તે પશ્ચિમમાંથી આવતો હોય એમ જણાયછે. એ બે કારણો ભેગાં થવાથી એ પવનની દિશા નૈરૃત્ય ભણીની થાયછે. દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં એથી ઉલટું થાયછે તેનાં કારણ પણ એવાંજ છે.

આફ્રિકાને પશ્ચિમ કિનારે અને બીજા દેશોના પણ કિનારા આગળ ઓસમનો પવન થાયછે. તેનું કારણ પણ ઉપર સમજાવ્યું તેવુંજ જાણવું. હિંદીમહાસાગરના ઘણા ભાગમાં ઓસમનો પવન થાયછે માટે એ હિંદીમહાસાગરનો પવન વિશેષે કરીને કહેવાયછે.

દરિયાઈ અને જમીનની લહેર. જેમ મોસમના પવનનો સંબંધ ઋતુભેદની સાથેછે, તેમ દરિયાઈ અને જમીનની લહેર રાત દિવસના ભેદની ઉપર આધાર રાખેછે. વર્ષના જેમ એક અરધા ભાગમાં વધારે તાપ પડેછે અને બીજા અરધા ભાગમાં ઓછો પડેછે, તેમજ એક દિવસમાં પણ હમેશાં થાયછે; અને એ કારણને લીધે તેવોજ ફેરફાર પવનમાં થાય એ સ્વાભાવિકજ છે. દહાડે જે તાપ પડેછે તે જમીન ચૂસી લઇને હવામાં ફેંકેછે, અને પાણી પોતાની પાસેજ રહેવા દેછે. એ કારણથી દહાડે જમીન ઉપરની હવા ઘણીજ ગરમ અને પાતળી થઈ જાયછે. તે પાતળી થઇ થઇને દહાડાના છેલ્લા ભાગમાં ઉપર ચઢવા માડેછે, અને તેની જગોપર દરિયા તરફની ઠંડી હવા આવેછે. એમ આખી રાત જમીન દહાડે લીધેલી ગરમી હવામાં ફેંક ફેંક કર્યા કરેછે, અને તે એટલે સુધી કે પાછલી રાતે તે પાણી કરતાં પણ ઠંડી થઇ જાયછે; અને તે ઠંડી થઇ, એટલે તે ઉપરની હવા પણ ઠંડી થઇ જાયછે. એ વખતે દરિયા ઉપરની હવા એના કરતાં કાંઇ વધારે ગરમ હોયછે, અને તેથી જમીન તરફની હવા દરિયા તરફ જાયછે. બપોર અને મધરાત પછી થોડો એક વખત એ ગતિ બંધ પડેછે અને પછીથી બીજી જાતની લહેર પ્રવેશ કરેછે.

મોટી નદીઓને કિનારે પણ સાંજ સવાર એ કારણને લીધેજ લહેર આવેછે.

૪. **સ્વચ્છંદવાહી પવન.** વ્યાપાર પવનની હદ મૂકી આપણે આગળ જેમ જેમ ચાલતા જઇએ, તેમ તેમ હવાને ગતિ આપનાર જે સૂરજનો તાપ તે બહુ નબળો પડતો જાયછે. તેમજ રાતને દહાડાની લંબાઇમાં જૂદી જૂદી ઋતુમાં ફેર વધારે પડતો જાયછે. તેમજ વળી ઉત્તર ગોળાર્ધમાં તો એ ઉપલા અંક્ષાશોમાં જમીન બહુજ આવીછે. વાતાવરણમાં ફેરફાર કરનાર જે વીજળી તેનું જોર પણ બહુ ચાલેછે. માટે આવાં આવાં અનેક કારણો એકઠાં થવાથી હવાને વખતે વખતે એવી જૂદી જૂદી તરેહની ગતિ મળેછે કે તેનો એક નિયમ કદી પણ બંધાઈ શકે નહિ. તે છતાં એ પવનો નિયમ રહીત આવેછે એમ ન સમજવું. તેનાં કારણો તો અલબત્ત છેજ, અને તે કારણોને અનુસરીનેજ હિસાબસર એ પવનો આવેછે, પણ કહેવાની મતલબ એટલી કે તે કારણો એવાં વિવિધ

પ્રકારના છે કે માણસથી તેનું હમેશાં બરાબર પ્રથક્કરણ થઈ શકતું નથી.

૩૮થી અક્ષાંશનો પવન. ઉષ્ણકટિબંધમાં તપીને ઉંચે ચઢી ગઈ હતી તેજ હવા આ છે. તે ધ્રુવ તરફ શા કારણથી ચાલીને ગઈ તેની સમજુતી આ પ્રમાણે છે. એ હવા પ્રથમ તો ઉંચે ચઢી, અને તેની જગા ખાલી પડી તે પૂરવાને સારૂ પૃથ્વીની સપાટી ઉપરની હવા ધ્રુવ બાજુથી ત્યાં ખેંચાઈ આવી એતો આપણે સમજાવી ગયા. હવે જે ઠેકાણાની સપાટી ઉપરથી હવા ઉષ્ણપ્રદેશમાં આવી તે ઠેકાણે જે જગા ખાલી પડી તે પૂરવાને સારૂ ત્યાંની ઉંચેની હવા નીચે ઉતરશે, અને તે આકાશમાં ઉંચે તેની જે જગા ખાલી પડશે તે પૂરવાને સારૂ ઉષ્ણકટિબંધમાં જે પેલી હવા ઉપર ચઢી ગઈ છે તે ધસીને ત્યાં આવશે. એ રીતે ખરેખરૂં જોઈએ, તો ઉષ્ણપ્રદેશના તાપને લીધે હમેશાં વાતાવરણમાં બે પ્રવાહ ચાલ્યા કરે છેઃ—એક પૃથ્વીની સપાટી ઉપર ધ્રુવથી વિષુવવૃત્ત તરફ જનારો ઠંડો પવન, અને બીજો વાતાવરણના ઉપલા ભાગમાં વિષુવવૃત્ત બાજુથી ધ્રુવ તરફ જનારો [1]ગરમ પવન. પેહેલા પ્રવાહ વિષેતો આપણે પ્રથમ વિસ્તારથી બોલી ચૂક્યા છઈએ, હવે આ બીજો પ્રવાહ જેમ જેમ ઉષ્ણપ્રદેશથી આઘો જતો જાય છે, તેમ તેમ તેની ગરમી આસપાસ વેહેંચાઈ જઈને ઓછી થતી જાય છે, અને તે પોતે ધીમે ધીમે તે કારણથી નીચે ઉતરતો જાય છે. ૨૮ કે ૩૦ અક્ષાંશ આગળ તે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર બરાબર આવી પહોંચે છે, અને તેને વિષુવવૃત્ત તરફ જનારો સપાટી ઉપરનો પવન ત્યાં સામો મળે છે. એ બેના સામસામા વેગને લીધે એ ઠેકાણે શાંતતા માલમ પડેછે, કે તોફાની થાયછે.

પણ આ પવનનો વેગ સીધો ધ્રુવ તરફ ન રેહેતા, પૂર્વ તરફ મરં-

---

[1]ઉપલા વાતાવરણમાં નીચે કરતાં વિરૂદ્ધ દિશાનો પવન ચાલે છે એનાં ઘણા પ્રત્યક્ષ દાખલા પણ મળે છે. ટેનેરીફના શિખર ઉપર (૧૨૦૦૦ ફૂટ ઉંચાઈએ) જે પવન માલમ પડે છે તેની દિશા તળેટી આગળ જે બાપર પવન ચાલેછે તેથી ઉલટી હોયછે. તેમજ વેસ્ટ ઇંડિસના જ્વાળામુખીઓમાંથી વખતે ધૂળ ઉડીને પૂર્વમાં સેંકડો કોષ દૂર સુધીના વહાણમાં જઈ પડેછે.

डाई जाय छे तेनुं कारणतो खुल्लुंज छे. एनो पृथ्वीनी साथे फरवानो वेग वधारे छे, अने तेथी जे भागमां ते जाय छे तेना करतां ते आगळ पूर्वमां वहेलो दोडी जाय छे.

ध्रुव तरफनो पवन. उष्णप्रदेशनी हवा ऊंची चढी गयाथी खाली पडेली जगा पूरवाने ध्रुव तरफथी जे हवा आववा नीकळे छे तेज ए. थोडे लगीतो एनो दिशा घणुं करीने उत्तर के दक्षिण जे होयछे तेज रहे छे, अने एम रहे छे त्यां सुधी एज मथाळे-लखेला नामथी ओळखाय छे. एज हवा आगळ जतां व्यापार पवनमां भळी जाय छे, पण ते वखते व्यापार पवन कहेवाय छे, अने एनी दिशा पश्चिम तरफ घणी मरडाई गएली होय छे

वंटोळियो. एनुं मुख्य कारण सामसामी दिशाना पवननुं मळवुं छे. तेमज पर्वत वगेरे कांई अंतराय नड्याथी पण ए जातनो पवन थायछे.

केळवणीखातानी खबरो.

जा. नंबर १३८ सने १८७२-७३.

प्रांत कच्छनी निशाळोमां ता. १ ली अगष्ट १८७१ थी ता. ३१ मी जुलाई १८७२ सुधीमां जे इनामो आपायां तेनी यादी.

श्रीभूजनगरना दरबारी कन्याशाळामां भूजना सद्गृहस्थो तथा मेहेता नथु माधवजी तथा वकील भवानीदास तथा श्रीनारायणसरना ब्रह्मचारीजीना चेला कृष्णदासे निशाळनी परिक्षा लइ कन्याओने ३२-८-०नी मीठाई वहेची ता. २३-८-७१.

श्रीभूजनगरनी आलफ्रेड हाइस्कुलमां अत्रेना महाराजाधिराज मीरजां महाराओश्रीसर प्रागमलजी जी. सी. एस. आई तथा पोलीटिकल एजन्ट महेरबान कर्नेल लासाहेबे तथा बीजा सद्गृहस्थो पधारी परीक्षा करी महाराओश्रीए नीचेनी स्कुलोमां तेनी सामे जणाव्या प्रमाणे इनाम तथा मीठाइ वहेंची ता. १९-९-७१

३१७-०-० इनाम आलफ्रेड हाइस्कुलमां.

૪૩-૦-૦ ભૂજની ગુ. નિશાળમાં ઇનામ.
૧૦૪-૦-૦ ઇનામ કન્યાશાળામાં.
૩૪-૦-૦ ભૂજની એ. વ. સ્કુલમાં.
૫-૦-૦ મીઠાઇ ભૂજની ગુ. નિશાળમાં.
૮-૦-૦ મીઠાઇ કન્યાશાળામાં.
૩૨૧૧-૦-૦

શ્રીભૂજનગરની દરબારી કન્યાશાળામાં અજેના એફીશીએટિંગ દિવાને મથુરલાલ ઓઘવરામે પોતાની દીકરીને નિશાળે ભણવા બેસાડી કન્યાઓને ૩૨-૦-૦ ની મીઠાઇ વેંહેચી. તા. ૮-૧૧-૭૧.

શ્રીમાંડવીની દરબારી એંગ્લોવર્નાક્યુલર સ્કુલમાં શ્રીજુવાનના શ્રી ભ્રાત્રિ મકનજીના ભાઇ જેરાજ મકનજીએ પધારી પરીક્ષાલઇ નીચેની સ્કુલમાં તેની સામે જણાવ્યા પ્રમાણે છોકરાઓને ચોપડીઓનું ઇનામ તથા મીઠાઇ વેંહેંચી તથા મેહેતાજીઓને ઇનામ આપ્યું તા. ૨-૧-૭૨.

૩૨૦-૪-૦ ઇનામ એ વ. સ્કુલના છોકરાને.
૨૩-૪-૦ પસફાનવિદ્યાલયમાં ઇનામ છોકરાઓને.
૬-૮-૦ તે સ્કુલના માસ્તરોને ઇનામ.
૨-૧૨-૦ તે નિશાળના મેહેતાજીઓને ઇનામ.
૫૨-૧૨-૦

શ્રીમાંડવીની દરબારી એંગ્લોવર્નાક્યુલર સ્કુલમાં બાબા જાલમસિંગજીએ પરીક્ષાલઇ નીચેની સ્કુલોમાં તેની સામે જણાવ્યા પ્રમાણે પુસ્તકોનું ઇનામ છોકરાઓને વહેંચ્યું તથા ત્યાર બાદ મીઠાઇ વેંહેચી. તા ૧૮-૨-૭૨.

૧૯-૦-૦ એ. વ. સ્કુલના છોકરાઓને ઇનામ.
૨૫-૪-૦ ખબફાન વિદ્યાલયના છોકરાને ઇનામ.
૩૪૪-૪-૦

શ્રીઅંજારની દરબારી ગુજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના ...પાધ્યિ મેહેતા બાવાભાઇ તથા કારભારી તથા મહાજન તરફથી ૩૫-૪-૦ નું ઇનામ વેંહેચાયું તા. ૨૪-૨-૭૨.

અપૂર્ણ.

જા. નંબર ૨૭

નિશાળનું નામ.	રૂપીઆ.	કોણે વેહેચ્યું.
પાઅખિંઆરની ગુ. ની.	૧૦-૦-૦	મેહેરબાન હાસ સાહેબ. આસિસ્ટંટ પોલિટિકલએજંટ રેવાકાંઠા અને સુપરીનટેનડેન્ટ આવ નેટીવસ્ટેટસાવે,

ઘોલાવની ગુ. ની.	૨-૦-૦	દેવધડ સ્વસ્થાનના પોલિસઇન્સ્પેકટર આજમ ફતેખાં નથેખાંએ
શીમળીઆની ગુ. ની.	૩-૦-૦	સદરહુ સાહેબે.
રામપટેલના મુવાડાની ગુ. ની.	૦-૮-૦	મોજણીદાર ભવાનીશંકર વજેરામ.
પીપલોદની ગુ. ની.	૧-૪-૦	દેવધડસ્વસ્થાનના પોલિસ ઇન્સ્પેકટર આજમ ફતેખાં નથેખાં.
માંડવાની ગુ. ની	૩-૦-૦	રાજેશ્રી રણછોડભાઈ ત્રીભોવન વહીવટદાર. આણોદના.
		રાજેશ્રી નોતમરામ બાળમુકંદદાસ તીલકુવાડાના ફોજદાર.
		કારકુન ગિરધરલાલ ગુણવંતરાજ.
		કારકુન છોટાલાલ દ્વારકાંદાસ.
		કારકુન પ્રેમાનંદ જગજીવન.
સોહારાની ગુ. ની.	૯-૧-૦	ઠાકોરશ્રી, નારસીંગજી પ્રતાપસીંગજી.
		ઠાકોરશ્રી. સામતસીંગજી પ્રતાપસીંગજી.
		ઠાકોરશ્રી પ્રથમસગીંજી પ્રતાપસીંગજી
		ઠાકોરશ્રી માધવસીંગજી જેસીંગ બાવા.
		કુંવરજી સાહેબ જશવતસીંગજી નારસીંગજી.
		કારભારી મોતીલાલ કાળીદાસ.
		કારકુન લલ્લુભાઈ રૂપચંદ.
		કારકુન લલ્લુભાઈ ભોગીલાલ.
		કારકુન મોતીલાલ નંદલાલ.
		શેઠ ઇશ્વરદાસ રઘનાથદાસ.
		શા. કાહાનદાસ ગોપાળજી.
		શા. ભગવાનદાસ ગોવિંદજી.
		પારેખ. લલ્લુભાઈ નરોતમદાસ.
		પારેખ. હરગોવન જગજીવનદાસ
		ગોર. ભીખાભાઈ વનમાળીભાઈ.
		શા. હરિવલ્લવ મેહેચરદાસ.
		શા. હરિલાલ રણછોડદાસ.
		પટેલ અનુભાઈ ધરમદાસ ગામટી.
		જે ઉપરા તાબે સ્વસ્થાન સીહોરના.

ગરબાડા. ૪-૦-૦ પંચમહાલના ડી. ડીપુટી કલેક્ટર રાવ સાહેબ પ્રાણલાલભાઈ મથુરાંદાસજી.

પંચમહાલના ડી. ડીપુટીકલેક્ટર સાહેબના શીરસ્તેદાર કૃષ્ણરાવ માધવરાવ.

પટેલ કાનજી નાથુ.

તા. ૨૫-૭-૭૨. મુ. ગોધરા. Lalbhai Rupram,
આ. ડીપ્યુટી. એજ્યુ ઇન્સ્પેક્ટર પાં રે મ.

જા. ના. ૬૧૨ શા. ૧૮૭૨-૭૩

પ્રાંત કાઠીઆવાડની તમામ નિશાળોમાં માહે એપ્રિલ સન ૧૮૭૧ થી માહે માર્ચ સન ૧૮૭૨ સુધી જે ઇનામ વહેંચાયું તેનું પત્રક.

નંબર.	ગામનું નામ.	કોના તરફથી ઇનામ વહેંચ્યું.	મેહેતાજી ને ઇનામ.	છોકરાંને ઇનામ.
૧	૨	૩	૪	૫
૧	ધ્રાંગધ્રા.	જાડેજા વખતસંઘજી.	૦-૦-૦	૫-૦-૦
		મહારાજા શ્રી રાજ સાહેબ તરફથી. ફર્સ્ટ આસિસ્ટંટ પોલિટિકલ એજંટ મેહેરબાન જોરડીન સાહેબે તથા દરબારી મંડળ સહીત પરીક્ષા લઇને.	૧૦-૦-૦	૧૦-૦-૦
		કુમાર શ્રી રઘુનાથસંગજી.	૦-૦-૦	૮-૦-૦
		રાજેશ્રી વૈદ અંબાશંકર બાલાભાઇ.	૦-૦-૦	૬-૦-૦
		રાજેશ્રી સંપતરામભાઇ.	૦-૦-૦	૨-૦-૦
		ગઢવી મૂલુ પ્રભુદાસ.	૦-૦-૦	૪-૦-૦
૨	ચુડા.	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ.	૦-૦-૦	૪-૦-૦
૩	હડાળા.	અત્રેના તથા ખજોળના આજમ થાણદાર સાહેબોએ મળી વહેંચ્યું.	૦-૦-૦	૨-૦-
૪	પાળમ.	હડાળાના આજમ વહીવટદાર સાહેબ તથા રૈયતે મળી.	૦-૦-૦	૧૫-૦-
૫	મોટીઆ.	કારકુન દુર્ગારામ.	૦-૦-૦	૦-૮-

૧. એડની ગામે તે નિશાળોના માસ્તરોને ફરમાવવામાં આવેછેકે તેઓના ગામની પાસે કોઈ કલેકટર સાહેબ અથવા આસિસ્ટંટ કલેકટર સાહેબની સવારી આવી હોય ત્યારે તેઓએ તે સાહેબોની આગળ હાજર થવું.

૨. જો કલેકટર સાહેબ અથવા આસિસ્ટંટ કલેકટર સાહેબ નિશાળમાં આવે, તો મહેતાજીએ રેજીસ્ટર, કાટેલાગ અને છેલ્લી પરીક્ષાનું પરિણામ તે સાહેબની તપાસને મારૂ ટેબલ ઉપર રજુ કરવું, જો બીજા કાગળો અથવા દફતરો માગે તો તેપણ હાજર કરવા જોઇએ.

સુરત. G. BUHLER.

૬ ઠી સપટેંબર ૧૮૭૨ ——— એ. ઇ. ક. ય.

પુસ્તકોની પહોંચ. ચિત્રપોથી, બનાવનાર માણેકલાલ જમનાદાસ, પૃષ્ટ ૫૪, અને કિંમત ત્રણ આના. આવી ચોપડીની ઘણી ખોટ હતી. કેળવણીમાં ચિત્રની સમજ એ એક જરૂરનો ભાગછે, અને બાળકને એના જેવું બીજું કાંઈ રમુજી લાગતું નથી. આ પોથીમાં પાને પાને જાનવર વગેરેના ચિત્રછે અને તેની નીચે થોડો તેનો હેવાલ લખેલોછે.—ભૂગોળ ભાગ ૧લો, બનાવનાર મથુરાચરામ બાળારામ, પૃષ્ટ ૧૭૭, કિંમત ત્રણ આના મી. મથુરાચરામે કવિતાના બે પુસ્તક રચ્યાછે, અને હાલ વકીલાતનો ધંધો કરતાં છતાં આવી જાતની ચોપડી કહાડી શકાય એ આશ્ચર્ય જેવુંછે. આ ભાગમાં યૂરોપ તથા એશિઆ ખંડનું વર્ણનછે, અને એનો વિશેષ ગુણ એ છે કે પ્રત્યેક સ્થળને લગતો ઇતિહાસ આપ્યોછે. કદના પ્રમાણમાં કિંમત બહુજ થોડીછે. The superior school summary, by Chistee Nizamoodin. એમાં એક ઉચ્ચારના પણ જુદા જુદા અર્થના ઘણા ઇંગરેજી શબ્દોને વાકયમાં ગોઠવ્યાછે. એ વિચાર સારોછે, અને એ વાકય એકઠાં કરતાં ઘણી મહેનત પડી હશે. વિદ્યાર્થી આવો ઉદ્યોગ કરે એ ઘણું સંતોષકારક છે.—કાઠીઆવાડ ઇલાકાની ભૂગોળ, બનાવનાર મહીપતરામ નથુભાઈ, પૃષ્ટ ૭૮, કિંમત ૬ આના. એમાં કેટલી એક નવી હકીગત પણ છે.—એશિઆ ખંડનું ભૂગોળ, બનાવનાર લલ્લુભાઈ તારાચંદ અને ગંગાશંકર હરગોવન. પોતાની તરફનું કાંઈ પણ નવું આપવાનું ન હોય તે છતાં ચોપડીઓ કહાડવાની ટેવ હાલ ઘણી વધી પડીછે તેનો આ એક દાખલો છે.—ગુજરાતીપહેલી ચોપડીના અર્થ, બનાવનાર ફકીરભાઈ કાશીદાસ, પૃષ્ટ ૬૬, કિંમત ૭ આના.—હોશ્યકાવળી બનાવનાર મહેતાજી લલ્લુભાઈ મોતીરામ, કિંમત ૧ આનો.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

NOVEMBER-DECEMBER 1872

પુસ્તક ૧૧ મું. નવેંબર-ડીસેંબર સન ૧૮૭૨. અંક ૧૧-૧૨મો.

દીઠા જે નહુ મોટું ગુણ, નામ તેમ જે સામાં—
કર અંતે મનમોજની, ખરી ખોલિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ.	Contents. Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે આમાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ્ય વરસે રૂ ૧, આગાઉથી)

गूजरात शाळापत्र.

પુસ્તક ૧૧ મું. નવેંબર-ડીસેંબર સને ૧૮૭૨. અંક ૧૧-૧૨ મો.

मेघदूत काव्य.

होय हिमाचळ उपतट उपर जे जे विशेष[1] ते जोइ,
बलिनियमन[2] तत्पर वामनना श्यामपाद समहोइ,
पेम तुं [3]क्रौंचनि बारि;

૫૪. ૧. જોવા લાયક.—૨. બળીરાજાને બંધન કરવા તત્પર થએલા વામનજીના કાળા પગ જેવો તું થઇને ઇત્યાદિ. બળીરાજાએ દેવતાઓને જીતીને સ્વર્ગમાંથી કાહાડી મૂક્યા હતા, અને પોતાનો અમલ નિશ્ચળ કરવાને સો અશ્વમેધ કરવા મંડ્યો હતો. તેથી એનું પ્રબળ તોડવાને તથા સોમા અશ્વમેધમાં ભંગ પાડવાને વિષ્ણુએ વામનાવતાર ધારણ કીધો હતો. કશ્યપને ઘેર દેવતાઓની મા અદિતિને પેટે જન્મ લીધો. એનો બાંધો ઘણોજ ઠીંગણો અને નાનો હતો તેથી એનું નામ વામન પડ્યું. પાંચ વર્ષની ઉમરે વેદશાસ્ત્રમાં પારંગત થઇને બળીરાજા જે કે સોમ યજ્ઞની પૂર્ણાહુતિ કરવાની તૈયારીમાં હતો તેની પાસે યાચના કરવા ગયા. બળીરાજાના ગુરૂ શુક્રાચાર્યે તો એને ન આપવા દેવાની ઘણીયે તજવીજ કીધી, પણ એ દાનશીલ રાજાએ ન માન્યું, અને ત્રણ ડગલા પૃથ્વી એણે માગી હતી તે આપવાને જળ મૂકવા સારૂ ઝારી હાથમાં લીધી. એ વખતે પણ શુક્રાચાર્ય ભમરો થઇને ઝારીમાં ભરાયા અને વામને દર્ભની શીરવડે કચરો કાહાડવાના નિમિત્તે તેની આંખ ફોડી નાખી તેથી કાણા થયા. બળીએ વામનના હાથમાં જળ મૂક્યું કે તુરતજ પોતે વૈરાટ રૂપ ધારણ કીધું. એક પગે પૃથ્વી અને બીજે પગે આકાશ રોકીને "ત્રીજા પગની જગા આપ" એમ ક્રોધથી પોકારવા લાગ્યા. ત્રીજો પગ બળીની છાતી ઉપર મૂકવાને ઉંચો કીધો છે તે સમયનું આ ચિત્ર છે. મેઘને કહેછે કે તું આ બારીમાં પેસીશ ત્યારે તારો આકાર પણ આવોજ થશે.—૩. ક્રૌંચ ક્યાં છે તે જણાતું નથી, પણ હીમાળય પર્વતમાંથી ટીબેટમાં જવાની કોઈ ખિંડ અથવા બારી તેજ જણાય છે.

[4]प्रति वर्षे आवे जाय ज्यांथी हंसनि स्वारी;
जे [5]भृगुकुळदीपक देवना यशनी खरि [6]बारी! ६४

त्यांथि निकळि कर [1]ऊंचे ऊंचे उत्तर देश प्रवास;
थानुं परोणोप्रिय तुं प्रीते जइने श्री [2]कैलास:—
[3]जो तेडेछ तने ते!

---

૪. જ્યાંથી એટલે જે ક્રૌંચનામની ખિંડમાંથી દરવરસે હંસના ટોળા જાય છે અને આવે છે. માન સરોવરથી ચોમાસું વીતે હિંદુસ્તાન તરફ આવે અને ચોમાસા આવવા માંડે કે માન સરોવર તરફ પાછા જાય.—૫. પરશુરામ. એ ભ્રગુકુળમાં જમદગ્નીના પુત્ર એ પણ વિષ્નુનો અવતાર ગણાય છે. અને એણે એકવીસવાર પૃથ્વી નક્ષત્રી કરીને બ્રાહ્મણને દાનમાં આપી દીધી હતી. એ ઉપરથી એને કવિ ભ્રગુકુળનો દીવો કહે છે.—૬. એવું કહે છે કે પરશુરામ શિવજી પાસે કૈલાસમાં ધનુર્વિદ્યા ભણવા ગયા હતા. ત્યાંથી ભણીને પાછા આવે છે એટલામાં એને કાર્ત્તિકેય સ્વામી સાથે પોત પોતાના સામર્થ્ય વિષે કાંઈ વાદ વિવાદ થયો અને તે ઉપરથી સામો ક્રૌંચ પર્વત હતો તેમાં પરશુરામે મંત્ર ભણીને એક બાણ એવું માર્યું કે તેમાં એક મોટી ખિંડ પડી રહી. ક્રૌંચ ખિંડની ઉત્પત્તિની આ કથા ઉપર નજર રાખીને કવિ કહે છે કે એ તો પરશુરામની કીર્તિની ખરેખરી સાક્ષાત બારી છે. કહેવાની મતલબ એ કે પરશુરામ પૃથ્વી નક્ષત્રી કરવાને પ્રથમ એ બારીમાં પોતે નહોતા આવ્યા પણ તેનો યશજ એ પર્વત ફાડીને ભરતખંડમાં આવ્યો હતો.

૬૫. ૧. ટીબેટની સપાટી દુનીયામાં સૌથી ઉંચી છે તેથી આહીંયાં કવિ ઉંચે ઉંચે જવાનું કહે છે તે વાજબીજ છે.—૨ હીમાળયની ઉપરે થોડે એક દૂર એ નામનો પર્વત છે.—૩ એમ કહેવાય છે કે કૈલાસનું શિખર હમેશાં ઝોલાં કરે છે અને તે ઉપરથી અત્રે ઉત્પ્રેક્ષા કીધી છે કે "લે જો, તને ડોકું ધુણાવીને બોલાવે છે."

डगमग डोलंता शृंगनी शी शी शोभा छे!
⁴वीसभुजना बळथी साधा रे जेना स्थानमांछे.

चकचकती उज्ज्वळ बाजूओ ¹जेनी बर्फे रोज,
²दर्पण जे देवांगनानुं, हसके वदन ³सरोज;
लीला थाए जेमां.

બાકી એ વાત તો ખરી છે કે દુનિયામાં કેટલાએક ખડકો એવા થાય છે કે તે જરા જોરે ઠોકવાથી ચકર ચકર કરે છે અને ગમે તેટલા માણસ મળે તોપણ તે ઉખડી તો નજ શકાય. એવી તરેહનો એક નાનો ખડક હિંદુસ્તાનના કર્નાટક પ્રગણામાં પેનઝાન્સની પાસે છે. તેમજ મહાબળીપુર આગળ પણ એવો ચમત્કાર જોવામાં આવે છે. કૈલાસના શિખરને એમ છે કે નહિ તેનો હજી કોઇએ શોધ કીધો નથી.—૪. વીસભુજવાળો તે રાવણ. ઉપર જે ફરતા ખડકની સુચ કરી તે વિના કૈલાસ સંબંધી પુરાણમાં એવી કલ્પના કરી છે કે એક સમે રાવણ મહાદેવના દર્શન સારૂ કૈલાસમાં ગયો ત્યારે તેને નંદિકેશ્વર પોળીઆએ અટકાવ્યો અને તે ઉપરથી રકઝક છતાં એ ક્રોધમાં કૈલાસ પર્વતને ઉપાડી ડોલાવવા લાગ્યો એટલામાં મહાદેવ જાગ્યા અને એવા જોરથી પગ ઠોક્યો કે એ પર્વત પાછો પૃથ્વીમાં સજ્જડ થઇ ગયો. અને તેની તળે પેલો ઉન્મત્ત રાવણ પણ દબાયો. હજાર વર્ષ પ્રાર્થના કરી ત્યારે તેને છોડ્યો. પણ તે વખતથી એ પર્વતના સાંધા એવા ખખળી ગયા છે કે તેના શિખર ડગમગ ડોલ્યા જ કરે છે.

૬૬. ૧. કૈલાસ પર્વતની —પેલા પર્વતની બાજુઓ બર્ફથી ચકચકતી થઇ ગએલી છે તેથી દેવાંગનાઓને તે દર્પણનું કામ સારે છે.— ૩. કમળ. જે પર્વતરૂપી દર્પણમાં દેવાંગનાઓનાં મુખ કમળ જણાય છે અને તેઓ જે ચપળી લીલા કરે છે તે ત્યાં ચીતરાય છે. આટલું વર્ણન મૂળ કરતાં વધારે છે. મૂળમાં ૬૫ ને ૬૬ મળીને એકજ શ્લોક છે.

जो छायुं गगन बहु श्रंगे रे! जो शो ऊजळो छे!
शके शंकरना [4]अट्टहासनो ए ढग वळयो छे!

लुच परतेला सुरमा सरखो सुंदर तुं धारि हेत,
कापेला गज दंत केरा कटका सरखा श्वेत
पर्वत तटपर जाए,
तव शोभा एको आंखे रे जोवा जोग हुं न्याळुं:—
[1]बळभद्राजि शोभे खांधपर मुकि सेलुं काळुं!

---

[1]ए क्रीडाशैले कदि जोय तुं चालतां गौरिजि चर्ण,
[2]सर्पना भूषण सर्व ऊतारी हेते अशरणशर्ण
हाथ जेने आप्यो छे;

૪. ખડખડ હસવું. આકાશને પહોંચેલા અનંત શિખરો આવેથી બરફવડે ઢંકાયલા જોઇને ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે એ મહાદેવ જે કૈલાસમાં વસે છે તેના રોજ તાંડવનૃત્ય કીધા પછીના ખડખડ હસવાનો આ ઢગ વળી ગયો છે કે શું?

૬૭. ૧. બળભદ્રના મોટા ભાઇ કૃષ્ણ. એ જાતે બહુ ગોરા હતા તેથી કૈલાસને એની ઉપમા આપે છે. બળભદ્ર તે બરફથી ધોળો થઇ ગએલો કૈલાસ પર્વત અને કાળુ સેલું તે વરસાદનુ વાદળું. ખાંધે લટકતું કહેવાથી એ પર્વતનું અતિ ઉંચાણ સૂચવે છે.

૬૮. ૧. ક્રીડા કરવાનો પર્વત, કૈલાસ. શંભુ રહસ્યમાં કહેછે કે "कैलासःकनकाद्रिश्च मंदरो गंधमादनः॥ क्रीडार्थं निर्मिता शंभोर्देवैः क्रीडाद्रयोऽभवन्. એટલે કૈલાસ, કનકાદ્રિ, મંદર, અને ગંધ માદન એ મહાદેવને ક્રીડા કરવાને સારૂ દેવતાઓએ પર્વત નિર્માણ કીધેલા છે. —૨. મહાદેવને સર્પના ભૂષણ બહુ પ્રિય છે, પણ પાર્વતી બીહે તેથી આ પ્રસંગે તે ઉતારીને પોતાનો હાથ હેતથી આપ્યો છે. ક્રીડા સારૂ જાય છે એ વ્યંજના.—

૩. જેને કોઇનો આશરો નથી તેને આશરો આપનાર, પરમેશ્વર,

तो ³आगळ आवी थांभि जळ दृढ करि कायाने
कर वाटाने वचमां पगथियां रे ⁴मणितट चढवाने. ६८

तुं पिचकारि भली भली रे सुरवधुने सुखकारः—
कंकणनी कोरण मारे के छरर छुटे जळधार
निश्चय तुज तनुथी त्यां,
तने धाम वखतजो रमतमां ते काढे नहिज जवादे
तो कर्णकटु करि गर्जना तुं कां न बिहवाडे! ६९

હાદેવ, આ જગો ઉપર એ શબ્દ ત્રીજી વિભક્તિમાં છે.—૩. જો ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે પાર્વતીને પગે ચાલતાં દેખે તો તું આગળ વહેલો વહેલો આવીને તારા જળને અટકાવ, તારા શરીરને દૃઢ કર (એટલે સંકોચીને પ્રવાહી કે જળરૂપ હોય તે કાહાડીને નક્કર રૂપ ધારણ કર.) અને શિવ પાર્વતી મણિતટના શિખર ઉપર ચઢવાને જાય છે તેમને સારૂ વચમાં તારા દૃઢ કરેલા શરીરના પગથિયાં કર. મતલબ કે તું બરફરૂપ વચમાં જઇને પગથિયાના આકારમાં પડ કે તેમને ચઢતાં અઘરૂં નહિ પડે. આટલા ઉંચા પર્વત પર એમ થવાનુંજ એમાં એ કાંઇ સંદેહ નથી તેથી કવિની કલ્પના કેવળ અકલીષ્ટ છે. આ ઠેકાણે પાર્વતીને ચાલતાં જોઇને આ પ્રમાણે કરવાનું કહ્યું તેનું કારણ કે તે સ્ત્રીજાતિ છે, અને તેની સ્વાભાવિક કોમળતાને લીધે તેને તો ચઢવું બહુજ કઠિણ.—મણિતટ એ કૈલાસનું ઉંચામાં ઉંચું શિખર છે, અને તે બહુ પવિત્ર ગણાય છે, કેમકે એ શિવને બહુજ પ્રિય છે.

વાદળાં, ધૂમસ વગેરે.

૧ સૂર્યના તાપથી પ્રવાહી પદાર્થનું વરાળરૂપ થઇ જાયછે તેને બાષ્પ ભવન કહે છે.

બધા પદાર્થોના ત્રણ રૂપ થઇ શકે:—નક્કર રૂપ, પ્રવાહી રૂપ, અને વરાળ રૂપ; જેમકે બર્ફ, પાણી, અને વરાળ. એ રૂપાંતરનું કારણ ગરમી છે. નક્કર પદાર્થને વધારે ગરમી લાગે તો પ્રવાહી, અને પ્રવાહીને ઘણી ગરમી લાગે તો તેનું વરાળ રૂપ થાય છે. તેજ પ્રમાણે ગરમી ઓછી થઈ જાય તો ઉલટા અનુક્રમમાં એનાં રૂપ બદલાય છે. નક્કર રૂપનું, વિશિષ્ટ ગુરૂત્વ સૌથી વધારે, પ્રવાહીનું તેથી ઓછું, અને વરાળનું સૌથી ઓછું હોય છે, કેમકે ગરમી પદાર્થને પ્રસારણ પમાડી તેનું વિશિષ્ટ ગુરૂત્વ ઓછું કરે છે. તે છતાં એ સાધારણ નિયમ પાણીને બરાબર લાગુ પડતો નથી. પાણી કરતાં વરાળ અને બર્ફ બંને હલકાં થાય છે.

બાષ્પભવનની ક્રિયા જગતમાં નિરંતર ચાલ્યાંજ કરે છે. મહાસાગર, સાગર, નદીઓ, અને સરોવર એ વરાળ પૂરી પાડનારા મહા મોટા ભંડાર છે. સઘળી વસ્તુઓમાં અને સઘળા કટિબંધોમાં બાષ્પભવન થોડું ઘણું તો હમેશાં થયા વિના રહેતું નથી. જ્યાં તાપ વધારે અને પાણીનો સમુદાય મોટો ત્યાં એ ક્રિયા વધારે બળવાન હોય છે.

એ પ્રમાણે જગતમાં બધે ઠેકાણે સૂર્યના તાપથી વરાળ થાય છે અને સપાટી ઉપરના વાતાવરણ કરતાં હલકી હોવાના કારણથી ઉંચે ચઢે છે. ત્યાં હવાની સાથે તે મળી જાય છે, અને તેની જોડે તે જ્યાં જાય છે ત્યાં પોતે પણ જાય છે.

૨. વાદળાં. વરાળ જ્યારે એટલી સંકોચાઇ જાય કે તે દેખાઇ શકે ત્યારે તે વાદળું કહેવાય છે.

જ્યાં સુધી વરાળ હવા સાથે મળેલી રહે છે, અથવા, રસાયણ શાસ્ત્રના શબ્દમાં બોલીએ, તો તે હવામાં જ્યાં સુધી ઓગળી ગએલી રહે છે ત્યાં સુધી તે આપણાથી આંખે દેખી શકાતી નથી. પણ એ ગાળવાની અથવા મિશ્રણ શક્તિની હદ છે. પાણીમાં આપણે કેટલુંએક મીઠું

નાંખીશું તો તે તેમાં ઓગળી જશે, અને આપણે તેને દેખી શકીશું નહિં. જ્યારે પાણીમાં એટલું મીઠું નાખ્યું હોય કે તેમાં જરા પણ વધારે સમાઈ શકે નહિ, ત્યારે સંપૂર્ણ મિશ્રણ થયું એમ કહેવાય છે, અને પાણીને સંપૂર્ણ મિશ્રિત કહે છે. ઘણામાં ઘણું ઓગાળવાની જે હદ તેને મિશ્રણ શક્તિ કહે છે. જેમ જેમ હવામાં ગરમી વધેછે તેમ તેમ તેની મિશ્રણ શક્તિ વધે છે, અને જેમ જેમ ઓછી થાય છે તેમ તેમ એ શક્તિ ઓછી થાય છે.

માટે, જ્યારે હવાની મિશ્રણ શક્તિ ઉપરાંત વરાળ વધી જાય છે અથવા હવામાંની ગરમી ઓછી થઈ જાય છે, ત્યારે વરાળ હવામાં લટકતી દેખાઈ શકેછે. વાદળાનું ઘટ્ટ પણું, ઊંચાઈ, રંગ, અને આકાર અનેક રીતના હોય છે. જેમ ઘટ્ટપણું ઓછું તેમ તેનો રંગ ધોળો અને ઊંચાઈ વધારે, અને જેમ ઘટ્ટપણું વધારે તેમ તેનો રંગ કાળો અને તે પૃથ્વીની પાસે વધારે હોય છે.

વાદળાં, વરસાદ, કરા, અને બર્ફ એ સઘળા વરાળના સંકોચનથી થએલાં રૂપ છે. જેમ જેમ સંકોચન વધારે થાય છે, તેમ તેમ ઉપલા અનુક્રમ પ્રમાણે વરાળના રૂપ અને નામ ફરતાં જાય છે. વાદળાંમાં સૌથી ઓછું સંકોચન થએલું છે.

૩ ધૂમસ. પૃથ્વી તરફ પડતાં અથવા પૃથ્વીને અડકેલાં વાદળાંને ધૂમસ કહે છે.

ધૂમસ થવાનું કારણ એ છે કે પૃથ્વીની સપાટી પાસેના વાતાવરણનું ઉષ્ણતામાન તેમાં રહેલી વરાળના કરતાં ઓછું થઇ જાયછે. એમ થવાથી વરાળ કેટલુંએક સંકોચન પામેછે અને નીચે ઉતરે છે.

નદી કિનારે, સમુદ્ર કિનારે, અને પર્વતની બાજુઓ ઉપર ધૂમસ વધારે પડેછે, અને તેનું કારણ એજ છે કે પાસેની જમીન અને પાણીના ઉષ્ણતામાન જૂદાં જૂદાં છે. ધૂમસનો ઘણો ખરો વખત સાંજનો પણ એ કારણથીજ છે.

ધૂમસ ઘણું કરીને ઠંડા દેશમાં વધારે પડેછે. ગરમીના મુલકોમાં તે સૂર્યના તાપ આગળ નાસી જાયછે, અથવા ઊંચે ચઢીને વાદળા રૂપેજ રહેન આપેછે. ન્યુફાઉંડલાંડ વગેરે શીતકટિબંધના ભાગોમાં એ ઘણીવાર

પડેછે, અને તેથી ત્યાં વહાણ ચલાવવામાં બહુજ સાવચેતી રાખવી પડે છે. પીરૂ વગેરે કેટલાએક દેશમાં ધૂમસ નિયમિત વખતે આવે છે અને તેની અસર વરસાદ અને ઝાકળની માફક વનસ્પતિ ઉપર બહુજ સારી થાય છે.

૪. વરસાદ. જ્યારે વાદળાં વધારે ઘટ્ટ થઈને વાતાવરણમાંથી પ્રવાહી રૂપે પૃથ્વી ઉપર પડે ત્યારે તેને વરસાત કહેછે. કારણ—જ્યારે જૂદા જૂદા ઉષ્ણતામાનવાળા, પણ સંપૂર્ણ મિશ્રિત વાતાવરણના બે જથા પાસ પાસે આવે છે અને એક બીજા સાથે મળી જાયછે, ત્યારે વગળ સંકોચાઈ જઈને પાણી રૂપે પૃથ્વી ઉપર પડેછે. હવામાં એવો ગુણછે કે તેની મિશ્રિણ શક્તિ ઉષ્ણતામાન કરતાં વધારે ઝપટથી ઓછી થાયછે, એટલે ઉષ્ણતામાન અરધો અરધ જાણે ઓછું થાય, તો મિશ્રણ શક્તિ તે વખત હતી તેના અરધા કરતાં પણ વધારે ઓછી થઈ જાય. તેથી જ્યારે જૂદા જૂદા ઉષ્ણતામાન વાળી હવાના બે જથા એકઠા થાય છે ત્યારે તે સમસ્ત હવાનું ઉષ્ણતામાન ઓછું થાય છે તેની સાથે તેની મિશ્રણ શક્તિ તે પ્રમાણ કરતાં પણ વધારે ઓછી થઈ જાયછે. આ રીતે મિશ્રણ શક્તિ ઓછી થવાથી પેહેલાં વધારે મિશ્રણ શક્તિના બળે જેટલી બધી વરાળ તે હવામાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરાઇ હતી તેટલી હવે આ હવામાં ટકી શકવાની નહી, અને તેનો પરિણામ એ થવાનો કે તે છૂટી પડીને સંમેલન પામીને પાણી થવાની અને પાણી થઈ એટલે પૃથ્વી ઉપર પડવીજ જોઈએ. ઉપર કહેલા કારણને <u>બાધે</u> ઉષ્ણતામાનના થોડાજ ફેરવાળી બે હવા એકઠી થવાથી મોટો ભારે વરસાદ પડી શકે.

વરસાદનું સામાન્ય કારણ ઉપર કહ્યું, પણ દરેક ઠેકાણે કેટલો વરસાદ આવવો જોઇએ, તે મુકરર કરવાને ઘણી વાત જાણવાની જરૂર છે. વરસાદને મુકરર કરનારા મુખ્ય કારણ ચાર છે:—૧ વિષુવવૃત્તથી અંતર, કેમકે ઘણામાં ઘણી વરાળ અત્યંત ઉષ્ણતાનું ઠેકાણું જે વિષુવૃત્ત ત્યાં થાય છે, અને જેમ જેમ ત્યાંથી દૂર જતા જાઇએ છઇએ તેમ બાષ્પજીવન અને વરસાદ ઓછો થતો જાય છે; —૨. પવનની દિશા અને જાત, કેમકે વાદળને એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે લઇ જનારા પવન છે; —૩. તે [illegible] કેમકે નીચાં [illegible] માં ઉષ્ણતામાન વધારે હોવાથી વરાળ વધા

રે રહે.૪. તે પહાડી મુલક છે કે મેદાન છે, કેમકે ત્યાં વાદળાં પર્વત ને અથડાઈને પાણી રૂપે પૃથ્વી ઉપર પડે છેઃ —પ તે દરિયા કિનારે છે કે દેશના વચલા ભાગમાં છે, કેમકે દરિયા કિનારે વધારે વરાળ થાયછે અને તેથી ત્યાં વધારે વરસાદ આવેછે.

આ કારણોને લીધે દુનિયામાં જૂદે જૂદે ઠેકાણે બહુજ વધતો ઓછો વરસાદ આવે છે અને તે આવવાનો વખત બહુજ જૂદો જૂદો હોય છે. સાધારણ સૂચના દાખલ વરસાદ સંબંધી પૃથ્વીના આટલા વિભાગ પડી શકે છે. ૧ લુ. નિત્યવાહી વરસાદનો પ્રદેશ, એ ઘણું કરીને શાંતતાના પ્રદેશની સાથેજ મળતો છે. તો પણ અહિંયા હમેશાંજ વરસાદ આવે છે એમ નથી.અહિંયા પુષ્કળ વરસાદ આવે છે ૨, સમયવાહી વરસાદ. નિત્યવાહી પવનના અને સમયવાહી પવનના પ્રદેશમાં મુકરર કરેલે વખતે વરસાદ આવે છે અને તેમાં પણ સમયવાહી પવનના પ્રદેશમાં તો બહુજ નિયમિત છે. ૩. સ્વચ્છંદવાહી વરસાદ. એ સ્વચ્છંદવાહી પવનના પ્રદેશની સાથે મળતો પ્રદેશ છે. ૪. વરસાદ વગરનો પ્રદેશ. એ પ્રદેશ પશ્ચિમ રેખાંશ ૧૬° થી તે પૂર્વ રેખાંશ ૧૧૬° સુધી, અને ૧૬° થી ૪૬° ઉત્તર અક્ષાંશની વચમાં આવેલો છે. એમાં શહરાનું રણ, ઈજીપ્ત, અરબસ્તાન. ઇરાન, મોંગોલિઆ, અને ટાબેટનો કેટલોએક ભાગ આવેલો છે. હંમેશાં આ પ્રદેશમાં વરસાદ નથીજ આવતો એમ તો નથી. પણ ક્વચિત આવે છે. કોઇ વેળા સાત સાત વરસ ને આંતરે આવે છે. વરસાદ નહિ આવવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ત્યાં વાદળાં આવવાનો લાગ થોડો છે, અને જે થોડાં આવે છે તે વાતાવરણની અત્યંત ગરમીમાં ચૂસાઈ જાય છે. અમેરિકામાં પણ બહુજ થોડોએક ભાગ એવો છે,

અનિયમિત વરસાદના મુલકમાં વરસાદ આવનારા દહાડા ઘણા હોય છે, પણ કુલ વરસાદ ઓછો પડે છે, અને ઉષ્ણ કટિબંધમાં વરસાદના દહાડા થોડા પણ વરસાદ બહુજ છે.

વર્ષાઋતુ. ઉષ્ણ કટિબંધમા અરધું વરસ વરસાદનું અને અરધું સુકાણાનું ગણાય છે. વેસ્ટઇંડિસ વગેરે કેટલેક ઠેકાણે વરસમાં બે વર્ષાઋતુ અને બે સુકાણાની ઋતુઓ પણ થાય છે.

ઉષ્ણ કટિબંધમાં વર્ષના જે અર્ધમાં ઉન્હાળો હોય છે તેમાંજ વરસાદ આવે છે, અને તેની પેલી તરફના મુલકોમાં વરસાદ ઘણું કરીને શિયાળામાં આવે છે. ઉત્તર ઉષ્ણકટિબંધમાં અપ્રેલથી અક્ટોબર સુધી, અને દક્ષિણ ઉષ્ણકટિબંધમાં સપટેંબરથી માર્ચ સુધી વર્ષાઋતુ ચાલે છે. વરસાદ શરૂ થવાનો વખત બધે ઠેકાણે સરખો નથી; જેમ જેમ કોઇ જગા વિષુવવૃત્તથી વધારે દૂર તેમ ત્યાં વરસાદ વધારે મોડો.

પરીક્ષાના પ્રશ્ન.

પ્રવેશક વર્ગ.

અંકગણિત. (ત્રણ કલાક.)

૧. એક ઓરડાની પોહોળાઈ ૧૧ ફૂટ ને ૧૧ ઇંચ છે, અને તેમાં ૧૭ ઓરસ યાર્ડ ૨ ફૂટ ને ૧૩૧ ઇંચ સાદડી જોઇએ છે, તો એની લંબાઈ કેટલી હશે?

૨. એક માણસને ૨૦ વરસની ઉમરે એક છોકરો અવતર્યો, પછી ત્રણ ત્રણ વરસે એક એમ કુલ ચાર છોકરા થયા. હવે સૌથી નાના છોકરાની ઉમર ૨૩ વરસની થઈ, ત્યારે બાપની, અને સૌથી મોટા છોકરાની ઉમર કેટલી હશે?

૩. એક કોથળીમાં રૂપિઆ, અડધા, પાવલી, અને બે આનીની સરખી સંખ્યા છે, અને તે બધું થઇને રૂ. ૧૨૦ નું નાણું છે. ત્યારે દરેક જાતના કેટલા નંગ હશે?

૪. ૬૩૯ ને ૨૭॥ એ ભાગો.

૫. $\frac{૨\frac{૧}{૨}-\frac{૧}{૩}-\frac{૧}{૪}-\frac{૧}{૫}}{\frac{૧}{૨}+\frac{૧}{૩}+\frac{૨}{૪}+\frac{૨}{૫}} - \frac{૧\frac{૧}{૫}-\frac{૧}{૬}}{૩\frac{૨}{૩}-\frac{૧}{૨}}$ એને ટૂંકું રૂપ આપો.

૬. એક ભીંત ચણવામાં ૯ ઇંચ લંબાઇની ૩૫૮૨.૬ ઇંટો જોઇએ તો તેવી જાતની ૭ ઇંચ લંબાઇની ઇંટો કેટલી જોઇશે?

૭. દરરોજ ૮ કલાક પ્રમાણે કામ કરતાં ૨૫ માણસ એક કામ ૨૪ દિવસમાં કરે છે. હવે તેજ કામ ૩૦ માણસોએ ૧૬ દિવસમાં કર્યું હશે?

૮. અ એક કામનો .૬ ચાર કલાકમાં, બ તેજ કામનો .૭૫ એક કલાકમાં અને ક તે બધુ કામ કે કલાકમાં કરે છે, તો તે ત્રણે મળીને

એ કામ ક્યારે કરશે તે ક્યાંથનો ઉપયોગ કરીને કહો?

પ્રવેશક વર્ગ.

વ્યાકરણ. (૩ કલાક.)

૧. જોડાક્ષર અને બારાખડીમાં શો ફેરછે?

૨. બાળબોધ મૂળાક્ષરમાંથી કયા અક્ષર કહાડી નાંખ્યા હોય તો ગૂજરાતીમાં વગર હરકતે ચાલી શકે?

૩. ગુજરાતી ભાષામાં જાતિ શા ધોરણ ઉપરથી મુકરર થાયછે?

૪. બીજી વિભક્તિના અર્થભેદો અને તેનું એકેકું પોતાની તરફનું નવું ઉદાહરણ આપો.

૫. 'હું' અને 'તું' ના કયાં કયાં બહુવચન થાયછે, અને તેના અર્થમાં કાંઇ ફેર પડતો હોય તો કહો.

૬. કયા કયા કાળમાં ક્રિયાપદ જાતિ પ્રમાણે ફરેછે?

૭. શબ્દભેદ એટલે શું તે બરાબર સમજાવો.

૮. વિશેષણ અને ક્રિયાવિશેષણ અવ્યયની વ્યાખ્યાઓ આપો, અને હોપકૃત વ્યાકરણ પ્રમાણે તે બેમાં શો ફેર છે તે સમજાવીને કહો.

૯. શબ્દયોગી અવ્યય અને ઉભયાન્વયી અવ્યયમાં શો ફેર છે?

૧૦. પ્રયોગ એટલે શું?

૧૧. નીચના વાક્યનું પદચ્છેદ કરોઃ—

મારે સારૂ મારે ઘેર જઇને તારે આટલું કહી આવવું જોઇએ.

પ્રવેશક વર્ગ.

ઇતિહાસ. (૨॥ કલાક)

૧. સન ૧૮૫૭ ના બળવાનાં કારણ વિસ્તારે સમજાવો અને તેથી ગુજરાતમાં શીગડબડ થઇ. ૮

૨. સુરત, અમદાવાદ, ભરૂચ, એ ત્રણ શહેરો અંગરેજના હાથમાં શી રીતે ને કયા સનમાં આવ્યાં? ૬

૩. ગુજરાતમાં રજપૂતનું, મુસલમાનનું; અને મરેઠાનું રાજ્ય પ્રત્યેકે કેટલાં વરસ ચાલ્યું તે સન સુદ્ધાં લખો. ૬

૪. પાણીપતના મેદાનમાં છેલી લડાઇ થઈ તેનું વર્ણન કરો. ૭

૫. હુમાયું, અકબર, ઔરંગઝેબ એ પ્રત્યેક પાદશાહના વખતમાં મુખ્ય લડાઇઓ થઇ તેનું વર્ણન (એટલે જગા, સરદાર, સન અને પરિણામ) લખો ! ૧૦

૬. તઘલખ વંશના બાદશાહનાં નામ અનુક્રમે ગાદીપર બેઠાના સન સુદ્ધાં લખો. ૮

૭. ગજનવી-ઘોરી-ગુલામ-ખીલજી-તઘલખ-સૈયદ-લોદી-મોગલ એ વંશનાં નામ પડવાનાં કારણ સમજાવો. ૫

પ્રવેશક વર્ગ.

ભૂગોળ (૨॥ કલાક.)

૧. હિંદુસ્તાનમાં ઇલાકા કેટલા છે, તેનાં નામ, અને હદ, તથા પ્રત્યેકમાં મુખ્ય શહેરો કયાં છે. ૮

૨. અંગ્રેજનુ રાજ્ય પૃથ્વીના કયાકયા ખંડોમાં કયે કયે ઠેકાણે છે તે લખો. ૬

૩. પૃથ્વિના આરખંડમાંથી પ્રત્યેકમાં જાણવાલાયક સૃષ્ટી ચમત્કાર કયાં છે તે કહો. ૮

૪. આસ્ત્રીઆ-બ્રાઝીલ-યુનાઇટેડસ્ટેટ્સ-પાટાગોનીઆ ને સ્વતંત્ર ટિબેટમાં મુખ્ય નદીઓ છે તેનાં નામ તથા તેપર મોટાં શહેર હોય તે લખો. ૮

૫. નીચે લખેલાં સ્થળો શું છે ને કયાં છે તે લખો.

જીબ્રાલ્ટર -સ્વેજ-કોરીઆ -સાઉંડ-કામસ્કાટકા-મેસ્સીના- ગુંડા-એોહાઓ. ૮

૬. મુંબાઇ બંદરથી નીકળેલા પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરનારને કયા કયા સમુદ્રમાંથી જવું પડે તેનાં નામ અનુક્રમે લખો. ૭

૭. એશિઆ તુર્કસ્તાન-ત્રણ રૂશિઆ-સ્પેન-સ્વીડન-મેક્સીકો-પીરૂ-કાનડા મોઝાંબીકમાં જે પર્વતો હોય તેનાં નામ લખો. ૫

પેહેલા વર્ષનો વર્ગ.

ભૂમિતિ. (૨॥ કલાક.)

૧. સ્વિકૃતપક્ષ એટલે શું, ને ત્રિજું સ્વિકૃતપક્ષ લખો.

૫. એક હોજને ત્રણ નળછે તેમાંનો એક છૂટો મૂકે તો તે ૪૦ મિનિટમાં, બીજો છૂટો મૂકે તો તે ૪૫ મિનિટમાં ભરાઈ રહે, અને ત્રીજો છૂટો મૂકે તો ૨૫ મિનિટમાં ખાલી થઈ જાય છે. ત્યારે જો એ ત્રણેને છૂટા મૂક્યા તો કેટલા વખતમાં તે હોજ ભરાઈ રહેશે?

૬. એવી સંખ્યા કઈ છે કે તેને ૧ ૧/૨ ના ઘને ગુણીએ અને ૧ ૯/૧૬ ના વર્ગ મૂળે ભાગીએ તો ભાગાકાર ૩/૨ આવે?

૭. જો ૨૬૪ પૌંડનું વ્યાજ ૨૦ દહાડામાં ૧૦ શિલિંગ ને ૯ પેન્સ થાય છે. તો દર સેંકડે દર વરસે એ વ્યાજનો શો ભાવ છે?

૮. ૧૧ ને ૧૨ ની વચ્ચે અવર કાંટો અને મિનિટ કાંટો ક્યારે મળશે, અને ક્યારે એક બીજાની સામસામા આવશે?

૯. ૬૦૦ માણસને માણસ દીઠ ૧૨ ઔંસ આપતાં ૫ અઠવાડીવાં સુધી ચાલે એટલો ખોરાક છે, તો દરેક માણસને આઠ ઔંસ આપીને ૧૦ અઠવાડીઆં પહોંચાડતાં કેટલા માણસનું પોષણ થઈ શકશે?

જોડણીના નિયમ સંબંધી સૂચના.

એક મહેતાજી અમને અક્ષર જોડણીના ખુલાસા પૂછેછે. એ બધું ચર્ચાપત્ર અમે અત્રે દાખલ કરી શકતા નથી, કેમકે તે કદમાં મોટું અને મતલબમાં બહુજ નાનું છે, અને તે બધાનો ખુલાસો બે શબ્દમાં આવી જાય એવો છે. તેનું પૂછવું એવી રીતનું છેકે જો ઈકારાંત નામની ઈ દીર્ઘ લખવી એમ કહું તો પ્રીતિમાં તિ દીર્ઘ કેમ લખાયછે. આનો જવાબતો ટુંકો છે કે એ શુદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દછે અને તેથી તે તો સંસ્કૃતમાં લખાતો હોય તેમજ લખવો જોઈએ, તે છતાં આ નિયમનો ઉપયોગ કરતાં એટલા બધા માણસોને અમે ભૂલ કરતા જોયા છે કે તે વિષે કાંઈ ચેતવણી આપવી જરૂર જણાયછે. કોઈ શબ્દને લખતાં પહેલાં નીચે પ્રમાણે વિચાર કરવો જરૂર છે.

૧ એ શબ્દ કઈ ભાષાનો છે? તે ભાષા પ્રમાણેજ શુદ્ધ બોલાયછે કે કેમ? જો શુદ્ધ બોલાતો હોય, તો તો જોડણીના કોઈ પણ બીજા નિયમનો વિચાર ન કરતાં તે ભાષામાં જેમ લખાતો હોય તેમજ લખવો.

૨ જો અશુદ્ધ થયો હોય, તો ઘણો થયો છે કે થોડો થયો છે તેનો નિ-

શુદ્ધ કરવો (થોડો ફેરફાર કોને કહેવો અને ઘણો ફેરફાર કોને કહેવો એ બાબત અમારૂં વિવેચન ધ્યાન પૂર્વક જોવું.) થોડો ફેરફાર થયો હોય, તો તો તેટલો ફેરફાર ન ગણતાં મૂળભાષા પ્રમાણેજ જોડણી કરવી.

એટલે શુદ્ધ અને થોડો ફેરફાર પામેલા શબ્દો તો મૂળ ભાષા પ્રમાણેજ લખવા.

૩ જો ઘણો ફેરફાર થયો હોય, તોજ જોડણીતા જે બીજા નિયમો આપેલા છે તે લાગુ પાડવા.

આ ત્રણ વાતનો વિચાર કર્યાવિના કંઈ પણ જોડણીના નિયમ લાગુ પાડી શકવાના નહિ. એ તકરાર ખરીછે કે એ ત્રણ વાતનો વિચાર કરનારને તો ઘણી બાબતનું, અને તેમાં મુખ્યત્વે સંસ્કૃતનું સારૂં જ્ઞાન જોઈએ અને તે ઘણા મહેતાજી અથવા માસ્તરોમાં નથીજ. એ કારણને માટેજ અમે કહીએ છઈએ કે બધા શબ્દની શુદ્ધ જોડણી જેમાં આપી હોય એવા એક ગુજરાતી કોષની જરૂરછે. અને તેમ નથી થયું ત્યાંસુધી જોડણી મનમાનતી રીતે નિશાળોમાં ચાલવી અશક્ય છે. તે છતાં એમ થયું નથી ત્યાંસુધી તો બધાનો ધર્મ છે કે ઉપલી સૂચના પ્રમાણે વિચાર કરી બનતી શોધ લઇને શુદ્ધ જોડણી લખવાની તજવીજ કરવી.

ચર્ચાપત્ર.

નવા ત્રીજા ધોરણમાં વિવિધ સરવાળા બાદબાકી ગુણાકાર ભાગાકાર વિગેરે લખ્યું છે તેની અંદર હીંદુની રીતના અપૂર્ણાંક (આણપાણના સરવાળા બાદબાકી ગુણાકાર ભાગાકાર) નો સમાવેશ થાયછે કે નહીં તેનો મહેરબાની કરી ખુલાશો જણાવવા આપના શાળાપત્રમાં જગો આપશો એજ. તા. ૧૫ ૧૦ ૭૨

માણેકલાલ જીવણભગવાનદાસ.

રાજકોટની સ. ગુ. નિશાળના મેહેતાજી.

☞ આ બાબત ઇંસ્પેક્ટર સાહેબની તરફથી ખુલાસો થવાની જરૂરછે, કેમકે બીજા ગમે તેનો અભિપ્રાય એ વિષે કંઈપણ આધારરૂપ ગણાય નહિ. એ. ગુ. શાળાપત્ર.

ગણીતના પ્રશ્ન.

૧ સંવત ૧૯૩૩ શુદ ૧ ને વાર ગનેશીથી ભાદરવા વદ ૦)) વાર બુધ સુધી ગણતાં ૨૯ાા મ-૮-દી. તિથિ પ્રમાણે થાયછે. મહિને અર્ધો દિવસ લેખે પાંચ દીવસ કપાઈ બાકી ૧૭ાા ૪ મહિનાને દિવસ રહે છે. હવે એનાં ૨૧ એકવી પખવાડીઆં થાય છે તો છેલ્લે પખવાડીએ કયોવાર આવો અને આવે તો શી રીતે? (તેની ગણવાની રીત કરી બતાવશો.) રેશો હિસાબ ભાગ. ૨ જાને પાને ૩૩ મે છેલા પખવાડીઆનો છેલ્લો વાર શુનો લખ્યો છે તે શા રીતે ગણીને લખ્યો હશે.

૨ બા. ૨ જાને પાને ૮૬ મે, પણ તે નક્કી કરવા માટે આપેલા

મહિનાનાં પખવાડીયાં જેટલા વાર આગલી તેરીખના વારથી ગણતાં છેલા જે વાર આવે તેની જોડના વારથી પાછલી તેરીખના વાર સુધી ગણવું. એટલે શું? સ્પષ્ટ રીતે દાખલો આપી સમજાવશો.

૩ વાર રાતિયે નહિ ગણતાં મહિને અધા દિવસ પ્રમાણે કાપીને વ્યાજ ગણેતો વારોવારીઆ વ્યાજની અંદર ચાલે કે નહિ? અને નહીં ચાલેતો તેનું શું કારણ હશે ?

૪ અંકગણિત—સ્વાભાવિક નિયમ પ્રમાણે શીખવવું એટલે શું? અને તે કયા હશે? (આમાં સ્વભાવિક નિયમના શા અર્થ.)

૫ મૂળતત્વો-એવા જેટલા શબ્દ હોય તે દરેકનો અર્થ શો? અને એ કુંદર કયો અર્થ થાય!

૬ નાનાં છોકરાંને પ્રથમ (પહેલ વેહેલુંજ) હોપ કૃત અંકગણિત ચલાવવું કે લાલશંકર ઉમિયાશંકર કૃતી અંકગણીતમાં કારણો કયારથી શીખવવા શરૂ કરવાં?

૭ શરૂઆતમાં નાનાં છોકરાને હોપ કૃત અંકગણિત નહીં ચલાવતાં લાલશંકર કૃત. અંકગણિત શરૂ કરે (ચલાવે) તો કાંઇ હરકત છે કે નહિ! અને હરે કત હોયતો એ અંકગણિત (લા. ક.) કયારથી ચલાવવા માંડવું!

૮ નાના છોકરાઓને અંકગણિત શીખવવા પ્રથમ શરૂ કર્યું ત્યાંથીજ હોપ કૃત અંકગણિતની પેહેલી ૨, ૩, ૪, ૫ મી વગેરે ક્રમો સમજાવી સમજાવી આગળ ચલાવવું કે શી રીતે. (એ વખત છોકરાની બુદ્ધિ એવી હોય છે કે એને ત્રણ કેટલા તે ઝટ કહી શકતા નથી.)

૯ લખોટાથી સમપૂર્ણ આંક શીખવી શકાય કે નહિ? જેમ દુત્રી, ચોક, શિખવીએ છીએ એવા રીતે. જો એથી બધાએ આંક શીખવી શકાતા હોયતો. સવાયા અગીઆરી, રામ (વડોએકો) પાયા (૦ા) શી રીતે શિખવાય! એ વિષે જુજ દાખલા સહિત સમજાવશો.

૧૦ પહેલ વેહેલા દાખલા શીખવવા કે તેની (દાખલાની) રીતો શીખવવી!

૧૧ ઘણુ કરીને દાખલા પેહેલા શીખવવા પછી તે ઉપરથી નિયમ કાઢતાં શિખવવા. નિશાળ પદ્ધતિ પાને ૪૯. મે. એવું લખેલુ છે તો નિયમ કોને કહીએ! સરવાળા, ભાગાકાર, ત્રીરાશી વગેરેમાં દાખલો શીખવ્યા પછી શી રીતે નિયમ કાઢતાં શિખવાય તેનો એક સહેલો દાખલો ગણી એ ઉપરથી જે નિયમ નીકળે તે કયો નાકળ્યો તે ખુલી રીતે બતાવશો કે આનું નામ નીયમ કઢયો કહેવાય.

૧૨ ૧૦ રૂ. ૧ મણ હોય તો ૧ રૂ નું ૪ શેર મળે. એટલું છોકરાઓને શિખવ્યું હવે એ ઉપરથી કયો નિયમ નિકળ્યો તે છોકરાંને શિખવીએ!

સદહું ખુલાશાની ઘણી અગત્ય છે વાસ્તે આપના તરફથી ખુલાશો થશે એવી આશા રાખે છે. તાઃ ૧ સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૭૨.

લી ખુલાસાની આશા રાખનાર. ર નાની નિ. મેહેતાજી

सुधारकोने विनंति.

ચામરછંદ.

રે સુણો સુજાણ હિંદુઓતણા સુધારકો,
દુઃખ દૂર ટાળિ સૂખના ખરા વધારકો;
વાત હાલની બની સુણીઉ કર્ણ દ્વારથી,
તે હું અત્ર દાખું માહરા મનોવિકારથી. ૧
ખોટિ તે નથા રતી, ખરી બનીઉ હાલમાં,
કેમકે ઘણા જગે કથાતિ આજ કાલમાં;
ગામ કેરવાડું છે સુગંધપૂર[1] પાસમાં,
ત્યાં બની બિના નખાવનારિ એ ઉદાસમાં. ૨
ગામ એ મધે નિશાળ કન્યકા ભણાવવા,
છે કરેલિ વર્ષ પાંચથી, કહું જણાવવા;
તે નિશાળ કામ છબિનામ એક સ્ત્રી બાલા,
એજ ગામની ચલાવતી હતી, સુણો વળી. ૩
વર્ષ દોઢ ઊપરે વિંડેલિ મેંવ તે હતી,
શાંતને સુશીલ વેલના રૂપાળિ જે હતી;
ઓળખૂ હું તેહને, ન ઓળખે મનેજતે,
કેમકે પ્રસંગ ઓળિવાર ના કનેજતે. ૪
શોભતી સુજાણ ડાવકી ઠરેલ ચિત્તની,
મોહની ભરેલિ યૌવનેજ જ્ઞાન-વિત્તની;
વાણિયા ખડાયતાનિ ન્યાત મધ્ય અવતરી,
ચંચળા સરીખિ બાળ વેશમાં ભણી ખરી. ૫
વર્ષ તે અઢારની ભરી જુવાનિ ભારની,
ગૌર વર્ણ ગોરડી છબી મનોજ[2]-મારની;
આવિ તે રૂપાળિ બાળિ ટાળિ શોક સર્વને,
મેં ધર્યા વિશેષ દેશ-હીત કારિ ગર્વને. ૬
ધન્ય ધન્ય ધન્ય દેશિપો તણી સ્ત્રિયોતણી,
હાલતો હવે જરૂર સારિ થાયછે ઘણી;
તેહનૂં પ્રમાણ આયકો મને જણાયછે,

---

[1] આમોદ. [2] કામ,(તે કામદેવનામારની છબી હતી,)

વે'મને કુસંપ મૂર્ખતા હવે હણાય છે. ૭
બાળ વેશમાં ભણી ગણી ઘણી ગુણીબની,
વર્ષ ચૌદ પંદરે નિશાળની ગુરૂ બની,
જોઇ મેં ભણેલિ નારિને સુભાગ્ય વેશમાં,
હાથમાં ચુડી રૂડી, અને ધુપેલ કેશમાં. ૮
જોઇ આ બધૂં દિલે અપાર હું ખુશી થયો,
તોય તે વિષે વિચારતાં ઘણો દુખી થયો;
હર્ષભાણુ માહરે ક્રર્યૂં ઉદાસિ વાદળૂં,
ભાગ્ય ભામિનીતણું દિઠૂં બધૂંય બાદલૂં. ૯
રમ્ય કર્મ-હર્મ્ય[1] તેહની જણાતિ શોખમાં,
તોય તે વિચારિ ધારિ મૈં અપાર શોકમાં;
કેમકે હતો ન પાય[2]-તેહનો ભૂમી મહીં.
વેણુ ભીંત ભીતિકારિ ઊપરે ઠિપી રહી. ૧૦
બાળ રંડ તે હતી મતીવતી પતી મુએ,
દુઃખની ભરેલિ વેલિ, અન્યતો સુખી જુએ;
જાણ વીણ કોણ તે કળે બધી બિના ખરી,
માણ[3]મેરની મુખે રડા પથે કરી ભરી. ૧૧
દેખિ દષ્ટ છબિને થઈ ઉદાસ હૂં ગયો,[4]
નાખિ નીશવાસ ગ્લાન મંનમાં ઘણો થયો;
આજ સૂધિ[5] કોઈ વાર હૂં મળ્યોન તેહને,
મારિ છે પિછાન ના લગાર ધારૂં એહને. ૧૨
વાત તેનિ હાલ સાંભળી મહાવ્યથા ભરી,
સોવસા હશે ખચીત ધારવા થકી ખરી;
એંથ પંથ ન્યાળિયા ઘણા જુવાનિ જોશમાં,
રીત ઊખિ ભાળિ દેખિની ભરાઈ રોષમાં. ૧૩

૧ઘી. તેના નશાબની ઇમારત. ૨પાયો-તે ઇમારતનો પાયો બોધમાં ન-
. ૩ ગાગર. ૪ એને દીઠેલી ત્યારથી આજ પર્યંત. ૫કોરવાડેથી મારે
। કોઈ કામ હતૂં માટે હું પછી ઉદાસ થઈને ગયો.

ધિક્ક રેશિયો દબાઈ દુષ્ટ ચાલ બોજમાં,
દુઃખનો કરે બનાવ રોગ પેઠ રોજમાં,
શાસ્ત્રનું પ્રમાણ તે અભણ ના જુએ કંઈ,
રીત-ભાતિસાથ માથું ફોડતા બજે જઈ. ૧૪
આથિ બાળરંડ કૈં બિચારિ દુઃખ ભોગવે,
મારૂં ના રૂડું થશેજ એમનાથિ આ ભવે;
માટ આ જુવાનિ કેમ ખોવિ વ્યર્થ માહરે,
મર્ત્ય દેહ રૂપિ રત્ન તે મળ્યું જ્યાહરે. ૧૫
આવું એ વિચારિ નારિ ધારિ ધૈર્ય કાળજે,
ઊરમાં કર્યો ઠરાવ લગ્ન માટ કાળ તે;
શિઘ્રતા કરી ધણી ધણીનું સૂખ પામવા,
મોજ શોખ વાગનો વિનોદ સાર જામવા. ૧૬
× × × × નાત જાતનો ભલો,
લલ્લુ નામે એક બાળનો ગુરૂ હતો મળ્યો;
પત્ર તેહને લખ્યો પ્રિતે ભર્યો રૂડો ત્યહાં,
બાળ તે ક્તઃપુરે[1] ભણાવતો હતો જ્યહાં. ૧૭
તેથિ તે થયો ખુશી શિખી[2] કરાવિ ત્યારને,—
મોકલી જિવીનિ પાસ આણિ પૂર પ્યારને;
આબિના બધી ઉઘાડી જીવિ ગામમાં થઈ,
તેથિ તેનિ ભારિ દુઃખકારિ ત્યાં દશે થઈ. ૧૮
મારિ માર નારને ચિરેથી કેશ કાપિયા,
ચૂડિ ભાગિ હાથની મળ્યા મનુષ્ય પાપિયા;
ભોંકડીનિ પેઠ ગેહ[3]બાંજરે બિચારિને—
બાંધિ મૂકિ, મારિ મૂઢે[4] શત્રુતે વિચારિને. ૧૯
કોણ ધાય તે સમે કળાવતીનિ સાંધને,
રાંકડી ચારાખિ લાગતી કુપાપિ પાપને;
હાયએ સમો કરાળ[5] કેહવો હશે કહો!

1 કપૂર-હાંસોટ તાબાનું એક ગામછે—તે સારું બંદર છે. 2 સ્વાનો. પાન-બી. 3 ઘર-ઘરરૂપી કેદખાનું. 4 ભયંકર. 5 મુકો. ટીકો. ગુસ્સો.

રે સુધારકો તમે સુઈ ક્યહાં સુધી રહો? ૨૦
છે ભુંડી જુવાનિ તે દિવાનિ ત્રણ્ય લોકમાં,
યોગ્ય સોબતી વિના નખાવનારિ શોકમાં;
જોગિ જંગલે જપે બ્રિહ્મ નામ જાપથી,
તોય તે ડગે જુવાનિના અસહ્ય તાપથી. ૨૧
તો વસે મનુષ્ય વાસમાં સુજાણ સુંદરી,
નાથના વિનાનિ રાતિ માતિ યૌવને ભરી;
મોહકારી વૈભવો મનુષ્યના જુએ સદા,
કેમ ચિત્ત હાથ રેહ તેહનૂ કહો તદા? ૨૨
નાથ હાથ ઝાલિ તાળિ લે રૂપાળિ રંગમાં,

ખાન પાન ખાઈને હસે રમે પલંગમાં;
જાય બાગ બંગલે રૂડી રિતે રથેચઢી,
ગાય ગીત દેવળે, પગે પ્રભૂજિને પડી. ૨૩
આવું આવું દેખિ ચિત્ત કેમ ના ચળે કહો!
હોય એ દશા તમારિ તો તમે ન તે સહો;
મોહ પાશમાં ફસ્યાંછ દેવિ દેવ સારખાં,
તો જુએન કેમ મોહ, આ મનુષ્ય પારખાં. ૨૪
ધૂર્જટી [1]ધસ્યા વિરંચિ[2] મોહથી ખસ્યા હતા,
ઇંદ્ર ચંદ્ર આદિ મોહમાં ઘણા ફસ્યા હતા,
કૈંક અપ્સરા સુજાણ મોહ તાણમાં વહી,
ઉર્વશી શકુંતલાદિ સ્થીર ચિત્ત ના રહી. ૨૫
તો મનુષ્ય જાત બાળ રાંડ દંપતી તણા—

જોઇને વિલાસ, ધાડ કેમના પડે ઘણા?
વાંકથો જિવોતણો, ઘણીજ રાંક તે હતી,
વિશ્વ આ વિચિત્ર જોઈ તેહની ફરી મતી. ૨૬
વેનનૂં ચરીત્રને વિવાહબાળ વાંચિયો,
રાંડિ લગ્ન[3]સાર કાળજે સગાવિ સાંચિયો,

શેવછ. ૨ બ્રહ્મા. ૩ વિધવા વિવાહ ગ્રંથ.

તેથિ ધૈર્ય ધારિ શોધીને સજી સુલોચના,
લગ્ન આપનું થવા કરી દિલેજ યાચના. ૨૭
હાયા શાંચકારિ તેનું કો ન ત્યાં હતું ભઈ,
રાંકડૂ રહેલ માત[1]ભ્રાત જાત સૌ ખઈ;
તેથિના વિચાર પાર સુંદરી ન્હઈ શકી,
દુઃખને સમુદ્ર શોક તાણમાં વહી નકી. ૨૮
દુઃખ તેનું દાખવા કવિત્વ ચિત્ત માહરી,
ઊછળે ઉતાવળી બની ઘણીજ કાયરી;
તેથિ હું અજાણ અલ્પ સાંભળૂં અહીં લખ્યો,
સાર લોક વાયકા તણો દુખે બળી કળ્યો[2], ૨૯
વાત જીવશેર દુઃખ વીતિયા તણી વધી,
જાણિતે કલેકટરે ભરૂચ શે'રમાં બધી;
તેથિ તેમણે સિપાઇ ફોજદાર મોકલી,
દેદિ જેનિ રાંકને કરાવિ સહુ મોકળી, ૩૦
દુઃખ આપનાર દુષ્ટ માણસો જણાવિયા,
ન્યાયજીવિનો થવા ભરૂચ સર્વ લાવિયા;
કામ તેમનું ચલ્યું[3] ન્યાયશાળમાં જઈ,
રે સુણો સુજાણ વાત આટલે સુધી થઈ. ૩૧
શું બને હવે અમો ધરી સુધૈર્ય જોઉછૂં,
દુઃખ રાંકડીનું અંતરે વિચારિ રોઉછૂં;
દાઝ દોલ ના સમે કથૂંછ માઠ કાવ્યમાં,
જેથિ જાણ થાવ આપતાં સુજાણ શ્રવ્યમાં. ૩૨

---

૧ એ બાઇનો બાપ મરી ગયો છે માટે તેનું નામ નથી આપ્યું. ભાઇ છે તે પણ સગો નથી સહિયારો કે મોસાઇ ભાઇ કરીને છે. ૨ લોકની વાયકાથી તેને વિષે મેં વાત જાણીને તેથી હું દુઃખમાં બળી ગયો અને મનપર આસર તેના દુઃખનો થઇ તેથી કવિતામાં તેનો સાર મેં તત્કાળ લખ્યો છે. ૩ આટલે સુધી વાત બની છે, ન્યાયનું કામ સેસનમાં ચાલવાનું છે. દાદવ-દુઃખરૂપી દાદવ.

હે સુધારકો: ધરાવિ નામ મોટું ના ઉંઘો,
દુઃખ રાંડિ છાંડિનું વિચારવાશથી સુણો.:
એ નિરાશ્રયી બિચારિ ગાય જેવિ રંકને,
દાબિએ ઘણાં જનેજ નાખિ દુઃખ પંકને. ૩૩
તેનું વિઘ્ન હોલવો ખરી ધરીજ શૌર્યતા,
જેથિ તેય ખાઇને વળે જરાક ધૈર્યતા:
પૂછિ તેહને વિચાર તેહના તમે સહૂ,
 હર્કતો હરો સુજાણ એટલૂં અમો કહૂ. ૩૪

અપૂર્ણ.

તા, ૨૪ મી આગષ્ટ } ગણપતરામ રાજારામ
સન ૧૮૭૨ } સુધારકોને
મુ॰ દેહેજ } કવિતામાં વિનતિ કરી દુઃખ દર્શાવનાર.

દેહેજ તા. વાગરાની સ. નિ. મેહેતાજી.

केळवणीखातानी खबरो.

ભૂજપ્રાંતમાં ઇનામ વહેંચાવા તેની વિગત.

શ્રી. લાકડાયાની ગૂજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના જાડેજા સુમરાજીએ છોકરાઓને પોતાના મકાનમાં તેડી પરીક્ષા લઈ રૂ૧૪-૦-૦ નું ઇનામ તથા મીઠાઈ રૂ૧-૦-૦ ની વેહેંચી અને મહેતાજીને રૂ૪-૦-૦ ની પાઘડી બંધાવી તા. ૨૫-૨-૭૨

શ્રી. રાપરની ગૂજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના ન્યાયાધિશ તથા મહાજન તરફથી રૂ૮-૪-૦ નું ઇનામ તથા રૂ૦-૮-૦ નાં પતાસાં છોકરાઓને વેંહેંચ્યાં તથા મેહેતાજીને રૂ૦-૮-૦ પાઘડીના આપ્યા. તા. ૨૮-૨-૭૨.

શ્રીભૂજનગરની દરબારી કન્યાશાળામાં જોશી લક્ષ્મીદાસ નારણજીએ પોતાની દીકરીને નિશાળે ભણવા બેસારીને તે વખતે રૂ૧-૪-૦ ની મીઠાઇ કન્યાઓને વેહેંચી તા. ૧ ૩-૭૨

શ્રી. અંજારની દરબારી ગૂજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના મહાજન તરફથી રૂ૫-૪-૦ નું ચોપડીઓનું ઇનામ છોકરાઓને વેહેંચાયું તા. ૧-૩-૭૨

શ્રી.સાભરાઇની ગૂજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના જાડેજા બારાજી તથા ભાયસ-

મૂલ્ત તરફથી ત્યાંના મેહેતાજીને રૂ ૪-૦-૦ પાઘડીના મળ્યા તથા છોકરાઓને રૂ ૨-૮-૦ ની મીઠાઈ વેહેંચાણી તા. ૭-૩-૭૨.

શ્રી. કોડાયની શેઠ. ગોકળદાસ તેજપાળની ગુજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના જાડેજા બારાજી તથા ભાઈ સમસ્ત તરફથી ત્યાંના મેહેતાજીને રૂ ૪-૦-૦નું ચોપડીઓનું ઇનામ તથા રૂ ૨-૮-૦ ની મીઠાઈ છોકરાઓને વેહેંચાઇ તા. ૯-૩-૭૨.

શ્રી. તેરાની ગુજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના કુમાર શ્રી. હમીરજી તરફથી રૂ ૧૬-૦-૦ નું છોકરાઓને ચોપડીઓનું ઇનામ તથા રૂ ૧-૪-૦ ની મીઠાઈ વેહેંચાઈ અને મેહેતાજીને રૂ ૪-૦-૦ પાઘડીના આપ્યા. વળી તેજ વખતે શ્રી. મુંબઇના શેઠ ખટાઉ મકનજીના ભાઈ લેરાજ મકનજીએ રૂ ૧૧-૦-૦ ના ઇનામ છોકરાઓને આપ્યા. તા. ૧૦-૩-૭૨.

શ્રી. મોથાળાની ગુજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના જાડેજા આમરજી તથા ભાઇ સમસ્ત તરફથી રૂપીઆ ૫-૦-૦ ની મીઠાઇ છોકરાઓને વેહેંચાઇ તથા મેહેતાજીને રૂ ૪-૦-૦ પાઘડીના મળ્યા તા. ૧૧-૩-૭૨.

શ્રી. સુમરી રોહાની ગુજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના જાડેજા શ્રી. વીભાજી તરફથી મેહેતાજીને રૂ ૮-૦-૦ ની પાઘડી મળી તથા રૂ ૦-૮-૦ ની મીઠાઇ છોકરાઓને વેહેંચાઇ તા. ૧૨-૩-૭૨

શ્રી. ભૂજનગરની સરકારી કન્યાશાળામાં મજકુર સ્કૂલના આસિસ્ટંટ ગાજી મહમદ જમાલે પોતાના લગ્ન સમયે રૂ ૨-૮-૦ ની મીઠાઇ વેહેંચી તા. ૧૫-૩-૭૨.

શ્રી. મુંદરાની ગુજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના નીચે લખ્યા ગ્રહસ્થોએ શેઠ જણાવ્યા પ્રમાણે છોકરાઓને મીઠાઈ વેહેંચી તા. ૧૭-૩-૭૨.

૨૦-૮-૦ શા. લખમશી લાલજી ૦-૮-૦ ઠકર ખટાઉ મેઘજી ૦-૪-૦ ઠકર પાનાચંદ ફુલચંદ ૦-૪-૦ શા. નેણશી પેથજી,

૩૧-૮-૦

શ્રી. મુંદરાની ગુજરાતી નિશાળમાં શ્રી. કોડાયના શેઠ. નીકમજી પેથજીએ પરીક્ષા વખતે રૂ ૧-૪-૦ ની મીઠાઈ છોકરાઓને વેહેંચી, તા. ૨૨-૩-૭૨.

(અપૂર્ણ.)

ખેડા વિભાગની સરકારી નિશાળમાં સદ્ ગ્રહસ્થો તરફથી

ઇનામ વેહેંચ્યાં તેની વાદી.

૧ દેહેવાણના ઠાકોર શ્રી, ફતેસંગજી રૂપસંગજી તથા તેમના ભત્રીજી સાહેબ સરદાર સીંગજીએ મળી દેહેવાણની સરકારી નિશાળ ભણનારા છોકરાઓને પાણી પીવા માટે રૂ ૩) બક્ષીસ આપ્યા તા. ૨૮-૪-૭૨.

૨ રાજેશ્રી. નરશીરામ વનેરામે ખંભાતની સરકારી નિશાળ રૂ ૩) ના પતાસાં વેહેંચ્યાં છે. તા. ૧-૬-૭૨.

૩ વસોના અમીન અંબાઇદાસ જીવાભાઈ (ઊર્ફે બાળાસાહેબ એઉએ ઓડની સરકારી નિશાળની પરીક્ષા લેઈ રૂ ૧૭-૭-૦ નું ઇન છોકરાઓને વેહેચ્યું છે. તા. ૩-૬-૭૨.

૪ ખંભાતની સરકારી નિશાળમાં નામદાર આલી નવાબ સાહે ના સાહેબ જાદાખાન બાહાદુર નજુમખાન સાહેબના તરફથી ચોપડી વીગેરે રૂ ૨૨-૯-૯ નું ઇનામ વેહેચાયું તથા અદાલત કોરટના મુન સાહેબ સઇદ હુસેનમીયાં વલદે સઇદ કાજમમીઆં સાહેબના તરફ રૂ ૯-૦-૦ નું ઇનામ વહેચ્યું છે. તા. ૭-૬-૭૨

૫ વીરસદની કન્યાશાળામાં પેટલાદના કારકુન ગોવિંદલાલ રઘરલાલે રૂ ૧-૧૫-૬ ની ચોપડીઓ ઇનામમાં વેહેચી. તા. ૧૫-૬

૬ ડાકોરની સરકારી નિશાળમાં મંદીરના કારભારી સદાશિવ લાલે રૂ ૧-૦-૦ નાં પતાસાં છોકરાઓને વેહેંચ્યા છે. તા. ૪-૭-૭૨

૭ ખેડાના કલેકટર મેહેરબાન શેફર્ડ સાહેબનાં મડમસાહેબે ની કન્યાશાળામાં પરીક્ષા લેઇ રૂ ૨) છોકરીઓનેઇનામ આપ્યું છે. આ ડમ સાહેબ દેશી લોકોનું ભલુ થવાના હેતુથી આવા કામમાં તન, મન, ને ધનથી મહેનત કરે છે તો દેશી લોકોએ તેમનો મોટો ઉપકાર માનવે જોઇએ. તા. ૧૦-૭-૭૨.

૮ વીરસદના મહારાજ ગોવિંદલાલજીએ ત્યાંની સરકારી ના છોકરાઓને આ બીજી વખત જમાડ્યા છે. તા. ૨-૮-૭૨

૯ નાપાડમાં કન્યાશાળાનો વર્ગ બેસવા માટે થોડી મુદત

નાપઠન. કાળીદાસ હરીભાઈએ પોતાનું મકાન મફત આપ્યું છે, તે કન્યાઓને સારો બોધ કરી રૂ. ૮-૦ નું ઇનામ ત્યાંના પુરાણી રાજારામ બાપુભાઈએ આપ્યું છે. તા. ૧૨-૮-૭૨

MOTIRAM RAJARAM,

ईश्वरना सर्व व्यापकत्व तथा सर्वज्ञता विषे.

હું કાલે સૂર્યાસ્તને સમયે ખુલ્લા ખેતરમાં ફરતો હતો, એટલામાં જે માલુમ રાત પડી. પ્રથમ તો આકાશના પશ્ચિમ ભાગમાં જે ઉમદા તરેહ તરેહ વારના રંગ મારી નજરે પડતા, તેથી આનંદ પામવા લાગ્યો; એ રંગ જેમ જેમ ઝાંખા થઈ અસ્ત પામવા લાગ્યા તેમ તેમ ગ્રહો અને તારા મંડળ ઠામે ઠામે દેખાવા માંડ્યું; તે એટલે સુધી કે સઘળું આકાશ તેમનાથી પ્રકાશીત થઈ ગયું. ઋતુના પ્રભાવથી તેમજ એ બધા તેજસ્વી ગોળાઓના કીરણો, ઉપરના પાતળા વાતાવરણમાં પ્રવેશ પામવાથી તેના અસમાની રંગની ખુબીમાં કંઈ મણા નહતી. (જેને આપણે) આકાશ ગંગા[1] કહીએ છીએ, તેના શ્વેત રંગનું સૌંદર્ય બેહદ। એ દેખાવને પૂર્ણ કરવાને ક્ષિતિજમાંથી ચંદ્ર વાદળાંના રૂપેરી ભરેલા પોશાકમાં આખરે ઉદય પામતો માલમ પડ્યો, અને તેથી કુદરતની એક નવીજ ખુબી મારા અનુભવને જણાઈ; તે સૂર્યની સાથે મુકાબલો કરતાં વધારે સુંદર દેખાય એવી રીતે પોતાનાથી વધારે નરમાશ ભરેલા ગ્રહો અને ઉપગ્રહોમાં બીરાજેલો હતો.

જોવામાં હું ચંદ્રને તેના પૂર્ણ પ્રકાશમાં બધા ગ્રહ મંડળમાં ગતિ પામતો નિહાળતો હતો, તેવામાં મારા મનમાં એક વિચાર ઉત્પન્ન થયો; હું જાણું છું કે એવા વિચાર ગંભીર અને મનન કરવાની પ્રકૃતિ જેઓમાં હોય છે, તેઓને વારંવાર અંદેશામાં નાખી દે છે. એજ વિચાર દાઉદ[2]ને પણ

---

૧. આકાશમાં રાત્રે ઘણે દૂર ઘણા તારાઓનું ઝુંબળું દેખાય છે તે.

૨. જેરૂસાલમનો રાજા, ઈશ્વરનો મોટો ભક્ત એ ઈ. સ. પૂર્વે એક હજાર વર્ષ પહેલાં થઈ ગયો છે, બાઈબલનો થોડો એક ભાગ એના હાથના લખાયેલો છે.

ઉડ્યો હતો, તે કહેછે કે, તારા હાથની લીલા-જે સ્વર્ગ-તે વિષે, અને ચંદ્ર તથા તારા, તેં જે નિર્માણ કરેલા છે, તે વિષે હું જ્યારે વિચાર કરૂંછું ત્યારે (મને દેહેશત લાગે છે કે) માણસ અને તેનાં બાળકો, એ તે શી બીસાત છે-તારી શી ગણતરીમાં છે! તેજ પ્રમાણે તારા મંડળની અપાર સંખ્યા અથવા તત્વજ્ઞાનીની પેઠે બોલવા જાઉં તો પેલા અગણિત ગ્રહો અથવા અસંખ્યાત દુનિયાંઓ જે દરેક તેના પોતાના નિર્માણ કરી આપેલા સુર્યની આસપાસ વર્તુળ ગતિમાં ફર્યા કરેછે, તે ગ્રહોની સાથે વળી જે અનેક સુર્યો મારા ઉપર પ્રકાશિત થઈ રહ્યા હતા, એમ હું જ્યારે વિચાર કરતો હતો; તેની સાથે વળી, એ વિચારોની સંકળનાને વિસ્તાર પમાડીને જ્યારે હું ધારવા લાગ્યો કે આપણે જે સૂર્યો અને જે દુનિયાંઓ શોધી કાઢીછે, તે અનેક સૂર્યો અને તેઓની અનેક દુનિયાંઓની પેલી પાસ વળી બીજા સૂર્ય અને બીજી દુનિયાંનું આકાશછે; અને એ મંડળની ઉપર વધારે ઉંચે બીજા તેજસ્વી ગોળાઓનું શ્રેષ્ઠ આકાશ તેના હેઠેના ગોળાઓને પ્રકાશ આપેછે; એ વિચારની સાથે વળી જ્યારે આટલો બીજો વધારે વિચાર કરવા લાગ્યો કે જેમ આપણી દૃષ્ટિએ તારા દેખાયછે, તેમજ પેલા અતિ ઉંચે આવેલા શ્રેષ્ઠ આકાશના તેજસ્વી ગોળાઓ પણ તેની નીચે આવેલી દુનિયાંને તારા રૂપેજ માલમ પડે છે; સંક્ષેપમાં બોલું તો, જેવામાં હું એ વિચારમાં લીન થઈ ગયો હતો, તેવામાં ઈશ્વરના એવાં અને એટલાં બધાં મહાન કામોમાં હું એક કેવી નાની, નજીવી ચીજ જેવો મને પોતાને માલમ પડ્યો, એ વિષેનો મને પોતાને વિચાર આવ્યા વિના રહ્યો નહી.

સમુદ્ર કીનારાની અગણિત રેતીમાંથી એક દાણો આપણે લીધો હોય તો તેમાં લવલેશ પણ ઘટ માલમ પડવાની નથી, તે મુજબ એજ બાબત આપણી સૃષ્ટિને જે સૂર્યથી પ્રકાશ મળેછે સૂર્ય અને તેની આસપાસ પ્રદક્ષિણા કરનાર બીજા અનેક ગ્રહોનો જો તદન નાશ અને શૂન્યવત્ કરી નાખવામાં આવે તો તેથી કંઈજ માલમપડે એવી ન્યૂનતા થવાની નથી. જે આકાશનું વિસ્તીર્ણ પણું છે, તેની સાથે તેઓએ જે જગા રોકી હોય, તેનો મુકાબલો કરતાં તે એટલી સૂક્ષ્મ માલમ પડશે કે તેથી સૃષ્ટિમાં તેનું ખાલીપણું જણાશે નહી.

અધૂરૂં.

મહીકાંઠાના તથા પાલણપુર વિભાગમાં તા. ૧-૧-૭૨ થી તા. ૩૦-૬-૭૨ સુધીમાં ઇનામ આપ્યું તેની વિગત.

નિશાળનું નામ.	ઇનામ આપેલી તારીખ.	કોની તરફથી ઇનામ આપ્યું.	કેટલા રૂપીયાનું ઇનામ.
રતનાસણા	તા. ૧૧-૧-૭૨	થાણદાર છોટાલાલ તા. બીજા લોકોએ.	રૂ ૧-૦-૦ મીઠાઈ
વાલુમણા	તા. ૧૭-૧-૭૨	સદરહુ ગામના ઠાકોર તરફથી.	રૂ ૧-૦-૦ મીઠાઈ
ભીલોડા	તા. ૨૦-૧-૭૨	કોટસણના ઠાકોર તથા ભીલોડાના ગ્રહસ્થો તરફથી.	રૂ ૬૪-૦-૦ સદરહુ ગા. ૧ રૂ ૧૦)નું ઇનામ આપી બાકીના રૂ ૫૪) સ્કુલફંડ ખાતે જમા કરેલા.
ઇડર છોકરા.	તા. ૨૮-૨-૭૨	ઇડર દરબાર તરફથી.	રૂ ૧૫-૦-૦ મીઠાઈના ૭) તા. છોકરાને ચોપડી તા. ગોળ પાટીઓના. મે ઠાઈ ...
ઇડર કન્યાશાળા	તા. ૨૮-૨-૭૨	ઇડર દરબાર તરફથી.	રૂ ૬-૦-૦ છોકરીઓને ટોપીઓ તા. ચોપડીઓ.
હળધરવાસ	તા. ૯-૩-૭૨	સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરો તા. બીજા ગ્રહસ્થ તરફથી.	રૂ ૧૦-૦-૦ મીઠાઈ ૭) તા. છોકરાને.
મહુડીઆ -	તા. ૧૫-૩-૭૨	સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરો તરફથી.	રૂ ૧-૦-૦
અમનગર.	તા. ૯-૫-૭૨	સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરો તરફથી.	રૂ ૬-૦-૦ છોકરા તા. મેહેતાજીને.
ટીંટોઈ.	તા. ૧૧-૫-૭૨	ઠાકોર જમીદાર તા. બીજા ગ્રહસ્થો તરફથી.	રૂ ૪-૦-૦ છોકરાને ચોપડીઓ
આંબળીયારા	તા. ૧૯-૫-૭૨	ઠાકોર તરફથી.	રૂ ૫-૦-૦ ચોપડીઓ છોકરાને
પુનાદરા	તા. ૨૪-૫-૭૨	ઠાકોર તરફથી (મીઠાઈ)	રૂ ૫-૫-૦ છોકરાને ચોપડી
વરાદ	તા. ૨૫-૫-૭૨	દીજોદરના કારકુન ભાજન સુખીના કારભારી તરફથી.	રૂ ૨-૮-૦
હળધરવાસ	તા. ૭-૬-૭૨	મોડાસરના ઠાકોર તરફથી.	રૂ ૫-૦-૦

કાઠિયાવાડમાં ઈનામ વહેંચાયા તેની વિગત.

૨૨ બી. બીમ્બા.	આજમ વહીવટદાર વગેરે રૈયત મુખ્ય પટેલ જીવાએ મળી.	૫-૦-૦	૮-૧૩-૬
૨૩ બોટાદ.	મેહેરબાન ગવરીશંકર ઉદયશંકર.	૦-૦-૦	૨૦-૦-૦
૨૪ રોહીશાળા.	વળાના કારકુન તરફથી. તથા રૈયત વગેરે મળીને.	૦-૦-૦	૫-૧૩-૦
૨૫ આંબા.	બીલીઆના ન્યાયાધીશ સાહેબ હરી પ્રસાદ ઇચ્છાશંકર.	૦-૦-૦	૧-૦-૦
	બીલીઆના વહીવટદાર આર. મનસુખરામ ઉત્તમરામ.	૦-૦-૦	૩-૮-૦
૨૬ નવાણીયા.	વહીવટદાર આજમ જટાશંકર અંબાશંકર તથા બીલીઆના જમાદાર પીરમીઆં	૦-૦-૦	૩-૮-૦
	વળાના આજમ કારભારી સાહેબ કેશવલાલભાઇ.	૦-૦-૦	૫-૦-૦
૨૭ નવાગામ.	વળાના મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ	૦-૦-૦	૪-૧૨-૦
	અંનેના ફોજદાર તરફથી.	૦-૦-૦	૨-૦-૦
	સીહીઆણાના સૈયદ પીરમીઆં.	૦-૦-૦	૧-૦-૦
૨૮ રસનાલ.	લોકલ કમેટીના પ્રેસીડેન્ટ આજમ દ્વારકાંનાથ જગંનનાથ.	૦-૦-૦	૨-૦-૦
૨૯ કોટડાપીઠા.	રાજેશ્રી હરખજી શામજી.	૧-૦-૦	૦-૦-૦
૩૦ પાલીઆદ	આચર એજનના આજમ થાણદાર તરફથી.	૦-૦-૦	૭-૧૧-૦
૩૧ ખંભાળીઆ	રાજેશ્રી મનસુખરામ સુર્યરામ તા. રા. કલ્યાણજી તરફથી.	૨-૦-૦	૮-૧૨-૦
૩૨ ભાણવડ.	આજમ વહીવટદાર રણછોડ વાલજી તા. ફોજદાર પેથાભાઇ તરફથી.	૦-૦-૦	૨-૩-૦
૩૩ કાલાવડ.	આજમ વહીવટદાર.	૦-૦-૦	૧-૪-૦

૩૪ આમરણ	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ .	૦-૦-૦	૨—૮-૦
	શેઠ માણેકચંદ હંસરાજ	૦-૦-૦	૦-૧૦-૦
૩૫ ખોખરી.	તલાટી તથા લોકો તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૧૦-૦
૩૬ ગોંડલ.	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ મે. દાદા ભાઈ નવરોજજીએ પરીક્ષા લીધેથી.	૧૦-૦-૦	૧૮-૦-૦
૩૭ લજાઇ.	મોરબીના શા. પોપટ જેચંદ તા. હરજીવન ત્રીકમજી.	૦-૦-૦	૦—૮-૦
૩૮ વીરપુર.	અત્રેના લોકો તરફથી ઠા. હરી ભીમજી તથા ઠા. જુઠા વગેરે.	૦-૦-૦	૩—૮-૦
૩૯ વવાણીયા.	મોરબીના કારભારી સાહેબ શંભુપ્રસાદ લક્ષ્મીલાલ.	૪-૦-૦	૧૧-૦-૦
૪૦ માલીઆ.	કમીટીના મેંબર રા. મકનજી ખાખરેચી ધનજી તા. પ્રભાશંકર તા. નારણજી શિવશંકર વગેરે એ.	૦-૦-૦	૧—૪-૦
૪૧ મોડપર.	મેહેરબાન મોરબીના ઠાકોર સાહેબ વવાણીઆના ફોજદાર રણછોડદાસે.	૦-૦-૦	૦—૦-૦
૪૨ ધાંટીલા.	અત્રેના કારભારી હરીલાલ ભાઇ તા. મહાજન.	૦-૦-૦	૪-૦-૦

(અપૂર્ણ.)

ઉત્તર પ્રાંતની સરકારી ગુજરાતી નિશાળના મેહેતાજીઓને સન ૧૮૭૨–૭૩ માં નવા ધોરણ નામ દાખલ અથવા શીક્ષા દાખલ લાગુ પાડ્યા છે તેઓના નામ નીચે મુજબ.

જીલાનુ નામ.	તાલુકાનુ નામ.	ગામનુ નામ.	મેહેતાજીનુ નામ.	અસલ પગાર.	નવો પગાર.
		પરાંતીજ	છગનલાલ માણેકજી	૩૫-૦	૪૨—૨
	પરાંતીજ	ડભોઈ	કીશોર વરજભાઈ	૧૨-૦	૧૩-૧૨
		મનસુરા	લીમચંદ દીપચંદ.	૧૫-૦	૧૮—૨
		સાગરા	મુળજી કરૂણાશંકર	૧૨-૦	૧૫—૫
	વીરમગામ	દેકાવાડા	દલસુખ ગીરધર	૨૦-૦	૨૦-૧૨
	સાણંદ.	સાણંદ.	અમરતલાલ મલુકચંદ	૩૫-૦	૪૭-૧૪
		મોરામા	રણછોડ પ્રાણશંકર	૧૫-૦	૧૨-૧૦.
અમદાવાદ		ભાવળા	જેશંકર મહાશંકર.	૨૫-૦	૩૩-૧૫
	ધોળકા	ગાંગડ	નાનાલાલ દેવશંકર	૧૫-૦	૧૮—૫
		પ સાબુ કેલીઆ.	રણછોડ નથુભાઈ	૧૫-૦	૨૨—૩
		વેહેલાળ	મોતીલાલ કાશીરામ	૧૭-૦	૧૭-૧૨
	દશક્રોઈ	આડાલજ	મનસુખ આતમારામ	૧૯-૦	૨૨-૧૧
		અસારવા	ભોગીલાલ ખુશાલ	૧૬-૦	૧૯-૧૩
		પાનડી	રણછોડ અમથાલાલ	૧૫-૦	૧૨—૪
	ધંધુકા	રોજકા	જીજીવન ડાહ્યાભાઈ	૧૯-૦	૨૧—૪
		ઉપરા	અનોપરામ જેભાઈ	૧૫-૦	૧૨—

નડીઆદ	જીણા	કાળીદાસ રઘુનાથ	૬૬—૦	૨૬—૫
	સુરા સામળ	ઈશ્વર ભગવાન	૨૪—૦	૨૩—૧૦
મેમદાબાદ	મેમદાવાદ	આશારામ મોતીરામ	૭૫—૦	૬૧—૩
મેમદાવાદ	મોડા	હીરાલાલ ઉગ્રીવન	૩૩—૦	૪૨—૧૧
	માતર	કણ્ણારામ ગોવીંદરામ	૩૧—૦	૪૩—૧૦
માતર	નાયકા	મગનલાલ રણછોડ	૧૬—૦	૨૦—૧૨
	હરિંજ	બુલાખી વેણીદાસ	૧૫—૦	૨૧—૧
આણંદ	કરમસદ	મંગળદાસ ગરબડદાસ	૨૦—૦	૨૭—૮
	ઓડ	જેઠાલાલ આશારામ	૩૦—૦	૩૨—૯
	ચીખોદરી	દાદાભાઈ ભગવાન	૨૬—૦	૨૭—૭
બોરસદ	અલારસા	લક્ષ્મીચંદ કરમચંદ	૧૧—૦	૧૬—૧૧
	ઉમેટા	રણછોડ મનોહર	૧૬—૦	૧૨—૧૪
જંબુસર	કાવી	કાશીભાઈ ભોગીલાલ	૨૫—૦	૧૮—૧૦
	ટંકારી	માધવરામ જગન્નાથ	૧૨—૯	૧૨—૧
આમોદ	કેરવાડા	ભોગીલાલ નારણદાસ	૧૮—૦	૨૧—૧૨
	ધુવા	છોટાલાલ નરભેરામ	૧૨—૦	૧૧—૧૫
	કુરચણ	જેઠારામ શુભસાગર	૧૫—૦	૧૬—૧૩
અંકલેશ્વર	[illegible]	બાપુ મથુર	૧૭—૦	૧૮—૧૨
	[illegible]	ઈશ્વરલાલ શંકરજી	૧૫—૦	૧૫—૧૨
	સાયખા	મોતીલાલ દામોદર	૧૫—૦	૧૫—૯
ઓલપાડ	[illegible]	મનુશંકર ચંદ્રમણીશંકર	૧૭—૦	૧૬—૮

		અમરોલી	જગજીવનદાસ માધવદાસ	૧૫-૦	૧૫-૧૩
		મીરજાપોર	દલપતરામ વલભરામ	૧૫-૦	૧૨—૧
	ઓરપાડ	દેલાડવા	નવનીતરામ કીરપારામ	૨૦-૦	૨૬—૦
સુરત		તલંગપોર	હરકીશનદાસ નરોતમદાસ	૧૯-૦	૨૨-૧૫
		બુહારી	અંબારામ મયાશંકર	૧૨-૦	૧૨—૧
	બારડોલી	ખોજપારડી	કેશવલાલ ઉમેદરામ	૧૫-૦	૧૧-૧૨
		વડોલી	પરશોતમ ગોપાળજી	૧૫-૦	૧૨—૮
		મોટી ફલોદ	ગુલાબભાઈ નારણજી	૧૫-૦	૧૨—૨
		મીગામા	પરભુશંકર લક્ષ્મીરામ	૧૫-૦	૧૦—૮
		તલાવચોરા	ભીમભાઈ નારણજી.	૧૫-૦	૧૨—૬
	ચીખલી	પીપળ ગભાણ	બાણાભાઈ કુબાણદાસ	૧૫-૦	૧૯—૨
સુરત		આમધરા	મોહનભાઈ મોરાભાઈ	૧૨-૦	૧૨-૧૩
		સાદડવેલ	સીતારામ આનાજી	૧૫-૦	૧૨—૩
	જલાલપોર	સરોણુજરગ	મોરારજી ગોપાળજી	૧૫-૦	૧૨—૭
		પનાર	નીછાભાઈ રણછોડજી	૧૨-૦	૧૨—૪

મુ. અમદાવાદ
તારીખ ૨૮ અકટોબર
સન ૧૮૭૨

G. BUHLER,
એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટર
ઉત્તર ભાગ.